INDIAN CONSTITUTION

M.A. Political Science

Semester-I, Paper-III

Lesson Writers

Dr.K.Annamani Rao
Guest Faculty
Dept. of Political Science & Public Administration
Acharya Nagarjuna University

Dr.K.V.R. Srinivas
Guest Faculty
Dept. of Political Science & Public Administration
Acharya Nagarjuna University

Dr.C.Vinod Kumar
Academic Counselor
Dept. of Political Science & Public Administration
Acharya Nagarjuna University

Dr.K. Hari Babu
Assistant Professor
Dept. of Political Science & Public Administration
MSN Campus, Adikavi Nannaya University, Kakinada, Rajahmudry

Dr. Joseph Stephen Kommara
Asst. Professor
Dept. of Political Science & Public Administration
MSN Campus, Adikavi Nannaya University, Kakinada, Rajahmudry

Editor

Editor Prof. M.Ravi Sekhar,
Head Dept. of Political Science & Public Administration
Acharya Nagarjuna University
Nagarjuna Nagar-522510

Director

Dr.Nagaraju Battu

M.H.R.M., M.B.A., L.L.M., M.A. (Psy), M.A., (Soc), M.Ed., M.Phil., Ph.D.

Centre for Distance Education
Acharya Nagarjuna University
Nagarjuna Nagar-522510

Phone No.0863-2346208, 0863-2346222, Cell No.9848477441
0863-2346259 (Study Material)
Website: www.anucde.info
e-mail: anucdedirector@gmail.com

M.A. (Political Science):INDIAN CONSTITUTION

First Edition:

No. of Copies

(C) Acharya Nagarjuna University

This book is exclusively prepared for the use of students of M.A. (Poli) Centre for Distance Education, Acharya Nagarjuna University and this book is mean for limited circulation only

Published by

Dr.Nagaraju Battu

Director

Centre for Distance Education

Acharya Nagarjuna University

Nagarjuna Nagar-522510

Printed at

FOREWORD

Since its establishment in 1976, Acharya Nagarjuna University has been forging aheadin the path of progress and dynamism, offering a variety of courses and research contributions. I am extremely happy that by gaining 'A' grade from the NAAC in the year 2016, Acharya Nagarjuna University is offering educational opportunities at the UG, PG levels apart from research degrees to students from over 443 affiliated colleges spread over the two districts of Guntur and Prakasam.

The University has also started the Centre for Distance Education in 2003-04 with the aim of taking higher education to the door step of all the sectors of the society. The centre will be a great help to those who cannot join in colleges, those who cannot afford the exorbitant fees as regular students, and even to housewives desirous of pursuing higher studies. Acharya Nagarjuna Universityhas started offering B.A., and B.Com courses at the Degree level and M.A., M.Com., M.Sc., M.B.A., and L.L.M., courses at the PG level from the academic year 2003-2004 onwards.

To facilitate easier understanding by students studying through the distance mode, these self-instruction materials have been prepared by eminent and experienced teachers. The lessons have been drafted with great care and expertise in the stipulated time by these teachers. Constructive ideas and scholarly suggestions are welcome from students and teachers involved respectively. Such ideas will be incorporated for the greater efficacy of this distance mode of education. For clarification of doubts and feedback, weekly classes and contact classes will be arranged at the UG and PG levels respectively.

It is my aim that students getting higher education through the Centre for Distance Education should improve their qualification, have better employment opportunities and in turn be part of country's progress. It is my fond desire that in the years to come, the Centre for Distance Education will go from strength to strength in the form of new courses and by catering to larger number of people. My congratulations to all the Directors, Academic Coordinators, Editors and Lesson- writers of the Centre who have helped in these endeavours.

Prof. P. Raja Sekhar
Vice-Chancellor (FAC)
Acharya Nagarjuna University

M.A. POLITICAL SCIENCE AND M.A. PUBLIC ADMINISTRATION

SEMESTER – I

103PO21-PAPER III: INDIAN CONSTITUTION

(Common for both M.A. Political Science and M.A. Public Administration students with effect from the academic year 2002-03)

UNIT - I

(a) Making of the Indian Constitution – Basic Foundations of Indian Constitution
(b) Salient Features of Indian Constitution

UNIT - II

(a) Fundamental Rights and Directive Principles of State Policy
(b) Centre - State Relations

UNIT - III

(a) Union Government – Parliament, President, Prime Minister and Cabinet

(b) Supreme Court and Judicial Review

UNIT – IV

(a) Provisions for the Welfare of Weaker Sections
(b) Reviewing of the Constitution – Sarkaria Commission and Constitutional Review Commission

Reference Books:

1. Granville Austin - The Indian Constitution – Corner Stone of the Nation
2. D.D. Basu - Introduction to the Constitution of India
3. Morris-Jones, W.H. - The Government and Politics of India
4. Kothari, R - Politics in India
5. V.D. Mahajan - Indian Constitution
6. J.C. Johari - Indian Constitution

భారత రాజ్యంగము యొక్క ఆవిర్భావము

1.0 ఉద్దేశ్యం

1.1 పరిచయం

1.2 1వ దశ - 1600 - 1773

1.3 2వ దశ - 1773 - 1858

1.4 3వ దశ - 1858 - 1909

1.5 4వ దశ - 1909 - 1935

1.0 ఉద్దేశ్యం :

ఈ పాఠ్య భాగం అధ్యయనం చేసిన తరువాత మీరు

* బ్రిటిష్‌వారి వలస విధానాలు తెలుసుకుంటారు.

* బ్రిటిష్ వలస పాలన ప్రభావం తెలుసుకుంటారు.

* భారత జాతీయోద్యమ మూలాలను, వివిధ దశలను అర్థం చేసుకుంటారు.

1.1 పరిచయం :

ఆధునిక భారతదేశ చరిత్ర 1600 సంవత్సరాలలో భారతదేశానికి బ్రిటిష్ వారి రాకతో ప్రారంభమైనదని చెప్పవచ్చు, కాల క్రమంలో వారి కార్యకలాపాలు విస్తరించి 1858 సంవత్సరంలోకల్లా దేశంలో ఎన్ని ప్రాంతాలను వారి పాలనలోకి వచ్చాయి. బ్రిటిష్ వలస విధానాలకు రెండు లక్షణాలున్నాయి. మొదటిగా తన పరిపాలనను, భౌగోళికంగా విస్తరించుకుంటూ, చిన్న రాజ్యాలను, సంస్థానాలను తన సార్వభౌమాధికార నియంత్రణలోనికి ప్రత్యక్షంగాగాని పరోక్షంగాగాని తీసుకోవటం. రెండవది భారతీయులు పరిపాలనలో పాల్గొనేందుకు అనుగుణంగా పరిపాలనా, సాంఘిక, ఆర్థిక, రాజకీయ విధానాలను రూపకల్పన చేయటం.

బ్రిటిష్‌వారు సంస్థానాధీశులను, రాజులను, విడదీసి, వారి అంతర్యుద్ధాలలో జోక్యం చేసుకొని యుద్ధాలనుచేసి ఫలితంగా ఒప్పందాలు కుదుర్చుకొని సామ్రాజ్యాన్ని విస్తరించుకున్నారు. చివరిగా భారతదేశం విడిచిపెట్టడం తప్పనిసరి కావడం దేశాన్ని ఇండియా, పాకిస్థాన్ అనే రెండు సార్వభౌమాధికార రాజ్యాలుగా విభజించడానికి ఉపకరించింది.

భారత రాజ్యాంగము యొక్క ఆవిర్భావము :

ప్రపంచదేశాలలో ఆధునిక అవతరణకు మూలాధారం రాజ్యాంగం. ప్రతి ఆధునిక రాజ్యానికి దాని రాజకీయ - ప్రక్రియా విధానాన్ని సూచించే ఒక మౌలిక అధికార చట్టం ఉంటుంది. దీనినే రాజ్యాంగం" (Constitution) అంటారు. కాన్స్టిట్యూషన్ అనే ఆంగ్ల పదం కాన్స్టిట్యూషియా అనే ఫ్రెంచ్ పదం నుండి ఆవిర్భవించింది. కాని ట్యూషియా అనగా "to Establish" అని అర్థం. ఆధునిక ప్రభుత్వాల ముఖ్యలక్షణం రాజ్యాంగబద్ధ పాలన. రాజ్యాంగం లేకపోయినట్లయితే అరాచక పరిస్థితులు నెలకొనే అవకాశం ఉన్నది.

ప్రాచీన గ్రీకు తత్వవేత్తయైన అరిస్టాటిల్ (క్రీ.. పూ.. 384 - 322) ఆ నాటికి ఉన్న 158 రాజ్యాంగాలను అధ్యయనం చేసి రాజ్యాంగ భావనను వివరించడమే కాకుండా, ప్రభుత్వాలను శాస్త్రీయపద్ధతిలో వర్గీకరించి రాజనీతిశాస్త్ర "పితామహుడు" గా కీర్తించబడుతున్నాడు. వ్యక్తిపాలనకంటే చట్టబద్ధ పాలనమే శ్రేష్ఠమైనదని ఆనాన్ చెప్పిన "రాజ్యాంగద్రష్ట" అరిస్టాటిల్ .

అభివృద్ధి చెందుతున్న ఆధునిక రాజ్యాలకు "రాజ్యాంగం" అవసరమని ప్రొఫెసర్ "జెలినిక్" అనే రాజనీతి శాస్త్రజ్ఞుడు అభిప్రాయపడ్డాడు. రాజ్యాంగ ప్రక్రియలో రాజ్యానికి సంబంధించిన వివిధ వ్యవస్థల అధికారాలు-విదులు వాటిపైగల పరిమితులు మొదలైనవి ఉంటాయి. వీటితోపాటు ప్రజలకు రాజ్యంద్వారా బునసూర్ ప్రయోజనాలు ఎలాంటి పద్ధతులద్వారా సాధ్యమవుతాయో రాజ్యాంగం ద్వారా నిర్దేశించడం జరుగుతుంది.

భారత రాజ్యాంగ ఆవిర్భావానికి దోహదపడిన చట్టాలు :

భారత రాజ్యాంగ చరిత్ర బ్రిటిష్ (ఈస్టిండియా కంపెనీ) ప్రారంభమైననాటినుండి రూపుదిద్దుకుంది. ప్రస్తుతం అమలవుతున్న రాజ్యాంగం ఈ రూపం సంతరించుకోవడానికి అనేక ఉద్యమాలు కమీషన్లు, సమావేశాలు సంస్కరణలు మరియు చట్టాలు దోహదం చేశాయి.

భారత రాజ్యాంగ నిర్మాణ పరిణామ క్రమాన్ని "B.C. రావత్" మహాశయుడు 6 దశలుగా అధ్యయనం చేయవచ్చని పేర్కొన్నాడు.

1 వ దశ	→	1600 - 1773
2వ దశ	→	1773 - 1858
3వ దశ	→	1858 - 1909
4వ దశ	→	1909 - 1935
5వ దశ	→	1935 - 1947
6వ దశ	→	1947 - 1950

1.2.1 వ దశ:- 1600 - 1773 :

ఎలిజబెత్ I మహారాణి 31 డిసెంబర్, 1600న ఈస్టిండియా కంపెనీకి వ్యాపారం చేసుకునేందుకు అనుమతినిస్తూ ఒక రాయల్ ఛార్టర్‌ను మంజూరు చేసింది. దీని ప్రకారం భారతదేశంలో వ్యాపారం నిర్వహించుకునే క్రమంలో రానురాను భారతదేశం పై కంపెనీపాలనాధికారాన్ని సంపాదించుకునేందుకు ప్రయత్నించింది. ఈ పరిణామ క్రమంలోనే ఈస్టిండియా కంపెనీ 3 రాష్ట్రాలను స్వాధీన పరచుకుంది.

1. మద్రాసు (1639)
2. బొంబాయి (1668)
3. బెంగాల్ (1698)

ఈస్టిండియా కంపెనీలో జరుగుతున్న అవినీతిని వెలికి తీయుటకు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం "జనరల్ బుర్గాయిక్" అధ్యక్షతన ఒక రహస్యకమిటీని ఏర్పాటుచేసింది. ఈ కమిటీ కంపెనీలో అవినీతి పెరిగిపోయిందని నివేదిక సమర్పించి భారతదేశంలో ఈస్టిండియా కంపెనీ కార్యక్రమాలను క్రమబద్ధం చేయమని సిఫారసు చేసింది. ఈ కమిటీ సిఫారసుల ఆధారంగానే రెగ్యులేటింగ్ చట్టం - 1773 చేయబడింది. NOTE:- ఏదైనా ఒక సంస్థ లేదా సంఘాల ఏర్పాటుకు అనుమతినిస్తూ ప్రభుత్వం లేదా రాజ్యాధికత జారీ చేసే అనుమతిపత్రాన్నిఛార్టర్ అంటారు. ఛార్టర్ అనగా "ఒప్పందం".

1.3 2 వ దశ :- 1773 - 1858 :

రెగ్యులేటింగ్ అనగా క్రమబద్ధం చేయడం. భారతదేశానికి వ్యాపారరిత్యా వచ్చిన ఈస్టిండియా కంపెనీని క్రమబద్ధం చేయడంతోపాటు దాని కార్యక్రమాలను నియంత్రించడానికి చేసిన మొట్టమొదటి చట్టం కాబట్టి దీనిని రెగ్యులేటింగ్ చట్టం అంటారు. దీనిని భారతదేశానికి సంబంధించి మొట్టమొదటి లిఖిత రాజ్యాంగ చట్టంగా కూడా పేర్కొంటారు.

ఈ చట్టాన్ని 18 మే, 1773న నాటి బ్రిటిష్ ప్రధాని లార్డ్ నార్త్ పార్లమెంట్‌లో ప్రవేశపెట్టాడు. వారెన్ హేస్టింగ్స్ 13, ఏప్రియల్, 1772న బెంగాల్‌కు గవర్నర్‌గా నియమించబడ్డాడు. ఈయన కాలంలోనే "కలెక్టర్" అనే పదవిని మొదటిసారిగా ప్రవేశ పెట్టటం జరిగింది. బొంబాయి, మద్రాసు లకు చెందిన గవర్నర్‌లను బెంగాల్ గవర్నర్ జనరల్‌కు ఆసీనులుగా చేయడం జరిగింది ఈస్టిండియా కంపెనీకి 20 సం. లు వ్యాపార అనుమతినిచ్చింది. NOTE:- ఈ దశలో 1781లో విస్తరణ చట్టాన్ని (Act of Statement) తీసుకురావడం జరిగింది. ఈ చట్టం ద్వారా బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం మొదటిసారిగా బ్రిటిష్ పాలిత ప్రాంతాలు అనే అంశాన్ని ప్రకటించింది.

1784 పిట్స్ ఇండియా చట్టం :

రెగ్యులేటింగ్ చట్టంలోని లోపాలను సవరించడానికి బ్రిటిష్ పార్లమెంట్ ఈ చట్టాన్ని 1784లో ఆమోదించింది. ఆనాటి బ్రిటన్ ప్రధానమంత్రి "విలియం పిట్" ఈ చట్టాన్ని ప్రతిపాదించడం వలన దీనిని పిట్స్ (Pitt's)ఇండియా చట్టంగా వ్యవహరిస్తారు ఈ చట్టం చేసిన సమయంలో గవర్నర్ జనరల్ - వారెన్ హేస్టింగ్స్. ఈ చట్టం ద్వారా ఈస్టిండియా కంపెనీలో మొట్టమొదటిసారిగా ద్వంద్వ పాలనను ప్రవేశపెట్టారు. కంపెనీ యొక్క వ్యాపార మరియు రాజకీయ కార్యకలాపాలు వేరుచేయబడినవి.

1. వ్యాపార వ్యవహారాల నియంత్రణ
2. రాజకీయ వ్యవహారాల నియంత్రణ

ఇంగ్లండ్‌లో బోర్డ్ ఆఫ్ కంట్రోల్ అనే ఒక నూతన విభాగాన్ని ఆరుగురు సభ్యులతో ఏర్పాటు చేసి కంపెనీ రాజకీయ, సైనిక మరియు రెవెన్యూ వ్యవహారాలను దీనికి అప్పగించారు. ముగ్గురు డైరెక్టర్లతో కూడిన ఒక రహస్య కమిటీ ఈ బోర్డు ఆదేశాల ను బారతదేశానికి చేరవేసేది. అప్పటికే ఉన్న కోర్ట్ ఆఫ్ డైరెక్టర్స్‌ను వాణిజ్య వ్యవహారాలకే పరిమితం చేశారు. గవర్నర్ జనరల్ కార్య నిర్వాహక మండలిలో సభ్యుల సంఖ్య 4 నుండి 3 కి తగ్గించబడింది. ఈ చట్టంవల్ల కంపెనీ పాలనపై ఒకవిధమైన అదుపు ఏర్పడి ంది. అయితే కోర్ట్ ఆఫ్ డైరెక్టర్స్ మరియు బోర్డ్ ఆఫ్ కంట్రోల్‌అనే రెండు స్వతంత్ర సంస్థలు ఏర్పాటు చేయడంవల్ల దీని ద్వంద్వ పాలనకు నాంది ప్రస్తావనగా చెప్పవచ్చు.

1793 - ఛార్టర్ చట్టం : ఈ చట్టం ద్వారా గవర్నర్ జనరల్ ఆఫ్ బెంగాల్ అధికారాలను విస్తృతం చేయడం జరగింది. కంపెనీకి గల వ్యాపార గుత్తాధిపత్యాన్నిమరొక 20 సంవత్సరాలు పొడిగించబడింది. బోర్డ్ కార్యదర్శిని పార్లమెంట్‌లో కూర్చోడానికి అనుమతించారు. గవర్నర్ జనరల్ కారణ్ వాలీస్. భారతీయుల హక్కుల, ఆస్తులు, వారసత్వం, వివాహం, మత విషయాలకు సంబంధించి గవర్నర్ జనరల్ చేసే నిబంధనలకు చట్టాలతోపాటుగా సమానమైన విలువ ఉంటుంది. గవర్నర్ జనరల్ మరియు ఇతర గవర్నర్ వారి మండలి నిర్ణయాలను అధిగమించి సొంత నిర్ణయాలను తీసుకునేందుకు అవకాశం కల్పించబడింది. కమాండర్ ఇన్ చీఫ్ గవర్నర్ జనరల్ కౌన్సిల్ నందు సభ్యుడు కాదు. బొంబాయి, మద్రాస్ ప్రెసిడెన్సీల మరియు మిలటరీ ప్రభుత్వాలపై గవర్నర్ జనరల్‌కు పూర్తి ఆధిపత్యం కల్పించబడింది.

1813 - ఛార్టర్ చట్టం :

ఈస్టిండియా కంపెనీ ఛార్టర్‌ను మరొక 20 సం..రాలు పొడిగించారు. కంపెనీకి వర్తకంపై గల గుత్తాధిపత్యం తొలగించి ప్రతి బ్రిటన్ పౌరునికి వర్తకం చేసుకునే అవకాశము కల్పించి కంపెనీకి కేవలం పరిపాలనా పరమైన సంస్థగా మార్చారు. భారతీయులకు మతపరమైన, విద్యాపరమైన అధ్యయనంకోసం ప్రతి సంవత్సరం ఒక లక్షరూపాయలు కేటాయించేలా ఏర్పాటు చేయబడినది. అలాగే సివిల్ సర్వెంట్లకు శిక్షణాసదుపాయాన్ని కల్పించారు. ఈ చట్టంద్వారా కంపెనీ యొక్క ఆదాయంపై, వ్యాపార లాభాలపై ప్రభుత్వానికి నియంత్రణ కల్పించబడింది. భారత్‌కు మిషనరీలు రావడానికి అనుమతించడంతో చర్చ్‌లు, విద్యాలయాలు, ఆసుపత్రులు స్థాపించబడి తద్వారా మతమార్పిడులకు అవకాశం ఏర్పడింది.

1833 - ఛార్టర్ చట్టం :

ఈ చట్టం ద్వారా అంతకుముందున్న "గవర్నర్ జనరల్ ఆఫ్ బెంగాల్‌ను" భారత్ గవర్నర్ జనరల్" గా మార్చారు దీనితో బెంగాల్ గవర్నర్ జనరల్ గా ఉన్న "విలియం బెంటింక్" భారతదేశపు మొట్టమొదటి గవర్నర్ జనరల్ అయినాడు. ఇతనికి అన్ని సివిల్, మిలటరీ మరియు ఆర్థిక అధికారాలు అప్పగించబడినవి.

గవర్నర్ కార్యనిర్వాహక మండలి సభ్యుల సంఖ్యను నాలుగుకు పెంచి, అందులో ఒక న్యాయ సభ్యుడు ఉండే విధంగా సవరణ చేశారు. న్యాయసభ్యునిగా '.మెకాలే" కు ప్రాతినిధ్యం కల్పించారు. భారతీయ శాసనాలు క్రోడీకరించడానికి ఒక భారతీయ "లా" కమీషన్ న్యాయసంఘం నియమించారు. దీనికి మొట్ట మొదటి అధ్యక్షుడు "లార్డ్ మెకాలే". ఈ చట్టాన్ని భారతదేశంలో కేంద్రీకృత పాలనకు తుది మెట్టుగా అభివర్ణిస్తారు.

1853 - ఛార్టర్ చట్టం :

గవర్నర్ జనరల్ యొక్క సాధారణ మండలి అధికారాలను శాసన, కార్య నిర్వాహక విధులుగా విభజించు శాసనాలు రూపొందించే ప్రక్రియ కొరకు మొదటిసారిగా ఇండియన్ సెంట్రల్ లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిల్‌ను ఏర్పాటు చేశారు. ఇది బ్రిటిష్ పార్ల మెంటువలె తన విధులను నిర్వర్తిస్తుంది. అందుకే దీనిని " మినీపార్లమెంటు" అనేవారు. ఛార్టర్ చట్టాల్లో ఇది చిట్టచివరి చట్టం. ఈ సారి కంపెనీ పాలనను 20 సం..రాలు పొడిగించవలెను. బ్రిటన్ పార్లమెంట్ అనుమతి ఉన్నంతవరకు మాత్రమే వ్యాపారాన్ని నిర్వహించుకునే అవకాశం కల్పించారు. దీంతో కంపెనీ పాలన త్వరలోనే అంతం అవుతుందని సూచించినట్లయింది. సివిల్

సర్వీసు నియామకాలను బహిరంగపోటీ విధానం ద్వారా నియమించేపద్ధతిని ప్రవేశ పెట్టారు. ఇందుకోసం లార్డ్ మెకాల్ (ఇండియన్ సివిల్ సర్వీస్) కమిటీని 1854 లో ఏర్పాటు చేశారు. ఈ కమిటీ కొత్త పరీక్షా విధానాన్ని రూపొందించింది.

1.4. 3వ దశ :- 1858 - 1909 : 1858 - భారతప్రభుత్వ చట్టం

సిపాయిల తిరుగుబాటుతో భారతదేశంలో కంపెనీ పరిపాలన అంతమై చక్రవర్తి (రాజు లేక రాణి) ప్రత్యక్ష పరిపాలన ప్రారంభమైంది. ఇది భారత రాజ్యాంగ చరిత్రలో ఒక నూతన అధ్యాయం 1, నవంబర్ 1858 న బ్రిటిష్ రాణి భారత పరిపాలనాధికారాన్ని చేపడుతు ఒక ప్రకటన జారీ చేసింది. దీనినే "విక్టోరియా మహారాణి ప్రకటన" అంటారు. దీని ప్రకారం భారతదేశం మహారాణి (హర్ మెజిస్టీ) పేరుపై పరిపాలించబడుతుంది. గవర్నర్ జనరల్ ఆఫ్ ఇండియా హోదాను వైస్రాయ్ ఆఫ్ ఇండియాగా మార్చారు. మొదటి వైస్రాయ్ కానింగ్. భారత గవర్నర్ జనరల్, భారత వైస్రాయ్ అనే పదవులు ఆవిర్భవించాయి. వైస్రాయ్ దేశంలో బ్రిటిష్ రాణి యొక్క ప్రత్యక్ష ప్రతినిధి. దేశ పాలన బ్రిటిష్ రాణి పేరుతో నిర్వహిస్తారు. బ్రిటిష్ పాలిత రాష్ట్రాలలో గవర్నర్ జనరల్ గానూ, స్వదేశీ సంస్థానాలలో వైస్రాయ్ గానూ ఉంటుంది. ఈ చట్టం ద్వారా బ్రిటిష్ రాణి "భారత సామ్రాజ్ఞి" అనే బిరుదు ధరించింది.

రాణి

↓

బ్రిటిష్ పార్లమెంట్

↓

రాజ్య కార్యదర్శి (Secretary of State↓)

(కేబినెట్ మంత్రి)

↓

వైస్రాయ్

భారత కౌన్సిల్ చట్టాలు లేదా శాసన సభ చట్టాలు :

1857 సిపాయిల తిరుగుబాటు తరువాత దేశంలో అవసరమైన పరిపాలనా సంస్కరణలను ప్రవేశపెట్టుటకు మరియు భారతీయుల సహకారాన్ని పొందటానికి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం అనేక చట్టాలను రూపొందించింది. వీటినే "కౌన్సిల్ చట్టాలు" అంటారు.

1861 - కౌన్సిల్ చట్టం :

ఈ చట్టం భారతీయులకు శాసన నిర్మాణంలో మొదటిసారిగా పాల్గొనే అవకాశం కల్పించింది 1862లో వైస్రాయ్ లార్డ్ కానింగ్ కొంతమంది భారతీయులను అనధికార సభ్యులుగా లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిల్‌కు నామినేట్ చేశారు. ఆ విధంగా నామినేట్ చేయబడినవారిలో బెనారస్ రాజు దేవ్ ఐరావత్ సింగ్, పాటియాలా రాజు నరేంద్రసింగ్ మరియు సర్ దినకర్ రావులున్నారు. 1862లో వరుసగా కలకత్తా, మద్రాస్, బొంబాయిలో హైకోర్టులు ఏర్పాటు చేయబడినవి. ఆ తర్వాత 4వ హైకోర్టును 1866లో అలహాబాద్ లో ఏర్పాటుచేశారు. అత్యవసర పరిస్థితుల్లో వైస్రాయ్, కౌన్సిలను సంప్రదించకుండా 6 నెలల కాలానికి ఆర్డినెన్సులను జారీచేసే

అధికారం కల్పించింది. 1859లో లార్డ్ కానింగ్ ప్రవేశపెట్టిన "పోర్టుఫోలియో" విధానంకు చట్టబద్ధత కల్పించి కొనసాగించారు.

1892 - కౌన్సిల్ చట్టం :

1861 కౌన్సిల్ చట్టంలోని లోపాలను సరిదిద్దటానికి ఈచట్టం చేయడం జరిగింది. ముఖ్యంగా 1885లో భారత జాతీయ కాంగ్రెస్ ఏర్పడటము విద్యావంతులైన భారతీయులు బ్రిటిష్ పాలనలోని లోపాలను ఎత్తి చూపుతూ ప్రజలను చైతన్యవంతం చేస్తున్న నేపథ్యంలో ఈచట్టాన్ని రూపొందించడం జరిగింది. కేంద్ర శాసన సభలో అనధికార సభ్యులను 10 మందికి తక్కువ కాకుండా 16కి మించకుండా ఉండే విధంగా అదే విధంగా రాష్ట్రశాసనసభలో 8 మందికి తగ్గకుండా 20మందికి మించరాదు. బడ్జెట్ చర్చించే అధికారాన్ని ప్రభుత్వాన్ని ఉద్దేశించి ప్రశ్నలు వేసే అధికారాన్ని కౌన్సిల్ సభ్యులకు కల్పించారు. లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిల్ అధికార పరిధిని విస్తృతపరచి ఆరుగురు భారతీయులను వైస్రాయ్ గవర్నర్ కౌన్సిల్‌లలో స్థానం కల్పించారు. 1. సురేంద్రనాథ్ బెనర్జీ 2. గోపాలకృష్ణ గోఖలే 3. దాదాబాయి నౌరోజి 4. ఫిరోజ్‌షా మెహతా 5. రాస్ బిహారీ ఘోష్ 6. బిల్ గ్రామీ.

1.5. 4వ దశ:- 1909 - 1935 :

1909 ----- భారత కౌన్సిల్ చట్టం లేదా మార్లే - మింటో సంస్కరణలు :

మార్లే - మింటో సంస్కరణల ప్రధాన ఉద్దేశం 1892 చట్టంలోని దోషాలను పరిష్కరించడం, అలాగే దేశంలో తీవ్రవాద జాతీయవాదంతో ఏర్పడిన పరిస్థితిని ఎదుర్కొనడం, కాంగ్రెస్‌లోని మితవాదులను మచ్చికచేసుకోవడానికి బ్రిటిష్‌వారు ఈ చట్టం ద్వారా ప్రయత్నించారని చెప్పవచ్చు. ఆనాటి భారతరాజ్య కార్యదర్శి లార్డ్ మార్లే, భారత వైస్రాయ్ మింటో పేర్లతో ఈ చట్టాన్ని సూచించడం జరిగింది. అందువల్ల దీనిని "మార్లే మింటో సంస్కరణల చట్టం" అంటారు మొదట భారత రాజ్య కార్యదర్శి పేరు ఆ తరువాత భారత వైస్రాయ్ పేరు ఉచ్ఛరించడం అధికారిక నియమం కనుక మింటో మార్లే సంస్కరణలు అనడం కంటే మార్లే - మింటో సంస్కరణలు అనడం సబబు. ఆతరువాత 1919లోరూపొందించిన చట్టాలను కూడా మాంటింగ్ - ఛెమ్స్‌ఫర్డ్ సంస్కరణలు అంటారు.

వైస్రాయ్ / గవర్నర్ జనరల్ కార్యనిర్వాహక మండలిలో మొదటిసారిగా భారతీయులకు సభ్యత్వాన్ని కల్పించారు. ఆ విధంగా సభ్యత్వాన్ని పొందిన మొదటి భారతీయ వ్యక్తి "సత్యేంద్ర సిన్హా". ఇతనిని న్యాయ సభ్యునిగా నియమించడం జరిగింది మహమ్మదీయులకు మరియు వ్యాపార సంఘాల ప్రత్యేక నియోక వర్గాలను కేటాయంచారు. ముస్లిం సభుంయలను ముస్లింలే ఎన్నుకునే వీలు కల్పించబడింది. ఇందుకోసం ప్రత్యేక మత నియోజక గణాలు (Communal Electorates) ఏర్పాటు చేశారు.

1919 - భరత ప్రభుత్వ చట్టం (మాంటింగు - ఛెమ్స్‌ఫర్డ్ సంస్కరణలు) :

భారతదేశంలో బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వాన్ని ఏర్పాటుచేయడానికి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం 20 ఆగస్టు 1917న ఒక ప్రకటన చేసింది. ఆ ప్రకటనను ఆగష్టు ప్రకటన అనికూడా అంటారు. ఆప్రకటనలో పేర్కొన్న బాధ్యతాయుత పాలనను అందించడానికి కావలసిన ప్రతిపాదనలు రూపొందించడానికి భారత రాజ్య కార్యదర్శి ఎడ్విన్ మాంటింగు నవంబర్ 1917లో భారతీయ నాయకులతో చర్చలు జరిపి ఈ సంస్కరణలను ప్రకటించారు. అందువల్ల వీటిని మాంటింగు - ఛెమ్స్‌ఫర్డ్ సంస్కరణలు లేదా

"మాంట్ ఫోర్డ్ సంస్కరణలు" అంటారు. ఈసంస్కరణలు 8 జులై 1917న ప్రకటింపబడి 18 డిశంబర్ 1918న బ్రిటిష్ పార్లమెంట్ ఆమోదం పొందాయి. ఇవి భారతచట్టం 1919 రూపంలో 1921 నుండి అమలులోకి వచ్చింది. ఈ చట్టం భారతదేశంలో పార్లమెంటరీ విధానాన్ని ఏర్పరచింది

రాష్ట్రస్థాయిలో ద్వంద్వ పాలన ప్రవేశపెట్టారు. రాష్ట్రాల అధికారాలను రిజర్వుడు విభాగంలో 28 పాలనాంశాలను, ట్రాన్స్‌ఫర్డ్ విభాగంలో 22 అంశాలను పేర్కొనడం జరిగింది. ఈ సంస్కరణలు స్వపరిపాలనవైపు ప్రముఖమైన ముందంజ కనుక భారతరాజ్యాంగ చరిత్రలో ముఖ్యమైన పరిణామంగా పరిగణించబడింది.

కౌన్సిల్ ఆఫ్ స్టేట్స్ :

ఈ సభ పదవీకాలం 5 సం.రాలు. ఈసభలో మొత్తం సభ్యులు 60 మంది. 34 మంది ఎన్నికైనవారు. 26 మంది గవర్నర్ జనరల్‌చే నామినేట్ చేయబడినారు. దీనికి మొదటి అధ్యక్షుడు గవర్నర్ జనరల్ ఎక్స్ - అఫీషియా ఛైర్మన్‌గా వ్యవహరిస్తాడు.

సెంట్రల్ లెజిస్లేటివ్ అసెంబ్లీ :

ఈ సభ పదవీకాలం 3 సం..రాలు. ఈసభలో మొత్తం సభ్యులు 144 మంది. 104 మంది ఎన్నికైనవారు.40 మంది నామినేట్ చేయబడినారు. దీనికి మొదటి అధ్యక్షుడుగా సర్ ఫెడరిక్ వైట్ ఉపాధ్యక్షుడిగా సచ్చిదానంద సిన్హాలు ఫిబ్రవరి 1921లో గవర్నర్ జనరల్ చే నియమించబడ్డారు. ఆతర్వాత అసెంబ్లీ సభ్యులు తమ అధ్యక్షుడిని తామే ఎన్నుకున్నారు. ఈవిధంగా ఆగష్టు 1925లో మొదటి సారిగా ఎన్నికైన మరియు మొట్టమొదటి భారతీయ అధ్యక్షుడు విఠల్ భాయ్ జె. పటేల్. ఈ చట్టం పరిమితమైన ప్రత్యక్ష ఎన్నికల పద్ధతిని భారతదేశంలో ప్రవేశపెట్టింది. సిక్కులకు, క్రిస్టియన్లకు, ఆంగ్లో - ఇండియన్‌లకు మరియు యూరోపియన్లకు ప్రత్యేక నియోజక వర్గాలను కేటాయించడం ద్వారా మతపరమైన ప్రాతినిధ్యాన్ని విస్తృతపరిచినట్లయింది. ఆస్తి పన్ను చెల్లింపు మరియు విద్య ప్రాతిపదికమైన పరిమితమైన ఓటుహక్కును కల్పించారు. ఈచట్టం మొదటిసారిగా కేంద్ర బడ్జెట్ నుండి రాష్ట్రాల బడ్జెట్‌లను వేరు చేసింది. తమ బడ్జెట్‌లను తామే రూపొందించుకునే అధికారాన్ని రాష్ట్ర శాసనసభలకిచ్చారు.

ముడ్డీమాన్ కమిటీ - 1924 : (Muddiman Committee – Reforms Enquiry Committee)

1919 - మాంటింగ్ ఛెమ్స్‌ఫర్డ్ సంస్కరణల ద్వారా ఏర్పడిన శాసన మండళ్ళలో ప్రవేశించిన స్వరాజ్య పార్టీ రాజకీయ ఖైదీలను విడుదల చేయాలని, డై ఆర్కి విధానాన్ని రద్దుచేయాలని సివిల్, డిఫెన్స్ సర్వీసులను భారతీయకరణ చేయాలని, భారతీయులకు స్వపరిపాలన అందించాలని, భారతీయ పరిస్థితులకు అనుగుణంగా రాజ్యాంగాన్ని రూపొందించాలని డిమాండ్ చేయడంతో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం రాజకీయ అసంతృప్తితో ఉన్న స్వరాజ్ పార్టీని, జాతీయవాదులను సంతృప్తి పరిచేందుకు 1919 - మాంటింగ్ ఛెమ్స్‌ఫర్డ్ సంస్కరణల అమల తీరును సమీక్షించేదుకు సర్ అలెగ్జాండర్ ముడ్డీమాన్ అధ్యక్షతన రిఫార్మ్స్ ఎంక్వైరీ కమిటీని ఏర్పాటు చేసింది. ఈ కమిటీలో 4 సమ భారతీయ సభ్యులు గలరు. 1. శివస్వామి అయ్యర్, 2. R.P. పరంజపే 3. తేజ్‌బహదూర్ సప్రూ, 4. మహమ్మదాలి జిన్నా. ఈ కమిటీ ఏకగ్రీవ ఆమోదంతో నివేదికను ఇవ్వలేదు. రికమెండేషన్స్ విషయంలో విభేదించి రెండు నివేదికలు ఇచ్చారు. 1. మెజారిటీ సభ్యులు 1919 చట్టానికి చిన్న చిన్న సవరణలు పేర్కొంటూ, మొత్తానికి చట్టాన్ని సమర్థిస్తూ ప్రభుత్వ యంత్రాంగాన్ని పటిష్ఠపరచాలని పేర్కొన్నారు. 2. మైనారిటీ సభ్యులు 1919 చట్టంలోని డై ఆర్కి విధానాన్ని ఖండించి,

దానిని వెంటనే రద్దు చేయాలని ప్రజాస్వామ్య బద్ధంగా భారతదేశానికి స్వపరిపాలనతో కూడిన డొమీనియన్ (దేశ) హోదా కల్పించాలని పేర్కొన్నారు.

సైమన్ కమీషన్ - 1927 :

భారత ప్రభుత్వ చట్టం 1919లో ప్రవేశపెట్టిన రాజ్యాంగ సంస్కరణలను సమీక్షించడానికి ఆనాటి బ్రిటిష్ ప్రధాని "బాల్డ్విన్" రెండు సంవత్సరాల ముందుగానే నవంబర్ 1927లో సర్ జాన్ సైమన్ నాయకత్వంలో 7గురు సభ్యులతోకూడిన ఒక రాయల్ కమీషన్‌ను నియమించాడు. ఈసంఘంలోని సభ్యులందరూ ఆంగ్లేయులు కావడంవల్ల భారతీయులు దీనిని పూర్తిగా వ్యతిరేకించి, "Go Back" ఉద్యమాన్ని నిర్వహించారు. కమీషన్ భారతదేశంలో రెండు పర్యాయాలు పర్యటించింది. మొదటిసారి 3, ఫిబ్రవరి 1928 నుండి 31 మార్చి వరకు, రెండవ పర్యాయం 11 అక్టోబర్ 1928 నుండి 6 ఏప్రిల్ 1928వ తేదీ వరకు పర్యటించింది. ఈ కమీషన్ తన నివేదికను 1930లో సమర్పించింది.

మొదటిసారిగా "సమాఖ్య వ్యవస్థను" సూచించింది. సైమన్ కమీషన్ అనేది భారత సమస్యలపైన ఒక సమగ్ర అధ్యయనం అని "కూప్లాండ్" అనే రచయిత పేర్కొన్నాడు. బ్రిటన్‌లోని లేబర్ పార్టీ ఈ నివేదికలోని అంశాలపైన తీవ్రమైన దృష్టి పెట్టలేదు. ఆ తరువాత వచ్చిన భారత ప్రభుత్వ చట్టం - 1935 లో సైమన్ కమీషన్ సూచించిన అంశాలను పొందుపరిచారు. 1919 - చట్టం ద్వారా రాష్ట్రాలలో ప్రవేశపెట్టిన ద్వంద్వ పాలనను రద్దుచేయడం, మంత్రులు శాసన సభకు బాధ్యత వహించేలా చేయడం. భారతీయులకు తమ ప్రభుత్వ నిర్వహణలో పూర్తి స్వయం ప్రతిపత్తిని కల్పించడం. రాష్ట్ర శాసన మండళ్ళలో సభ్యత్వ సంఖ్యను పెంచడం హై కోర్ట్‌లపై కేంద్ర ప్రభుత్వానికి పాలనాపరమైన నియంత్రణను ఏర్పాటు చేయడం. సార్వజనీన వయోజన ఓటుహక్కు సాధ్యంకాదు. దీనిని కాలానుగుణంగా విస్తృతం చేయడం. కమ్యూనిల్ ప్రాతినిధ్యం సాధ్యం కాకపోయినా దీనికి ప్రత్యామ్నాయం లేని దృష్ట్యా కొనసాగింపుగా ప్రకటించడం.

భారత రాజ్యాల కమిటీ - 1927 (బట్లర్ కమిటీ) :

బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం సైమన్ కమీషన్‌తోపాటు బ్రిటిష్ ఇండియా, భారత రాజ్యాల మధ్య సంతృప్తికర ఆర్థిక సంబంధాలను సూచించేందుకు హార్ కోర్ట్ బట్లర్ అధ్యక్షతన భారత రాజ్యాల కమిటీని ఏర్పాటు చేసింది. ఈ కమిటీలోని ఇతర సభ్యులు W.S. హోల్‌వర్త్, ఎస్. సి. పీల్. ఈ కమిటి 16 రాజ్యాలలో అమలులో ఉన్న ఆర్థిక సంబంధాలను పరిశీలించి 1929 లో నివేదికను సమర్థించింది. బ్రిటిష్ ఇండియాకు, భారతరాజ్యాలకు మధ్య ఒప్పంద పూర్వకమైన సంబంధం మాత్రమే ఉందని పేర్కొంది. బ్రిటిష్ ఇండియా, బారతరాజ్యాల మధ్య సంబంధాలు పరిస్థితులను బట్టి కొనసాగించాలని అయితే ఈ సంబంధాలను కొనసాగించడం చారిత్రక స్వభావంపై ఆధారపడి ఉంటుందని తెలిపింది. ఈచారిత్రిక స్వభావం వలన ఆరాజ్యాలు ఒప్పందం చేసుకోకుండా బ్రిటిష్ - భారత్‌లోని బారత శాసన సభకు జవాబుదారిగా ఉండే కొత్త ప్రభుత్వానికి సంస్థానాలను బదలాయించ కూడదని పేర్కొంది.

సంస్థానాధిపతులతో సంబంధాలను ఏర్పరచుకోవడంలో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి వైస్రాయ్ మాత్రమే ఏజెంట్ గా ఉంటాడని గవర్నర్ జనరల్ కాదని పేర్కొంది. బట్లర్ కమిటీ సూచనలను సైమన్ కమీషన్ ఆమోదించింది (1935 - భారత ప్రభుత్వ చట్టం కూడా వైస్రాయ్, గవర్నర్ జనరల్ కార్యాలయాల విధులు వేర్వేరుగా కొనసాగుతాయని పేర్కొనడం జరిగింది.

ఈస్టిండియా కంపెనీ పాలన నుండి భారత స్వాతంత్ర్యము సాధించుకొనుట వరకు జరిగిన సంఘటనలు

* క్రీ.శ. 1600 సం.లో ఈస్టిండియా కంపెనీకి ఎలిజబెత్ 1 మహారాణి వ్యాపారం చేసుకొనేందుకు రాయల్ చార్టర్ ద్వారా అనుమదించింది.

* క్రీ.శ. 1948 సం.లో మద్రాసు ప్రాంతం బ్రిటిష్ వారి అధీనంలోకి వచ్చింది.

* 1757 ప్లాసీయుద్ధం, 1764 బక్సార్ యుద్ధాల ఫలితంగా బ్రిటిష్ వారు బెంగాల్ నవాబుపై ఆధిక్యత పొందేరు.

* లార్డ్ డల్హౌసీ (1848-1856) రాజ్య సంక్రమణ సిద్ధాంతం ద్వారా సతారా, ఝాన్సీ, నాగపూర్ మరియు సంబల్‌పూర్ రాజ్యాలను బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యంలో విలీనం చేశాడు.

* 1857 సం. సిపాయిల తిరుగుబాటు కారణంగా 1858 భారతప్రభుత్వం చట్టం ఏర్పడి ఈస్ట్ ఇండియా కంపెనీ పాలన రద్దై భారత రాజ్యాధికారం బ్రిటిష్‌రాణి చేతుల్లోకి వెళ్ళింది.

* 1885లో బొంబాయిలో భారత జాతీయ కాంగ్రెస్‌ను ఏర్పాటు చేయటం జరిగింది. ఈ సమయంలో గవర్నర్ జనరల్ - లార్డ్ డఫరిన్

* భారత జాతీయోద్యమ కాలంలో

1885 - 1905 సం.లను ఉదారవాద దశ లేదా మితవాద దశగాను,

1905 - 1920 సం.లను అతివాద దశగాను

1920 - 1947 సం.లను గాంధేయవాద దశగాను

* 1906 సం.లో ఢాకాలో ముస్లింలీగు స్థాపన (మొదటి అధ్యక్షుడు అగాఖాన్-3)

* 1916 సం.లో తిలక్ పూనాలో హోంరూల్ లీగ్‌ను, అదే సం.లో అనిబిసెంట్ మద్రాస్‌లో హోంరూల్ లీగ్‌ను స్థాపించారు.

* 13 ఏప్రిల్, 1919 జలియన్‌వాలాబాగ్ దుర్ఘటన జరిగింది. ఈ దుర్ఘటన కాలంలో వైస్రాయ్ - లార్డ్ చెమ్స్‌ఫర్డ్.

* మోతీలాల్ నెహ్రూ కార్యదర్శిగా () దాస్ అధ్యక్షుడుగా డిసెంబర్ 31, 1922 స్వరాజ్య పార్టీ స్థాపించారు.

* గాంధీజీ నాయకత్వంలో భారతజాతీయ కాంగ్రెస్ 12 మార్చి, 1930న చారిత్రాత్మకమైన శాసనోల్లంఘన ఉద్యమాన్ని 'దండి' యాత్రలో ప్రతిపాదించారు.

* 5 మార్చి, 1931న గాంధీ - ఇర్విన్‌ల మధ్య ఒప్పందం.

* 24 Sept, 1932 గాంధీ - అంబేద్కర్ మధ్య ఉన్న ఒప్పందం.

* 8 August, 1942 బొంబాయిలో గాంధీజీ 'డూ ఆర్ డై' అనే నినాదంతో క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం పిలుపు.

* 1947 భారత స్వతంత్ర్య చట్టం ఇండియా, పాకిస్థాన్ అనే రెండు స్వతంత్ర్య ఏర్పడతాయని ప్రకటించింది.

* 15 ఆగస్టు 1947 భారతదేశం స్వాతంత్ర్యం పొందిన సమయంలో బ్రిటిష్‌రాజు - కింగ్‌జార్జ్ VI.

* స్వాతంత్ర్యం వచ్చినప్పుడు భారత రాజ్య కార్యదర్శి - ఎర్ల్ ఆఫ్ లిస్టోవల్.

భాగం-1 భారత రాజ్యాంగ నిర్మాణం

విషయ క్రమం

2.0 ఉద్దేశం

2.1 పరిచయం

2.2 రాజ్యాంగ సభ (రాజ్యాంగ పరిషత్తు)

2.3 రాజ్యాంగ పరిషత్తు నిర్మాణం

2.4 రాజ్యాంగ పరిషత్తు సమావేశాలు

2.5 ఇతర కార్యక్రమాల నిర్వహణ

మూడవ ప్రపంచ దేశాల్లోని ఎక్కువ దేశాలు సామ్రాజ్యవాద ఆధిపత్యంనుండి స్వాతంత్ర్యం పొందిన దేశాలే. భారతదేశంతోపాటు కొత్తగా స్వాతంత్ర్యం పొందిన దేశాలు తమ జాతీయ పునర్నిర్మాణంకోసం సాంఘిక, ఆర్థిక మార్పు సాధనకోసం అనువైన రాజ్యాంగాన్ని నిర్మించుకోవడమే తమ తక్షణకర్తవ్యంగా భావించాయి. భారతదేశంకూడా రాజ్యాంగ వ్యవస్థను, ప్రభుత్వ యంత్రాంగాన్ని ఏర్పాటుచేసుకునేందుకు ఒక రాజ్యాంగ సభ (రాజ్యాంగ పరిషత్) ను ఏర్పాటు చేసుకుంది. ఇలా ఏర్పాటైన రాజ్యాంగ సభ ముందున్న ఏకైక లక్ష్యం భారతదేశంలో ఎదురయ్యే సాంఘిక, ఆర్థిక పరిస్థితులను నిలువగలిగిన కొత్త రాజ్యాంగాన్ని నిర్మించుకోవడం.

2.2 రాజ్యాంగ సభ (రాజ్యాంగ పరిషత్తు) :

భారతీయ ప్రజా ప్రతినిధులతో కూడిన "రాజ్యాంగ పరిషత్తు" ను ఏర్పాటు చేయాలని డిసెంబర్ 1918లో జరిగిన భారత జాతీయ కాంగ్రెస్ సమావేశంలో స్వయం నిర్ణయాధికారం అనే భావనతో ఒక తీర్మానం చేసింది. ఇదే విషయాన్ని 8 జనవరి 1922వ తేదీన "యంగ్ ఇండియా" పత్రికలో" స్వరాజ్ అనేది బ్రిటిష్ వారు ఇచ్చే ఉచిత కానుక కాదని, అది భారత ప్రజల స్వయం వ్యక్తీకరణంగా మహాత్మాగాంధీ పేర్కొన్నారు. అలాగే రాజ్యాంగ నిర్మాణ సభ మాత్రమే దేశానికి మరియు ప్రజల అవసరాలకు ప్రాతినిధ్యం వహించే రాజ్యాంగం రూపొందిస్తుందని అభిప్రాయపడ్డారు. 17 మే 1927న బాంబే సమావేశంలో మోతీలాల్ నెహ్రూ రాజ్యాంగ రచన ఆవశ్యకత గురించి ప్రస్తావించడం జరిగింది. భారతీయ నాయకులు 28 ఫిబ్రవరి 1928న 29 పార్టీలతో ఢిల్లీలో ఒక అఖిల పక్ష సమావేశాన్ని ఏర్పాటుచేశారు. భారత జాతీయ కాంగ్రెస్19 మే 1928 డా॥ M.A. అన్సారి అధ్యక్షతన బొంబాయిలో జరిగిన సమావేశంలో రాజ్యాగ రచనకు "మోతీలాల్ నెహ్రూ" అధ్యక్షతన ఎనిమిది మంది సభ్యులతో గూడిన ఒక ఉపసంఘాన్ని ఏర్పరిచింది. దీనిలోని సభ్యులు లాలాలజపతిరాయ్, తేజ్ బహదూర్ షప్రూ, సుభాష్ చంద్రబోస్, జయకర్, షోయబ్ ఖురేషి, సర్దార్ మంగళ్‌సింగ్, M. N. అన్సర్ అలీ ఇమాం, G. R. ప్రధాన్‌లు.

3 నెలల సమయంలోనే మోతీలాల్ నెహ్రూ సబ్‌కమిటీ "ఒక నివేదిక"ను రూపొందించి 10 ఆగష్టు 1928వ తేదీన సమర్పించినది. ఆ నివేదిక "గొప్ప రాజనీతిజ్ఞత ఉన్నవారు తయారుచేసినట్లుందని " ప్రశంసించబడింది. దీనికి నెహ్రూ నివేదిక అనిపేరు. దీనిని భారతీయులు రాజ్యాంగ రచనకు చేసిన తొలి ప్రయత్నంగా చెప్పవచ్చు. ఇంకా దీనిని ప్రస్తుత రాజ్యాంగానికి

ఒక "నమూనా" గా పేర్కొనవచ్చు.

బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ఏకపక్షంగా శ్వేత పత్రాన్ని 1933లో ప్రకటించినప్పుడు కాంగ్రెస్ దాన్ని పూర్తిగా తిరస్కరించింది. భారతీయులకు ప్రాతినిధ్యంగల రాజ్యాంగ పరిషత్తును ఏర్పాటుచేసి, రాజ్యాంగ రచన జరపాలని 1934 లో మొట్టమొదటిసారిగా కాంగ్రెస్ కోరింది. మానవతావాది అయిన మానవేంద్రనాథ్‌రాయ్ 1934లో భారతీయులు స్వయంగా తమ రాజ్యాంగాన్ని తాము రూపొందించుకోవాలి అని అభిప్రాయపడ్డాడు. అయితే అతని అభిప్రాయాన్ని ఏపార్టీకూడా పెద్దగా పరిగణలోనికి తీసుకోలేదు. 1935 - భారత ప్రభుత్వ చట్టాన్ని బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ప్రకటించినప్పుడు దానిని వ్యతిరేకించిన భారత జాతీయ కాంగ్రెస్ నెహ్రూ అధ్యక్షత వహించిన ఫైజాపూర్ సమావేశంలో మొదటిసారిగా అధికారపూర్వకంగా 1937 రాజ్యాంగ పరిషత్తుకై డిమాండ్ చేసింది.

1938లో జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ స్వతంత్ర బారతదేశ రాజ్యాంగం ఇతరుల జోక్యం లేకుండా సార్వత్రిక ఓటుహక్కు ద్వారా ఎన్నుకొనే రాజ్యాంగ నిర్మాణ సభ ద్వారా రూపొందించబడాలని ప్రతిపాదించారు. భారతీయులతో రాజ్యాంగ పరిషత్తును ఏర్పాటు చేసినట్లయితే కుల, మత, వర్గాల సమస్యకు పరిష్కారం దొరుకుతుందని తన హరిజన్ పత్రికలో 25 నవంబర్ 1939న గాంధీజీ పేర్కొన్నారు.

2వ ప్రపంచ యుద్ధసమయంలో భారతీయుల సహకారంకోసం బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ఆగష్టు (1940) ప్రతిపాదన ద్వారా "రాజ్యాంగ పరిషత్తు" ఏర్పాటుకు సూత్రప్రాయంగా అంగీకరించింది. అయితే దానిని భారతీయులు ఆమోదించకపోవడంతో 1942 క్రిప్సు రాయబారాన్ని పంపి, యుద్ధం ముగియగానే రాజ్యాంగ పరిషత్తును ఏర్పాటుచేస్తామని వాగ్దానం చేసింది.

1945 సెప్టెంబరులో భారతీయులకోసం రాజ్యాంగ పరిషత్తును ఏర్పాటుచేస్తునట్లు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ప్రకటించింది. దీనికనుగుణంగా లార్డ్ వేవెల్ 19 సెప్టెంబర్ 1945 నాడు ఆల్ ఇండియా రేడియో - ఢిల్లీ కేంద్రం నుండి మాట్లాడుతూ అతిత్వరలో రాష్ట్ర శాసనసభలకు ముందుగా ఎన్నికలు జరుగుతాయి. వాటికి ఎన్నికైన సభ్యులు రాజ్యాంగపరిషత్తు సభ్యులను ఎన్నుకుంటారని. ప్రకటించారు. కేబినెట్ మిషన్‌లో ముగ్గురు సభ్యులు లాల్ పథిక్ లారెన్స్, సర్ స్టాటిల్ క్రిప్స్ మరియు A.V.అలెగ్జాండర్ భారతదేశానికి మార్చి 24, 1940 న వచ్చారు.

క్యాబినెట్ మిషన్ (1946) ప్లాన్ ద్వారా నిర్ణయించబడిన రాజ్యాంగ పరిషత్ సభ్యుల సంఖ్య 389. ఈ సంస్థ 31 డిసెంబర్ 1947 నాటికి 299 కు తగ్గింది. బ్రిటిష్ ప్రావిన్స్ సభ్యుల సంఖ్య 296 నుండి 229 కు స్వదేశీ సంస్థానాల సభ్యుల సంఖ్య 93 నుండి 70 లకు తగ్గింది.

2.3 రాజ్యాంగ పరిషత్తు నిర్మాణం :

మంత్రత్రయ ప్రతిపాదన (1946) ల ఆధారంగా భారత రాజ్యాంగ పరిషత్తు ఏర్పాటు చేయడం జరిగింది. ఈ కేబినేట్ రాయబారి సిఫార్సుల మేరకు రాజ్యాంగ పరిషత్తు సభ్యుల సంఖ్య, ఎన్నిక విధానం ఇతర ప్రక్రియలను నిర్ణయించడం జరిగింది. రాజ్యాంగ పరిషత్తుకు పరోక్ష ఎన్నికలు జూన్ - జూలై 1946 లో జరిగాయి. ఎన్నికలు నైష్పత్తిక ప్రాతిపదికపై ఒక ఓటు బదిలీ పద్ధతిలో జరిగాయి. రాష్ట్రాల్లో కేవలం 28.5% ఓటర్లు మాత్రమే ఎన్నికల్లో పాల్గొనడానికి వీలు కలిగింది. ప్రతి ప్రావిన్సునుండి 10 లక్షల జనాభాకు ఒక సభ్యుడు ప్రాతినిధ్యం వహిస్తాడు. బ్రిటిషు పాలిత ప్రాంతాలలో 3 ప్రధాన వర్గాలైన మహమ్మదీయులు,

సిక్కులు, జనరల్ కేటగిరి వారికి జనాభా దామాషా మేరకు సీట్లు కేటాయించారు. స్వదేశీ సంస్థానాల సభ్యులను వయోజన ఓటు ద్వారాగాక నామినేషన్ పద్ధతిద్వారా నియమించారు. తాత్కాలిక ప్రభుత్వన్ని ఏర్పాటు చేయవలసిందిగా జవహర్‌లాల్ నెహ్రూను వేవెల్ ఆహ్వానించాడు. భారత రాజ్యాంగ రూపకల్పనలో అనేక దశలను మనం గమనించవచ్చు. పూర్తిగా రాజ్యాంగం తయారు అవ్వడానికి అనేక కమిటీలు ఇతర రాజ్యాల నుండీ నమూనాలను గ్రహించడం జరిగింది.

నెహ్రూ రిపోర్టు లేదా నెహ్రూ నివేదిక - 1928 :

సైమన్ కమీషన్‌ను బహిష్కరిస్తున్నా మని, దానిని ప్రతిఘటిస్తామని కాంగ్రెసు అధ్యక్షుడు శ్రీనివాస అయ్యంగార్ 14 నవంబర్ 1927న ప్రకటించాడు. ఈ విషయాన్ని తెలుసుకున్న భారత వ్యవహారాల మంత్రి "లార్డ్ బిర్కెన్ హెడ్"24 నవంబర్ 1927న బ్రిటిష్ ఎగువ సభలో మాట్లాడుతూ "భారతీయులు " అన్ని వర్గాలకు ఆమోదయోగ్యమైన రాజ్యాంగ రచన స్వయంగా రచించు కోగలరు. అని భారతీయులపై సవాలు విసిరాడు. ఆ సవాలును స్వీకరించిన భారత జాతీయ కాంగ్రెసు 19 మే 1928న బొంబాయిలో అఖిలపక్ష సమావేశాన్ని నిర్వహించి రాజ్యాంగ రచనకు మోతీలాల్ నెహ్రూ అధ్యక్షతన 9 మంది సభ్యులతో ఒక ఉపసంఘాన్ని నియమించింది.

<u>ముఖ్యాంశాలు:-</u>

* భారతదేశానికి డొమినియన్ ప్రతిపత్తి ఇవ్వడం

* భాషా ప్రయుక్త రాష్ట్రాలు, స్వయం ప్రతిపత్తి రాష్ట్రాలు అనే రెండు అంశాల ఆధారంగా దేశంలో సమాఖ్య వ్యవస్థను ఏర్పాటు చేయడం పంజాబ్, బెంగాల్‌లో ప్రత్యేక మత నియోజక వర్గాలను రద్దు చేయడం.

* కార్యనిర్వాహక శాఖ, శాసనశాఖకు బాధ్యత వహించడం.

* అల్ప సంఖ్యాక వర్గాల వారికి శాసన మండళ్ళలో 10 ఏళ్ళపాటు కొన్ని స్థానాలను కేటాయించడం.

* 19 ప్రాథమిక హక్కులను ప్రస్తావించడం జరిగింది.

మొదటిసారిగా ప్రాథమిక హక్కులను సూచించింది నెహ్రూ రిపోర్ట్.

రౌండ్ టేబుల్ సమావేశాలు :

దీపావళి ప్రకటన :

సైమన్ నివేదికతోపాటు భారత్‌లో రాజ్యాంగ సంస్కరణలపై చర్చించేందుకు "లండన్"లో రౌండ్ టేబుల్ కాన్ఫరెన్స్ జరుగుతుందని భారత్‌కు త్వరలో "స్వతంత్ర ప్రతిపత్తి" కల్పించడం బ్రిటిష్ విధానమని భారత గవర్నర్ జనరల్ లార్డ్ ఇర్విన్ 31 అక్టోబర్ 1929 న ఒక ప్రకటన చేశారు. దీన్నే " దీపావళిప్రకటన " అని కూడా అంటారు. 1929 మే లో బ్రిటన్‌లో జరిగిన సాధారణ ఎన్నికలలో లేబర్ పార్టీ గెలుపొందింది. " రాంస్ మెక్‌డొనాల్డ్ ప్రధానమంత్రి అయ్యాడు. అతడు గవర్నర్ జనరల్ ఇర్విన్‌తో సంభాషణ జరిపిన తర్వాత, సైమన్ కమీషన్ నివేదికను భారతదేశంలోని రాజకీయ పక్షాలు తిరస్కరించడంతో ఏర్పడిన ప్రతిష్ఠంభనను తొలగించడానికి 1930లో" రౌండ్ టేబుల్ సమావేశం" లండన్‌లో ఏర్పాటుకాగలదని ప్రకటించడం జరిగింది.

మొదటి రౌండ్ టేబుల్ సమావేశం (12 నవంబరు 1930 - 19 జనవరి 1931 :

12 నవంబరు 1930 నుండి 19 జనవరి వరకు మొదటి రౌండ్ టేబుల్ సమావేశం లండన్‌లో జరిగింది. 89 మంది ప్రముఖ రాజనీతిజ్ఞులు పాల్గొన్నారు. రౌండ్ టేబుల్ కాన్ఫెరెన్సులో "సంపూర్ణ బాధ్యతాయత పాలనను" చర్చిస్తామని ప్రత్యేక హామీని ప్రభుత్వం ఇవ్వనందువలన కాంగ్రెస్ దానిలో పాల్గొనలేదు. భావి భారత రాజ్యాంగం సమాఖ్యంగా ఉండాలా లేదా ఏక కేంద్రంగా ఉండాలా అనే అంశంమీద చర్చ జరిగింది. కాంగ్రెస్ పాల్గొనకపోవడంవలన చర్చలో నిజమైన ప్రగతి సాధ్యంకాలేదు.

గాంధీ - ఇర్విన్ ఒప్పందం (5 మార్చి, 1931) :

కాంగ్రెస్ ప్రాతినిధ్యం లేకుండా భారతరాజ్యాంగ సంస్కరణలపై ఏ సమావేశం నిర్వహించినా ఫలితం ఉండదని బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం గ్రహించి త్వరలో జరగబోయే రెండవ టేబుల్ సమావేశంలో పాల్గొనడానికి గాంధీజీని ఒప్పించాలని వైస్రాయ్ "ఇర్విన్‌ను" ఆదేశించింది. శాసనోల్లంఘన ఉద్యమంలో అరెస్టయిన గాంధీని విడుదల చేయడంతో గాంధీ -ఇర్విన్ ల మధ్య సమావేశం జరిగింది. దీనినే గాంధీ -ఇర్విన్ ఒప్పందం అంటారు.

* రాజకీయ ఖైదీలను విడుదల చేయడం.

* శాసనోల్లంఘనోద్యమంలో స్వాధీనం చేసుకున్న ఆస్తులను తిరిగి ఇచ్చివేయడం.

* తీరప్రాంతాలలో నివసిస్తున్న కొందరి ప్రజలకు పన్ను లేకుండా ఉప్పు తయారుచేసుకునే అవకాశాన్ని కల్పించడం

* కాంగ్రెస్ శాసనోల్లంఘన ఉద్యమాన్ని నిలిపివేసి, రౌండ్ టేబుల్ సమావేశంలో పాల్గొనడం.

* మద్య విక్రయం, విదేశీ వస్త్రాల వాడకంపై జరుగుతున్న ఉద్యమాలను శాంతియుతంగా కొనసాగడానికి అనుమతినివ్వడం

ఈ ఒప్పందంలో భగత్‌సింగ్ ఉరిశిక్షను రద్దుచేసే అంశంపై మాట్లాడనందుకు "యువత" గాంధీని తప్పు పట్టింది.

రెండవ రౌండ్ టేబుల్ సమావేశం (1931) :

7 సెప్టెంబర్ 1931 నుండి 1 డిసెంబర్ 1931 వరకు లండన్‌లో ఈ సమావేశం జరిగింది. ఇర్విన్‌తో చేసుకున్న ఒడంబడిక ప్రకారం కాంగ్రెస్ తరుపున గాంధీజీ సమావేశానికి హాజరయ్యాడు. అన్ని స్వదేశీ సంస్థానాధిపతులతో సహా 107 మంది పాల్గొన్నారు. మహిళా ప్రతినిధిగా సరోజినీనాయుడు హాజరయ్యారు. బలహీనవర్గాల తరుపున బి. ఆర్. అంబేద్కర్ పాల్గొన్నారు. అల్పసంఖ్యాక వర్గాల సమస్యపై గాంధీజీ జిన్నాలు ఏకాభిప్రాయానికి రాలేకపోయారు. "తాను, బ్రిటిషు ప్రధానమంత్రి బహుశా మార్గాలు వేరే చోటికి వచ్చామని" గాంధీజీ ప్రకటించారు. రెండుకొత్త ముస్లిమ్ మెజార్టీ ప్రావిన్సెస్‌లను ఏర్పాటుచేస్తున్నట్లు సదస్సు ప్రకటించడంతో అంగీకరించనని గాంధీజీ "విభజించు పాలించు" విధానాన్ని పాటిస్తున్నందుకు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వాన్ని నిందించారు. భారతదేశానికి వచ్చిన గాంధీజీని ప్రభుత్వం నిర్బంధంలోకి తీసుకుంది.

కమ్యూనల్ అవార్డు (16 ఆగష్టు 1932) :

మైనారిటీ వర్గాల ప్రాతినిధ్యానికి ఆనాటి బ్రిటన్ ప్రధాని రామ్‌స్ మెక్‌దినాల్డ్ 16 ఆగష్టు 1932వ తేదీన ఒక ప్రతిపాదన చేశారు. దీనిని "కమ్యూనల్ అవార్డు" అంటారు. దీని ప్రకారం ముస్లింలకు, సిక్కులకు మరియు క్రిస్టియన్‌లకు ప్రత్యేక నియోజక

గణాలు కాకుండా షెడ్యూల్ట్ కులాలకు కూడా ప్రత్యేక నియోజక గణాలను ప్రతిపాదించారు. దీనిని వ్యతిరేకిస్తూ గాంధీ పూనాలోని ఎరవాడ కారాగారంలో 20 సెప్టెంబర్ 1932 ఆమరణ నిరాహారదీక్షకు పూనుకున్నారు. రాజాజీ, మదన్‌మోహన్ మాలవ్య వంటి నాయకుల చొరవతో అంబేద్కర్ , మహాత్మాగాంధీతో చర్చించి దీక్షను విరమించారు. దీనితో 24 సెప్టెంబర్ 1932లో గాంధీ, అంబేద్కర్‌ల మధ్య పూనాలో ఒక ఒప్పందం కుదిరింది. దీనినే "పూనా ఒప్పందం" అంటారు. తద్వారా కమ్యూనల్ అవార్డు కంటే ఎక్కువగా షెడ్యూల్డ్ కులాలకు అవకాశాలు లభించాయి. షెడ్యూల్డ్ కులములు అనే పదాన్ని దళితులుగా కమ్యూనల్ అవార్డు పేర్కొంది. దళితులకు ప్రత్యేక నియోజక వర్గాలను రిజర్వు చేస్తారు. ఇది 1935 చట్టం నుండి అమలులోకి వచ్చింది.

మూడవ రౌండ్ టేబుల్ సమావేశం (1932) :

17 నవంబర్ 1932 నుండి 24 డిశంబర్ 1932 వరకు లండన్‌లో జరిగింది. సమస్యలు సృష్టిస్తారనుకున్న వారికి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ఆహ్వానం పంపలేదు. అందువల్ల కాంగ్రెస్ ప్రతినిధులు సమావేశానికి హాజరుకాలేదు. ఇంగ్లాండ్‌లోని లేబర్ పార్టీకూడా సహకరించలేదు. ఇందులో అంతకుముందు నియమించిన ఉపసంఘాల నివేదికలను చర్చించారు. సమావేశంలో చేసిన సిఫార్సుల్లో ఎక్కువగా 1935 భారతప్రభుత్వచట్టంలో స్థానాన్ని పొందాయి. ఈ సమావేశానికి సప్రూ, జిన్నా మరియు అంబేద్కర్‌లతో పాటు మొత్తం 46 మంది ప్రతినిధులు హాజరయ్యారు.

1935 -1947 భారత ప్రభుత్వ చట్టం :

సెలెక్ట్ కమిటీ ఇచ్చిన నివేదికను పట్టించుకోకుండా ప్రభుత్వం రాజ్యాంగ సంస్కరణలకు సిఫారసు చేసింది. వాటిఫలితంగా ఆవిర్భవించినదే 1935 - భారత ప్రభుత్వ చట్టం. బ్రిటిష్‌వారు రూపొందించిన రాజ్యాంగ సంస్కరణ చట్టాలలోకెల్లా ఈ చట్టం చాలా విస్తృతమైనది. అతి పెద్దది మరియు ముఖ్యమైనది. ఇందులో 321 ప్రకటరణలు, 10 షెడ్యూళ్ళు ఉన్నాయి. అందువలన దేశంలో ఒక నూతన రాజ్యాంగమ్ ప్రవేశపెట్టడం జరిగిందని చెప్పవచ్చు. ఇది ఏప్రిల్ 1937 నుండి అమలుకువచ్చింది.

అఖిల భారత సమాఖ్య ఏర్పాటు - ఈ సమాఖ్యలో 11 ప్రాంతాలు, 6 చీఫ్ కమీషనర్ ప్రాంతాలు, సమాఖ్యలో చేరడానికి అంగీకరించిన స్వదేశీ సంస్థానాలుంటాయి. కేంద్ర, రాష్ట్రాల మధ్య 3 జాబితాల్లో అధికార విభజన ఉంటుంది.

1. ఫెడరల్ జాబితా - 59 అంశాలు
2. ప్రావిన్షియల్ జాబితా - 54 అంశాలు
3. ఉమ్మడి జాబితా - 36 అంశాలు

అవశిష్ట అధికారాలు వైస్రాయ్‌కి ఇచ్చారు. స్వదేశీ సంస్థానాలు సమాఖ్యలో చేరకపోవడంవల్ల ఇది అమలులోకి రాలేదు. రాష్ట్రంలో ద్వంద్వ పాలనను రద్దుచేసి కేంద్రంలో ద్వంద్వ పాలనను ప్రవేశపెట్టారు. కేంద్రంలో పాలనాంశాలను రిజర్వుడు, ట్రాన్స్‌ఫర్డ్ అంశాలుగా విభజించారు.

క్రిప్స్ ప్రతిపాదనలు (1942) :

2వ ప్రపంచయుద్ధ సమయంలో బ్రిటిష్ సైన్యాల తరుపున భారత సైన్యాలు పాల్గొనడానికి మరొకసారి భారతీయులను మభ్య పెట్టడానికి క్రిప్స్ ప్రతిపాదనలు అన్ తాయిలాన్ని ఎరగా చూపి బ్రిటిష్ ప్రధాని విన్‌స్టన్ చర్చిల్ 11 మార్చి 1942న ఒక ప్రకటన ద్వారా భారతరాజ్యాంగ సమస్య విషయంలో అక్కడి నాయకులతో సంప్రదింపుల నిమిత్తం కేబినెట్ మంత్రి అయిన

స్టాఫర్ క్రిప్స్‌ను భారతదేశానికి పంపిస్తున్నట్లుగా పేర్కొన్నాడు. క్రిప్స్ 1942 మార్చి 22న భారతదేశానికి రావడం జరిగింది. ఈప్రతిపాదనలలో ముఖ్యంగా భారతదేశానికి అవసరమైన కొత్త రాజ్యాంగాన్ని నిర్మించుటకై ఎన్నుకోబడిన రాజ్యాంగ పరిషత్తు ఏర్పాటవుతుంది. భారతదేశానికి వీలైనంత త్వరలో స్వయం ప్రతిపత్తి ఇవ్వడం జరుగుతుంది. రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల ప్రస్తుతం అమలు లో ఉన్న రాజ్యాంగాన్ని కలిగి ఉండవచ్చు లేదా నూతన రాజ్యాంగాన్ని రూపొందించుకోవచ్చు. క్రిప్స్ ప్రతిపాదనలను మహాత్మాగాంధీ తీవ్రంగా విమర్శించాడు. "దివాలా తీస్తున్న బ్యాంకు మీద ముందస్తు తేదీని వేసిన ఒక చెక్కు" అని వ్యాఖ్యానించారు. (Post – dated **C**heque drawn on the **C**rossing Bank)

రాజ్యాంగ సభ ఏర్పాటు విధానం గురించి ప్రతిపాదన చేసిన మొట్టమొదటి కమిటీ క్రిప్స్ కమిటీ.

క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం (1942) :

రెండవ ప్రపంచ యుద్ధ సమయంలో జపాన్‌కు వ్యతిరేకంగా భారత రక్షణను ప్రజా ప్రభుత్వానికి అప్పజెప్పాలని కాంగ్రెస్ పట్టుబట్టింది. దీనికి గాను గాంధీజీ "క్విట్ ఇండియా" అనే పథకాన్ని రూపొందించారు. జులై 1942 లో వార్ధాలో జరిగిన కాంగ్రెస్ వర్కింగ్ కమిటీ బ్రిటిష్ వారిని భారతదేశం వదిలి వెళ్ళమని (Quit India) ఒక తీర్మానాన్ని ఆమోదించింది. దీనిని అఖిల భారత కాంగ్రెస్ కమిటీ 8 ఆగష్టు 1942 నాడు ఆమోదించడంతో జాతీయోద్యమం తుదిదశ బొంబాయిలో ప్రారంభమయింది. అదే రోజు ఆశేష జనసందోహాన్ని ఉద్దేశించి ప్రసంగించాడు.

ఐక్యరాజ్యాల విజయంకోసం - భారతదేశంకోసం భారతదేశంలో బ్రిటిష్ పాలన వెంటనే ముగియడం అత్యవసరం కనుక ప్రజాపోరాటం ఏకైక మార్గమని అఖిల భారత కాంగ్రెస్ కమిటీ తీర్మానించింది. అయితే ఈ ఉద్యమానికి ఆధారం "అహింస" అన్న విషయం ప్రజలు గుర్తుంచుకోవాలి అనికూడా ఆ తీర్మానం పేర్కొంది. 9 ఆగష్టు 1942 నాడు గాంధీని మరియు ప్రముఖ నాయకులందర్నీ ప్రభుత్వం నిర్భంధించడమే కాకుండా కాంగ్రెస్ సంస్థను నిషేధించింది. పోలీసుల ఉద్యమాన్ని అణచివేసేందుకు క్రూరమైన చర్యలకు దిగారు. దీనితో భారతదేశాన్ని "విముక్తి" అయేలా చేద్దాం లేదా ఆ ప్రయత్నంలో మరణిద్దాం అని ఆయన అన్నాడు. ఉద్యమించండి లేదా మరణించండి అని. (Do or Die)

సిమ్లా సమావేశం (1945) :

వేవెల్ ప్రణాళికలోని అంశాలను చర్చించేందుకు వైస్రాయ్ వేవెల్ జూలై 1945లో సిమ్లాలో ఒక సమావేశాన్ని నిర్వహించారు. కాంగ్రెస్ యునైటెడ్ ఇండియా కోసం, ముస్లిం లీగ్ దేశ విభజనకు పట్టుపట్టడం జరిగింది. భారత ముస్లింలకు ఒకే ఒక ప్రతినిధిగా ముస్లిం లీగ్‌ని మాత్రమే పరిగణించాలని లీగ్ సభ్యులు గాని ముస్లిలకు రాజప్రతినిధిగా కార్యనిర్వాహక కౌన్సిల్‌లో చేర్చు కోరాదని జిన్నా పట్టుపట్టాడు. దీనితో సంభాషణలు విఫలం అయ్యాయి.

కేబినెట్ మిషన్ 1946 (మంత్రత్వ రాయబారం) :

1945లో బ్రిటన్‌లో జరిగిన సాధారణ ఎన్నికలలో లేబర్ పార్టీ విజయం సాధించింది. అట్లీ ప్రధానమంత్రి అయ్యాడు. అల్ప సంఖ్యాకుల పట్ల మాకు గుర్తింపుఉంది. అల్పసంఖ్యాకులు నిర్భయంగా జీవించాలి. అయితే అధిక సంఖ్యాకుల పురోగతిని కాదని అల్పసంఖ్యాక వర్గాన్ని కూడా అనుమతించలేదు.

అట్లీ ప్రకటన - 1947 :

బ్రిటిష్ ప్రధాని అట్లీ 20 ఫిబ్రవరి 1947వ తేదీన కామన్స్ సభలో మాట్లాడుతూ 30 జూన్ 1948 కల్లా బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం భారతదేశం నుండి వైదొలుగుతుందని ప్రకటించాడు. దీనినే అట్లీ ప్రకటనగా చెప్తారు. ఈ ప్రకటనను గాంధీ, బ్రిటిష్‌వారు జారీచేసిన వాటిలో అత్యుత్తమమైనదిగా పొగిడారు.

మౌంట్ బాటన్ ప్రణాళిక - 1947 :

భారతదేశ రాజప్రతినిధి, గవర్నర్ జనరల్‌గా నియమితుడైన మౌంట్‌బాటన్ దేశంలోని రాజకీయ ప్రముఖులతో సంప్రదింపులు జరిపి సమైఖ్య భారతదేశ ప్రాతిపదికమీద కాంగ్రెస్, ముస్లింలీగ్‌కు అంగీకారం కుదర్చడం సాధ్యంకాదని దేశ విభజన ఒక్కటే మిగిలిన పరిష్కారంగా భావించి 3 జూన్ 1947న తన ప్రణాళికను ప్రకటించారు. ఈ ప్రణాళికను "డిక్కిబర్డ్" ప్రణాళిక అనికూడా పిలుస్తారు.

1947 - భారతదేశ స్వాతంత్ర్య చట్టం :

భారతదేశ వ్యవహారాల నిర్వహణ, నియంత్రణకోసం రూపొందించిన చిట్టచివరి చట్టం ఇదే బ్రిటన్ ప్రధాని క్లెమెంట్ అట్లి ఆధ్వర్యంలో భారతీయ గవర్నర్ జనరల్ లార్డ్ లూయిస్ మౌంట్‌బాటన్ సలహామేరకు 4 జులై 1947 వ తేదీన పార్లమెంట్‌లో ప్రవేశపెట్టగా 15వ తేదీన బ్రిటిష్ పార్లమెంట్ భారత స్వాతంత్ర్య చట్టాన్ని ఆమోదించింది. 18 జులై 1947 వ తేదీన బ్రిటిష్ రాజమకుటం బారత స్వాతంత్ర్య చట్టాన్ని ఆమోదించింది. ఇది 14 ఆగష్టు 1947 అర్ధరాత్రి నుండి అమలులోకి వచ్చింది. ఇండియా ,పాకిస్థాన్ అనే రెండు స్వతంత్ర దేశాలు ఏర్పడతాయి. వేరు వేరు రాజ్యాంగ పరిషత్తులు ఏర్పాటు చేయబడ్డాయి. బ్రిటిష్‌రాజుకు గల "ఎంపరర్ ఆఫ్ ఇండియా" అనే బిరుదు రద్దు.

2.4 రాజ్యాంగ పరిషత్ సమావేశాలు :

1వ సమావేశం - 9 - 23 డిసెంబర్, 1946

2వ సమావేశం - 20 - 25 జనవరి, 1947

3వ సమావేశం - 28 ఏప్రిల్ 2 మే, 1947

4వ సమావేశం - 14 -31 జులై, 1947

5వ సమావేశం - 14 - 30 ఆగష్టు, 1947

6వ సమావేశం - 27 జనవరి, 1948

7వ సమావేశం - 4 నవంబర్, 1948 - 8 జనవరి 1949

8వ సమావేశం - 16 మే - 16 జూన్ 1949

9వ సమావేశం - 30 జులై - 18 సెప్టెంబర్ 1949

10వ సమావేశం - 6- 17 అక్టోబర్ 1949

11వ సమావేశం - 14 - 26 నవంబర్, 1949

రాజ్యాంగ పరిషత్తు మొదటి సమావేశం :

రాజ్యాంగ పరిషత్ మొదటి సమావేశం ఢిల్లీలోని పార్లమెంట్ సెంట్రల్ హాలులో జరిగింది. ఈ సమావేశానికి 211 మంది హాజరయ్యారు. ఆనాటి కాంగ్రెస్ పార్టీ అధ్యక్షుడు J.B.కృపలాని ఫ్రెంచి సాంప్రదాయాన్ని అనుసరించి హాజరైన ప్రతినిధులలో అత్యంత వయోవృద్ధుడైన డా॥ సచ్చిదానంద సిన్హాను తాత్కాలిక అధ్యక్ష పదవికి ఎన్నుకున్నారు. ఉపాధ్యక్షునిగా ఫ్రాంక్ ఆంటోనీని ఎన్నుకున్నారు. రెండురోజులకి 11 డిసంబర్ 1946న డా॥ రాజేంద్రప్రసాద్‌ను శాశ్వత అధ్యక్షునిగా ఏకగ్రీవంగా ఎన్నుకున్నారు.

భారతదేశం కామన్‌వెల్త్ రాజ్యం కావాలని కుల, మత, వర్గ రహిత సమాజం ఏర్పడే దిశగా సాగాలని ఆకాంక్షించారు.

రాజ్యాంగ పరిషత్తు కమిటీలు :

1. విధాన నిర్ణాయక కమిటీలు 10 గలవు.

2.విషయక నిర్ణాయక కమిటీలు 12 గలవు.

వీటిలో ముసాయిదా కమిటీ రాజ్యాంగ రచనా కమిటిగా ఆవిర్భవించారు. డా॥ బి. ఆర్. అంబేద్కర్ నేతృత్వంలో ఏర్పాటు చేశారు.

<u>ముసాయిదా కమిటీ (Drafting Committee)</u>

రాజ్యాంగ పరిషత్ 29 ఆగష్టు 1947 నాడు ముసాయిదా కమిటీని ఏర్పాటు చేసింది. ఈ కమిటీలో ఈ క్రింది వారు గలరు.

1. డా॥ B. R. అంబేద్కర్ - ఛైర్మన్

2. సర్ అల్లాడి కృష్ణస్వామి అయ్యర్

3. యన్. గోపాలస్వామి అయ్యంగార్

4. సయ్యద్ మహ్మద్ సాదుల్లా

5. డా॥ K.M మున్షీ

6. B. L. మిత్తర్ ఇతడు కొంతకాలం మాత్రమే సభ్యుడుగా కొనసాగాడు తర్వాత యన్. మాధవరావుని నియమించారు .

7. D. P. ఖైతాన్ (1948 లో మరణించాడు) తరువాత కాలానికి T.T. కృష్ణమాచారిగారిని నియమించారు.

ముసాయిదా రాజ్యాంగాన్ని 5 నవంబర్ 1947 రాజ్యాంగ పరిషత్తుకు అప్పగించారు. జనవరి 26న సంపూర్ణంగా 1950 లో అమలుజరిగింది.

2.5 ఇతర కార్యక్రమాల నిర్వహణ :

రాజ్యాంగాన్ని రచించడం మరియు సాధారణ శాసనాలని చేయడంతో పాటు రాజ్యాంగసభ ఈ క్రింది కార్యక్రమాలను నిర్వహించింది.

1. కామన్‌వెల్త్‌లో భారతదేశం సభ్యత్వాన్ని మే, 1949లో ధృవీకరించింది.

2. జాతీయ జెండాను జులై 22, 1947 నాడు ఆమోదించింది.

3. జాతీయ గీతాన్ని జనవరి 24, 1950న ఆమోదించింది.

4. జాతీయ గీయాన్ని జనవరి 24, 1950న ఆమోదించింది.

5. జనవరి 24, 1950నాడు డా॥ రాజేంద్ర ప్రసాద్‌ని మొట్టమొదటి భారత రాష్ట్రపతిగా ఎన్నుకొంది.

మొత్తంమీద రాజ్యాంగ నిర్మాణ సభ రెండు సంవత్సరాల, 11 నెలల, 18 రోజులలో 11 సమావేశాలను నిర్వహించింది. రాజ్యాంగ నిర్మాతలు సుమారు 60 దేశాల రాజ్యాంగాలను పరిశీలించారు వారు 114 రోజులపాటు ముసాయిదా రాజ్యాంగాన్ని పరిశీలించారు. రాజ్యాంగ రచనకి మొత్తం ఖర్చు 64లక్షల రూపాయలు అయింది. జనవరి 26, 1950 నుండి మొదటి సాధారణ ఎన్నికలు (1951 - 1952) తరువాత ఏర్పడిన కొత్త పార్లమెంట్ వచ్చేవరకు అది తాత్కాలిక పార్లమెంట్‌గా పనిచేసింది.

భారత రాజ్యాంగ ముఖ్య లక్షణాలు

విషయ క్రమం:

3.0 ఉద్దేశం

3.1 పరిచయం

3.2 సుదీర్ఘ లిఖిత రాజ్యాంగము

3.3 వివిధ ఆధారల నుండి గ్రహింపబడినది

3.4 ధృడత్వ, అధృడత్వ సమ్మిళితం

3.5 ఏకకేంద్ర మొగ్గుతో గల సమాఖ్యవ్యవస్థ

3.6 పార్లమెంటరీ తరహా ప్రభుత్వం

3.7 పార్లమెంటరీ సార్వభౌమాధికారం, న్యాయశాఖ ఔన్నత్యాల సమన్వయం

3.8 సమగ్ర స్వాతంత్ర్య న్యాయవ్యవస్థ

3.9 ప్రాథమిక హక్కులు

3.10 రాజ్య విధాన ఆదేశిక సూత్రాలు

3.11 ప్రాథమిక విధులు

3.12 లౌకిక రాజ్యం

3.13 సార్వజనీన వయోజన ఓటు హక్కు

3.14 ఏకపౌరసత్వం

3.15 స్వతంత్ర సంస్థలు

3.16 అత్యవసరధికారాల నిబంధనలు

3.17 మూడంచెల ప్రభుత్వం

3.0 ఉద్దేశం :

ఈ భాగం చదివిన తరువాత మీరు ఈ క్రింది విషయాలపై అవగాహన పెంచుకుంటారు.

*రాజ్యాంగ తత్వాన్ని తెలుసుకుంటారు.

*భారత రాజ్యాంగం ఉద్దేశ్యాలను వివరించగలుగుతారు.

3.1 పరిచయం :

భారత రాజ్యాంగములలో ప్రవేశిక రాజ్యాంగ మౌళిక తత్వాన్ని ప్రతిబింబిస్తుంది. మరోమాటలో చెప్పాలంటే రాజ్యాంగ స్వభావాన్ని అర్థం చేసుకోడానికి ప్రవేశిక మార్గదర్శకంగా పనిచేస్తుంది. మన దేశం మీద ఏ ఇతర రాజ్యానికి ఎటువంటి అధికారం లేదు. మన దేశం సర్వస్వతంత్రమైనది.

భారతరాజ్యాంగము యొక్క లక్షణాలు :

విషయ సంగ్రహణలోనూ, స్ఫూర్తిని కలిగించడంలోనూ భారతరాజ్యాంగం విభిన్నమైనది. ప్రపంచంలోని అనేక రాజ్యాంగాల నుండి వివిధ లక్షణాలని భారతరాజ్యాంగం స్వీకరించినప్పటికీ, భారతరాజ్యాంగంలోని పెక్కు విశిష్టలక్షణాలు మరే ఇతర రాజ్యాంగంలోనూ కనిపించవు, ప్రపంచంలోనే మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది మరియు పెద్ద రాజ్యాంగంగా భారతరాజ్యాంగం గుర్తించబడింది. భారతీయ రాజ్యాంగం, భారత ప్రజలను దృష్టిలో ఉంచుకుని, పాలకులకు దిశానిర్దేశాలను ఇస్తుంది.

రాజ్యాంగ ముఖ్య లక్షణాలు :

3.2 సుదీర్ఘ లిఖిత రాజ్యాంగం :

రాజ్యాంగాలని లిఖిత, అలిఖిత రాజ్యాంగాలుగా విభజించవచ్చును. అమెరికా రాజ్యాంగం లిఖిత రాజ్యాంగానికి, బ్రిటిష్ రాజ్యాంగం అలిఖిత రాజ్యాంగానికి ఉదాహరణలు. భారతరాజ్యాంగం ప్రపంచంలోని అన్ని రాజ్యాంగాలకన్నా సుదీర్ఘమైనది. అది ఎంతో సమగ్రమైన విస్తృత వివరణాత్మక అధికార పత్రం. రాజ్యాంగం ఆరంభంలో 395 ప్రకరణలు, 22 భాగాలుగా, 8 షెడ్యూల్స్ గా నిర్మించబడింది. ప్రస్తుతం రాజ్యాంగంలో సుమారు 465 ప్రకరణలు 25 భాగాలుగా 12 షెడ్యూళ్ళుగా ఉన్నాయి. 1951 నుండి జరిగిన అనేక రాజ్యాంగ సవరణల ద్వారా సుమారు 20 ప్రకరణలను ఒక భాగాన్ని VII వభాగాన్ని తొలగించడం, 85 వ ప్రకరణలను, 4 భాగాలను (IVA,IXA,IXB మరియు XVA) 4 షెడ్యూళ్ళును (9,10,11,12) చేర్చడం జరిగింది. ప్రపంచంలోని ఏ రాజ్యాంగంలో ఇన్ని ప్రకరణలు గాని షెడ్యూళ్ళుగాని లేవు. ఐరావతంగా మన రాజ్యాంగం గుర్తించబడింది.

3.3 వివిధ ఆధారాల నుండి గ్రహింపబడినది :

భారతరాజ్యాంగం అనేక అంశాలని ప్రపంచంలోని అనేక రాజ్యాంగాల నుండి, భారత ప్రభుత్వ చట్టం - 1935 నుండి గ్రహింపబడినది. రాజ్యాంగ తాత్విక భాగం (ప్రాథమిక హక్కులు, రాజ్య విధాన ఆదేశిక సూత్రాలు) అమెరికా,ఐర్లండ్ రాజ్యాంగాల నుండి క్రమానుసారంగా గ్రహించబడినాయి. రాజ్యాంగంలోని రాజకీయభాగం చాలావరకు బ్రిటిష్ రాజ్యాంగం నుండి గ్రహింపబడటం జరిగింది. రాజ్యాంగంలోని అనేక ఇతర అంశాలని కెనడా, ఆస్ట్రేలియా, జర్మనీ, యూ. ఎస్. ఎస్. ఆర్ (రష్యా) ఫ్రాన్స్, దక్షిణాఫ్రికా, జపాన్ మొదలగు రాజ్యాంగాల నుండి గ్రహించడం జరిగింది. భారతరాజ్యాంగాన్ని "అరువు తెచ్చుకున్న రాజ్యాంగమని అతుకులబొంత" అని ఏమాత్రం కొత్తదనం లేనిది అని ఒరిజినాలిటి లేనిదని అనేక విమర్శలు ఉన్నాయి. కాని ఈ విమర్శలలో ఎటువంటి ఔన్నత్యం కానీ ధర్మబద్ధత కానీ లేవు.. భారతరాజ్యాంగ నిర్మాతలు ఎంతో విజ్ఞతతో మన దేశకాల పరిస్థితులను దృష్టిలో ఉంచుకుని, ఇతర రాజ్యాంగాల లోపాలను విస్మరించి, వాటిలోని మంచి లక్షణాలను గ్రహించి భారత ప్రజలకు ఒక అత్యుత్తమ రాజ్యాంగాన్ని ప్రసాదించారని చెప్పవచ్చు.

3.4 ధృడత్వ, అధృడత్వ సమ్మిళితం :

రాజ్యాంగాలని ధృడ, అధృడ రాజ్యాంగాలుగా వర్గీకరిస్తారు. ధృడ రాజ్యాంగాన్ని సవరించడానికి ప్రత్యేక పద్ధతి అవసరం.

ఉదా:- అమెరికన్ రాజ్యాంగం సాధారణ శాసనాలు చేసే పద్ధతితోనే అధృడ రాజ్యాంగాన్ని సవరించవచ్చును.

ఉదా:- బ్రిటిష్ రాజ్యాంగం

భారతరాజ్యాంగం ధృడమైనదీ కాదు. అధృడమైనదీకాదు అది ధృడ, అధృడ సమ్మిళితం 368 ప్రకరణ రెండు రకాల సవరణ పద్ధతులను పేర్కొంటుంది. రాజ్యాంగంలోని కొన్ని అంశాలని పార్లమెంట్ సాధారణ శాసన ప్రక్రియ పద్ధతిలో సాధారణ మెజారిటీతో సవరిస్తుంది. అయితే వీటిని 368 వ ప్రకరణ క్రింద సవరణలుగా పరిగణించడం జరుగుతుంది.

3.5 ఏకకేంద్ర మొగ్గుతో గల సమాఖ్య వ్యవస్థ :

భారతరాజ్యాంగం సమాఖ్య తరహా ప్రభుత్వాన్ని ఏర్పరుస్తుంది. సాధారణ సమాఖ్య వ్యవస్థ లక్షణాలు ఇందులో ఉన్నాయి ఉదా:- రెండు ప్రభుత్వాలు, అధికార విభజన, రాజ్యాంగ ఔన్నత్యం, రాజ్యాంగంలో ధృడత్వం, స్వతంత్ర్య న్యాయశాఖ, ద్వివిధ సభ మొ.. నవి.

అయితే భారతరాజ్యాంగంలో ఏకకూడా లక్షణాలు కూడా ఉన్నాయి. అవి:- ఒక రాజ్యాంగం, రాజ్యాంగంలో సరదత్వాం, సమగ్రన్యాయ వ్యవస్థ, కేంద్రంతో రాష్ట్ర గవర్నర్ల నియామకం అఖిల భారత సర్వీసులు, అత్యవసర అధికారాలు మొ.. సమాఖ్య అనే పదం రాజ్యాంగంలో ఎక్కడా కానరాదు. ఈ కారణంగాభారతరాజ్యాంగాన్ని ఏకకేంద్ర స్ఫూర్తితో ఉన్న సమాఖ్య స్వరూపం అని అన్నారు. దీనిని k.C వేర్ " అర్థ సమాఖ్య" అని మారిస్ జోన్స్ బేరసారాల సమాఖ్య అని, గ్రాన్విల్ ఆస్టిన్ "సహకార సమాఖ్య అని ఐవర్ జెన్నింగ్స్ కేంద్రీకృతమైన బలమైన సమాఖ్య అని వ్యాఖ్యానించారు.

3.6 పార్లమెంటరీ తరహా ప్రభుత్వం :

భారతరాజ్యాంగం అమెరికా అధ్యక్ష తరహా వ్యవస్థను స్వీకరించకుండా బ్రిటిష్ తరహా పార్లమెంటరీ వ్యవస్థను ఎంపిక చేసుకుంది. పార్లమెంటరీనే వ్యవస్థను ఎంపిక చేసుకుంది.పార్లమెంటరీ వ్యవస్థలో శాసనసభ, కార్యనిర్వాహక వర్గాల మధ్య సహ కారం సమన్వయం ఉంటాయి. అయితే ఈ రెండు ప్రభుత్వ శాఖలు అధ్యక్ష తరహా వ్యవస్థలో అధికార ఏర్పాటు సిద్ధాంతన్ని అనుసరిస్తాయి. పార్లమెంటరీ వ్యవస్థని "వెస్ట్ మినిస్టర్" తరహా ప్రభుత్వమని బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వమని, కేబినెట్ ప్రభుత్వమని కూడా అంటారు. రాజ్యాంగం పార్లమెంటరీ వ్యవస్థని కేంద్రంలోనూ, రాష్ట్రాలలోనూ ఏర్పరిచింది. భారత పార్లమెంట్ వ్యవస్థలో ప్రధానమంత్రి కీలకమైన, ప్రముఖమైన పాత్ర వహిస్తాడు.

పార్లమెంటరీ తరహా లక్షణాలు :

ఎ) నామమాత్ర కార్యనిర్వాహణాధి నేతలు ఉండటం

బి) మెజార్టీ పార్టీ పాలన

సి) శాసన సభకు కార్యనిర్వాహక వర్గం సమిష్ఠి బాధ్యత వహించడం

డి) శాసన సభలో మంత్రుల సభ్యత్వం

ఇ) ప్రధానమంత్రి లేదా ముఖ్యమంత్రి నాయకత్వం

3.7 పార్లమెంటరీ సార్వభౌమాధికారం, న్యాయశాఖ ఔనత్యాల సమన్వయం :

పార్లమెంటరీ సార్వభౌమాధికార సిద్ధాంతం బ్రిటిష్ పార్లమెంటుకు వర్తిస్తుంది. న్యాయశాఖ ఔన్నత్యం సూత్రం అమెరికన్ సుప్రీంకోర్ట్‌కి వర్తిస్తుంది. భారత పార్లమెంట్ వ్యవస్థకు, బ్రిటిష్ వ్యవస్థకి ఉన్న కొన్ని తేడాలను పై అంశంలో తెలుసుకున్నాం. ఇదే విధంగా న్యాయశాఖ ఔన్నత్యంలోకూడా భారత సుప్రీంకోర్ట్ సమీక్ష అధికార పరిధి అమెరికా సుప్రీంకోర్ట్ అధికార పరిధికన్నా పరిమితమైనదని చెప్పవచ్చు. ఈవిధంగా భారత రాజ్యాంగం బ్రిటిష్ పార్లమెంటరీ సార్వభౌమాధికార సూత్రాన్ని, అమెరికా న్యాయ శాఖ ఔన్నత్య సూత్రాన్ని సమన్వయ పరిచింది.

3.8 సమగ్ర స్వతంత్ర్య న్యాయవ్యవస్థ :

భారత రాజ్యాంగం ఒక సమగ్ర స్వతంత్ర్య న్యాయవ్యవస్థని ఏర్పరచింది. దేశ సమగ్రత న్యాయవ్యవస్థలో సుప్రీంకోర్ట్ అగ్ర భాగాన ఉంటుంది. దాని క్రింద రాష్ట్ర స్థాయిలో హైకోర్ట్‌లు ఉంటాయి. హైకోర్ట్ క్రింద క్రమానుగతిలో సబార్డినేట్, జిల్లాకోర్టులు ఉంటాయి. భారత సుప్రీంకోర్ట్ అప్పీళ్ళ విచారణలు తుది కోర్టు పౌరుల ప్రాథమిక హక్కులను కాపాడటంలోనూ రాజ్యాంగ రక్షణ లోనూ దీనికి తగు బాధ్యతలు ఉన్నాయి. కనుక దీనికి స్వతంత్రతను కలిగించడానికి రాజ్యాంగంలో అనేక రక్షణలు ఉన్నాయి.

3.9 ప్రాథమిక హక్కులు :

భారత రాజ్యాంగంలోని 3వ భాగం ఆరు ప్రాథమిక హక్కులను పౌరులందరికీ ఇస్తుంది. అవి

ఎ) సమానత్వపు హక్కు (14 - 18) ప్రకరణలు

బి) స్వేఛ్ఛా హక్కు (19 - 22)

సి) పీడనాన్ని నిరోధించే హక్కు (23 - 24)

డి) మత స్వాతంత్ర్యపు హక్కు (25 - 28)

ఇ) సాంస్కృతిక, విద్యా హక్కులు (29 - 30)

ఎఫ్) రాజ్యాంగ పరిరక్షణ హక్కు (32)

రాజకీయ ప్రజాస్వామ్యాన్ని ప్రాథమిక హక్కులు ప్రతిపాదిస్తాయి. కార్య నిర్వాహక వర్గం నిరంకుశత్వాన్ని సహేతుకం కాని శాసన సభ శాసనాలని ప్రాథమిక హక్కులు నిరోధిస్తాయి. ఇవి న్యాయ నిర్వాతుక మైనవి. అయితే ప్రాథమిక హక్కులు అపరిమిత మైనవి కావు. అవి సహేతుకమైన హద్దులకు పరిమితమై ఉండాలి. అవి పరమ పవిత్రమైనవి కూడా కావు. ఎందుకంటే రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం ద్వారా పార్లమెంట్ వాటిని పరిమితం చేయవచ్చును. లేదా తొలగించవచ్చును. 20, 21 అధికరణలు తప్ప మిగిలిన హక్కులు అత్యవసర పరిస్థితి కాలంలో రద్దు కావచ్చు.

3.10 రాజ్య విధాన ఆదేశిక సూత్రాలు : రాజ్య విధాన ఆదేశిక సూత్రాలని ఒక నూతన లక్షణం అని డా. బి. ఆర్. అంబేద్కర్ అన్నారు. ఈ సూత్రాలు రాజ్యాంగంలోని 4వ భాగంలో ఉన్నాయి. వీటిని 3 రకాలుగా విభజించవచ్చును.

అవి.
1. సామ్యవాద సూత్రాలు
2. గాంధేయ సూత్రాలు
3. ఉదారవాద సూత్రాలు

ఆదేశిక సూత్రాలు సామాజిక, ఆర్థిక ప్రజాస్వామ్యాన్ని కలుగజేస్తాయి. భారతదేశంలో సంక్షేమరాజ్యం స్థాపనకు అవి దోహదపడతాయి. అయితే ఇవి ప్రాథమిక హక్కులవలె న్యాయ నిర్ణీతకమైనవి కావు. అనగా వీటికి భంగం జరిగితే న్యాయస్థానాల లో వేటికీ రక్షణ లేదు. అయినప్పటికీ రాజ్యాంగం ఈ సూత్రాలను దేశ పాలనకు మూలాధారమని, శాసనములు చేయడంలో వీటి ని అనువర్తింపజేయడం ప్రభుత్వకర్తవ్య అని పేర్కొన్నది. కనుక రాజ్యం ఈ సూత్రాలని అనుసరించడం ప్రధాన నైతిక బాధ్యత అని చెప్పవచ్చును. అయితే ఈ సూత్రాలని నిజంగా అమలుచేయడానికి రాజకీయ నిబద్ధత బలమైన ప్రజాభిప్రాయం అవసరం.

3.11 ప్రాథమిక విధులు :

మౌళిక రాజ్యాంగం పౌరుల ప్రాథమిక విధులను పేర్కొనలేదు. అయితే దేశంలో అత్యవసర పరిస్థితి కాలంలో (1975 - 77) జరిగిన 42వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం (1976) లో స్వరణ్ సింగ్ కమిటీ సూచన మేరకు ప్రాథమిక విధులను రాజ్యాంగంలో చేర్చడం జరిగింది. 86 వ రాజ్యాంగ సవరణచట్టం (2002) ద్వారా ఒక విధిని అదనంగా ప్రాథమిక విధులలో చేర్చడం జరిగింది. ప్రస్తుత రాజ్యాంగంలోని IVA భాగం (51 -A) పదకొండు ప్రాథమిక విధులను పేర్కొంటుంది. రాజ్యాంగాన్ని, జాతీయజెండాను, జాతీయ గీతాన్ని గౌరవించడం.

దేశ సార్వభౌమాధికారాన్ని సమైఖ్యతని సమగ్రతను కాపాడడం మన ఔన్నతమైన సాంప్రదాయాన్ని మిశ్రమ సంస్కృతిని పరిరక్షిండం మొదలగు ప్రాథమిక విధులు రాజ్యాంగంలో పొందుపరిచారు. హక్కులను అనుభవించే పౌరుల ఎడల గల విద్యుక్త ధర్మాన్ని నిర్వహించాల్సిన బాధ్యతలని ఈ ప్రాథమిక విధులు గుర్తు చేస్తాయి.

3.12 లౌకిక రాజ్యం :

భారత రాజ్యాంగం ఒక లౌకిక రాజ్యాన్ని ఏర్పరుస్తుంది. అందుచేత ఏ మతాన్ని భారతదేశం అధికార మతంగా గుర్తించదు భారతదేశ లౌకిక స్వభావాన్ని ఈ క్రింది రాజ్యాంగ అంశాల ద్వారా తెలుసుకోవచ్చు. లౌకిక అనే పదాన్ని భారత రాజ్యాంగ ప్రవేశిక లో 42వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం (1975)లే చేర్చడం జరిగింది. విశ్వాసంలో, నమ్మకంలో, ఆరాధనలో స్వేచ్ఛని రాజ్యాంగ ప్రవేశిక కలగజేస్తుంది. చట్టంముందు సమానత్వాన్ని, చట్టంవల్ల సమాన రక్షణను రాజ్యం ఏ వ్యక్తిని నిరాకరించరాదు. (14వ సవరణ). మత ప్రాతిపదికలపై రాజ్యం ఏవ్యక్తి ఎడల విచక్షణ చూపరాదు. (15వ సవరణ) ప్రభుత్వ ఉద్యోగాలలో పౌరులందరికీ సమాన అవకాశాలు ధార్మిక సంస్థల మతపరమైన కార్యకలాపాలు పాటించవచ్చు. పౌరులందరికీ ఒకే విధమైన ఉమ్మడి పౌరస్రృతిని కలుగ జేయడానికి రాజ్యం ప్రయత్నించాలని (44) వ అధరణ.

3.13 సార్వజనీన వయోజన ఓటుహక్కు : లోక్‌సభ, రాష్ట్ర అసెంబ్లీలకు జరిగే ఎన్నికలలో 12. సార్వజనీన వయోజన ఓటింగ్ పద్ధతి ని భారత రాజ్యాంగం ఏర్పర చింది. 18 సం..లకు తక్కువ కాని ప్రతి భారతీయ పౌరునికి కుల, జాతి, మత, లింగ, అక్షరాస్యత, సంపద వంటి వివక్ష లేకుండా ఓటుహక్కు ఉంటుంది. 61వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం (1988) ఓటుహక్కు వయస్సుని 21 నుండి 18 సం..లకు తగ్గించడం జరిగింది. ఇది 1989 నుండి అమలులోకి వచ్చింది సార్వజనీన వయోజన ఓటుహక్కు సాధారణప్రజల ఆత్మగౌరవాన్ని హోదాన్ని ఇనుమడింపజేసి ప్రజాస్వామ్య స్ఫూర్తిని అర్థవంతం చేస్తుంది. సమానత్వం ద్వారా ఈపద్ధతి అల్ప సంఖ్యాక వర్గాలవారి బలహీన వర్గాలవారికి ఆశాజనకంగా ఉంటుంది. రాజ్యాంగ నిర్మాతలు సార్వజనీన వయోజన ఓటుహక్కుని మన దేశం లో ఏర్పచడంలో చొరవని, విజ్ఞతను చూపారని చెప్పవచ్చు.

3.14 ఏక పౌరసత్వం :

భారత రాజ్యాంగంలోని సమాఖ్య విధానం రెండు తరహా ప్రభుత్వాలని ఏర్పరచినప్పటికీ రాజ్యాంగం భారతీయ పౌరులం దరికీ ఏక పౌరసత్వాన్ని మాత్రమే ఇస్తుంది. కాని అమెరికాలో ఒక వ్యక్తికి రెండు పౌరసత్వాలు ఉంటాయి. ఒకటి జాతీయ పరంగా పౌరసత్వం. రెండు అతను నివాసం ఉన్న రాష్ట్ర పౌరసత్వం కనుక అతడు రెండు ప్రభుత్వాలక విధేయత చూపాలి. అతనికి రెండు ప్రభుత్వాల నుండి హక్కులు ఉంటాయి. అయితే భారతదేశంలో పౌరులు ఏరాష్ట్రంలో జన్మించినా, ఏ రాష్ట్రంలో నివాసం ఉంటున్నా సరే వారికి దేశమంతా సమాన రాజకీయ, పౌరహక్కులు ఉంటాయి.

3.15 స్వతంత్ర సంస్థలు :

భారత రాజ్యాంగం కేంద్ర, రాష్ట్ర స్థాయిలలో శాసన కార్యనిర్వాహక న్యాయ వ్యవస్థలతో పాటు కొన్ని స్వతంత్ర సంస్థలను కూడా ఏర్పరచింది. భారత ప్రజాస్వామ్యం ప్రక్రియని విజయవంతం చేయడానికి ఈ సంస్థలు దోహదపడతాయి.

→ ఎన్నికల కమీషన్

→ C. A. G

→ U. P. S. C మొ..

రాజ్యాంగం ఈ సంస్థల స్వతంత్ర్యాన్ని కాపాడడానికి కొన్ని అంశాలని పొందుపరిచింది. అవి:- పదవి కాల భద్రత, నిర్ణీత స ర్వీస్ కండిషన్లు, భారత సంఘటిత నిధి ద్వారా జీతభత్యాల చెల్లింపులు మొ..

3.16 అత్యవసరాధికారాల నిబంధనలు :

ఎటువంటి సాధారణ పరిస్థితులు అయినా సమర్ధవంతంగా ఎదుర్కోడానికి రాష్ట్రపతికి భారత రాజ్యాంగం అత్యవసర అధికారాలని సమకూర్చింది. దేశ సార్వభౌమాధికారాన్ని ఐక్యత, సమగ్రత, భద్రతలను కాపాడడానికి దేశ రాజకీయ ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థను రాజ్యాంగాన్ని సంరక్షించడానికి ఈ అత్యవసర అధికారాల అవసరం ఎంతైనా ఉంది. భారత రాజ్యాంగం ప్రకారం 3రకాల అత్యవసర పరిస్థితులు ఉన్నాయి. అవి 1. జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితి (352)

2. రాష్ట్రపతి పాలన (365) 3. ఆర్థిక అత్యవసర పరిస్థితి (360)

3.17 మూడంచెల ప్రభుత్వం :

ఇతర సమాఖ్య వ్యవస్థలలో భారత రాజ్యాంగం మొదట రెండు స్థాయిలలో ప్రభుత్వాలని ఏర్పరచింది. కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వ వ్యవస్థల నిర్మాణాన్ని అధికారాలను విధులను పేర్కొన్నది. అయితే రాజ్యాంగంలో 73, 74 రాజ్యాంగ సవరణ చట్టాలు (1922) మూడంచెల ప్రభుత్వాన్ని గుర్తించడం జరిగింది. ఈ విధమైన మూడంచెల ప్రభుత్వం ప్రపంచంలోని ఇతర రాజ్యాంగాలలో కానరాదు. 73వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం (1992) గ్రామీణ స్థానిక ప్రభుత్వాలకి రాజ్యాంగపరమైన గుర్తింపునిచ్చింది. దీనికోసం 11వ షెడ్యూళ్ళు కొత్తగా చేర్చారు. 74వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం (1992) పట్టణ స్థానిక ప్రభుత్వాలకి రాజ్యాంగపరమైన గుర్తింపుని చ్చింది. 12వ షెడ్యూల్‌ని కొత్తగా చేర్చడం జరిగింది.

పాఠం - 4

ప్రాథమిక హక్కులు

విషయ క్రమం -

4.0. లక్ష్యం

4.1. ఉపోద్ఘాతము

4.2. ప్రాథమిక హక్కులుకు సాధారణ హక్కులకు మధ్యగల బేధాలు

4.3. రాజ్యాంగ పరిషత్తు - ప్రాథమిక హక్కులు

4.4. ప్రాథమిక హక్కులు లక్షణాలు

4.5 ప్రాథమిక హక్కులు -

4.5.1. సమానత్వపు హక్కు

4.5.2. స్వేచ్ఛ వ్యక్తి స్వాతంత్రపు హక్కులు

4.5.3. పీడనాన్ని నిరోధించే హక్కు

4.5.4. మత స్వాతంత్రపు హక్కు

4.5.5 సాంస్కృతిక, విద్యాసంబంధ హక్కు

4.5.6. రాజ్యాంగ పరిహారపుహక్కు

4.6. ప్రాథమిక హక్కులు మీద పరిమితులు

4.7 సారాంశం

4.8 మాదిరి ప్రశ్నలు

4.9 చదవతగిన గ్రంథాలు

4.0. లక్ష్యం:-

భారత రాజ్యాంగంలో మూడవ భాగంలో పొందుపరిచిన ప్రాథమిక హక్కులను వివరించటం ఈ పాఠము యొక్క లక్ష్యం.

4.1 ఉపోద్ఘాతము:-

మన రాజ్యాంగాన్ని రూపొందించిన రాజ్యాంగపరిషత్తు సభ్యులు బ్రిటీషు మాగ్నా కార్టా (1215), అమెరికా రాజ్యాంగం లోని హక్కుల బిల్లు (15 డిసెంబరు, 1791), ఫ్రాన్స్ లో మానవహక్కుల ప్రకటన (1789), ఐరిష్, జపాన్, బర్మా రాజ్యాంగాలు మరియు ఐక్యరాజ్య సమితి మానవహక్కుల ప్రకటన (10 డిసెంబర్, 1948) లచే ప్రభావితులై మన రాజ్యాంగంలో ఎట్టి పరిస్థితులలోను పూర్తిగా రద్దు చేయడానికి వీలులేని విధంగా ప్రాథమిక హక్కులను పొందుపరచడం జరిగింది. 20వ శతాబ్దం లో మారిన రాజకీయ పరిస్థితులు, సిద్ధాంతాల ఫలితంగా పౌర హక్కులకు విశేష ప్రాధాన్యం లభించింది. సమాజంలో ప్రతి పౌరునికి సహజసిద్ధంగా లభించే హక్కులను ప్రాథమిక హక్కులు అంటారు. భారతీయులకు స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలతో పాటు, కనీస మౌలిక హక్కులను కల్పించాలని దాదాభాయ్ నౌరోజీవంటి ప్రముఖ జాతీయ నాయకులు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వాన్ని డిమాండ్

చేశారు. క్రమంగా ఈ వాదన బలబడుతూ వచ్చింది. బాలగంగాధర్ తిలక్ వంటివారు స్వరాజ్యం నాజన్మ హక్కు అనే నినాదం లో భారతీయులకు వివిధ హక్కులను కల్పించాలని అనేక ఉద్యమాలు నిర్వహించారు. 1931 లో భారత జాతీయకాంగ్రెస్ ప్రాథమిక హక్కుల తీర్మానం ఆమోదించింది. ప్రతి వ్యక్తికి స్వాభావికంగా లభించే, అతని మనుగడకు, మేధాశక్తి వికాసానికి తోడ్పడే ఈ హక్కులను భంగం వాటిల్లరాదని, వాటికి భగం కలిగించే చర్యలను ప్రభుత్వం చేపట్టరాదని భావించడం జరిగింది. ప్రాథమిక హక్కులను రక్షించాల్సిన బాధ్యత ప్రభుత్వానిదే. బ్రిటిష్ పాలననుండి విముక్తి పొందిన నేపథ్యంలో రూపొందించిన భారత రాజ్యాంగంలో ప్రాథమిక హక్కులను పొందుపరచడం జరిగింది. రాజ్యాంగంలోని మూడో భాగం 12వ నిబంధన నుండి 35 వ నిబంధన వరకు, కల 24 అధికరణలను ప్రాథమిక హక్కులకు కేటాయించారు. ప్రారంభంలో ఏడు రకాల ప్రాథమిక హక్కులు భారత పౌరులకు ప్రసాదించారు. కాని 1978 లో 44 వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా ఆస్తిహక్కు ప్రాథమిక హక్కుల నుంచి తొలగించబడింది.

4.2 ప్రాథమిక హక్కులకు, సాధారణ హక్కులకు మధ్యగల భేదాలు:-

ప్రాథమిక హక్కులు (Fundamental Rights)	సాధారణ హక్కులు (Legal Rights)
1. ప్రాథమిక హక్కులు రాజ్యాంగముచే హామీ ఈయబడినవి	1. సాధరణ హక్కులు పార్లమెంటు లేదా రాష్ట్ర శాసనసభలు చేసిన చట్టాల ద్వారా హామీ ఈయబడినవి.
2. ప్రాథమిక హక్కులను రాజ్యాంగబద్ధంగా వాటిస్ఫూర్తికి భంగం కలగని రీతిలో తగ్గించవచ్చును. లేక తీసివేయవచ్చును. వాటి అమలకు ప్రత్యేక పరిస్థితులలో ప్రకరణ 20, 21 తప్పమిగితావాటిని తాత్కాలికంగా నిలిపివేయవచ్చును.	2. సాధారణ హక్కులను సాధారణ శాసనాల ద్వారా తగ్గించవచ్చును లేదా తీసివేయవచ్చును వాటి అమలు ప్రక్రియను ఇబ్బందికర పరిస్థితులు వచ్చినప్పుడు పూర్తిగా నిలిపివేయ వచ్చును.
3. ప్రాథమిక హక్కులను ఉల్లంఘిస్తే 226, 32 ప్రకరణల క్రింద హైకోర్టు, సుప్రీంకోర్టులను ఆశ్రయించవచ్చు.	3.సాధరణ హక్కుల అమలకి కేవలం సాధారణ కోర్టులను మాత్రమే ఏశ్రయించాలి
4. ప్రాథమిక హక్కులను ఏ పౌరుడు వదులుకోవడానికి వీలులేదు	4. సాధారణ హక్కులను పౌరులు తమ ఇష్టానుసారం వదులుకోవచ్చు.

4.3 రాజ్యాంగ పరిషత్తు - ప్రాథమిక హక్కులు:-

రాజ్యాంగ ఏర్పాటుతోపాటు ప్రాథమిక హక్కులను రాజ్యాంగంలో చేర్చడానికి ఒక "సలహా సంఘాన్ని" నియమించాలని కేబినెట్ మిషన్ సూచన చేసింది. ఈ మిషన్ సూచనల మేరకు నెహ్రూ ప్రవేశపెట్టిన లక్ష్యాలు - ఆశయాలు తీర్మానంను ఆమోదించిన తర్వాత అల్పసంఖ్యాకుల హక్కులు, ఆటవికజాతులు, వారి ప్రాంతలను గూర్చిన నివేదికను సమర్పించడానికి సర్ధార్‌వల్లబాయ్ పటేల్ అధ్యక్షతన 54 మంది సభ్యులతో కూడిన సలహ సంఘంను 24 జనవరి, 1947 న నియమించడం జరిగింది. ఈ సలహా సంఘం12 ఫిబ్రవరి, 1947 నాడు 5 ఉపసంఘాలను నియమించింది. వాటిలో ఒకటి ప్రాథమిక హక్కులను నిర్ధారించటానికై ఆచార్య J.B కృపరాని అధ్యక్షతన 9 మంది సభ్యులతో కూడిన "పాథమిక హక్కుల ఉపసంఘము"

ఏర్పడింది. దీనిలోని సభ్యులు 1. M.R మసాని, 2. ప్రొ.కె.టి.షా, 3. రాజకుమారి అమృతకౌర్, 4. అల్లాడి కృష్ణస్వామి అయ్యర్, 5. హరనామ్ సింగ్, 6. మౌలానా అబుల్ కలామ్ ఆజాద్, 7. B.R. అంబేద్కర్, 8. జైరాందాస్ - దౌలత్‌రాం, 9. K.M. మున్షి.

రాజ్యాంగ పరిషత్తు సలహాదారుడు B.N. రావు రూపొందించిన ముసాయిదాను ఈ ఉపసంఘము పరిశీలించి ఒక నివేదికను 16 ఫిబ్రవరి, 1947 సలహా సంఘానికి సమర్పించినది. ఆని వేదికలోని ముఖ్యాంశాలు లేక ప్రాథమిక హక్కుల స్వభావం

(i) హక్కులు 2 రకాలు

(a) న్యాయరక్షణ లభించేవి (Justifiable) - ప్రాథమిక హక్కులు

(b) న్యాయరక్షణ లభించనవి (Non - Justifiable) - ఆదేశిక సూత్రాలు.

(ii) కొన్ని హక్కులు కేవలం భారతదేశ పౌరులకు మాత్రమే వర్తిస్తాయి. కొన్నిహక్కులు భారత పౌరులతోపాటు విదేశీయులకు కూడా వర్తిస్తాయి.

(iii) ఈ హక్కులు కేంద్రంతోపాటు రాష్ట్రాలకు కూడా సమానంగా వర్తిస్తాయి.

4.4:- ప్రాథమిక హక్కులు - లక్షణాలు:-

భారత సుప్రీంకోర్టు మాజీ ప్రధాన న్యాయమూర్తి పి.బి.గజేంద్ర గడ్కర్ రాజ్యానికి - వ్యక్తికి మధ్య సంబంధాలను నిర్ణయించే హక్కులు. అవి చట్టబద్ధంగా అమలు జరుపుకోదగిన హక్కులనీ ప్రాథమిక హక్కులను నిర్వచించడమే గాక వాటికి అనుకూల, వ్యతిరేక స్వభావాలున్నాయని కూడా పేర్కొన్నాడు.

ప్రసిద్ధ రాజ్యాంగవేత్త, న్యాయవేత్త, N.A ఫాల్కీవాలా "రాజ్యాంగానికి శాశ్వతత్వాన్ని కలిగించే లంగరు" అని ప్రాథనిక హక్కుల్ని వర్ణించాడు. ప్రాథమిక హక్కులు రాజ్యాంగానికి ఆత్మ, అంతరంగం" (Conscience of the constitution) అని జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ పేర్కొన్నారు.

ప్రాథమిక హక్కులను క్రిందతెలిపిన విధంగా వివరించవచ్చు.

I. మానవ అనుభవ ఆధారితాలు:- మానవ జీవితానుభవం మీద ఆధారపడి ప్రాథమిక హక్కులు రూపొందాయి. అవిమానవుల వ్యక్తిత్వ అభివృద్ధికి అవసరమైనవి. వ్యక్తులు గౌరవంగా బ్రతకడానికి ఈ హక్కులు దోహదం చేస్తాయి.

II. నిరపేక్షం (Absolute) కానివి:- ప్రాథమిక హక్కులు స్వభావరీత్యా నిరపేక్షం కావు. వీటిని అనుభవించటంలో భారత రాజ్యాంగం అనేక పరిమితులను విధించింది. ప్రతి హక్కుపై సహేతుకమైన ఆంక్షలను విధించే అధికారం కేంద్ర ప్రభుత్వానికి ఉంది. అయితే హేతుబద్ధతను పరిశీలించే అధికారం మాత్రం ఉన్నత న్యాయస్థానాలకు మాత్రమే ఉంది. జాతీయసమగ్రత కోసం, పరిపాలనా సౌలభ్యం కోసం పరిమితమైన హక్కులను సైనికులకు, పోలీసులకు కల్పించే అధికారం రాజ్యానికి ఉంది. అత్యవసర సర్వీసులను ప్రకటించి కొన్ని రకాల ఉద్యోగులకు (వైద్య, ప్రజారోగ్య, రైల్వే, తంతితపాలా) తాత్కాలికంగా కొన్ని హక్కులు వర్తించకుండా చేయవచ్చు. నేరము - శిక్ష నుంచి రక్షణ పొందే హక్కు (20), జీవించే హక్కు (21) తప్ప ఇతర ప్రాథమిక హక్కులను తాత్కాలికంగా జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితులలో రద్దు చేయవచ్చును. కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితులలో ప్రాథమికహక్కుల్ని పరిమితం చేయవచ్చుగాని వాటిని మొత్తంగా కొట్టివేయరాదు.

III. ప్రభుత్వ అధికారంపై పరిమితులు:- ప్రాథమిక హక్కులకు వ్యతిరేక స్వభావముంది. ప్రాథమిక హక్కులను రాజ్యం ఉల్లంఘించరాదు. పౌరుల ప్రాథమిక హక్కులను అతిక్రమించే, కొల్లగొట్టే శాసనాలను కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు రూపొందించ రాదు. ఒకవేళ రూపొందిస్తే అట్టి శాసనాలు రాజ్యాంగ విరుద్ధాలు. కాబట్టి అవి చెల్లవని ప్రకటించి రద్దుపరచే అధికారం ఉన్నత న్యాయస్థానాలకు ఉంది. కాబట్టి చట్టాలకంటే ప్రాథమిక హక్కులకే ఆధిక్యత ఉంది. ఏశాసనభాగమైనా, ఏ ప్రాథమిక హక్కు స్ఫూర్తికయినా వ్యతిరేకంగా ఉంటే దానిని అమలు పరచడానికి వీల్లేదు. ఆవిధంగా ప్రాథమిక హక్కులకు శాసనాల మీద, కార్యనిర్వాహకవర్గ నిర్ణయాల, ఆజ్ఞాసమీద లభించింది.

IV. ఆజ్ఞాపించే స్వభావము:- ప్రాథమిక హక్కులను అతిక్రమించడం నేరం. కనుక ఏ వ్యక్తిగాని, సంస్థగాని, ప్రభుత్వశాఖలుగా ని పౌరహక్కులను అతిక్రమిస్తే వారిని, వాటిని శిక్షించాలని మన న్యాయస్థానాలు ఆజ్ఞాపిస్తాయి.

V. న్యాయపరిహార యోగ్యత:- ప్రాథమిక హక్కులకు న్యాయపరిహార స్వభావం ఉంది. ఒక వ్యక్తి హక్కుల అతిక్రమణకు సంబంధించిన వివాదాలను ఉన్నత న్యాయస్థానాలు విచారించి న్యాయపరిహారాన్ని అందింపజేస్తాయి.

VI. వ్యక్తులకు, ప్రభుత్వానికి వర్తించుట: ప్రాథమిక హక్కులు వ్యక్తులకు, ప్రభుత్వాలకు ఇరువురికి వర్తిస్తాయి. కులం, మతం మొదలైన అంశాల ఆధారంగా వ్యక్తులుగాని, ప్రభుత్వాలు గాని వివక్షత చూపరాదు. వివక్షతకు గురైన వివాదాలను విచారించి న్యాయస్థానాలు న్యాయనిర్ణయం చేస్తాయి.

VII. సంప్రదాయ, ఆధనిక హక్కులు:- జీవించే హక్కు, స్వేచ్ఛా హక్కు వంటి సాంప్రదాయ హక్కులనే గాక, ప్రజల సాంఘిక పరిస్థితుల దృష్ట్యా మత, సమానత్వ, విద్యా, సాంస్కృతిక, పీడన నిరోధక వంటి ఆధునిక హక్కులను కూడా చేర్చారు.

VIII. అల్పసంఖ్యాక వర్గాల ప్రయోజనాలను కాపాడతాయి:- మెజారిటీ ఓట్ల ద్వారా శాసనసభలు రూపొందించే శాసనాలు అల్పసంఖ్యాకుల ప్రయోజనాలకు భంగం కలిగించకుండా జాతి సమగ్రతను పరిరక్షించడానికి మత, సాంస్కృతిక, విద్యాహక్కులను రాజ్యాంగంలో పొందుపరచడం జరిగింది.

IX. కొన్ని హక్కులు కేవలం పౌరులకే యివ్వబడగా, మరికొన్ని పౌరులతో పాటు విదేశీయులకు కూడా ఇవ్వబడ్డాయి. కొన్ని హక్కులు కేవలం భారతపౌరులకు మాత్రమే వర్తిస్తాయి. భావ ప్రకటనా, స్వేచ్ఛ, రాజకీయ హక్కులు, సమాదేశపుహక్కు, ఉద్యోగావకాశ హక్కులు మొదలైనవి భారతీయ పౌరులకు మాత్రమే కల్పించారు.

4.5 ప్రాథమిక హక్కులు:-

26 జనవరి 1950 న అమలులోకి వచ్చిన భారత రాజ్యాంగం "7" రకాల ప్రాథమిక హక్కులను సూచించింది. 44 వ రాజ్యాంగ సవరణ (1978) చట్టం ద్వారా ప్రాథమిక హక్కుల జాబితా నుండి "31వ ప్రకరణతో" సంబంధంగల ఆస్తిహక్కు మరియు 19 (1) (f) ప్రకరణలోని ఆస్తి స్వేచ్ఛను తొలగించి (XII) వ భాగంలో ప్రకరణ 300A గా చేర్చడం జరిగింది. ప్రస్తుతం ఆస్తిహక్కు ప్రాథమిక హక్కు కాదు. అది కేవలం చట్టబద్ధమైన హక్కు మాత్రమే. కావున ప్రస్తుతం ప్రాథమిక హక్కులు కేవలం 6 మాత్రమే. అవి

1. సమానత్వపు హక్కు (Right to Equality) (14-18)
2. స్వేచ్ఛ, వ్యక్తి స్వాతంత్రపు హక్కులు (Right to Freedom) (19 -22)
3. పీడనను వ్యతిరేకించే హక్కు (Right against Exploitation) (23 - 24) (or) పీడనాన్ని నిరోధించే హక్కు
4. మత స్వాతంత్ర్యపు హక్కు (Right to Freedom of Religion) (25 - 28)

5. సాంస్కృతిక, విద్యాసంబంధ హక్కులు (Cultural and Educational Rights) (29 - 30)

6. రాజ్యాంగ పరిహార హక్కు (Right to Constitutional Remedies) (32)

4.5.1 సమానత్వపు హక్కు: -

రాజ్యాంగంలోని 14 వ అధికరణం ప్రకారం చట్టం ముందు అందరూ సమానులే, అందరికి సమాన రక్షణ లభిస్తుంది. డైసి సూచించిన న్యాయప్రధాన పరిపాలనకు (Rule of Law)ఈ విధంగా మన రాజ్యాంగంలో ప్రతిపత్తి కల్పించబడింది.మతం, జాతి, కులం, వంశం, జన్మస్థలం అనే వాటిమీద ఆధారపడి రాజ్యం పౌరులకు విచక్షణ దృష్టితో చూడటాన్ని నిషేధిం చారు. 15వ అధికరణ ప్రకారం ప్రతి వ్యక్తికి ఎంతటి ఉన్నతహెూదా,ఆస్తి ఉన్నప్పటికీ సాధారణ న్యాయపరిధిలోకి వస్తాడు. 16వ అధిక రణ ప్రకారం ఏ ఒక్కరికి ప్రత్యేక ఆదరణ చూపరాదు. వ్యాపార సంస్థలు, హెూటళ్ళు వంటి ప్రజా అవసరాలకు ఉపయోగించే బహిరంగ ప్రదేశాలు అయిన దుకాణాలు, షాపులు, బావులు, రహదార్లు, స్నానఘట్టాలు, రోడ్లు, తటాకాలు వంటి వాటిలి వినియోగించడంలో ఏ విధమైన నిషేధం విధించడం జరగకూడదు. విద్య శాసన, న్యాయ పరిపాలన, రాజకీయ, సాంఘిక వ్యవహారాలలో పౌరులందరికీ సమానమైన ఆదరణ లేదా ప్రోత్సాహం కల్పించడం జరుగుతుంది. ప్రభుత్వ ఉద్యోగాలలో అందరకి సమాన అవకాశాలు కల్పించబడాలి. అయితే కొన్ని వర్గాలవారిని ఉద్యోగాలలో నియమించడానికి, ఆరాష్ట్రంలో నివసించాలని నిర్దేశిస్తూ పార్లమెంటు హిమాచల్ ప్రదేశ్, మణిపూర్, త్రిపురలకూ, ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోని తెలంగాణా ప్రాంతానికి వర్తించేటట్లు 1957 లో పార్లమెంటు ఒక ప్రత్యేక చట్టం చేసింది.

17వ నిబంధన అస్పృస్యతను రద్దు చేయటమేగాక, దానిని శిక్షింపదగిన నేరంగా పరిగణిస్తుంది. అనాది నుండి ఐచరిం చబడుతున్న అండరానితనం దురాచరమును నిషేధించి నూతన సబంధాలు మీద ఆధారపడిన ఆధునిక సమాజ ఆవిర్భావానికి నాంది పలకడం ఈ నిబంధన ఆశయము. పార్లమెంటు 1955లో అస్పృశ్యత నిషేధ చట్టమును రూపొందించింది. 1976 చట్ట ము ద్వారా ఈ శిక్షలను కఠినతరం చేసింది.

18 వ అధికరణ ప్రకారం సాంఘిక అసమానతలకు అవకాశం కల్పించే బిరుదులను ఎవ్వరూ స్వీకరించరాదు, సైనిక, విద్యాపరమైన బిరుదులు మినహాయించి, ఇతర బిరుదులను ప్రభుత్వము ప్రసాదించరాదు. బ్రిటిష్‌వారిచే ప్రధానం చేయబడి న బిరుదులన్ని రద్దు చేయబడినవి. భారతీయులు లేదా ప్రభుత్వంలో సంబంధించిన లాభదాయకమైన పదవిని నిర్వహించు చున్న ఎవరైనా అధ్యక్షుని ముందు అనుమతి లేకుండ ఇతర దేశాల నుంచి బహుమతులను కాని, జీతభత్యాలను కాని, ఏ రకమైన పదవిని కాని స్వీకరించరాదు.

ప్రజాస్వామ్య దేశంలో పౌరులను ప్రోత్సహించుటకు, కార్యకలాపాల పట్ల ఉత్సాహము చూపుటకు ప్రభుత్వం వారి ప్రతిభకు తగ్గట్లు ఏదో ఒక బిరుదును ఇవ్వక తప్పదు. విశిష్టమైన సైనిక, క్రీడారంగాలలో ప్రతిభ గలవారిని ఘనంగా సత్కరించడం వలన వారికి స్ఫూర్తినిచ్చినట్లు వుంటుంది. ప్రజాసంక్షేమానికి, లోకకళ్యాణానికి కృషి చేసిన వారికి ఇతర దేశాల బిరుదులు, బహుమతులు, ఇతర ఆర్థికపరమైన బహుమానాలు స్వీకరించుటను భారత ప్రభుత్వం సాధారణంగా అడ్డగించ- -రాదు. బిరుదులను రద్దు చేయుటలో సమానత్వ భావనయేగాక, దేశ విధేయత సూత్రం కూడా ఇమిడి ఉంది.

4.5.2 స్వేచ్ఛవ్యక్తి స్వాతంత్రపు హక్కులు:-

స్వేచ్ఛ, స్వాతంత్ర్యాల హక్కును 19 నుండి 22 నిబంధనలలో పొందుపరచారు. ఈ భాగం భారతీయులకు వ్యక్తిగతమై న స్వేచ్ఛను ప్రతిపాదిస్తున్నది. పౌరుడు ఉత్తమమైన, సుఖప్రదమైన జీవితం గడుపుటకు రాజ్యాంగంలోని 19వ నిబంధన

పౌరులకు ఏడు రకాలైన హక్కులను ప్రసాదించింది. అవి (1) వాక్స్వాతంత్రము, భావప్రకటనా స్వాతంత్ర్యము (2) నిరాయుధంగా, శాంతిపూర్వకంగా సమావేశమయ్యే హక్కు, (3) సంఘాలు స్థాపించుకునే హక్కు, (4) సంచరించే హక్కు, (5) స్థిర నివాసం ఏర్పరచుకునే హక్కు, (6) ఆస్తి సంపాదించుకుని, అమ్ముకొని ఉపయోగింతుకునే హక్కు, (7) నచ్చిన వృత్తి, ఉద్యోగం, వ్యాపారం చేసుకునే వృత్తి స్వాతంత్ర్యపు హక్కు. ఆరవ హక్కు అయిన ఆస్తి హక్కును 44వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా తొలగించారు.

భావప్రకటన స్వాతంత్ర్యం విస్తృతమైనది. రాజ్యాంగంలో పత్రికాస్వాతంత్రాన్ని గుర్తించక పోయినప్పటికి ఆ స్వేచ్ఛ ఉందని సర్వోన్నత న్యాయస్థానం వివరించింది. పైన పేర్కొన ఆరు హక్కులు కొన్ని పరిమితులకు లోబడి ఉంటాయి. రాజ్య భద్రత, దేశసమగ్రత, సార్వభౌమాధికారం, పరరాజ్యాలలతో స్నేహపూర్వక సంబందాలు, పౌరభద్రత, నైతికత అనే అంశాల మీద ఆధారపడి రాజ్యం కొన్ని సహేతుకమైన ఆంక్షలను ఈ హక్కులపై విధించవచ్చు. 19వ అధికారణాన్ని 19(1), 19(2) అనే రెండు భాగాలుగా విభజింపవచ్చు. 19(1) ప్రాథమిక హక్కులను ప్రసాదిస్తుంది. 19(2) నుండి 19(6) వరకు ఉన్న ఉపనిబంధనలు కల హక్కులు మీద ఆంక్షలను వివరిస్తాయి. పార్లమెంటు శాసనము ద్వారా సహేతుకమైన ఆంక్షలను విధించవచ్చు. ప్రాథమిక హక్కులలో ప్రస్తావించబడిన ఈ పరిమితులు అమెరికా రాజ్యాంగములోని (Police Power) సిద్ధాంతాన్ని పాక్షికముగా క్రోడీకరించుచున్నవి. 1951 లో జరిగిన మొదటి రాజ్యాంగ సవరణ వాక్స్వాతంత్ర్యము మీద, ఆస్తిహక్కు మీద పరిమితులను విధించింది. ప్రాథమిక హక్కులపై పరిమితుల ఆవశ్యకతను మొదటి సవరణకు చెందిన ఆశయాలు, కారకాల ప్రకటన (Statement of objectives and Reasons) వివరించింది. 19(2) అధికరణలోని ఆంక్షలకు మూడు అదనపు పరిమితులను చేర్చారు. అవి (1) ఇతర దేశాలలో స్నేహసంబంధాలు, సామాజిక భద్రత మరియు నేరమును ప్రోత్సహించుట, 19(2) సెక్షను ప్రకారం - దేశ భద్రత, సత్ప్రవర్తన, నైతికత, కోర్టుధిక్కారణ, అగౌరవపరచడం, నేరాన్ని ప్రోత్సహించటం ("In the interests of the security of state, friendly relations with foreign states, public order, decency or morality or in relation to contempt of court, defamation or incitement to an offence")

కారణాలలో ఏ ఒక్క కారణం వలనైనా 19 వ అధికరణ వలన లభిచుచున్న స్వేచ్ఛను అదుపు చేయవచ్చును. సమాచార హక్కు నిరపేక్షమైనదికాదు. సాధారణ పరిస్థితులలో శాసన పరిస్థితులలో శాసన పరిమితులకు లోబడి దేశము మొత్తంలో సంచరించు హక్కు ప్రతిపౌరునికి ఉన్నది. ప్రజాశ్రేయస్సునుద్దేశించి, షెడ్యూలు తెగల ప్రయోజనాలను సంరక్షించుటకు ప్రభుత్వం ఈ హక్కును పరిమితం చేయవచ్చు. పౌరులు తమకు ఇష్టం వచ్చిన పనిని చేపట్టు హక్కును ప్రభుత్వము అర్హతలను విధించటం ద్వారా పరిమితం చేయవచ్చును. 19వ నిబంధన వ్యక్తి సంపూర్ణ జీవనాభివృద్ధికి ప్రాముఖ్యత ఇచ్చినప్పటికి సహేతుకమైన శాసనబద్ధమైన పరిమితులకు లోబడి మాత్రమే పౌరులు వాటిని అనుభవించాలి.

4.5.3:- పీడనాన్ని నిరోధించే హక్కు:-

రాజ్యాంగంలోని 23,24 ప్రకరణలు పీడన నిరోధపు హక్కును పేర్కొంటున్నాయి. బలవంతంగా వెట్టిచాకిరి చేయించుకొనే పద్ధతిని, పడపువృత్తి మొదలైన అవినీతికర కార్యకలాపాలను 23వ ప్రకరణ నిషేధిస్తుంది. పూర్వం ఫ్యూడల్ వ్యవస్థలో భూస్వాములు పేద ప్రజలచేత బలవంతంగా వెట్టిచాకిరిని చేయించేవారు. దీనిని భారత రాజ్యాంగం నిర్మూలించి, వ్యక్తి స్వేచ్ఛ, సమానత్వ భావాలను పెంపొందించింది. కొందరు స్త్రీలు దేవదాసి వృత్తితో బానిస బ్రతుకులు బ్రతికేవారు ఈ బానిసత్వాన్ని రాజ్యాంగ కర్తలు నిషేధించారు.

23(1) నిబంధన మానవ శ్రమను దోచుకోవడము, వ్యక్తులచేత బలవంతముగా పనిచేయించడం మొదలగు అన్ని రకాల శ్రమ దోపిడీని నిషేధించింది. 23(2) సెక్షను సాధారణ ప్రయోజనాల కోసం రాజ్యము పౌరుల శ్రమను బలవంతంగా పొందవచ్చునని వివరిస్తున్నది.

24 వ ప్రకరణ 14 సంవత్సరాల వయస్సులోపలి పిల్లలు కర్మాగారాలలో, గనులలో కష్టతరమైన బాధాకరమైన పనులు చేయడాన్ని నిషేధిస్తుంది. 14 సంవత్సరాల వయస్సులోపలి పిల్లలను ఉచితంగా ప్రాథమిక విద్యను నేర్పాలనే నిర్దేశిక నియమావళికి ఈ ప్రకరణకు దగ్గర సంబంధం ఉంది.

4.5.4. మత స్వాతంత్ర్యపు హక్కు:-

భారత రాజ్యాంగ నిర్మాతలు మతపరమైన అల్ప సంఖ్యాక వర్గాల హృదయాలలో భారత రాజ్యాంగ లక్ష్యం అయిన లౌకిక రాజ్యస్థాపన పట్ల ధృఢమైన విశ్వాసాన్ని కలిగించడం కోసం రాజ్యాంగంలోని 25,26,27,28 ప్రగరణాల ద్వారా మతస్వాతంత్ర్యాన్ని స్పష్టం చేశారు. దేశ ప్రజలలో 85 శాతం హిందువులు. వీరు ప్రాతినిధ్య సంస్థల అధికారాన్ని చేపట్టి ఇతర మత వ్యతిరేక చర్యలను తలపెట్టవచ్చు. ఈ పరిస్థితి ఏర్పడకుండా నివారించటం కోసం. దేశ విభజన సందర్భంగా జరిగిన మతకల్లోలాల దృష్ట్యాస అల్ప సంఖ్యాక మతాల వారికి ప్రత్యేకమైన రక్షణలు ఇవ్వడం జరిగింది. దేశంలో మతాన్ని బట్టి మహమ్మదీయులు, క్రైస్తవులు మొదలైనవారు కులాన్ని బట్టి హరిజనులు, గిరిజనులు, భాషను బట్టి ప్రతి రాష్ట్రంలో ప్రధాన ప్రాంతీయ భాషను మాట్లాడని అల్పసంఖ్యాక వర్గాలుగా గుర్తించడం జరిగింది.

42వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా ప్రవేశికలో రెండు లక్ష్యాలను చేర్చారు. దీని ప్రకారం భారతదేశ గమ్యం "సర్వసత్తాక, సామ్యవాద, లౌకిక, ప్రజాసాంవమ్య గణతంత్ర రాజ్యం" (Sovereign,Socialist,Secular,Democratic,Republic) స్థాపన దీనిలో లౌకిక రాజ్యం (Secular), సామ్యవాదం (Socialist) అనే పదాలను క్రొత్తగా చేర్చారు. ప్రత్యేకంగా ప్రవేశికలో స్వేచ్ఛను గురించి ప్రస్తావించారు. "Liberty of thought , expression, belief, faith and worship"
వలన పౌరస్వేచ్ఛ మాత్రమే గాక మతపరమైన స్వేచ్ఛలు కూడా లభిస్తున్నాయి. 25 నుండి 28 నిబంధనలను, మత స్వేచ్ఛా హక్కుగా ప్రాథమిక హక్కులలో పొందుపరిచారు. ఇది భారతదేశంలో నివసించే వ్యక్తులకు, విదేశస్తులకు కూడా వర్తిస్తుంది. మతస్వేచ్ఛకు సంబంధించిన 25వ అధికరణం ప్రకారం ప్రతి వ్యక్తి తన అంతరాత్మ ప్రబోధం ప్రకారం నడుచుకోడానికి, మతసంబంధమైన కర్మకాండలను ఆడరించడానికి హక్కు లభిస్తుంది. తనకు నచ్చిన మతాన్ని ప్రయివేటుగాక బహిరంగముగా ప్రచారము చేసుకొనడము, వారిని తన మతములో చేరేటట్లుగా ప్రచారం చేసే హక్కు ఉంటుంది. ఈ నిబంధన ప్రకారం లభించే హక్కులను 3వ అధ్యాయములోని ఇతర హక్కులకు లోబడి మాత్రమే అనుభవించాలి. ఉదాహరణకు పబ్లిక్ ఆర్డరు, నైతికత, ప్రజారోగ్యము, జాతీయ భద్రత మొదలైన పరిమితులు. ప్రజాశ్రేయస్సు దృష్ట్యా ప్రజారోగ్యము, ప్రజలలో నైతిక భావాలను దృష్టిసో పెట్టుకొని మతసంబంధమైన కర్మకాండలపై, ప్రభుత్వము ఆంక్షలు విధించవచ్చును.

భారతదేశం లౌకిక రాజ్యం. ఏ మతాన్ని ప్రత్యేకంగా అధికార మతంగా ఆచరించదు. ఏమతస్తులను మతకారణంగా తిరస్కరించదు. లౌకికమనగా మతరాహిత్యం కాదు. అన్ని మతాల విషయంలో సమాన దృష్టిని కలిగి వుండడం.

సాఘిక శ్రేయస్సును సాధించటానికి ప్రభుత్వం మకపరమైన ఆచరణలలో జోక్యము చేసుకోవచ్చుయ వివాహము, విడాకులు, వారసత్వము మొదలైన అంశాల విషయములో సామాజిక ప్రగతి కొరకు అభివృద్ధికరమైన శాసనములను ప్రభుత్వం మత సాంప్రదాయాలను త్రోసిపుచ్చి, చేయవచ్చు.

ఒక ప్రత్యేక మతాన్ని ప్రోత్సహించడం కోసం పన్నులను ఏ వ్యక్తి నుంచి నిర్భంధంగా వసూలు చేయరాదు. ప్రభుత్వ విధానంలో నడిచే ఏ విద్యా సంస్థలోనూ, మత విశ్వాసాలను బోధించకూడదు.

"బలత్కారం, మోసం, ప్రలోభం" ఆధారంగా మతం మార్చడం గాని, మార్చడానికి ప్రయత్నించడం కాని దండనార్హమైన అపరాధమని మధ్యప్రదేశ్ ప్రభుత్వం ఒక శాసనం చేసింది. ఇది రాజ్యాంగ విరుద్ధమని ఒక క్రైస్తవ మత ప్రచారకుడు స్టానిస్లాస్ సుప్రీంకోర్టులో దరఖాస్తు పెట్టాడు. దీనిని న్యాయస్థానం త్రోసిపుచ్చుతూ ఈ క్రింది విధంగా తీర్పునిచ్చింది.

ఇతరుల మతం మార్చే హక్కుకు 25(1) అధికరణలో మతప్రచార స్వాతంత్ర్యం ప్రసాదించరాదు. అది 25(1) అంత--రాత్మ ప్రబోధాన్ని మాత్రమే గుర్తిస్తుంది. "బలత్కారం, మోసం, ప్రలోభం" అనేవి మతం మార్పిడికి గురయిన వ్యక్తి స్వేచ్ఛను హరిస్తాయి. మత మార్పిడి వలన ప్రజాభద్రత. నైతికతలకు భంగం వాటిల్లితే రాజ్యం తగిన చర్యలు తీసుకోవచ్చు. శాంతి భద్రతలను కాపాడటం కోసం "బలత్కారం, మోసం, ప్రలోభం" అనే పద్ధతుల ద్వారా మతం మార్పిడి చేస్తే నిషేధించే అధికారం ప్రభుత్వానికుంది."

4.5.5:-సాంస్కృతిక, విద్యా సంబంధ హక్కు:-

దేశంలోని మతపరమైన, భాషాపరమైన. సాంస్కృతికపరమైన అల్పసంఖ్యాక వర్గాలను దృష్టిలో పెట్టుకొని రాజ్యాంగంలో సాంస్కృతిక విద్యా సంబందమైన హక్కులను పొందుపరిచారు. భారత పౌరులలో ఏ వర్గానికి అయినా తమ భాషను, లిపిని, సంస్కృతిని పరిరక్షించుకొనే హక్కు ఉంది. 29(1) అధికరణ ప్రకారం ప్రభుత్వం నిర్వహించే విద్యాసంస్థలలోనూ, ప్రభుత్వ సహాయం పొందే విద్యాసంస్థలలోనూ ఏ పౌరుడికి మతం, జాతి, కులం, భాష అనే వాటి మీద ఆధారపడి ప్రవేశం నిరాకరించరాదు. రాజ్యాంగం 29(2) అధికరణం ప్రకారం భాషనుగాని, మతాలకుగాని, సంబంధించిన మైనారిటీ వర్గాల వారికి తమకు కావలసిన విద్యాసంస్థలు ఏర్పాటు చేసుకోవడానికి హక్కు ఉంది. 30(1) వర్గాలకు చెందిన పిల్లలకు మాత్రమే, వారి భాషలో విద్యను అభ్యసించుటకు హక్కు ఏర్పడింది. ఈ విద్యా విషయక హక్కులు మైనరిటీలకు చెందినవేగాని పౌరులందరికి ప్రసాదించినవి కావు. దేశంలో ఉన్న వివిధ మైనారిటీ వర్గాలను దృష్టిలో పెట్టుకొని రాజ్యాంగ శాసన కర్తలు ప్రత్యేకంగా ఈ హక్కులను పొందుపరిచారు.

1957 లో కేరళ రాష్ట్రంలోని కమ్యూనిష్టు పార్టీకి ప్రభుత్వము రూపొందించిన విద్యాబిల్లు రాష్ట్రములోని విద్యాసంస్థల నిర్వహణలో విప్లవాత్మక మార్పులను తీసుకువచ్చే ప్రయత్నం చేసింది. ఆబిల్లు అధ్యక్షుని ఆమోదముద్రకు నివేదించబడినది. రాజ్యాంగం 143 నిబంధన క్రింద అధ్యక్షుడు సుప్రీంకోర్టును సలహా కోరగా, సుప్రీంకోర్టు బిల్లులను కొన్ని అంశాలను చట్టానికి అనుగుణమని ప్రకటించింది, మైనారిటి వర్గాలు తమ భాషను లిపిని సంస్కృతిని కాపాడుకొనటానికి విద్యాసంస్థల ద్వారా మాత్రమే సాధ్యమని ప్రకటించింది. ఆదేశిక సూత్రాలను అమలు చేయుటకు నిర్భంద విద్యను ప్రవేశపెట్టుటకు ప్రభుత్వం నిర్వహించే, ప్రభుత్వధన సహాయంతో నిర్వహింపబడే విద్యావ్యవస్థల ద్వారా ప్రయత్నించాలని అభిప్రాయపడింది.

4.5.6 రాజ్యాంగ పరిహారపుహక్కు:-

ఆరవ ప్రాథమిక హక్కుగా రాజ్యాంగ పరిహారపుహక్కు (32 అధికరణ) సర్వహక్కులకు రక్షణవలయంగా ఉంటుంది. రాజ్యాంగం ప్రసాదించిన ప్రాథమిక హక్కులను వ్యక్తుల స్వేచ్ఛగా అనుభవించడానికి అవాంతరాలు ఏర్పడితే అధిగమించేందుకు ఇచ్చిన హక్కే రాజ్యాంగ పరిహారపు హక్కు. ఈ అవకాశం లేకుంటే ప్రాథమిక హక్కుల నుంచి పొందే ప్రయోజనం వ్యర్థమవుతుంది. చాలా ఆధునిక రాజ్యాలలో ఈ రకమైన చట్టాలను రూపొందించబడలేదు. ఈ హక్కు ప్రకారం ఎవరు ప్రాథమిక

హక్కుల విషయంలో జోక్యం చేసుకున్నా ఆభ్యంతరం కలుగజేసినా న్యాయస్థానానికి నివేదించవచ్చు. ప్రభుత్వం లేదా ప్రభుత్వ ఉద్యోగుల చర్యలవల్ల, లేదా తోటి పౌరులవల్ల లేదా పార్లమెంటు రూపొందించిన శాసనాల వల్ల పౌరుని ప్రాథమిక హక్కులకు భంగం వాటిల్లవచ్చు. అందుచే వాటిని కాపాడుడోవటానికి పౌరునికి శాసనబద్ధంగా అవకాశం ఉండాలి. ఈ అవకాశం 32 అధికరణ ద్వారా పరిష్కరించుకొవచ్చు. ఈ విధమైన అవకాశం లేనప్పుడు ప్రాథమిక హక్కులు నిరర్ధకం, అర్ధర హితము. రాజ్యాంగ పరిహారపు హక్కును డా. అంబేద్కర్ 32 వ నిబంధనలో ఇది రాజ్యాంగానికి "గుండెకాయ వంటిది". అని పేర్కొన్నారు.

32 వ నిబంధన ప్రకారం సుప్రీంకోర్టు, హైకోర్టులకు ప్రాథమిక హక్కులను సంరక్షించవలసిన బాధ్యత ఏర్పడింది. ప్రాథమిక హక్కులను రక్షించుటానికి సుప్రీంకోర్టుకు కొన్ని అసాధారన అధికారాలు లభించాయి. అవి

1. హెబియస్ కార్పస్ (Habeas Corpus)
2. మాండమస్ (Mandamus)
3. ప్రొహిబిషన్(Prohibition)
4. సర్షియారరీ(certiorari)
5. కోవారంటో(Quo warranto)

1. హెబియస్ కార్పస్ (Habeas Corpus) (బందీ ప్రత్యక్ష):-

హెబియస్ కార్పస్ అనే పదం లాటిన్ భాష నుండి గ్రహింపబడినది. హెబియస్ అనగా "Have" అని కార్పస్ అనగా " body" అనే రెండు పదాల కలయికతో "(To have the body)" అనే అర్థాన్ని కలిగియుంది. రాజ్యాంగంలో ప్రకరణ 19 నుండి 22 వరకు పొందపరచబడిన వ్యక్తిగత స్వేచ్ఛలకు "భంగం కలిగినపుడు ఈ రిట్‌జారీ చేయబడుతుంది. ఎవరైన వ్యక్తులుగాని, ప్రభుత్వంగాని ఎవరినైనా నిర్భంధించినపుడు ఆ నిర్బంధానికి గల కారణాలు ఎంత వరకు చట్టసమ్మతమో తెలుసుకోవడానికి చట్ట సమ్మతం కాకపోతే నిర్భంధితుడిని విడుదల చేయడానికి అతనిని 24 గంటల్లో న్యాయస్థానం ముందు హజరుపరచ వలసిందింగా జారీచేసే ఆదేశమే హెబియస్ కార్పస్.

మినహాయింపులు:- 24 గంటల వ్యవధి అన్ని నిర్భంధాలకు, అరెస్టులకు వర్తించదు. పార్లమెంటు ధిక్కారం, శాసన సభాధిక్కారం, కోర్టుధిక్కారం, క్రిమినల్ అరెస్టు అయినవారికి ఈ రిట్ వర్తించదు. నివారక నిర్భందం క్రింద అరెస్టుకు కూడా ఈ రిట్ వర్తించదు.

Note : - సుప్రీంకోర్టు ప్రాథమిక హక్కుల అమలకు మాత్రమే ఈ రిట్‌ను జారీ చేస్తుంది.

- ఈ రిట్‌ను రాష్ట్రపతికి, గవర్నర్‌కు, విదేశీయులకు వ్యతిరేకంగా జారీ చేయరాదు.
- ఈ రిట్‌ను ప్రభుత్వాధికారులకు, "ప్రైవేట్ వ్యక్తులకు" కూడా జారీ చేయవచ్చు.
- హెబియస్ కార్పస్ రిట్ అన్ని రిట్ల కంటే పురాతనమైనది.

2. మాండమస్ (Mandamus)(అత్యున్నతాదేశం):-

"భాషపరంగా మాడమస్ అనగా We command అని అర్థం". సుప్రీంకొర్టు లేదా హైకోర్టు జారీచేసే అత్యున్నత ఉత్త - -ర్వు లేదా అత్యున్నతాదేశం (command) గా చెప్పవచ్చు.

చట్టరిత్యా ఒక వ్యక్తిగాని, సంస్థగాని తన విద్యుక్త బాధ్యతను (Public duty)ని సక్రమంగా నిర్వహించకపోతే ఆవ్యక్తి చేతగాని, సంస్థచేత గాని సక్రమంగా విధినిర్వహణ చేయించే మార్గం మరేదీలేని సందర్భంలో మాండమస్‌ను ఉపయోగిస్తారు. తమ అధికార పరిధిలో ఉన్న విధులను నిర్వర్తించడానికి నిరాకరించిన అధికారులకు, ప్రభుత్వానికి క్రింది కోర్టులకు, న్యాయ ట్రిబ్యునల్‌లకు మాండమస్ రిట్ జారీ చేయబడుతుంది. మాండమస్ రిట్ ద్వారా పౌరుల ప్రాథమిక హక్కులకు భంగం కలిగించే విధంగా ఉండే, చట్టబద్ధంగా చేయతగని పనిని వెంటనే నిలిపివేయవలసినదిగా గాని ఆదేశించవచ్చు. మాండమస్ రిట్ ప్రాథమిక హక్కుల అమలకు మాత్రమే వ్యక్తికి లభిస్తుంది.

Note :- ఈ రిట్‌ను రాష్ట్రపతి, గవర్నర్‌లకు, విదేశీయలకు వ్యతిరేకంగా జారీ చేయరాదు.

- దీనిని ప్రవేటు వ్యక్తులకు గాని, ప్రవేట్‌సంస్థలకు గాని జారీ చేయరాదు.

- ఈ రిట్‌ను పబ్లిక్‌సంస్థలకు, క్వాజి - పబ్లిక్ (Quasi –
Public) సంస్థలకు, జ్యుడీషియల్ సంస్థలకు, క్వాజి జుడీషియల్
(Quasi - Judicial) సంస్థలకు వ్యతిరేకంగా జారీ చేయవచ్చు.

3. ప్రొహిబిషన్ (Prohibition) నిషేధిస్తూ జారీ చేసే ఉత్వర్వు లేదా ఆదేశం: -

క్రింది స్థాయి న్యాయస్థానాలు తమకు లేని అధికారాలను చెలాయించి వ్యవహారాలు జరుపుతున్న సమయంలో సుప్రీంకోర్టు గాని, హైకోర్టుగాని ఆ వ్యవహరాలను కొనసాగనీయరాదని నిషేధిస్తూ ఇచ్చే ఆదేశమే ప్రొహిబిషన్, రాజ్యాంగం హామీ ఇచ్చిన ప్రాథమిక హక్కులను ఉల్లంఘించే చట్టం క్రింద ఒక న్యాయస్థానం గాని, ట్రిబ్యునల్ గాని అధికారం పొందిన విషయంలో కూడా ప్రొహిబిషన్ జారీ చేయవచ్చు. ఈ రిట్ ముఖ్య ఉద్దేశ్యము దిగువ కోర్టులు తమ పరిధులను అతిక్రమించకుండా నిరోధించడమే. ఏదేని నిర్దిష్ట కేసులో తీర్పు ఇవ్వకుండా క్రింది కోర్టు లేదా ట్రిబ్యునల్‌ని నిరోధించడానికే ఈ రిట్ జారీ చేయబడుతుంది. అంటే అంతిమ తీర్పురాకమునుపే మనం దీనిని ఉపయోగించుకోవాలి. మాండమస్ ఒక పనిని చేయాలని ఆదేశిస్తే, ప్రొహిబిషన్ ఒక పనిని చేయరాదని ఆదేశిస్తుంది.

విచారణలో న్యాయపరమైన తప్పిదం కారణంగా ప్రాథమిక హక్కులకు భంగం కలిగిన సందర్భాలలో మాత్రమే సుప్రీంకోర్టు ఈ రిట్‌ను జారీచేస్తుంది.

Note :- ప్రొహిబిషన్ న్యాయసంస్థలకు, అర్ధన్యాయ(క్వాజి - జుడిషియల్) సంస్థలకు మాత్రమే వర్తిస్తుంది.

- పరిపాలనా సంస్థలకు, చట్టపర సంస్థలకు (statutary bodies) వర్తించదు.

4. సెర్షియోరరి (Certiorari) (రికార్డును పంపవలసిందని ఆదేశించేరిట్టు):-

భాషాపరంగా సెర్షియోరరి అనగా ''సుపీరియర్'' లేదా ''టు బి సర్టిఫైడ్'' (ధృవీకరించుట అని అర్ధం. క్రిందిస్థాయి కోర్టు లేదా ట్రిబ్యునల్ తన అధికార పరిధిని అతిక్రమించి, కేసును విచారించి తీర్పు లేదా ఆదేశాన్ని వెలువరించిన తర్వాత, ఆతీర్పును లేదా ఆదేశాన్ని రద్దు చేసి కేసును పైస్థాయి కోర్టుకు బదిలీ చేయమని ఇచ్చే ఆదేశమే సెర్షియోరరి. అంటే క్రింది స్థాయి కోర్టు లేదా ట్రిబ్యునల్ అంతిమతీర్పు లేదా నిర్ణయం చేసిన తర్వాత మాత్రమే సెర్షియోరరి రిట్ జారీ చేయబడుతుంది.

పై రెండు రిట్లను జ్యుడీషియల్ రిట్లు అంటారు. ex: బెస్ట్ బేకరీ కేసు (గుజరాత్ అల్లర్ల సందర్భంలోని కేసు) లో జహీరాషేక్ యొక్క కోరిన ప్రకారం కేసు ముంబయి కోర్టుకు బదిలీ చేయబడినది.

- సాధారణంగా ఈ రిట్‌ను ప్రొహిబిషన్‌తో కలిపి జారీ చేస్తారు.

- సెర్షియోరరి ప్రైవేటు సంస్థలకు, శాసన సంస్థలకు వ్యతిరేకంగా జారీ చేయబడదు. అయితే ప్రాధమిక హక్కులను ఉల్లంఘిస్తున్న పాలనాసంస్థలకు వ్యతిరేకంగా ఈరిట్‌ను జారీ చేయవచ్చును ఈ మధ్య సుప్రీంకోర్టు తీర్పు చెప్పింది.

- కొన్ని సందార్భాలలో కోర్టు లేదా ట్రిబ్యునల్ తమ అధికార పరిధులలోనే అట్టి తీర్పు ఇచ్చినను, న్యాయతప్పిదం (Error of law) జరిగినపుడు సెర్షియోరరి రిట్ జారీచేయబడి అట్టి తీర్పు లేదా ఆదేశం రద్దు చేయబడుతుంది.

5. కోవారంటో (Quo warranto)(అధికారార్హత):-

కోవారంటో అనగా మీ అధికారమేమిటి (by what authority) అని అడగడమే. ఒక పబ్లిక్ పదవిని పొందుటకు ఒక వ్యక్తికి హక్కు లేదని కోర్టు భావించినపుడు అతనని ఆపదవినుండి తొలగించుటకు ఈరిట్ జారీ చేయబడుతుంది. ఈ రిట్‌ను జారీ చేయుటద్వారా ఒక పబ్లిక్ పదవిని పొందుటకు ఒకవ్యక్తి క్లైయిము యొక్క శాసనబద్ధతను, అర్హతను కోర్టు ప్రశ్నిస్తుంది. ఈరిట్ ప్రధాన ఉద్దేశ్యం ప్రజాపదవుల దుర్వినియోగాన్ని అరికట్టడం.

- ప్రజాపదవి (పబ్లిక్ పదవి) అనగా చట్టము చేత లేదా రాజ్యాంగం చేత ఏర్పాటుచేయబడిన స్వతంత్ర ప్రతిపత్తి గల సంస్థ.

ex:- ప్రభుత్వ కార్పొరేషన్ చైర్మన్లు, డైరెక్టర్లు, మంత్రులు, ముఖ్యమంత్రులు మొదలైనవారు.

- కోవారంటో ప్రభుత్వాధికారులకు వర్తిస్తుంది.

4.6. ప్రాధమిక హక్కుల మీద పరిమితులు:-

- కొన్ని పరిమితులకు లోబడి ప్రాధమిక హక్కులను అనుభవించవచ్చు. అవి

1. అత్యవసర పరిస్థితులలో రాజ్యాంగంలోని 352, 356,360 ప్రకరణల ప్రకారం సమాజంలొని శాంతిభద్రతలను దృష్టిలో ఉంచుకొని ప్రాధమిక హక్కులపై కేంద్ర ప్రభుత్వం కొన్ని ఆంక్షలను విధిస్తుంది.

2. అత్యవసర పరిస్థితి కాలంలో 19 వ ప్రకరణలో చెప్పబడిన స్వేచ్ఛల మీద యోగ్యమైన పరిమితులను 358, 359 ప్రకరణల ప్రకారం కేంద్ర ప్రభుత్వం విధించవచ్చు లేదా సస్పెండు చేయవచ్చు.

3. అత్యవసర పరిస్థితి కొనసాగుతునప్పుడు ప్రాధమిక హక్కుల న్యాయస్థానాలలో ఉన్న వివాదాలను కేంద్ర ప్రభుత్వం అమలుకోసం తాత్కాలికంగా నిలుపుదల చేయవచ్చును.

4. 350 ప్రకరణ ప్రకారం భారత రాష్ట్రపతి ప్రాధమిక హక్కులలో 20, 21 ప్రకరణలను మినహ మిగిలిన వాటి తాత్కాలికంగా నిలుపుదల (suspend) చేయవచ్చును.

5. 22 వ ప్రకరణలోని 4, 5, 6, 7 క్లాజులలోని అశాలపై పరిమితులు విధిస్తూ పార్లమెంటు ఒక చట్టాన్ని రూపొందించవచ్చు.

ex:- జాతీయ భద్రతా చట్టం.

4.7:- సారాంశం:-

భారత రాజ్యాంగం ప్రాధమిక హక్కుల్లో ఎక్కువగా వ్యక్తిగత హక్కుల అమలుకే అధిక ప్రాధాన్యత ఇచ్చింది. నిజానికి ఈ హక్కులు అమలు చేసుకోగల స్థితి ఉన్నవారికే లభ్యం అవుతాయి కానీ సామాన్యులకు కావు. 130 (or) 121,1,69,573 కోట్ల భారత జనాభాలో న్యాయస్థానాలకు వెళ్ళి తాము హక్కుల అమలకు పోరాడే సామర్ధ్యం ఎంత మందికి ఉంది? సామాన్య ప్రజల స్థితిగతులు మెరుగుపడనంత కాలం ఈ హక్కులు ప్రాధమికంగా రాజ్యాంగంలోనే మిగిలిపోతాయి.

అయితే భారత పౌరులు నిత్య జాగరూకులై ప్రాథమిక హక్కుల వెనక ఉన్న హేతుబద్ధ ప్రతిబంధకాల సారాంశాన్ని గ్రహించి ఇతరుల స్వేచ్ఛతో జోక్యం చేసుకోకుండా తమ స్వేచ్ఛను అనుభవించే ప్రవృత్తిని అలవరచుకొన్నట్లైతే, జాతీయ క్రమ శిక్షణ తనకు తానే నెలకొంటుంది. దానిని అనువైన పౌరసంస్కృతి (Civilculture) ప్రజల్లో ఉద్భవించి ఎదగాలి. రాజ్యాంగం ఆదర్శాలైన న్యాయం, స్వేచ్ఛ సమావత్వం, సౌభ్రాతృత్వం మొదలైనవి అప్పుడు జాతి లక్షణాలుగా మారుతాయి. అప్పుడే ప్రజాస్వామ్యం మూడు - పువ్వులు ఆరు కాయలుగా విలసిల్లుతుంది.

4.8:- మాదిరి ప్రశ్నలు -

1. ప్రాథమిక హక్కులు అనగానేమి? వివరింపుము?

2. రాజ్యాంగ పరిహారపుహక్కు యొక్క ప్రాధాన్యత వివరింపుము.

3. మారుతున్న సమాజంలో ప్రాథమిక హక్కులులో తీసుకురావాల్సినటువంటి మార్పులను వివరింపుము.

4.9 - చదువతగిన గ్రంథాలు -

1. Indian Government and Politics – J.C Johari

2. Introduction to the Constitution of India – D.D.Basu

3. Indian Political System – Hans Raj.

పాఠం - 5

ఆదేశ సూత్రాలు

విషయ క్రమం -

5.0 - లక్ష్యం

5.1 - ఉపోద్ఘాతం

5.2 - ఆదేశ సూత్రాలు - లక్షణాలు

5.3 - నిర్దేశిక నియమాల వర్గీకరణ

5.3.1 - సామ్యవాద నియమాలు

5.3.2 - గాంధేయ నియమాలు

5.3.3 - ఉదారవాద నియమాలు

5.4 - ప్రాథమిక హక్కులు, నిర్దేశిక నియమాలు మధ్యతేడా

5.5 - ప్రాథమిక హక్కులు - నిర్దేశిక నియమాలకు మధ్య సంబంధం

5.5.1 - మొదటి దశ (1950 - 1966)

5.5.2 - రెండవ దశ (1967 - 1971)

5.5.3 - మూడో దశ (1972 - 1976)

5.5.4 - నాల్గోదశ (1977 - 1980)

5.5.5 - ఐదోదశ (1980 నుంచి నేటివరకు)

5.6 - నిర్దేశిక నియమాల అమలు సమీక్ష

5.7 - సారాంశం

5.8 - మాదిరి ప్రశ్నలు

5.9 - చదువతగిన గ్రంథాలు

5.0 - లక్ష్యం:

భారత రాజ్యాంగంలో IV వ భాగంలో వివరించబడిన ఆదేశిక సూత్రాలు అమలు పనితీరునుబట్టి ప్రభుత్వాల మనుగడ నిర్దేశించబడుతుంది. ఈ విషయాలను వివరించటం ఈ పాఠం యొక్క లక్ష్యం.

ఆదేశ సూత్రాలు

Directive Principles of State Policy

5.1 - ఉపోద్ఘాతం:-

మన రాజ్యాంగంలోని IV వ భాగంలో 36 నుండి 51 వరకు గల 16 ప్రకరణలలో ఆదేశ సుత్రాలను పేర్కొన్నారు. బ్రిటన్‌లో విస్తృత ప్రచారం పొందిన "ఫేబియన్ సోషలిజమ్" ప్రభావం మన ఆదేశసూత్రాల మీద ఉంది. ఆదేశ సూత్రాలు ఐర్లాండ్ రాజ్యాంగం నుండి గ్రహించబడినవి. (ఐర్లాండ్ వాటిని స్పెయిన్ నుండి గ్రహించింది). మన ఆదేశ సూత్రాలు ఐర్లాండ్ రాజ్యాంగంలోని "సాంఘిక విధాన ఆదేశ సూత్రాల (Directive Principles of Social Policy)

ను పోలి ఉన్నాయి. ఆధునిక రాజ్యాంగాలలో ఇలా ఆదేశసూత్రాలను పేర్కొనడం "ఒక కొత్త పోకడగా" డా.బిర్.అంబేద్కర్ వర్ణించాడు.

Note: - అదేశ సాత్రాలని మనం "ఇన్‌స్ట్రుమెంట్ ఆఫ్ ఇన్‌స్ట్రక్షన్స్" కు పిలిచే మరోపేరు మాత్రమే.

రాజ్యాంగంలో ఆదేశసూత్రాలను పొందుపరచడంలో 3 నివేదికలు ఎక్కువగా తోడ్పడ్డాయి. అవి

1. నెహ్రూ కమిటీ రిపోర్టు (1928)
2. కరాచీ కాంగ్రెస్ తీర్మానం (1931)
3. సప్రూ కమిటీ రిపోర్టు (1945)

ఈ మూడింటిలో ముఖ్యమైనది "కరాచీ కాంగ్రెస్ తీర్మానం". కాంగ్రెస్ ఈ సమావేశంలో "ప్రజలకు పీడన నుండి విముక్తి కలిగించాలంటే రాజకీయ స్వేచ్ఛతోపాటు "ఆర్థిక స్వేచ్ఛ" కూడా కల్పించాలి. అని తీర్మానించింది. అయితే చివరికి సప్రూ కమిటీ నివేదిక ఆధారంగా ఆదేశ సూత్రాలను రాజ్యాంగంలో పొందుపరచటం జరిగింది.

5.2 - ఆదేశ సూత్రాలు - లక్షణాలు

- ఆదేశ సూత్రాలు న్యాయసంరక్షణ లేని హక్కులు (Non – Justiciable Rights)
- వీటిని అమలు చేయమని ప్రజలు న్యాయస్థానాలను ఆశ్రయించలేరు. న్యాయస్థానాలు కూడా వీటిని అమలుచేయమని ప్రభుత్వాలను ఆదేశించలేవు,
- ఆదేశసూత్రాలు పోలీసు రాజ్యానికి వ్యతిరేకమైన సంక్షేమరాజ్యభావనను కలిగివున్నవి, వీటి ముఖ్య ఉద్దేశ్యం "శ్రేయోరాజ్య స్థాపన".
- ఆదేశ సూత్రాలు ప్రధాన లక్ష్యం రాజకీయ మరియు ఆర్థక ప్రజాస్వామ్యాన్ని నెలకొల్పడం.
- ఆదేశసూత్రాలు స్వభావరీత్య సలహ సంబంధమైనవి, అవి కొన్ని మార్గదర్శక సూత్రాలను ఏర్పరచి వాటిని అనుసరించమని ప్రభుత్వాలకు, శాసనసభలకు సలహ ఇస్తాయి.
- ప్రభుత్వ ఆర్థికవనరుల లభ్యతకు లోబడి ఇవి అమలుచేయబడతాయి.
- ఇవి ప్రభుత్వ విధులను, బాధ్యతలను తెలుపుతాయి కనుక ఇవి సకారాత్మకమైనవి.
- ఇవి రాజ్యకలాపాల పరిధిని విస్తృతం చేస్తాయి.

- శాసనాలను రూపొందిచడంలోను, వాటిని అమలుపరచడంలోను ఇవి ప్రాథమికాలు (Fundamental in the governance of the country)

- రాజ్యాంగం నిర్థేశిక నియమాలను రాజ్యానికి సమర్పించింది.

- భారత సామాజిక విప్లవానికి ప్రతిపాదించిన మానవీయ, సామాజికవాద విధులు, లక్ష్యాలు అని ఆదేశ సూత్రాలు గురించి అంబేద్కర్ వ్యాఖ్యనించడంలో ఎంతో ఔచిత్యముంది.

రాజ్యాంగంలో నిర్దేశక నియమాలకు సంబంధించిన నిబంధనలు ఈ దిగువ ప్రకారంగా ఉన్నాయి.

నిబం.36 రాజ్యం (state) అనగా కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలతోబాటు స్థానిక ప్రభుత్వాలు కూడా అని అర్థం నిబం.37 నిర్దేశక నియ మాలకు న్యాయరక్షణ లభించదు. కాని ప్రభుత్వ నిర్వహణలో వాటికి ప్రాధాన్యత లభిస్తుంది. నిబం. 38 ప్రభుత్వాలు సాంఘిక , ఆర్థిక, రాజకీయ న్యాయాన్ని దృష్టిలో ఉంచుకొని ప్రజాసంక్షేమం కోసం కృషి చేయాలి.

ఈ విషయంలో ముఖ్యంగా

a) పౌరులందరికి జీవనోపాధిని కల్పించడం

b) స్త్రీ పురుషులకు సమానవేతనాన్ని నిర్ణయించటం

c)జాతీయ సంపద కొద్ది మంది చేతుల్లో క్రేందీకృతం కాకుండా నివారించటం న్యాయసమ్మతంగా పంపిణీ జరిగి పౌరుల మధ్య ఆర్థిక అసమానతలు తొలిగిపోయ్యేటట్లు చేయటం.

d) కార్మికుల జీవన పరిస్థితులను మెరుగుపరచి వారి ఆరోగ్యాన్ని కాపాడటానికి చర్యలు గైకొనడం కార్మికులు శక్తికి మించిన పనులను చేపట్టకుండా చూడటం.

నిబం. 39 బాల బాలికలు, యువకులు వారి ఆరోగ్యానికి సరిపడని పనులు చేయడాన్ని నివారించటం. వారు దుర్వ్యసనాల్లో పడకండా కాపాడటం.

నిబం.40 గ్రామ పంచాయతీ వ్యవస్థలను నెలకొల్పి స్వపరిపాలనా విధానంలో గ్రామీణాభివృద్ధికి కృషి చేయటం.

నిబం.41 నిరుద్యోగులకు, వృద్ధులకు, వికలాంగులకు జీవన భృతిని కల్పించటం శక్తి కొద్దీ పౌరులకు పనిహక్కును విద్యార్జన హక్కును కల్పించటం.

నిబం.42 కార్మికులకు న్యాయమైన పని పరిస్థితులను కల్పించటం, స్త్రీలకు ప్రసూతి సౌకర్యం కల్పించటం.

నిబం.43 కార్మికుల, శారీరక, మానసిక వికాసం పట్ల శ్రద్ధ వహించటం వారికి పనిగంటలను నిర్ణయించటం వారు తమ విశ్రాంతి సమయంలో విజ్ఞానాన్ని పెంపొందించుకొని సాంఘిక సాంస్కృతిక వికాసాన్ని పొందడానికి అవకాశాలను కల్పించాలి. వారికి కనీస వేతనాలను నిర్ణయించాలి. కుటీర పరిశ్రమలను ఏర్పాటుచేయాలి.

నిబం. 44 పౌరులందరికి ఒకే శిక్షాసంస్కృతిని ఏర్పాటు చేయాల.

నిబం. 45 రాజ్యాంగం అమలకు వచ్చింది మొదలుకొని 10 సంవత్సరాల్లో గాని 14 సంవత్సరాల్లోపు బాలబాలికలను నిర్భంధ ఉచిత ప్రాథమిక విద్యను అమలుచేయటం.

నిబం.46 షెడ్యూలు కూలాలు, జాతులు, ఇతర వెనకబడ్డ వర్గాలవారి విద్యాసౌకర్యాల పట్ల ఆర్థికాభివృద్ధి గూర్చి కూడ ప్రత్యేక శ్రద్ధ వహించటం.

నిబం. 47 మత్తుమందులు, పానీయాలను నిషేధించి ప్రజల ఆరోగ్యాన్ని పరిరక్షించటం.

నిబం.48 వ్యవసాయం, పశుపోషణను శాస్త్రీయ పద్ధతిలో అభివృద్ధి పరచటం పాడిపశువులు, గోవులు ఇతర పెంపుడు జంతువుల వధను నిషేధించడం.

నిబం. 49. చారిత్రక జాతీయ ప్రాధాన్యం గల ప్రదేశాలను, వస్తువులను సంరక్షించటం.

నిబం.50. న్యాయశాఖను కార్యనిర్వాహక శాఖ నుంచి వేరుచేయటం.

నిబం. 51. అంతర్జాతీయ శాంతి భద్రతలను అభివృద్ధి పరచే నిమిత్తం విదేశాలతో స్నేహ సంబంధాలను పెంపొందించుకొనటం అంతర్జాతీయ వివాదాలను శాంతియుతంగా పరిష్కరించుకొనటం అంతర్జాతీయ న్యాయసూత్రాలను గౌరవిస్తూ, ఐక్యరాజ్య సమితి వంటి సంస్థల ద్వారా ప్రపంచశాంతికి కృషి చేయటం.

42 వ రాజాంగ సవరణ చట్టం (1976) ద్వారా పైన తెల్పిన నిబంధనలకు ఈ దిగువ తెల్పిన అంశాలు అదనంగా చేర్చడం జరిగింది.

1. నిబం. 39 కి 'f' అనుచ్ఛేదంచేర్చి దానిలో పిల్లలు స్వేచ్ఛగా, హుందాగా పెరగటానికి అవసరమైన అవకాశాలను కల్పించటం యువత దోపిడికి (exploitation) గురై నైతిక పతనం చెంది సామాజిక బహిష్కరణ పొందకుండా ఉండే విధంగా చర్యలు తీసుకోవాలి.

2. నిబం. 39 కి అదనంగా 'A' భాగాన్ని చేర్చి దాని ప్రకారం న్యాయవ్యయస్థ పేదవర్గాల ప్రయోజనాలను కాపాడి సామాజిక న్యాయాన్ని సమకూర్చే విధంగా వారికి ఉచిత న్యాయ సహాయపద్ధతిని కల్పించాలి.

నిబం.43 కు అదనంగా'A' భాగాన్ని చేర్చి దాని ప్రకారం పారిశ్రామిక యాజమాన్యంలో కార్మికులకు భాగస్వామ్యాన్ని కల్గించాలి.

నిబం. 48 కి 'A' భాగం అదనంగా చేర్చి దాని ద్వారా నిర్మలమైన పరిసర వాతావరణాన్ని సంరక్షించడానికి గాను అడవులను, అడవి జంతువులను వినాశం కాకుండా కాపాడాలి.

5.3 నిర్దేశక నియమాల వర్గీకరణ:

ప్రొఫెసర్ ఎమ్. పి. శర్మ ప్రకారం పైన వివరించిన నిర్దేశక నియమాలను '3' రకాలుగా వర్గీకరించాలి.

5.3.1 సామ్యవాద నియమాలు:

(a) పౌరులందరికి జీవన భృతికి కల్పించటం

(b) సంపద వికేంద్రీకరణ

(c) స్త్రీ పురుషులకు సమానవేతనం

(d) కార్మిక సంక్షేమం

(e) నిరుద్యోగ భృతి

(f) వృద్ధులు - వికలాంగుల సంక్షేమం

(g) స్త్రీలకు ప్రసూతి సహాయం మొదలైనవి.

5.3.2 గాంధేయ నియమాలు:

(a) గ్రామ పంచాయతీ వ్యవస్థ

(b) షెడ్యూల్డు కులాలు, తెగలు వెనుకబడ్డ వర్గాల సంక్షేమం

(c) కుటీర పరిశ్రమలకు ప్రోత్సాహం

(d) గోవధ నిషేధం

(e) మత్తు పానీయాలు - మాదక ద్రవ్యాల నిషేధం

(f) న్యాయశాఖను కార్యనిర్వాహకశాఖ నుంచి వేరు చేయటం

5.3.3 ఉదార వాద నియమాలు:

(a) ఒకే శిక్షాస్మృతి

(b) నిర్బంధ ఉచిత ప్రాథమిక విద్య

(c) ఆధునిక శాస్త్రీయ పద్ధతి లో వ్యయసాయ పశుగణాభివృద్ధి

(d) పౌష్టికాహారం

(e) అంతర్జాతీయ శాంతి కోసం కృషి చేయటం

5.4 ప్రాథమిక హక్కులు, నిర్దేశిక నియమాల మధ్య తేడా

1. ప్రాథమిక హక్కులకు న్యాయరక్షణ ఉంది. నిర్దేశక నియమాలకు న్యాయరక్షణ లేదు.

2. స్వేచ్ఛ, సమానత్వం, మతస్వేచ్ఛ, విద్యాసాంస్కృతిక హక్కులను ప్రసాదించడం ద్వారా ప్రాథమిక హక్కులు రాజకీయ స్వాతంత్ర్యాన్ని ప్రసాదించి రాజకీయ స్వాతంత్ర్యానికి పరిపూర్ణతను కల్గిస్తాయి.

3. ప్రాథమిక హక్కులు పౌరుల విషయంలోనూ, ప్రభుత్వం విషయంలోను విధి నిషేధాలతో కూడి ఉన్నాయి. నిర్దేశక నియమాలు మాత్రం ప్రభుత్వం లేక శాసన సభలు తప్పనిసరిగా దృష్టిలో ఉంచుకొని పరిపాలన బాధ్యతలను నిర్వర్తించాలి.

4. ప్రాథమిక హక్కులు వ్యక్తిగతమైనవి, నిర్దేశ సూత్రలు సామాజిక పరమైన హక్కులు.

5. అత్యవసర పరిస్థితి కాలంలో ప్రాథమిక హక్కులను రాష్ట్రపతి ఆదేశానుసారం తాత్కాలికంగా అమలు జరగకుండ చేయవచ్చు. నిబంధన 20 (నేరం నుంచి రక్షణ) నిబంధన 21 (ప్రాణరక్షణ, వ్యక్తి స్వేచ్ఛ) ఈ రెండుమాత్రం అలా నిలుపుదల చేయ వీలు లేదు. నిర్దేశ నియమాలను సౌకర్యాన్ని బట్టి అమలు జరుపుతున్నారు.

5.5 ప్రాథమిక హక్కులు - నిర్దేశక నియమాలు మధ్య సంబంధం - ఐదు దశలు:

- ప్రాథమిక హక్కులు నిర్దేశక నియమాలు పరస్పర సంబంధం కలిగి ఉంటాయి. ఐతే ఈ సంబంధాల్లో ఒడుదుడుకులేర్పడి ఈ రెండిటిలో దేనికి ఎక్కువ ప్రాధాన్యాన్ని ఇవ్వాలి అనే సమస్య ఉత్పన్నమై అది పార్లమెంటు, సుప్రీంకోర్టు మధ్య ఘర్షణకు దారితీసింది. 1950 నుంచి 1980 వరకు జరిగిన ఈ పరిణామాలను ప్రొఫెసర్. జె. ఆర్.శివాక్ తమ గ్రంధం Dynamics of Indian Government and politics లో ఐదు దశలుగా విభజించి వివరించారు. ఆరెండు దశలు దిగువ తెల్పిన ప్రకారం ఉన్నాయి.

మొదటి దశ 1950 నుంచి 1966 వరకు

రెండవదశ 1967 నుంచి 1971 వరకు

మూడోదశ 1972 నుంచి 1975 నరకు

నాల్గోదశ 1976 నుంచి 1979 వరకు

ఐదోదశ 1980 ముంచి నేటి వరకు

5.5.1 మొదటి దశ (1950 - 1966):-

- 1950 నుంచి 1966 వరకు ఈ కాలంలో సుప్రీంకోర్టు తీర్పుల్లో నిర్దేశనియమాల కంటే ప్రాధమిక హక్కులకే ఎక్కువ ప్రాముఖ్యం ఇవ్వడం జరిగింది. 1951 లో చంపకం దొరై రాజన్ (V) మద్రాసు ప్రభుత్వం కేసులో సుప్రీంకోర్టు ప్రధాన న్యాయ మూర్తి S.R దాస్ తీర్పు చెబుతూ నిర్దేశక నియమాల అమలును నెపంగా పెట్టుకొని వ్యక్తి ప్రాధమిక హక్కులను ఉల్లంఘించ రాదని స్పష్టం చేసి, మద్రాసు ప్రభుత్వ వాదనను తోసిపుచ్చారు.

ఆ విధాంగానే కామేశ్వరసింగ్ V బీహార్ ప్రభుత్వం కేసులో బీహార్ భూసంస్కరణల చట్టం 1950 వివాద విషయంకాగా, పాట్నా హైకోర్టు ఇచ్చిన తీర్పు కూడా నిర్దేశ నియమాల కంటె ప్రాధమిక హక్కులకు ప్రాధాన్యత నివ్వాలని చెప్పడం జరిగింది. ఈ రెండు కేసుల వల్ల ఉత్పన్నమైన సమస్యను ఎదుర్కోవడానికి మొదటి రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం 1951 అవసరమైంది. ఈ సవరణ చట్టం ద్వారా నిబంధన 15 కు A అనుచ్ఛేదం చేర్చి వెనుకబడ్డ తరగతులు, షెడ్యూల్డు కులాలు, తెగలకు ప్రత్యేక సదుపాయాలు లేక రిజర్వేషన్లు కల్పించినట్లైతే అది సమానత్వపు హక్కును భంగపరిచినట్లు కాదని వివరించడం జరిగింది. ఆ విధంగానే ఆస్తిహక్కుకు చెందిన నిబంధన 31 కి A,B అనిచ్ఛేదాలను 9వ పరిశిష్టాన్ని (Schedule) జతపరచారు. ఈ కొత్త నిబంధన ప్రకారం 9 వ పరిశిష్టంలో చేర్చిన చట్టాలు ప్రాధమిక హక్కులకు భంగం కలిగిస్తాయి. అన్న కారణంగా కొట్టి వేయరాదని స్పష్టం చేశారు.

ఈ సవరణ చట్టం అమలకు రావడంతో న్యాయస్తానాల వైకరిలో కొంత మార్పు వచ్చింది. నిర్దేశక నియమాల అమలు నిమిత్తంగా చేసిన కొన్ని చట్టాలు రాజ్యాంగబద్ధమైన వేనని ప్రకటించడం మొదలుపెట్టాయి. అట్టి వానిలో ఎఫ్. ఎన్. బాల్సారా V బొంబాయి ప్రభుత్వం కేసులో మద్యపాననిషేధ చట్టం, విజయా కాటన్ మిల్ V అజ్మీర్ ప్రభుత్వం కేసులో కనిస వేతనాల చట్టం 1948, ఎం.ఎచ్.ఖురైషీ VS బీహార్ ప్రభుత్వం కేసులో గోవధ నిషేధచట్టం ముఖ్యమైనవి.

బెల్లాబెనర్జీ V పశ్చిమబెంగల్, కామేశ్వరసంగ్ V బీహార్ రాష్ట్రం కేసుల్లో జమిందారీ రద్దుకు సంబంధించిన చట్టాల్లో నష్టపరిహారం చెల్లింపు రేటు సమస్య ఉత్పన్నం కాగా 4 వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం 1955 అవసరమైంది. ఈ చట్టం ద్వారా ఆస్తి హక్కుకు చెందిన 31 (2) నిబంధనను సవరించడం జరిగింది. 'ప్రజాపయోగం' (PublicPurpose) దృష్ట్యా ప్రభుత్వం ఏ వ్యక్తి ఆస్తినైనా స్వాధీనం చేసుకొంటే దానికి ప్రభుత్వం చెల్లించే నష్టపరిహారం తగినంతగా లేదని విచారించే అధికారం న్యాయస్థా నాలకు ఉండదని వివరించడం జరిగింది. ఈ విధంగా న్యాయస్థానాలకు ఉండదని వివరించడం జరిగింది. ఈ విధంగా న్యాయస్థానాలు అధికారం కుచించడం ఈ సందర్భంలో గమనించదగ్గ విశేషం. ఇలా అధికారం తగ్గినప్పటికీ న్యాయస్థానాలు మాత్రం ఆయాకేసుల స్వభావాన్ని బట్టి ప్రాధమిక హక్కులు ప్రధానమైనవి. నిర్దేశక నియమాలు అంత ప్రధానమైనవి కావుఅని న్యాయసమీక్షంలో వివరిస్తూ వచ్చాయి.

5.5.2 రెండోదశ (1967 - 1971):-

- ఈ దశలో గోలక్‌నాథ్ V పంజాబు రాష్ట్రం కేసు విచారణకు వచ్చింది. ప్రధాన న్యామమూర్తి కోకా సుబ్బారావు నేతృత్వంలో రాజ్యాంగధర్మాసనం చరిత్రాత్మకమైన తీర్పును చెప్పి "ప్రాధమిక హక్కులు అత్యంత పవిత్రములు. నిబంధన 13 (2) ప్రకారం వాటిని సవరించడం, తగ్గించడం మార్చడం తొలగించడం రాజ్యాంగ చట్టవిరుద్ధం అని ప్రకటించింది. 1971 వరకు సుప్రీంకోర్టు ఈ విధమైన వైఖరినే అవలంబించింది. ఈ కాలంలో ప్రాధమిక హక్కులు ముఖ్యమా? నిర్దేశక నియామాలు ముఖ్యమా? అనే

ప్రశ్నలు ఉత్పన్నమై జాతీయస్థాయిలో వాదోపవాదాలు జరిగాయి. రాజకీయ నాయకులు, రాజకీయ వేత్తలు న్యాయశాస్త్రవేత్తలు మొదలైన మేధావివర్గాలు పరస్పర భిన్నాలైన అభిప్రాయాలను వ్యక్తం చేశారు.

5.5.3 మూడోదశ (1972 - 76):-

- 1971 సాధారణ ఎన్నికల్లో శ్రీమతి ఇందిరాగాంధీ నాయకత్వాన కాంగ్రెస్ పార్టీ అత్యధిక మెజారిటీతో గెలుపొందిన తర్వాత 24, 25 వ రాజ్యాంగ సవరణలు చేయడం జరిగింది. ప్రాథమిక హక్కులు, నిర్దేశక నియమాల పరస్పర సంబంధ విషయకంగా ఈ రెండు సవరణలకు చాలా ప్రాముఖ్యం ఉంది. 24 వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం ద్వారా పార్లమెంటు ప్రాథమిక హక్కులను సవరించే అధికారాన్ని తిరిగి పొందింది. దీని ప్రకారం - నిర్దేశక నియమాలను అమలుపరచే నిమిత్తం ప్రాథమిక హక్కులను కూడా సవరించినట్లైతే 13 వ నిబంధన అడ్డురాదు. 25 వ రాజ్యాంగ సవరణ ప్రకారం ఆస్తిహక్కుకు చెందిన 31 వ నిబంధనకు '31 C' అనే నిబంధనకు అదనంగా చేర్చారు. దీని ప్రకారం ప్రాథమిక హక్కుల నిబంధనలు 14, 19 మరియు 31 నిర్దేశక నియమాలకు చెందిన 39 వ నిబంధన 'బి' 'సి' అనుచ్ఛేదాలకులోబడి ఉండేటట్లు నిర్ణయించడం జరిగింది. అంతేగాక, నిబంధన 31 లో ప్రయోగించిన మాట 'నష్టపరిహారం' (Compensation) కు బదులు 'ధనం' (Amount) అని చేర్చి ఈ సవరణ ననుసరించి రూపొందించిన చట్టాలను ప్రభుత్వం ఒక వ్యక్తి ఆస్తిని స్వాధీనం చేసుకొన్నట్లైతే దానికి ప్రత్యామ్నాయంగా చెల్లించే 'ధనం' (Amount) తగినంతగా లేదాని న్యాయస్థానాల్లో సవాలు చేయడానికి వీల్లేదని స్పష్టం చేయడం జరిగింది.

ఈ 24, 25 వ రాజ్యాంగ సవరణలు అత్యంత దారుణాలైన రాజ్యాంగ సవరణలుగా భావించడం జరిగింది. దానికి కారణం ఈ సవరణల వల్ల పార్లమెంటు ప్రభుత్వానికి అపరిమితమైన అధికారాలు లభించి ప్రాథమిక - హక్కులకు ప్రాణం వంటిదైన స్వేచ్ఛహక్కు (నిబంధన 19) పూర్తిగా హరించి పోయే ప్రమాదం ఏర్పడింది. ఈ పరిస్థితిలో కేరళకు చెందిన కేశవానంద భారతీకేసు 1973 లో సుప్రీంకోర్టు విచారణకు వచ్చింది. ఈ కేసులో సుప్రీంకోర్టు తీర్పు చెబుతూ ఈ విధంగా ప్రకటించింది.

1. పార్లమెంటుకు ప్రాథమిక హక్కులను సవరించే అధికారం ఉంది.
2. ఏ సవరణ చేసినా భారతరాజ్యాంగం మౌళిక సూత్రాలను భంగపరచరాదు. ఆమేరకు అధికారాలు పరిమితమవుతాయి.
3. ఈ ప్రకారం 25 వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టంలో న్యాయసమీక్ష నుంచి మినహాయింపును పొందే భాగం చెల్లదు.

సుప్రీంకోర్టు ఈ చారిత్రాత్మకమైన తీర్పు మేధావి వర్గాల్లో రాజకీయ వర్గాల్లో తీవ్రమైన సంచలనాన్ని రేకెత్తించింది. సుప్రీంకోర్టు తీర్పు సార్వభౌమాధికారానికి విఘాతం కల్గించేదిగా ఉందని పార్లమెంటు భావించింది.

5.5.4 నాల్గోదశ (1977 - 1980):-

- 1973 లో కేశవానంద భారతీ కేసులో సుప్రీంకోర్టు ఇచ్చిన తీర్పు కేంద్రంలో అధికార వర్గానికి అసంతృప్తిని కలిగించి ఉండింది. పార్లమెంటు కూడా అసంతృప్తి చెంది ఉంది. ఈ పరిస్థితిని అధిగమించడానికి 42 వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం 1976 ఆమోదించడం జరిగింది. ఈ సవరణ చట్టంపైన పేర్కొన్న 25 వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం కంటే ఎన్నో రెట్లు ఎక్కువ దారుణమై, ప్రభుత్వానికి నిరంకుశాధికారాలను కట్టబెట్టింది. ఎందుకంటే ఈ సవరణ చట్టం ప్రకారం:

1. సుప్రీంకోర్టు న్యాయ సమీక్షాధికారం ఇంచుమించు రద్దుచేయడం జరిగింది.
2. పార్లమెంటు రాజ్యాంగ సవరణలను చేసే విషయంలో అపరిమితాధికారాలను పొందింది.

3. నిబంధన 368 (రాజ్యాంగ సవరణ చేసే విధానాన్ని నిర్దేశించే నిబంధన) ప్రకారం చేసే రాజ్యాంగ సవరణకు 13 వ నిబంధన (ప్రాథమిక హక్కుల సవరణ చేసే అధికారాన్ని పరిమితం చేసే నిబంధన అడ్డురాదు).

4. ఆస్తి హక్కుకు సంబంధించిన నిబంధన 31C దీన్ని మరికొంత సవరణ చేయడం జరిగింది. దాని ప్రకారం ప్రాథమిక హక్కులకు చెందిన నిబంధనలు నిబంధన 14 (సమానత్వపు హక్కుకు చెందింది.) నిబంధన 19 (ఆరు స్వేచ్ఛలకు సంబంధించింది) నిబంధన 31 (ఆస్తి హక్కుకు సంబంధించింది) వీటిని రాజ్యాంగం నాల్గోభాగంలో పేర్కొన్న మొత్తం 16 నిబంధనలకు లోబడే విధంగా చేశారు.

పై అంశాల దృష్ట్యా భారత ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థకు కలిగే దారుణ పరిణామాలను ఈ దిగువ తెల్పిన ప్రకారం విశ్లేషంచవచ్చు.

1. ప్రాథమిక హక్కులకు న్యాయరక్షణ లేకుండాపోయింది.

2. నిర్దేశ సూత్రాలను అమలుపరచే నెపంతో ప్రభుత్వం నిరంకుశంగా వ్యవహరించే వీలు కలిగింది.

3. నిబంధన 368 కి చేసిన సవరణమూలం ఇక మీదట సాధారణ మెజారిటీతో ఏ రాజ్యాంగ సవరణనైనా సులభంగా చేయవచ్చు. ఉభయ సభల్లో హాజరై, ఓటు చేసిన వారి 2/3 మెజారిటీ రాజ్యాంగ సవరణ బిల్లు ఆమోదానికి అవసరముండదు. అంతే కాదు రెండు సభల్లో అభిప్రాయభేదం ఏర్పడినట్లైతే ఉభయసభల సంయుక్త సమావేశం ఏర్పాటుచేసి సాధారణ మెజారిటీతో బిల్లును ఆమోదింపజేయవచ్చు. కేంద్రంలోనూ, రాష్ట్రల్లోనూ ఒకే రాజకీయ పార్టీ అధికారంలో ఉన్నట్లైతే 50% రాష్ట్ర, శాసనసభల ఆమోదం పొందడం ఏమంత కష్టమైన విషయం కాదు.

4. రాష్ట్ర అసెంబ్లీలు కూడ 31C నిబంధన ప్రకారం తమ తమ రాష్ట్రాల పరిధిలో నిర్దేశక నియమాలను అమలుపరచే నిమిత్తం చట్టాలు చేసుకోవచ్చు. ఆ చట్టాలను రాష్ట్రపతి ఆమోదముద్ర నిమిత్తమాత్రమైందే. ఈ పరిస్థితిలో కొన్ని రాష్ట్రాల్లో పౌరులు ప్రాథమిక హక్కులను అనుభవిస్తూ ఉండగా మరికొన్ని రాష్ట్రల్లో అవి పూర్తిగా హరించిపోయే ప్రమాదం ఉంటుంది.

5. ఇంతవరకు కేవలం అత్యవసర పరిస్థితి కాలంలో మాత్రమే ప్రాథమిక - హక్కులను నిలుపుదల చేయడం జరుగుతుంది. ఇక మీదట సాధారణ స్థితిలో గూడ వాటిని నిలుపుదల చేయవచ్చు.

1977 సాధారణ ఎన్నికల్లో కాంగ్రెసా పార్టీకి ఓటమికలిగి జనతా పార్టీ కేంద్రంలో అధికారాన్ని పొందింది. జనతాపార్టీ నాయకులందరు 1975 - 1977 మధ్యకాలంలో అత్యవసర పరిస్థితి దారుణాలకు గురైనవారు కావడం చేత 42 వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టాన్ని సవరించడానికి పూనుకొన్నారు. 31C చట్టానికి పూర్వపు రూపాన్ని కలుగజేయాలని వారు తలపెట్టారు. కాని 44వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం చేసినప్పుడు (1978) ఆస్తి హక్కుకు చెందిన 31వ నిబంధనకు రాజ్యాంగం నుంచే తీసివేశారు.

5.5.5 ఐదోదశ (1980 నుంచి నేటివరకు):-

42 వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టంలోని కొన్ని అంశాలు మినర్వామిల్లు కేసులో సుప్రీంకోర్టు విచారణకు వచ్చాయి. తేది: 31 జులై 1980 నాడు ఈ కేసులో సుప్రీంకోర్టు తీర్పు చెబుతూ రాజ్యాంగసవరణ విధానానికి చేసిన సవరణ నిబంధన 368 కి చేర్చిన 3,4,5 అనుచ్ఛేదాలు చెల్లవని కొట్టి వేసింది. ఈ పరిణామం వల్ల నిర్దేశక సూత్రాలకంటె ప్రాథమిక హక్కులకు తిరిగి ఎక్కువ ప్రాధాన్యత కలిగింది.

5.6 నిర్దేశక నియమాల అమలు - సమీక్ష:-

ప్రొఫెసర్ ఎమ్. వి. పైలీ చెప్పినట్లు రాజ్యాంగం అమలుకు రాగానే నిర్దేశక నియమాలను అమలుపరచే విషయంలో కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు శ్రద్ధ వహించాయి. కేంద్ర ప్రభుత్వం జాతీయ ప్రణాళికా సంఘాన్ని ఏర్పాటు చేసింది. దానికి అనుబంధంగా జాతీయ అభివృద్ధి సలహా మండలిని కూడ ఏర్పాటు చేసింది. దీనిలో రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలకు సభ్యత్వం ఉంది. ఈ విధంగా ప్రజాస్వామిక అభివృద్ధి లక్ష్యాలు నిర్ణయించబడుతున్నాయి. పంచవర్ష ప్రణాళికలను అమలుపరుచే బాధ్యత కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలపై ఉంది. ఇంతవరకు 6 ప్రణాళికలు అమలు జరిగాయి. ప్రస్తుతం ఏడో పంచవర్ష ప్రణాళిక అమల్లో ఉంది. అతిత్వరలో 8 వ పంచవర్ష ప్రణాళిక రూపొందబోతోంది. ఈ మధ్య కాలంలో ప్రణాళికాబద్ధంగా నిర్దేశక నియమాల అమల్లో గణనీయమైన కృషి జరగిందని చెప్పవచ్చు.

నిబం.38 సంపద వికేంద్రీకరణ నిమిత్తం జమీందారీ పద్ధతి నిర్మూలించడం జరిగింది. భూ పరిమితి చట్టాలు అమలు జరిగి మిగులు భూములు ప్రభుత్వం స్వాధీనం చేసుకొని భూమిలేని రైతులకు పంపిణీ చేయడం జరిగింది. కౌలుదారీ చట్టం అమలు జరిగింది. బ్యాంకుల జాతీయకరణ, అదాయపు పన్ను, సంపద పన్ను చట్టాలు అమలకు వచ్చాయి, దీని మూలంగా ఆర్థిక అసమానతలను తొలగించే ప్రయత్నం జరిగింది. చట్టపరంగా ఎదురైన సమస్యలను అధిగమించడానికి రాజ్యాంగ సవరణలు 1, 4, 24, 25, 42 మరియు 44 అమలకు వచ్చాయి.

నిబం. 39 ని అమలు పరిచే నిమిత్తం Children'S Act 1960 చేశారు దీని ప్రకారం బాల నేర విచారన, న్యాయస్థానాలు, Child welfare Board ప్రత్యేక పాఠశాలలు ఏర్పాటైనాయి. ఈ నిబంధన కింద పేదలకు ఉచిత న్యాయసలహా సంస్థ (free legal Aid system) ఏర్పాటు చేశారు.

నిబం. 40 ని అమలు పర్చే నిమిత్తం గ్రామపంచయతీ వ్యవస్థ 1959 లో ఏర్పాటు చేశారు. ఇటీవల ప్రధానమంత్రి రాజీవగాంధీ గ్రామపంచాయతీ వ్యవస్థకు రాజ్యాంగ పరమైన రక్షణ కల్పించే ఉద్దేశ్యంతో 64వ రాజ్యాంగ సవరణ బిల్లును ప్రతిపాదించారు. ఈ చట్టం అమలకు వచ్చినట్లైతే కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలవలె గ్రామ పంచాయతీలు స్థానిక విషయాలపై అధికారం కలిగి పనిచేయడం మొదలుపెడతాయి.

నిబం. 41 ననుసరించి కొన్ని రాష్ట్రాలు (ముఖ్యంగా ఆంధ్రప్రదేశ్ లో తెలుగుదేశం ప్రభుత్వం) వృద్ధాప్యపింఛన్ పథకాన్ని అమలుపరుస్తున్నాయి. కేరళ ప్రభుత్వం నిరుద్యోగ భృతిని కల్పించింది.

నిబం. 42 ను అమలుపరచే రీతిలో కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు అనేక కార్మిక సంక్షేమ పథకాలను అమలుపరుస్తున్నాయి. కార్మికుల భీమా పథకాలు, పింఛన్ సౌకర్యాలు, గ్రాట్యుటీ, సౌకర్యాలు, ఆరోగ్యపథకాలు,(Minimum wages Act, Workmen's CompensationAct మొదలైనవి. ఈ నిబంధన ప్రకారమే మహిళాసంక్షేమ పథకాలు, ప్రసూతి సౌకర్యం మొదలైన అమలు జరుగుతున్నాయి.

నిబం.43 ను అమలుపరచడానికై అఖిల భారత ఖాదీపరిశ్రమల కమిషన్, All India Handicrafts Board, All India Hand loom Board, Small Scale Industries Board, Coir Board, Central Silk Board మొదలైనవి ఏర్పాటు చేశారు. ఇవి సుమారు 2 కోట్ల జనభాకు జీవనోపాధిని కల్పిస్తున్నాయి. ఈ నిబంధన కిందే కార్మికులకు పరిశ్రమల్లో భాగస్వామ్యం కల్పించడమైంది.

నిబం.44 ప్రకారం ఒకే శిక్షాస్మృతి దేశంలో అమలు జరిగే విధంగా చేయాలి. ఇంతవరకు (Hindu Marriages Act, Hindu Succession Act)

వరకట్న నిషేధ చట్టం మొదలైనవి ఉన్నాయి. అయితే ఈ నిబంధన అమలకు అల్పసంఖ్యాక వర్గాల్లో కొన్ని ఛాందనపు శక్తులు అడ్డుతగులుతున్నాయి.

నిబం. 45 మొత్తం నిర్దేశక నియమాల్లో ఈ నిబంధన ప్రత్యేకత ఏమంటే రాజ్యాంగం దీని అమలకు 10 సంవత్సరాల గడువును నిర్దేశించింది. ఈ గడువులోపల '14' సంవత్సరాల్లోపు బాలబాలికలకు నిర్బంధ ఉచిత ప్రాథమిక విద్యను కల్పించాలని ఆదేశించింది. కాని అనుభవంలో ఈ గడువు సరిపోదని తేలింది.

నిబం 46 ప్రకారం షెడ్యూల్డు కులాలు, తెగలు వెనుకబడ్డ వర్గాలకు జనాభా ప్రాతిపదికపై ప్రత్యేక సదుపాయాలు మరొక దశాబ్దంపాటు ప్రధానమంత్రి రాజీవ్‌గాంధీ ఏప్రిల్ 1989 లో లోక్‌సభలో ఇచ్చిన హామీ ప్రకారం కొనసాగుతాయి. ఈ వర్గాలకు ప్రోత్సాహం కల్పించే ఉద్దేశ్యంతో ఆయా వర్గాల ప్రయోజనం కోసం సాంఘిక సంక్షేమ హస్టళ్లు, ఉన్నత విద్యలో, ఉన్నత ఉద్యోగాలలో కూడా ప్రత్యేక సౌకర్యాలను కల్పించారు.

నిబం,47 గాంధీజీ ఆదర్శాల కనుగుణంగా 1977 - 80 మధ్య కేంద్రంలో మొరార్జీ దేశాయ్ ప్రధానమంత్రిత్వంలో మద్యపాన నిషేధాన్ని చట్టరీత్యా అమలు జరపాలని ప్రయత్నం చేసింది. కొన్ని రాష్ట్రాలు కూడా ప్రయత్నం చేశాయి. కాని విచిత్రమేమంటే రాష్ట్ర ఆర్థిక వనరులకు ఇదొక్కటే నమ్మదగ్గ ఆధారమనేనెపంతో ఆ నిషేధాన్ని రద్దు చేశాయి. అట్టి రాష్ట్రాల్లో ఆంధ్రప్రదేశ్ కూడా ఒకటి.

నిబం 48 శాస్త్రీయ పద్ధతుల్లో వ్యవసాయం, పశుగణాభివృద్ధికి గాను వ్యవసాయ విశ్వవిద్యాలయాలు వివిధ రాష్ట్రాల్లో నెలకొల్పడం జరిగింది. రేడియో, టి.వి.మొదలైన ప్రచారసాధనాల ద్వారా ప్రతి గ్రామీణరైతు, పరిశోధనా ఫలితాలను ఆకళింపు చేసుకొని అనుసరించడానికి సౌకర్యాలు ఏర్పడ్డాయి. ఆంధ్రప్రదేశ్ అమలుపరుస్తున్న సింగిల్ విండో పథకం ఈ సందర్భంలో పేర్కొనదగింది.

అడవుల సంరక్షణకు, వన్యప్రాణి సంరక్షణకూ, వాతవరణ - కాలుష్య నివారణకూ కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు కృషిచేస్తున్నాయి.

నిబం. 49 చారిత్రక స్థలాలు, పురాతన వస్తువులు మొదలైన వానిభద్రతకు పురావస్తు శాఖ కృషి చేస్తుంది. ప్రాచీన కళల సంరక్షణకు కేంద్ర సాహిత్య అకాడమీ వంటి సంస్థలు నెలకొల్పబడ్డాయి.

నిబం. 50 చాలా రాష్ట్రాల్లో న్యాయవ్యయస్థ స్వతంత్రంగా పనిచేస్తున్నది.

నిబం. 51 భారతదేశం ఐక్యరాజ్యసమితిలోనూ, కామన్వెల్త్ రాజ్యాల సమ్మేళనంలోనూస అలీన రాజ్యం సంఘంలోనూ సభ్యత్వం కలిగి ఈ నిబంధన కనుగుణంగా ప్రపంచశాంతి కోసం చేస్తుంది. విదేశీ సంబంధాల్లో పంచశీల ఆధారంగా మైత్రీ సంబంధాలను వృద్ధి చేసుకొంటుంది.

5.7 సారాంశం:-

కొందరు రాజనీతి శాస్త్ర పండితులు, రాజ్యాంగశాస్త్రవేత్తలు నిర్దేశక నియమాలను గూర్చి వ్యాఖ్యానిస్తూ ఇవి కేవలం ఆదర్శప్రాయమైనవనీ, నూతన సంవత్సరపు తీర్మానాలవలె ఉన్నవనీ, లాంఛన ప్రాయమైనవనీ విమర్శించారు.

రాజ్యాంగం అమలుకు వచ్చిననాటినుంచి నేటి వరకు 40 సంవత్సరాల కాలంలో ఇవి అమలు జరిగిన తీరును గమని స్తే ఈ విమర్శ సరైంది కాదని తెలియక పోదు. కోట్ల జనభా ఆధిక్యత గల భారతదేశం వంటి పెద్ద దేశంలో సమస్యల కు కొదువు ఉండదు. అందువల్ల ఎంతకృషి చేసినా అది తక్కువే అనిపిస్తుంది. ఏది ఏమైనా మన రాజ్యాంగ నిర్మాతలు ఆశించిన విధంగా నిర్దేశక నియమాలు అమలు జరిగింది. మొదలు రాజ్యాంగ చట్టబద్ధంగా శాంతియుతమైన విప్లవం

కొనసాగుతుంది.

శ్రీ ఎమ్.సి.చాగ్లా చెప్పినట్లు "ఈ నియమాలన్నిటినీ చిత్తశుద్ధితో అమలు జరిపినట్లైతే భారతదేశం అచిరకాలంలో భూతల స్వర్గం అవుతుంది. మాజీ అటార్నీ జనరల్ ఎం.సి. సెటల్వాడ్ అభిప్రాయం ప్రకారం శాసన వ్యవస్థకు ఇవి కరదీపం (torch light)లాంటిది. అది చూపిన దారిలో నడచి శ్రేయోరాజ్యగమ్యాన్ని చేరుకోవచ్చు.

5.8 - మాదిరి ప్రశ్నలు:-

1. భారత రాజ్యాంగంలో పొందుపరిచినా నిర్దేశిక నియమాలను గురించి వివరింపుము.

2. నిర్దేశిక నియమాలలో గాంధేయవాద నియమాలను గురించి వివరింపుము.

3. నిర్దేశిక నియమాల యొక్క వివిధ దశలను వివరింపుము.

5.9 - చదువతగిన గ్రంధాలు:-

1. Indian Government and Politics – J.C Johari
2. Introduction to the Constitution of India – D.D.Basu
3. Indian Political System – Hans Raj.

పాఠం - 6

కేంద్ర - రాష్ట్ర సంబంధాలు

విషయ క్రమం:-

6.0 - లక్ష్యం

6.1 - ఉపోద్ఘాతం

6.2 - శాసన సంబంధాలు

6.3 - పాలన సంబంధాలు

6.4 - కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాలను ప్రభావితం చేసే రాజకీయ పరిణామాలు

6.5 - పాలన సంస్కరణల సంఘం

6.6 - రాజమన్నార్ సంఘం నివేదిక

6.7 - ఆనందపూర్ సాహెబ్ తీర్మానం

6.8 - సర్కారియా కమిషన్ నివేదిక

6.9 - సంఘర్షణ రంగాలు

6.10 - రావాల్సిన రంగాలు

6.11 - రావాల్సిన మార్పులు

6.12 - కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాల్లో గవర్నర్ పాత్ర

6.13 - గవర్నర్‌పై వివాదాలకు కారణాలు

6.14 - గవర్నర్ - కేంద్రం హితకారియా?

6.15 - ముఖ్యమంత్రి సలహా గవర్నర్ పాటించాలా?

6.16 - గవర్నర్ ముఖ్యమంత్రిని తొలగించగలరా?

6.17 - రాష్ట్రపతి పాలన

6.18 - గవర్నర్ పదవిని రద్దు చేయాలి?

6.19 - సారాంశం

6.20 - మాదిరి ప్రశ్నలు

6.21 - చదువదగిన గ్రంథాలు

6.0 - లక్ష్యం:-

భారత రాజ్యాంగంలో XI మరియు XII వ భాగంలో పొందుపరచిన శాసన, పరిపాలన, ఆర్థికపరమైన సం బంధాలను గురించి వివరించటం ఈ పాఠం యొక్క లక్ష్యం.

కేంద్ర - రాష్ట్ర సంబంధాలు

6.1 ఉపోద్ఘాతం:-

భారత రాజ్యాంగంలో నిర్మాతలు సిద్ధాంతపరంగా కాకుండా కేవలం పాలనా సౌలభ్యం కోసమే సమాఖ్య విధానాన్ని అనుసరించినట్లు కనిపిస్తుంది. కారణం రాజ్యాంగంలో ఎక్కడా సమాఖ్య అను పదము పేర్కొనబడలేదు సరికదా బలమైన కేంద్ర ప్రభుత్వమును సృష్టించారు. అందువలన మన రాజ్యాంగంలో సమాఖ్య లక్షణాల కంటే ఏకకేంద్ర లక్షణాలు ఎక్కువగా కన్పిస్తున్నాయి.

Note:- మనదేశం అనుసరించే సమాఖ్య విధానం కెనడాను పోలి ఉంటుంది. "కెనడాలో లాగానే మనం కూడా సమాఖ్యకు బదులుగా యూనియన్ అనే పదాన్ని ఉపయోగించాము.

భారత రాజ్యాంగంలోని XI వ భాగంలో ప్రకరణలు 245 నుండి 255 వరకు గల ప్రకరణలలో శాసన స ంబంధాలను, ప్రకరణలు 256 నుండి 263 వరకు గల ప్రకరణలలో పరిపాలనా సంబంధాలను మరియు XI I వ భాగంలోని ప్రకరణలు 264 నుండి 300(A) వరకు గల ప్రకరణలలో ఆర్థిక సంబంధాలను పేర్కొన్నారు.

- కేంద్ర జాబితా (Union List) (List-I) -

కేంద్ర జాబితాలోని ఎంట్రీల క్రమసంఖ్య 97 ఉన్ననూ, ప్రస్తుతం మొత్తం ఎంట్రీల (అంశాల) సంఖ్య - 100.

- రాష్ట్ర జాబితా (State List) (List-II) -

రాష్ట్ర జాబితాలోని అంశాల క్రమసంఖ్య 66 ఉన్ననూ, కొన్ని తొలగించబడినవి ప్రస్తుతం మొత్తం అంశాల సంఖ్య 61.

- ఉమ్మడి జాబితా (Concurrent List) (List-III) -
- ఉమ్మడి జాబితాలోని అంశాల క్రమసంఖ్య 47 ఉన్ననూ, ప్రస్తుతం మొతం అంశాల సంఖ్య - 52
- డాక్ట్రిన్ ఆఫ్ ఆక్యుపైడ్ ఫీల్డ్ సిద్ధాంతం ఉమ్మడి జాబితా (List-III) కు వర్తిస్తుంది.

అవశిష్ట అంశాలు (Residual Powers):-

ఉదా:- 1. అంతరిక్ష రంగం

2. అణుశక్తి

3. మానవ వనరుల వినియోగము

4. పర్యావరణ శాస్త్రము

5. వాతావరణ కాలుష్యం

6.2 శాసన సంబంధాలు:-

దేశ పరిపాలనకు సంబంధించిన అంశాలను మూడు జాబితాల కింద విభజించింది. అవి: కేంద్ర జాబితా, రాష్ట్ర జాబితా,ఉమ్మడి జాబితా. కేంద్ర జాబితాలోని పాలనాంశాలపై చట్టాలను రూపొందించే అధి కారం ఒక్క పార్లమెంటుకు మాత్రమే ఉంది. ఇందులో 97 అంశాలు ఉన్నాయి. వాటిలో దేశరక్షణ, విదేశీ వ్యవహారాలు, సాయుధబలాలు, మందుగుండు సామాగ్రి, అణుశక్తి, యుద్ధం, శాంతి, పౌరసత్వం, విదేశీ నేరస్తుల అప్పగింతలు, పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్, నౌకాయానం, విమానయానం, తంతి తపాలా, ఆకాశవాణి, టెలిఫోను, సుప్రీంకోర్టు, కరెన్సీ నాణాలు, విదేశీ వ్యాపారం, అంతర్ రాష్ట్ర వర్తక వ్యాపారాలు, బ్యాంకులు మొదలైనవి.

రాష్ట్రజాబితాలో చేర్చిన పాలనాంశాలపై శాసనాలను రాష్ట్ర విధాన సభ ఆమోదిస్తుంది. రాష్ట్ర జాబితాలో 66 అంశాలు ఉన్నాయి. వాటిలో ముఖ్యమైనవి వ్యవసాయం, శాంతిభద్రతలు, పోలీసు, కారాగారాలు, నీటి సరఫరా, పంచాయితీల సంస్థలు, రాష్ట్ర పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్ మొదలైనవి. వీటితో పాటు కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు సమానంగా పరిపాలన చేయటానికి అనువుగా కొన్ని పాలనాంశాలను ఉమ్మడి జాబితాలో చేర్చారు. అయితే ఉమ్మడి జాబితాలోని ఏదైనా ఒక అంశంపై పార్లమెంటు, రాష్ట్ర శాసనసభ రూపొందించిన చట్టాల్లో తేడా ఉన్నట్లైతే ఆ వైవిధ్యం మేరకు కేంద్రచట్టమే అమల్లోకి వస్తుంది. ఉమ్మడి జాబితాలో 52 అంశాలు ఉన్నాయి. వీటిలో ముఖ్యమైనవి వివాహం, విడాకులు, వ్యవసాయేతర భూములు, ఆస్తుల మార్పిడి, ఒప్పందాలు, ధర్మకర్తలు, ధర్మకర్తృత్వ సంస్థలు, ఆహార పదార్థాల కల్తీ, ఆర్థిక సామాజిక ప్రణాళికా రచన మొదలైనవి.

రాష్ట్ర శాసనసభకు రాష్ట్ర జాబితాలోని పాలనాంశాలపై చట్టాలను రూపొందించే అధికారం ఉన్నప్పటికీ ఆ అధికారం బేషరతుగా లేదు. రాజ్యాంగ పరంగా శాసన సభ అధికారాలపై ఈ కింది పరిమితులు ఉన్నాయి.

1. జాతీయ ప్రయోజనం దృష్ట్యా రాష్ట్ర జాబితాలో ఏ అంశాన్నైనా 2/3 వంతు మెజారిటీతో ఒక తీర్మానాన్ని ఆమోదించి ఒక సంవత్సర కాలానికి సదరు అంశంపై చట్టాలను రూపొందించే అధికారాన్ని పార్లమెంటుకు రాజ్యసభ కల్పించవచ్చు. తర్వాత అవసరమైతే మరొక తీర్మానం ద్వారా ఈ కాలాన్ని ఇంకో సంవత్సరానికి పొడిగించవచ్చు.
2. రాష్ట్రంలో 'రాష్ట్రపతి పాలన' ను ప్రవేశపెట్టినపుడు శాసన సభ రూపొందించాల్సిన చట్టాలన్నింటిని పార్లమెంటే రూపొందిస్తుంది.
3. కొన్ని రాష్ట్రాలు తమ సమిష్టి ప్రయోజనం కోసం రాష్ట్ర జబితాలో పేర్కొన్న ఒక అంశంపై చట్టాన్ని రూపొందించమని పార్లమెంట్‌ను కోరవచ్చు.

4. జాతి అత్యవసర పరిస్థితిని ప్రవేశపెట్టినపుడు పార్లమెంట్‌కు రాష్ట్ర జాబితాలోని పాలనాంశాలపై చట్టాలను ఆమోదించే అధికారం లభిస్తుంది.
5. అదే విధంగా భారత ప్రభుత్వం విదేశాలతో చేసుకున్న ఒడంబడికలను అమలు చేయటానికి అవసరమైన చట్టాలను పార్లమెంటు ఆమోదిస్తుంది. అవి మొత్తం దేశానికి వర్తించటమే కాకుండా కొన్ని సందర్భాల్లో రాష్ట్ర జాబితాకు సంబంధించిన అంశాలు కూడా కావచ్చు.
6. కొన్ని సందర్భాల్లో శాసన సభ ఆమోదించిన బిల్లుకు గవర్నర్ తమ సమ్మతిని ఇవ్వకుండా ఆ బిల్లులో వివాదాస్పదమైన అంశాలున్నాయని భావిస్తే దాన్ని రాష్ట్రపతి అభిప్రాయానికి పంపించవచ్చు.
7. వీటన్నిటి కంటె కేంద్ర రాష్ట్ర శాసన సంబంధాల్లో అత్యంత వివాదాస్పదమైన అంశం రాష్ట్రపతికి శాసనసభ కాలపరిమితి పూర్తి కాకుండానే రద్దుచేసే అధికారం. దీనివల్ల శాసనసభ ఉనికి కేంద్ర ప్రభుత్వ ఇష్టానిష్టాపై ఆధారపడి ఉంటుంది.

6.3 పాలనా సంబంధాలు:-

కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య పాలనా సంబంధాలను రాజ్యాంగంలోని 256 - 262 నిబంధనలు ఈ విధంగా వివరిస్తున్నాయి.

1. రాష్ట్రాలు తమ కార్యనిర్వాహణాధికారాన్ని కేంద్ర ప్రభుత్వ కార్యనిర్వాహణాధికారానికి భంగం కలగని పద్ధతి లో ఉపయోగించుకోవాలి. ఆ మేరకు అవసరమైన ఆదేశాలను కేంద్రం రాష్ట్రాలకు జారీ చేస్తుంది. కేంద్ర చట్టాలకు వ్యతిరేకంగా రాష్ట్రాలు తమ కార్యనిర్వాహణాధికారాలను చలాయించటానికి వీలులేదు.
2. కేంద్రం తమ విధానాలను నిర్వహించటంలో రాష్ట్రప్రభుత్వం ఎటువంటి ఇబ్బందులను, అడ్డంకులను కలుగనీయకుండా లేదా కల్గించరాదని రాష్ట్రాలకు ఆదేశాలను ఇవ్వవచ్చు. ఇటువంటి ఆదేశాలు ఉదా:- జాతీయ భద్రత, రైల్వేశాఖ ఆస్తులు, ప్రభుత్వరంగ సంస్థలు, ఆకాశవాణి దూరదర్శన్ కేంద్రాలు మొదలైనవి సంబంధించినవై ఉంటాయి.
3. కేంద్ర ప్రభుత్వం షెడ్యూల్డు కులాలు తరగతుల సంక్షేమానికి సంబంధించిన కొన్ని ఆదేశాలను రాష్ట్రాలకు ఇవ్వవచ్చు.
4. రాష్ట్రాల సమ్మతితో కేంద్రం కొన్ని షరతులతో లేదా ఎటువంటి షరతులను విధించకుండా కొన్ని విధులను రాష్ట్రాలకు అప్పగించవచ్చు. అటువంటి సందర్భాల్లో సదరు విధుల నిర్వహణకు రాష్ట్రాలు అంగీకరించాలి.
5. ప్రతి రాష్ట్రాన్ని విదేశ దురాక్రమణ నుంచి కాపాడటం, ఆ రాష్ట్రప్రభుత్వం కోరినపుడు అవసరమైన సైన్యాన్ని పంపి అక్కడ శాంతి భద్రతలకు ఏర్పడ్డ ప్రమాద పరిస్థితిని తొలగించాల్సిన బాధ్యత కేంద్ర ప్రభుత్వానికి ఉంది.

అదే విధంగా ప్రతి రాష్ట్ర ప్రభుత్వం రాజ్యాంగ పరంగా వ్యవహరించేటట్లు కేంద్ర ప్రభుత్వం చూడాల్సి ఉంటుంది.

6. నదీ జలాల వినియోగం వాటి పంపిణీకి సంబంధించిన కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య తలెత్తే వివాదాలను పరిష్క రించటానికి అవసరమైన చట్టాలను ఆమోదించే అధికారం పార్లమెంటుకు ఉంది.

7. రాష్ట్రాల మధ్య ఏర్పడ్డ వివాదాల పరిష్కరణకు కేంద్రం ఒక అంతర రాష్ట్ర మండలిని ఏర్పాటు చేయవచ్చు.

8. జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితి అమల్లో ఉన్నప్పుడు రాష్ట్రాలు కేంద్ర ప్రభుత్వం జారీ చేసే ఆదేశాలను తు.చ. తప్పకుండా అనుసరించాలి. సదరు అత్యవసర పరిస్థితి అమల్లో ఉన్నప్పుడు భారత రాజ్యాంగం సమాఖ్య తత్వాన్ని కోల్పోయి ఏక కేంద్ర వ్యవస్థగా రూపాంతరం చెందుతుంది.

9. పైన పేర్కొన్న వాటికంటే అత్యంత కీలకమైంది. వివాదాస్పదమైన అంశం ఏమంటే రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలను అర్థాంతరంగా రద్దు చేసే రాష్ట్రపతి అధికారం. రాజ్యాంగంలోని 356 నిబంధన కింద రాష్ట్ర ప్రభుత్వాన్ని అంటే మంత్రిమండలిని శాసన సభలో మెజారిటి ఉన్నప్పటికి పదవీ కాలం పూర్తి కాకుండానే రాష్ట్రపతి రద్దు చేయవచ్చు.

ఆర్థిక సంబంధాలు:-

కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య ఆర్థిక సంబంధాలను రాజ్యాంగం ఈ కింది విధంగా నిర్దేశిస్తుంది.

1. కేంద్ర జాబితాలో పేర్కొన్న పాలనాంశాలపై విధించిన పన్నుల నుంచి లభించే ఆదాయం మొత్తం కేంద్రానికే చెందుతుంది. అదే విధంగా రాష్ట్ర జాబితాలోని అంశాలపై విధించిన పన్నుల నుంచి వచ్చే రాబడి రాష్ట్రాలకు చెందుతుంది. కేంద్ర ప్రభుత్వానికీ ఆదాయంపై పన్ను, విదేశీమారకం, కష్టమ్స్ సుంకాలు, పొగాకు, తంతి తపాలా కార్యాలయాల్లో పొదుపు ఖాతాలు, రైల్వేలు, బ్యాంకులు, జీవిత బీమా, కేంద్ర ప్రభుత్వ రంగ పరిశ్రమలు మొదలైన వాటినుంచి ఆదాయం లభిస్తుంది. రాష్ట్రాలకు భూమిశిస్తు, విద్యుచ్ఛక్తి, భవనాలు, ఆబ్కారి, వాహనాలు, అమ్మకం పన్ను, వినోదంపై పన్ను మొదలైనవి ఆదాయ మార్గాలు.

2. కొన్ని పన్నులను కేంద్రం విధిస్తుంది. అయితే వాటిని వసూలుచేసి ఆ ఆదాయాన్ని రాష్ట్రాలు వేసుకుంటాయి . వీటిలో స్టాంపు పన్నులు, మందుల తయారీపై విధించే సుంకాలు మొదలైనవి ఉన్నాయి.

3. మరికొన్ని పన్నులను కేంద్ర ప్రభుత్వం విధించి వసూలుచేసి అందులో కొంత ఆదాయాన్ని రాష్ట్రాలకు ఇస్తుంది. ఉదా:- రైల్వే చార్జీలపై విధించే పన్నులు.

4. కొన్ని పన్నులను కేంద్ర ప్రభుత్వమే విధించి వసూలు చేసి ఆ మొత్తాన్ని కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య పంపిణీ చేయటం జరుగుతుంది.

ఉదా:- ఆదాయం పన్ను

రాష్ట్రాలకు ఆర్థిక వనరులను పంపిణీ చేయటంలో సలహాలివ్వటానికి అయిదు సంవత్సరాలకొక పర్యాయం రాష్ట్రపతి ఒక ఆర్థిక సంఘాన్ని నియమిస్తారు. ఈ సంఘం సలహాలను సాధారణంగా కేంద్ర ప్రభుత్వం అంగీకరిస్తుంది. అంతేకాక వివిధ రాష్ట్రాలమధ్య వనరుల పంపిణీ చేయటానికి అవసరమైన సూచన

లు ఇవ్వటం, కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య పంపిణీ చేయాల్సిన పన్నుల మూల నికర ఆదాయ మొత్తాలను కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య పంపిణీ చేయటం, ఇటువంటి ఆదాయాలను వివిధ రాష్ట్రాలకు కేటాయించటం, భారత సంఘటిత నిధినుంచి రాష్ట్రాల ఆదాయాల కోసం ఇచ్చే సహాయ మొత్తాలు (గ్రాంట్స్ - ఇన్ -ఎయిడ్) నిర్దేశించే సూత్రాలను రూపొందించటం ఆదాయ పంపిణీ విషయంలో కేంద్ర ప్రభుత్వం పాక్షికంగా వ్యవహరించకుండా నివారించటం. ఎప్పటికప్పుడు మారుతూ ఉన్న రాష్ట్రాల అవసరాలను మదింపు చేయటం ఆర్థిక సంఘ బాధ్యత.

అయితే ఆర్థిక సంబంధాల్లో కూడా రాష్ట్రాలపై కేంద్రానికి ఆధిక్యత ఉంది. రాజ్యాంగంలోని 290, 291 నిబంధనల కింద ప్రజారుణాలను సేకరించే అధికారం కేంద్ర రాష్ట్రాలకు ఉన్నప్పటికీ, కేంద్రానికి రాష్ట్రాల కంటే అపారమైన వనరులు ఉన్నాయి. అతి ముఖ్యమైన సంస్థలు వాటి నిర్వహణపై కేంద్రానికి ఎక్కువ ప్రభావం చూపించే అవకాశం ఉంది. ఆర్థిక సంఘం, జాతీయ ప్రణాళికా సంఘం, భారత రిజర్వ్ బ్యాంక్ మొదలైన సంస్థలు కేంద్ర ప్రభుత్వం ద్వారా ఏర్పడి పని చేస్తున్నాయి. రాష్ట్ర ఆర్థిక వ్యవస్థను వనరులను ప్రభావితం చేసే ఈ సంస్థలపై కేంద్ర ప్రాబల్యం ఎక్కువగా ఉండటం వల్ల రాష్ట్రాలు ఆర్థిక సంబంధాల్లో తరచు ఇబ్బందులకు గురి అవటమే కాకుండా కేంద్రంలో వివాదాలకు దిగుతున్నాయి.

కేంద్రంతో పోల్చినట్లైతే రాష్ట్రాల ఆదాయ వనరులు చాలా స్వల్పం. రాష్ట్ర ఆదాయంలో 40% ప్రభుత్వోద్యోగుల వేతనాలకిందే పోతుంది. మిగిలిన వాటిలో విద్య, సాంఘిక సంక్షేమం జనాకర్షణ విధానాల అమలుకు పెద్ద పీట లభిస్తుంది. ఏదైనా కాస్తో కూస్తో మిగిలి ఉన్నట్లైతే వాటిని కరువుకాటకాలు, తుఫాన్ సృష్టించిన బీభత్సం కబళించివేస్తాయి. అటువంటి పరిస్థితుల్లో దీర్ఘకాలిక ప్రాతిపదికపై పారిశ్రామికీకరణ వ్యవసాయాభివృద్ధి, మంచినీటి కొరత నివారణకు కావాల్సిన నదీజలాల వినియోగంకై ప్రాజెక్టుల నిర్మాణం సహజంగానే అప్రాధాన్యత స్థితిలో ఉంటాయి. అందువల్ల రాష్ట్రాలు తరచూ కేంద్ర ప్రభుత్వంపై ఆధారపడతాయి. కేంద్రంతో అనుకూలంగా ఉన్న రాష్ట్రాలకు ఎక్కువ సహాయం సకాలంలోలభిస్తుందని, రాజకీయంగా కేంద్రంతో విభేదించే రాష్ట్రాలకు రుణ సహాయం నామమాత్రంగా ఉంటుందని ఒక సాధారణ విమర్శ సర్వత్రా వినిపిస్తూ ఉంటుంది. తెలుగు గంగ నిర్మాణం విషయంలో అనేక అడ్డంకులను కేంద్ర ప్రభుత్వం సృష్టిస్తుందని, ఆంధ్రప్రదేశ్ పారిశ్రామికీకరణకై కేంద్ర ప్రభుత్వం చిన్నచూపు చూస్తుందని, కాంగ్రెస్ పాలిత రాష్ట్రాలకే కేంద్రం ప్రాధాన్యత ఇస్తుందని, తరచూ తెలుగు దేశం చేసే విమర్శలను పై ధోరణికి ఉదాహరణలుగా తీసుకోవచ్చు.

ఆర్థిక సంబంధాల విషయంలో కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య తరచూ వివాదం రావటానికి ఇటీవలి కాలంలో ఏర్పడ్డ అనేక సమస్యలు ముఖ్యకారణం. కాంగ్రెసేతర ప్రభుత్వాలు అధికారంలో ఉన్న రాష్ట్రాల్లో అభివృద్ధి కుంటుపడటానికి కేంద్ర ప్రభుత్వ పాక్షిక ధోరణే కారణమని కాంగెసేతర ముఖ్యమంత్రులు తరచూ విమర్శిస్తున్నారు. ఆదాయం పన్ను, ఎక్సైజ్ పన్ను మొదలైన వాటిలో రాష్ట్రాలకు కేంద్రంతో సమానంగా వాటా

కావాలని తొమ్మిదో ఆర్థిక సంఘంతో కాంగ్రెసేతర ప్రభుత్వాలు వారించాయి. అనేక రాష్ట్రాల్లో అమలు చేస్తున్న సంక్షేమ కార్యక్రమాలు ఉదా:- తమిళనాడులో ఎం.జి. రామచంద్రన్ ప్రవేశపెట్టిన విద్యార్థులకు మధ్యాహ్న భోజన పథకం, వయసు మళ్ళిన వారికి పెన్షన్ సౌకర్యం, ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో అమల్లో ఉన్న రెండు రూపాయల కిలో బియ్యం, సగం ధరలకే జనతా వస్త్రాలు మొదలైన సబ్సిడీ పథకాల వల్ల రాష్ట్రాల ఖర్చు విపరీతంగా పెరిగిపోయింది. వీటిని అంటే, అనుత్పాదక వ్యయాన్ని తగ్గించినట్లైతే రాజకీయంగా ఇబ్బందులకు గురి కావాల్సి వస్తుందన్న భయం ఒకవైపు, అదుపు తప్పిన వ్యయం దివాలాకోట స్థితికి మరొకవైపు లాగుతూ ఉండటంవల్ల రాష్ట్రాలు తీవ్రమైన వత్తిడికిలోనై కేంద్రంతో తరచూ వివాదాలకు దిగుతున్నాయి. అందువల్ల ఆర్థిక వెసులుబాటుతనం, కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య ఆర్థిక సంబంధాలు సాఫీగా కొనసాగటానికి అడ్డంకులను సృష్టిస్తున్నాయి.

6.4 కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాలను ప్రభావితం చేసే రాజకీయ పరిణామాలు:-

రాజ్యాంగ పరంగానే కాకుండా ఇతరత్రా కూడా కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాలను ప్రభావితం చేసే అంశాలు అనేకం ఉన్నాయి. అందులో ముఖ్యమైనవి రాజకీయ పరిణామాలు. 1950 నుంచి 1967 వరకూ కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాల్లో పెద్దగా వివాదాలు ఏర్పడలేదు. దీనికి ఒక ప్రధాన కారణం ఇటు కేంద్రంలోనూ అటు రాష్ట్రాల్లో నూ ఒక రాజకీయ పక్షం కాంగ్రెస్ పార్టీ అధికారంలో కొనసాగడం. గవర్నర్లు, ముఖ్యమంత్రులు ఒక రాజకీయ పక్షానికి - కేంద్రంలో అధికారంలో ఉన్న రాజకీయ పక్షానికి చెంది ఉండటంవల్ల కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య ఎటువంటి రాజ్యాంగ, రాజకీయ పరమైన వివాదాలు ఉత్పన్నం కాలేదు.

అయితే 1967 నుంచి 1972 వరకూ కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య అధికారాల విషయంలో, వనరుల విషయంలో తరచూ వివాదాలు తలెత్తాయి. దీనికి ప్రధాన కారణం 1967 సాధారణ ఎన్నికల అనంతరం అనేక రాష్ట్రాల్లో కాంగ్రెస్ అధికారాన్ని కోల్పోయి మొదటిసారిగా కాంగ్రెసేతర ప్రభుత్వాలు ఏర్పడ్డాయి. తమిళనాడులో డి.ఎమ్. కె., పశ్చిమ బెంగాల్‌లో యునైటెడ్ ఫ్రంట్, బీహార్, ఉత్తర ప్రదేశ్ తదితర రాష్ట్రాల్లో సంయుక్త విధాయక దళ (ప్రతిపక్షకూటమి) ప్రభుత్వాలు ఏర్పడ్డాయి. దాంతోపాటు ఈ ప్రభుత్వం అధికారాల కోసం, కేంద్రం, జోక్యం రాష్ట్ర వ్యవహారాల్లో తగ్గించటానికి ఆందోళన చేయటం ప్రారంభమైంది.

కానీ 1972-77 మధ్యకాలంలో మళ్ళీ కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య తిరిగి ఎటువంటి వివాదాలు ఏర్పడలేదు. దీనికి ముఖ్య కారణం తిరిగి ఒక రాజకీయ పక్షం కేంద్ర రాష్ట్రాల్లో అధికారాన్ని చేబట్టటం. 1972 సాధారణ ఎన్నికలలో తిరిగి కాంగ్రెస్ పార్టీ అనేక రాష్ట్రాల్లో మళ్ళీ అధికారంలోకి వచ్చింది. అందువల్ల ఈ కాలంలో కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య చెప్పుకోదగ్గ వివాదాలు ఏర్పడలేదు. అయితే 1977-1980 మధ్య కాలంలో తిరిగి భారత రాజకీయాల్లో మరొక నూతన పరిణామం ఏర్పడింది. 1977 లోక్‌సభ ఎన్నికల్లో కాంగ్రెస్ ఓడిపోయి

జనతాపార్టీ కేంద్రంలో అధికారంలోకి రావటం, తదనంతరం 1978లో రాష్ట్ర శాసన సభలకు జరిగిన ఎన్నికల్లో జనతాపార్టీ అనేక రాష్ట్రాల్లో అధికారంలోకి రావటంతో పాటు తమిళనాడులో ఎ.ఐ.డి.ఎమ్.కె., పంజాబ్‌లో అకాళీదళ్, జమ్మూకాశ్మీర్‌లో నేషనల్ కాన్ఫరెన్స్, పశ్చిమబెంగాల్‌లో వామపక్ష సమైక్య కూటమి ప్రభుత్వాలను ఏర్పరచటంతో అధికారం విషయంలో రాష్ట్రాలు కేంద్రంపై ఒత్తిడిని తీసుకురావటానికి ప్రయత్నించాయి. అయితే మొరార్జీదేశాయ్ రాష్ట్రాలకు ఎక్కువ అధికారాలను ఇవ్వాల్సిన అవసరంలేదని భావించటంతో పాటు జనతా ప్రభుత్వం పతనం అవటం కూడా జరిగింది.

1980లో లోక్‌సభకు జరిగిన మధ్యంతర ఎన్నికల్లో తిరిగి కాంగ్రెస్ ఘనవిజయాన్ని సాధించి కేంద్రంలో అధికారంలోకి రావటంతోపాటు అనేక రాష్ట్రాల్లో జనత ప్రభుత్వం స్థానంలో కాంగ్రెస్ ప్రభుత్వాలు తిరిగి ఏర్పడ్డాయి . దీంతో తిరిగి కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాల్లో సాధారణ స్థితి ఏర్పడింది.

అయితే 1983 నుంచి అనేక రాష్ట్రాల్లో కాంగ్రెసేతర ప్రభుత్వాలు ఏర్పడటంతో కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య తిరిగి అధికారం విషయంలో, ఆర్థిక వనరుల విషయంలో, కేంద్రం రాజకీయ జోక్యం విషయంలో, ముఖ్యంగా గవర్నర్ తన పదవీబాధ్యతలను నిర్వహించే విషయంలో తరచూ వివాదాలు ఏర్పడ్డాయి. 1983లో ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో అధికారంలోకి వచ్చిన తెలుగుదేశం రాష్ట్రాలకు మరిన్ని అధికారాలు కావాలన్న రాజకీయ వివాదాన్ని లేవనెత్తింది. 1983 మార్చిలో దక్షిణాది రాష్ట్రాల ముఖ్యమంత్రుల సమావేశం బెంగుళూరులో జరిగింది. వీరు రాష్ట్రాలకు ఆర్థిక అధికారాలు, రాజ్యాంగ పరిధిలో ఉన్న సంబంధాలను సమీక్షించటానికి, అవసరమైన మార్పులను సూచించటానికి ప్రభుత్వ జస్టిస్ సర్కారియా సంఘాన్ని నియమించింది. ఇంతవరకూ కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాలను పరిశీలించిన సంఘాలు, వాటి సూచనలను ఇప్పుడు సంక్షిప్తంగా పరిశీలిద్దాం.

6.5 పాలనా సంస్కరణల సంఘం:-

ఎమ్.సి. సితల్‌వాడ్ నాయకత్వంలో పాలనా సంస్కరణల సంఘం అధ్యయన కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాలపై ఈ కింది సూచనలు చేసింది:

1. సాధారణ పరిస్థితుల్లో కేంద్రం రాష్ట్ర వ్యవహారాల్లో జోక్యం చేసుకోరాదు.
2. అత్యవసర పరిస్థితిలో రాష్ట్ర జాబితాలోని పాలనాంశాలపై కేంద్ర ప్రభుత్వానికి పరిమితమైన అధికారాలు మాత్రమే ఉండాలి.
3. ఉత్పాదక శక్తి గల ప్రణాళికా పరమైన పథకాలకు మాత్రమే కేంద్రం రాష్ట్రాలకు ఋణసహాయం చేయాలి.
4. రాష్ట్రాలకు అనుత్పాదక పథకాల విషయంలో మూలధనాన్ని గ్రాంటుల రూపంలో కేంద్రం లభ్యం చేయాలి.
5. జాతీయ ప్రణాళికా పథకాల కింద రాష్ట్రాలు కేంద్రానికి చెల్లించాల్సిన రుణాల వ్యవహారాలను ఒక నిపుణుల సంఘం పరిశీలించి తగిన సూచనలు ఇవ్వాలి.
6. రాష్ట్రాల మధ్య ప్రణాళికా గ్రాంటుల పంపిణీని ఆర్థిక సంఘం నిర్ణయించాలి. అంతేకాక ఆర్థిక సంఘానికి

ప్రణాళికా సంఘానికి మధ్య సమన్వయం ఉండటానికి వీలుగా జాతీయ ప్రణాళికా సంఘంలోని ఒక సభ్యుడు ఆర్థిక సంఘంలో సభ్యునిగా నియమితుడవ్వాలి.

7. ప్రధానమంత్రి అధ్యక్షతన ఆర్థికమంత్రి, దేశవ్యవహారాల మంత్రి, లోక్‌సభలోని ప్రతిపక్షనాయకుడు, జోనల్ కౌన్సిల్ నుంచి ఒక ప్రతిపక్ష ప్రతినిధి సభ్యులుగా ఒక అంతః రాష్ట్ర సమితిని ఏర్పాటు చేయాలి.

8. గవర్నర్‌కు రాజ్యాంగం కల్పించిన విచక్షణాధికారాలను నిర్వహించటంలో పై సమితి కొన్ని మార్గదర్శక సూత్రాలను రూపొందించాలి.

9. మంత్రిమండలి శాసనసభలో మెజారిటీ మద్దతును కోల్పోయిందని గవర్నర్ భావించినప్పుడు వెనువెంటనే గవర్నర్ శాసనసభను సమావేశపరిచి మంత్రిమండలికి మెజారిటీ మద్దతు ఉండాలనే నిర్ధారణ చేసుకోవాలి.

10. అంతరాష్ట్ర నదీజలాల వినియోగం విషయంలో ఏర్పడే వివాదాలు మూడు సంవత్సరాల వ్యవధిలో పరిష్కరించాలి. కాలపరిమితి మించిన తర్వాత నిర్బంధ మధ్యవర్తిత్వం ద్వారా సమస్యలను పరిష్కరించాలి.

11. కేంద్ర ప్రభుత్వ సిబ్బంది, ఆస్తి పాస్తుల భద్రత, జాతీయ రహదారి భవనాల నిర్మాణం మొదలైన విషయాలకు, సంబంధించినంత వరకూ రాష్ట్రాల్లో రక్షణ దళాలను నియమించే అధికారం కేంద్రానికి ఇవ్వాలి.

6.6 రాజమన్నార్ సంఘం నివేదిక:-

1970లో తమిళనాడు ప్రభుత్వం నియమించిన రాజమన్నార్ సంఘం కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాల్లో ఈ కింది సూచనలను ఇచ్చింది.

1. రాష్ట్రపతి, ప్రధానమంత్రి రాష్ట్ర ముఖ్యమంత్రులు నియమించిన ప్రతినిధులతో కూడిన ఒక అంతర్ రాష్ట్ర మండలిని ఏర్పాటు చేయాలి. రాష్ట్రాలకు రాజ్యాంగంలోని 256, 257, 339(2) నిబంధనలను అనుసరించి కేంద్రం ఆదేశాలను ఇచ్చే అధికరాన్ని రద్దు చేయాలి. లేదా అటువంటి ఉత్తర్వులను అంతర్ రాష్ట్రమండలి అనుమతిలేకుండా కేంద్ర ప్రభుత్వం రాష్ట్రాలకు జారీచేయరాదు.

2. రాష్ట్ర అవసరాలను ప్రభావితం చేసే ముసాయిద బిల్లులను అంతర్‌రాష్ట్ర మండలి అనుమతితోనే పార్లమెంట్‌లో ప్రవేశపెట్టాలి.

3. కేంద్ర, ఉమ్మడి జాబితాల్లోని పాలనాంశాలను పునర్విభజించటానికి ఒక ఉన్నతాధికార సంఘాన్ని నియమించాలి.

4. పన్నుల విధింపుకు సంబంధించిన అంశాలకు సంబంధించిన అవశేషాధికారాలను రాష్ట్రాలకు ఇవ్వాలి.

5. రాష్ట్రాలకు, రాష్ట్రాల్లోని సంస్థలకు బాధ్యతలను అప్పగించేటందుకు పార్లమెంటు చేసే చట్టాలను రాష్ట్ర ప్రభుత్వంతో ముందుగా ప్రస్తావించాలి.

6. ప్రణాళిక, ప్రణాళికేతర వ్యయాల కోసం రాష్ట్రాలకు కేంద్ర ప్రభుత్వం అందిచ్చే ఆర్థిక సహాయం ఆర్థిక సంఘం చేసిన సూచనలకు అనుగుణంగా ఉండాలి.

7. ప్రస్తుతం అమల్లో ఉన్న జాతీయ ప్రణాళికా సంఘాన్ని రద్దుచేసి కేంద్ర ప్రభుత్వ ప్రత్యక్ష, పరోక్ష జాప్యాలకు అతీతంగా వ్యవహరించగల, స్వతంత్ర ప్రతిపత్తి ఉన్న ఒక నూతన ప్రణాళికా సంఘాన్ని పార్లమెంట్ చట్టం ద్వారా నియమించాలి.

8. శాసన సభలో మెజారిటీ సభ్యులు బలపరచిన నాయకుడిని ముఖ్యమంత్రిగా గవర్నర్ నియమించాలి.

9. ఏ రాజకీయ పక్షానికీ మెజారిటీ లేనప్పుడు శాసనసభను సమావేశపరిచి మెజారిటీ సభ్యులు బరపరచిన నాయకుని గవర్నర్ ముఖ్యమంత్రిగా నియమించాలి.

10. శాసనసభలో మెజారిటీ మద్దతుని ముఖ్యమంత్రి కోల్పోయిరని గవర్నర్ భావించినప్పుడు తక్షణమే శాసనసభను సమావేశపరిచి తన బలాన్ని నిరూపించుకోవాలని గవర్నర్ ముఖ్యమంత్రిని ఆదేశించాలి.

11. రాష్ట్రాల్లో "రాష్ట్రపతి పాలన" ను విధించటానికి రాష్ట్రపతికి అవకాశాన్ని కల్పించే 356, 357 రాజ్యాంగ నిబంధనలను రద్దుచేయాలి.

12. అన్ని రాష్ట్రాలకు రాజ్యసభలా సమాన సభ్యుల ప్రాతినిధ్యాన్ని కల్పించాలి.

13. రాజ్యసభకు సభ్యులను నియమంచే - 12 మందిని రాష్ట్రపతికి ఉన్న అధికారాన్ని రద్ధు చేయాలి.

14. అంతర్ రాష్ట్ర వివాదాలను సుప్రీంకోర్టు ద్వారా పరిష్కరించాలి.

15. కేంద్ర మంత్రిమండలిలో అన్ని రాష్ట్రాలకూ సమానంగా ప్రాతినిధ్యం కల్పించాలి.

16. రాజ్యాంగ సవరణలకు 2/3 వంతు రాష్ట్రాల ఆమోదం ఉండాలి.

రాజమన్నార్ సంఘం నివేదిక ప్రారంభంలో చాలా సంచలనాన్ని కల్గించింది. నిజానికి 1973లో అకాలీదళ్ చేసిన తీర్మానం ఒక విధంగా సంఘం నివేదిక నుంచి స్ఫూర్తిని పొందిందని చెప్పవచ్చు.

6.7 ఆనందపూర్ సాహెబ్ తీర్మానం:-

1973లో అకాలీదళ్ ఆనందపూర్ సాహెబ్‌లో సమావేశం అయి కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధం గురించి సమీక్షిస్తూ ఈ కింది అంశాలను ఉటంకిస్తూ ఒక తీర్మానాన్ని ఆమోదించింది. నిజానికి తర్వాత కాలంలో ఏర్పడ్డ పంజాబ్ తీవ్రవాదం, ఖలిస్తాన్ ఉద్యం ఈ తీర్మానాన్ని అధారం చేసుకొన్నాయి.

1. పంజాబ్ నుంచి తీసుకొన్న ప్రాంతాలను - ఇతర రాష్ట్రాల్లో చేర్చిన వాటిని - తిరిగి పంజాబ్‌లో చేర్చాలి.

2. కేంద్ర ప్రభుత్వం రక్షణ, విదేశీవ్యవహారాలు, తంతి తపాలాలు, కరెన్సీ, నాణేలు రైల్వేలను నిర్వచించి మిగతా, అన్నింటిని పంజాబ్‌కు వదిలివేయాలి.

3. పంజాబ్ అవతల జీవించే అల్పసంఖ్యాక వర్గాల వారికి ముఖ్యంగా సిక్కు మతస్థులకు రక్షణ కల్పించాలి. వారి పట్ల ఏ రకమైన విచక్షణ - చూపకూడదు.

4. శిరోమణి అకాలీదళ్ భారత రాజ్యాంగాన్ని సమాఖ్యగా కొనసాగించటానికి రాష్ట్రాలను కేంద్రంతో సమానహోదాతో దించటానికి కృషి చేస్తుంది.

5. కాంగ్రెస్ ప్రభుత్వం అవలంబిస్తున్న విదేశాంగ విధానం నిరుపయోగమంది. అది దేశానికి ప్రమాదకరమైంది. పొరుగు దేశాలతో స్నేహ సంబంధాలు పెంచుకోడానికి ముఖ్యంగా సిక్కు ప్రజలు అధిక సంఖ్యలో జీవించే రాజ్యాల్లో సంత్సంబంధాలు నెలకొల్పాలి.

6. అన్ని రాష్ట్రాలకు న్యాయం చేకూర్చటానికి ప్రయత్నించాలి. ముఖ్యంగా రక్షణ విభాగంలో పనిచేసే సిక్కు సైనికులకు సైనికుల దుస్తుల్లో భాగంగా కృపాన్ ధరించటానికి అవకాశం ఇవ్వాలి.

7. మాజీ సైనికులకు పునరావాస సౌకర్యాలు, ఉపాధి అవకాశాలు కల్పించాలి.

8. నేరస్తులు కాని స్త్రీ, పురుషులు ఎటువంటి అనుమతి లేకుండా ఆయుధాలను ధరించటానికి చట్టాన్ని రూపొందించాలి.

9. ప్రజా బాహుళ్యం నివసించే ప్రదేశాల్లో మత్తు పదార్థాల వినియోగాన్ని ధూమపానాన్నీ నిషేధించాలి.

10. శిరోమణి అకాళీదళ్ ద్వారా కమిటీ సిక్కుమత సూత్రాలను ప్రచారం చేసుకోవటానికి ఒక అవకాశాన్ని కల్గించాలి.

11. చండీఘర్‌ను అంతర్జాతీయ విమానాశ్రయంగా మార్చాలి.

6.8 సర్కారియా కమీషన్ నివేదిక:-

1993 జూన్ 9న ఆర్. ఎమ్. సర్కారియా అధ్యక్షతన కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాలను పరిశీలించటానికి ముగ్గురు సభ్యులతో ఒక కమిషన్‌ను శ్రీమతి ఇంతిరా గాంధీ నియమించారు. 1988 జనవరి 30న సర్కారియా సమర్పించింది.

కేంద్ర ప్రభుత్వం సర్కారియా కమీషన్‌ను ఈ కింది అంశాలను పరిశీలించమని కోరింది.

1. కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల మధ్య ప్రస్తుతం ఉన్న సంబంధాల తీరును చక్కబరచాలి.

2. రాజ్యాంగం అమల్లోకి వచ్చిన నాటినుంచి భారతదేశంలోని పరిస్థితులను పరిశీలించి అభివృద్ధికి తగిన సూచనలు చేయటం.

3. ప్రస్తుతం ఉన్న సమస్యల దృష్ట్యా కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాలను మరింత మెరగుపరచటానికి అవసరమైన మార్పులు (రాజ్యాంగంలో)

సర్కారియా కమీషన్ నాలుగున్నర సంవత్సరాలు వివిధ రాజకీయ పక్షాలలో, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలను చర్చించింది. ఒక ప్రశ్నావళిని తయారు చేసి వివిధ వ్యక్తులను, ప్రభుత్వాధికారాన్ని మౌఖికంగా పరిశీలించింది. చివరకు కమీషన్ 4900 పుటల నివేదికను పైన ఉటంకించిన తేదీన కేంద్ర ప్రభుత్వానికి సమర్పించింది.

సర్కారియా కమీషన్ నియామకం కేంద్ర ప్రభుత్వం తనంతటతానే చేయలేదు. వివిధ రాష్ట్రాల్లో అధికారంలో ఉన్న ప్రతిపక్షాల ఒత్తిడి వల్ల సర్కారియా కమీషన్‌ను కేంద్ర ప్రభుత్వం నియమించింది. కేంద్ర రాష్ట్ర

సంబంధంలో మౌలికమైన మార్పును తీసుకురావటానికి తగిన సూచనలు చేస్తుందని ఆశించిన సమయంలో కమీషన్ తన నివేదిక సమర్పించటం వల్ల ఆసక్తి సహజంగానే పెరిగింది. అయితే ఈ కమీషన్ నివేదిక కీలకమైన అంశాలను దాటవేసింది. ప్రతిపక్ష ప్రభుత్వం మారిన మౌలిక మార్పును సర్కారియా కమీషన్ అంగీక రించలేదు. సూచించలేదు కూడా. ఆర్థిక వనరుల్లో, పన్నుల విధింపులో కొద్దిపాటి మార్పులను మాత్రం సూచించింది. కార్పొరేషన్ పనుల్లో రాజ్యాంగంలోని 299 నిబంధనలో మార్పులు తెచ్చి వ్యాపార ప్రకటన, రేడియో, దూరదర్శన్ ప్రకటనల నుంచి ఏర్పడే ఆదాయాలలో కొంత భాగం రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలకు ఇవ్వమని సూచించింది.

కమీషన్ సూచించిన ఇతర మార్పులు:-

1. ఆర్థిక సంఘం సూచించినట్లు రైళ్ళలో ప్రయాణం చేసే ప్రయాణికుల నుంచి వచ్చిన ఆదాయంలో రాష్ట్రాల కు వాటా కల్పించాలి.

2. ముడి సరుకుల గనులపై వచ్చే ఆదాయ పంపకం గురించి రెండు సంవత్సరాలకొకసారి ఒక సమీక్ష చేయాలి (ఇప్పుడు నాలుగు సంవత్సరాలకొకసారి పరిశీలిస్తున్నారు).

3. బ్యాంకుల నుంచి ఒక సంవత్సరం కోసం అప్పు తీసుకొనే హక్కు రాష్ట్రాలకు ఉండాలి.

4. రాష్ట్రాల్లో పన్ను లేనటువంటి మునిసిపల్ బాండ్లను ప్రవేశపెట్టుకోవచ్చు.

ఈ సూచనలు రాష్ట్రాలకు ఓదార్పుగానే కనిపిస్తున్నాయే కాని నిజానికి వాటి ఆర్థిక పరిస్థితిని మెరుగుపరచే విధంగా లేవు.

5. రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు కేంద్రం లభ్యం చేసిన వనరులను దుర్వినియోగం చేసినట్లైతే లేదా ఒక పద్దు నుంచి మరొక పద్దుకు ఆర్థిక వనరులను మార్చినా అటువంటి చర్యలను కేంద్ర ప్రభుత్వం కఠినంగా శిక్షించాలి. అయితే కేంద్ర ప్రభుత్వం కనుక నిధులను దుర్వినియోగం చేసినట్లైతే కేంద్రాన్ని ఎవరు శిక్షించాలో అనే దాన్ని సర్కారియా సంఘం సూచించలేదు.

6. గవర్నర్ నియామకంలో సంఘం ఈ సూచనను చేసింది. అదేమిటంటే "గవర్నర్ నియామకం సందర్భంగా ఆ రాష్ట్ర ముఖ్యమంత్రిని సంప్రదించాకే, ఏ వ్యక్తిని నియమించాలో నిర్ణయించాలి. "రాజ్యాంగంలోని 155 నిబంధనను ఇందుకు అనుగుణంగా మార్చాలి. ముఖ్యమంత్రితో సంప్రదింపులను చట్టబద్ధం చెయ్యాలి" అని సంఘం స్పష్టంగా సూచించింది.

సర్కారియా కమీషన్ గవర్నర్ నియామక సందర్భంలో గమనించాల్సిన అర్హతలకు సంబంధించి కూడా కొన్ని సూచనలు చేసింది. గవర్నర్ విషయంలో వస్తున్న వివాదాలన్నీ సరైన వ్యక్తులను నియమించటం ద్వారా తొలగించవచ్చని కమీషన్ అభిప్రాయపడింది. అందుకుగాను గవర్నర్ ఏదో ఒక రంగంలో ప్రజ్ఞాశాలి

అయి ఉండాలి. అతడు గవర్నర్‌గా పనిచేసే రాష్ట్రానికి చెందకూడదు. ఆ రాష్ట్ర రాజకీయంలో అతనికి ఎటువంటి సంబంధాలు ఉండరాదు. గవర్నర్ నియామకానికి ఎంపికైన వ్యక్తులు ఆ పదవీ బాధ్యత లు స్వీకరించటానికి పూర్వ దేశ రాజకీయాల్లో క్రియాత్మకంగా పాల్గొనక పోవడం మంచిది. వీటితోపాటు కేంద్ర మంత్రులను గవర్నర్లుగా నియమించే పద్ధతిని మానుకోవాలి. మైనారిటీ వర్గాలకు చెందిన వారిని గవర్నర్లుగా నియమించటం కొనసాగించవచ్చని కమీషన్ అభిప్రాయపడింది.

గవర్నర్ గురించి సర్కారియా సంఘం చేసిన మరొక సూచన ఏమిటంటే ఒకసారి గవర్నర్‌గా నియమితుడైన వ్యక్తిని గవర్నర్ పదవికి తప్ప ఇతర పదవులకు నియమించరాదు. అయితే ఉపరాష్ట్రపతి పదవికానీ రాష్ట్రపతి పదవికానీ పోటీ చేయటంలో తప్పులేదని కమీషన్ భావించింది.

రాజకీయ నాయకులను, ముఖ్యమంత్రులుగా పనిచేసిన వారిని, కేంద్రమంత్రులుగా గతంలో ఉన్న వారిని గవర్నర్‌లుగా నియమించరాదని సర్కారియా సంఘం సూచించింది. అయితే ఈ సూచన ఆచరణ సాధ్యంకాదు. ఎందుకంటే అధికారపక్షం పదవులను పంపిణీ చేయటంలో రాజకీయ వేత్తలను పూర్తిగా విస్మరించి లేదు. కాబట్టి సర్కారియా కమీషన్ తన నివేదికను సమర్పించిన ఒక సంవత్సరం దాటినప్ప టికి మాజీ మంత్రులు, ముఖ్యమంత్రులు వివిధ రాష్ట్రాలకు గవర్నర్లుగా నియమితులవుతూనే ఉన్నారు.

సర్కారియా కమీషన్ ఒక రాష్ట్రంలో రాష్ట్రపతి పాలనను విధించే విషయంలో చేసిన సూచనలు కూడా గమనించదగ్గవిగా ఉన్నాయి. "రాజ్యాంగం ఈ అధికారాలను కల్పించటానికి గల ప్రధాన లక్ష్యం జాతీయ సమైక్యత కాబట్టి ఈ అధికారాన్ని అధికదాహం తీర్చుకోటానికి ఉపయోగించకూడదు. ఈ విషయంలో 356 నిబంధనను ఆచి, తూచి ఉపయోగించాలి. ఈ నేపథ్యంలో 1977లో జనతాపార్టీ తొమ్మిది రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలను రద్దు చేయటం, అదే విధంగా 1980లో కాంగ్రెస్ పార్టీ జనతా ప్రభుత్వాలను రద్దుచేయటం అధికార దుర్వినియోగమే" అని కమీషన్ అభిప్రాయపడింది.

ఒక రాష్ట్రంలో రాష్ట్రపతిపాలనను విధించాలని నిర్ణయం తీసుకునేటప్పుడు అలా విధించటానికి గల కారణాలను రాష్ట్రపతి పాలన విధింపు పత్రంలో ప్రకటించాలి. రాజ్యాంగంలోని 356 నిబంధనను ఈ కార ణాలను చూపటానికి అనుగుణంగా సవరణ చేయాలి. రాష్ట్రపతిపాలనను విధించిన తర్వాత ఒక రాష్ట్ర శాసన సభను కానీ పార్లమెంట్‌ను కానీ రద్దు చేయ్యాలనుకుంటే ఆ యా సభల్లో ఆ ప్రతిపాదనను పెట్టి ఆమోదం పొందకుండా వాటిని రద్దు చేయకూడదు". ఎటువంటి పరిస్థితుల్లో అయినా రాష్ట్రపతి పాలన ఒక రాష్ట్రంలో విధించవచ్చు సర్కారియా కమీషన్ చెబుతూ ఈ కింది సూచనలను చేసింది.

"ఒక రాష్ట్రంలో రాజకీయ సంక్షోభం ఏర్పడ్డప్పుడు, అంటే ఏ రాజకీయ పార్టీకీ మెజారిటీ లేక ప్రభుత్వాన్ని ఏర్పరచే పరిస్థితి లేనప్పుడు, ఒక రాష్ట్ర ప్రభుత్వం విదేశీ శక్తుల సహాయంతో కానీ స్వతహాగా కానీ

కేంద్రంపై తిరుగుబాటు చేసి స్వతంత్రతను ప్రకటించుకునే పరిస్థితి ఏర్పడినప్పుడు, భూకంపాల వల్ల కానీ తీవ్రమైన అంటువ్యాధుల వల్లకానీ ఆ రాష్ట్ర ప్రభుత్వం తలక్రిందులైపోయి, ప్రభుత్వ యంత్రాంగం పనిచేయ లేని పరిస్థితి ఏర్పడినప్పుడు, కేంద్ర ప్రభుత్వం రాజ్యాంగపరమైన ఆదేశం ఏదైనా ఇస్తే రాష్ట్ర ప్రభుత్వం దాన్ని పాటించటానికి నిరాకరించినప్పుడు మాత్రమే రాష్ట్రపతిపాలనను విధించాలి".

ఈ సందర్భంలో కమీషన్ చేసిన మరొక సూచన కూడా గమనించదగ్గది. అది ఏమిటంటే ఒక రాష్ట్రంలో ముఖ్యమంత్రి మెజారిటీని కోల్పోయాడన్న సందేహం గవర్నర్‌కు కలిగినప్పుడు తక్షణమే శాసనసభను సమావేశపరిచి తన మెజారిటీని నిరూపించుకోవాలని గవర్నర్ ముఖ్యమంత్రిని ఆదేశించాలి. అలా కాకుండా మంత్రిమండలిని గవర్నర్ బర్తరఫ్ చేయరాదు. అయితే కర్నాటకలో గవర్నర్ ఆ విధంగా ముఖ్యమంత్రిని శాసనసభను వెనువెంటనే సమావేశపరిచి తన మెజారిటీని నిరూపించుకోమని కోరకుండా బొమ్మయ్ ప్రభుత్వాన్ని బర్తరఫ్ చేయటం సర్కారియా సూచనకు కర్నాటక గవర్నర్ చర్య వ్యతిరేకంగా ఉంది.

సర్కారియా సంఘం, కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాలను మెరుగుపరచటానికి చేసిన మరొక సూచన. అంతర్ రాష్ట్ర ప్రభుత్వం సమితి ని ఏర్పాటు చేయటం ఈ సమితికి ప్రధానమంత్రి అధ్యక్షులుగాను, రాష్ట్ర ముఖ్యమంత్రులు, కేంద్రమంత్రులందరూ సభ్యులుగా ఉండాలి. ఈ సమితి అంతర్ రాష్ట్రాల మధ్య తలెత్తే సమస్యలన్నింటినీ పరిష్కరించేదిగా ఉండాలి.

పై ప్రతిపాదనను కర్నాటక మాజీ ముఖ్యమంత్రి రామకృష్ణ హెగ్డే చేశారు. సర్కారియా సంఘం ఈ ప్రతిపాదనను అంగీకరించింది. అయితే ఈ సమితిని కేంద్ర ప్రభుత్వం ఏర్పరచినాడు అది పనిచేసే తీరును అనుసరించి మాత్రమే దీన్ని గురించి మనం సమీక్షించటానికి సాధ్యం అవుతుంది. వివిధ రాజకీయ పక్షాలు కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలను నిర్వహిస్తున్న ప్రస్తుత భారత రాజకీయ వ్యవస్థలో అంతర్‌రాష్ట్ర సమితి ఏర్పాటు తప్పనిసరిగా అవసరం అవుతుంది. రాజకీయ స్థాయిలో కాకుండా పాలన యంత్రాంగ స్థాయిలో, ప్రభుత్వ స్థాయిలో, రాష్ట్రాల స్థాయిలో ఎవైనా సమస్యలను పరిష్కరించుకోటానికి,అందరికీ ప్రయోజనం ఉండాలి. ఆసక్తి ఉన్న అంశాలను చర్చించుకోటానకి, కనీస సహనంతో ఇచ్చిపుచ్చుకునే ధోరణిలో వ్యవహరించటానికి తగిన వాతావరణాన్ని ఈ అంతర్‌రాష్ట్ర సమితి కల్పిస్తుందని ఆశిద్దాం.

9. ఆర్థికసంఘం ఉనికిని ఆమోదిస్తూనే సర్కారియా సంఘం ఈ ఆర్థిక సంఘం సక్రమంగా పనిచేయటానికి కొన్ని సూచనలు చేసింది. ఆర్థిక సంఘాన్ని నియమించిన ప్రతి సంవత్సరం దాని పరిశీలనాంశాలకు తుది రూపం ఇచ్చే ముందు రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలను కేంద్ర ప్రభుత్వం తప్పక సంప్రదించాలని సర్కారియా సంఘం సూచించింది.

భారతదేశంలో ప్రాంతీయ అసమానతలు అనేక రాష్ట్రాల్లో, కొట్టవచ్చినట్లు కనిపిస్తున్నాయి. వివిధ ప్రాంతాల, భాషల, మతాల, కులాల ప్రజల మధ్య భాషా పరమైన ఐక్యతను, ఆర్థికాభివృద్ధిని, ఉద్యోగావకాశా

లను కల్పించగల వ్యవస్థకు రూపొందించటానికి, దానికి అనుకూలమైన వాతావరణం ఏర్పడటానికి చేయాల్సిన ప్రయత్నం గురించి సర్కారియా సంఘం ప్రస్తావించలేదు. కేవలం రాష్ట్రాలకు అధిక్యతలను కల్పించినంత మాత్రాన్నే ప్రజల మౌలిక సమస్యలు నిరుద్యోగం, పేదరికం, నిరక్షరాస్యతా తీరవు, రాష్ట్రాలు కూడా ఒకవైపు స్వయం ప్రతిపత్తి అధికారాలు కావాలని ఇవ్వటానికి పాలనా ప్రతిపత్తిని కల్పించటానికి సంసిద్ధతలను చూపటం లేదు. కేంద్రం నుంచి అధికారాలు "నా వరకూ వచ్చి, నా చేతిలో కేంద్రకరించబడాలి." అనే భావం రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలకు ఉన్నంతకాలం రాష్ట్రాలు అభివృద్ధి చెందటం చాలా కష్టం.

6.9 భారత సమాఖ్య సాధించిన విజయాలు:-

భారత రాజ్యాంగం సువిశాల భారతదేశంలో వివిధ రకాల ప్రాంతీయ, భాష, మత, ఆర్థిక, సాంఘిక వైవిధ్యాలున్న భారత సమాజానికి సరిపడిన రాజకీయ వ్యవస్థను సూచించటంలో నూటికి నూరుపాళ్ళు సిద్ధాంత బద్ధమైన సమాఖ్య వ్యవస్థను రూపొందించలేదు. భారత రాజ్యాంగవేత్తలు సిద్ధాంతం కంటే ఆచరణకే ఎక్కువ ప్రాముఖ్యం ఇచ్చారు.

భారత రాజ్యాంగంలో రూపొందించిన సమాఖ్యావ్యవస్థ ఈ కింది విజయాలను సాధించింది.

1. ఒక ప్రబలమైన కేంద్ర ప్రభుత్వ స్థాపన ద్వారా సమాఖ్య వ్యవస్థ భారతదేశ స్వతంత్ర ప్రతిపత్తి సమగ్రత, సార్వభౌమాధికారాలను కాపాడగలిగింది. అనేక వేర్పాటు ఉద్యమాలను కేంద్ర ప్రభుత్వం విజయవంతంగా ఎదుర్కోగలిగింది.

2. బలమైన కేంద్ర ప్రభుత్వ స్థాపనవల్ల విదేశీ దండయాత్రల ప్రమాదాన్ని (పాకిస్తాన్, చైనా) విజయవంతంగా తిరగగొట్టడం సాధ్యమైంది.

3. 1956 లో రాష్ట్రాలు పునర్నిర్మాణం ద్వారా భారత రాజకీయ పటాన్ని తిరిగి రాయటం సులభమైంది.

4. అనేక రాష్ట్రాల్లో రాజకీయ, పాలనా సుస్థిరతకు ఉపకరించింది. 356 రాజ్యాంగ నిబంధన కింద తరచూ పార్టీ మార్పిడుల ద్వారా అనేక రాష్ట్రాల్లో ఏర్పడ్డ రాజకీయ అస్థిరతకు కేంద్ర ప్రభుత్వం "రాష్ట్రపతి పాలన" ను విధించడం ద్వారా తొలగించడం సాధ్యమైంది.

5. అఖిల భారత సేవల ద్వారా అన్ని రాష్ట్రాల్లో ఉన్నత స్థాయిలో సామర్థ్యంతో కూడ కొన్ని ఉద్యోగ బృందం ఏర్పాటుకు ఉపకరించింది.

6. అనేక రాష్ట్రాల్లో శాంతి భద్రతలకు ఏర్పడ్డ ప్రమాదాన్ని ఆయా రాష్ట్రాలకు సైనిక సహాయాన్నే అందించటం ద్వారా అనేక రాష్ట్రాల్లో శాంతి భద్రతలను కాపాడటం సాధ్యమైంది.

7. పైవిధంగా రాజ్యాంగం ఏర్పాటు చేసిన సమాఖ్య వ్యవస్థ రాజ్యాంగవేత్తలు ఆశించిన మౌలిక లక్ష్యాల సాధనకు విజయవంతంగా ఉపయోగపడింది. సమగ్రత, అభివృద్ధి, సమైక్యతలను సాధించటంలో చాలా వరకు

కృతకృత్యమైంది. అంతరంగిక, బాహ్య సవాళ్ళను విజయవంతంగా ఎదుర్కొటానికి ఉపయోగపడింది. భారత రాజ్యాంగానికి రూపకల్పన జరుగుతున్న కాలంలో అనేక మౌళిక సమస్యలు ఎదుర్కొవాల్సి వచ్చింది. దేశ విభజన, స్వదేశీ సంస్థానాల విలీనం, కాందిశీకుల పునారావాస సౌకర్యం మతకల్లోలాలు, అధిక సంఖ్యా కల నిరక్షరాస్యత, నిరుద్యోగం, పేదరికం మొదలైన వాటిని తొలగించటానికి పెద్ద స్థాయిలో ప్రయత్నిస్తేనే తప్ప సాధ్యం కాదు. వీటిని దృష్టిలో పెట్టుకుని సాధారణంగా సమాఖ్య వ్యవస్థలో ఉండాల్సిన దానికంటే కేంద్ర ప్రభుత్వానికి భారత రాజ్యాంగం అనేక విస్తృతాధికారాలను కల్పించింది.

6.10 సంఘర్షణ రంగాలు:-

అయితే ఒక వైపు పై చర్చించిన ప్రయోజనాలతో పాటు కొన్ని సమస్యలను కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య సంఘర్షణను తరచూ ఉత్పన్నం అవటానికి కూడా ఈ సమాఖ్య వ్యవస్థ దోహదం చేసింది. ఫలితంగా మన రాజ్యాంగం కాలక్రమంలో బలంతోపాటు కొన్ని బలహీనతలను కూడా చూపించింది. కొన్ని ప్రత్యేక ధోరణులు కేంద్ర, రాష్ట్ర సంబంధాల్లో ముఖ్యంగా 1980 దశాబ్దంలో కనిపించటం ప్రారంభించాయి. కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య తరచూ ఏర్పడే సంఘర్షణలకు ఈ కింది విధంగా పేర్కొనవచ్చు.

1. కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య తరచూ ఏర్పడే సంఘర్షణలు రాజకీయమైనవే కాని న్యాయ సంబంధమైనవి కావు. 1967 వరకు కేంద్ర, రాష్ట్రాల్లో ఒకే పార్టీ సంబంధాల్లో చెప్పుకోదగ్గ వివాదాలు ఈ కాలంలో ఏర్పడలేదు. అయితే 1977 నుంచి ముఖ్యంగా 1983 అనంతరం కాంగ్రెసేతర ప్రతిపక్షాలు, ప్రాంతీయ పార్టీలు కొన్ని రాష్ట్రాల్లో అధికారాన్ని చేపట్టడంతో కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య రాజకీయమైన వివాదాలు ఎక్కువైనాయి.

ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో అధికారంలో ఉన్న తెలుగు దేశ ప్రభుత్వం ప్రధానిపై, కేంద్ర మంత్రులపై, రాష్ట్ర గవర్నర్లపై తరచూ ధ్వజం ఎత్తడం, తమ వైఫల్యానికి కేంద్రాన్ని అనేక సందర్భాల్లో నిందించటం సర్వసాధారణ మైంది.

2. 356 నిభంధన కింద ఒక రాష్ట్రంలో ప్రభుత్వాన్ని రద్దు చేసి కేంద్ర పాలనను విధించటానికి రాష్ట్రపతికి రాజ్యాంగ రీత్యా అధికారం ఉంది. ఈ అధికారాన్ని అనేక సందర్భాల్లో కేంద్ర ప్రభుత్వం పాక్షిక ప్రయోజనాల దృష్ట్యా దుర్వినియోగం చేయటం జరిగింది. 1988 లో నాగాలాండ్‌లో, మిజోరంలో, కాంగ్రెస్ ప్రభుత్వాలు పడిపోయిన తర్వాత కాంగ్రెసేతర కూటమికి ప్రభుత్వాన్ని ఏర్పాటు చేయటానికి అవకాశం ఇవ్వకుండా రాష్ట్రపతి పాలనను విధించటం సర్వత్రా నిరసన ఏర్పడింది. అందువల్ల కొన్ని ప్రతి పక్షాలు ఈ 356 నిబంధన ను రాజ్యాంగం నుంచి తొలగించాలని కోరుతున్నాయి.

3. రాష్ట్ర ప్రభుత్వ స్వంతంత్ర ప్రతిపత్తిని, అధికారాలను తగ్గించినందుకు చూపించేనిరసన రాష్ట్ర ప్రభుత్వ నిర్మాణం రాజ్యాంగ పరంగా గుర్తింపు పొంది ఏర్పడినప్పటికీ రాష్ట్రకార్యనిర్వాహక వర్గం, శాసనసభల

కొనసాగింపు, కేంద్ర ప్రభుత్వ దయాధర్మాలపై ఆధారపడి ఉంది. 1978 లో కాంగ్రెస్ పార్టీ అధికారంలో ఉన్న రాష్ట్రాల శాసనసభలను మూకుమ్మడిగా రద్దు చేసి నాటి జనతా ప్రభుత్వం అనేక విమర్శలకు గురైంది.

4. సమైఖ్యీకరణకు బదులు అధికారాల కేంద్రీకరణ ఎక్కువగా ఉండటం వల్ల అటువంటి ధోరణులను అరికట్టడానికి తగిన ప్రయత్నాలు చేయాలి.

6.11 రావల్సిన మార్పులు:-

కొరతల రాజకీయాల వల్ల కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాల్లో తరచూ వివాదాలు, ఉద్రిక్తతలు ఏర్పడుతున్నాయి. వీటిని తొలగించడానికి రాజ్యాంగ చట్టాల్లో అమల్లో ఉన్న కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాలను పటిష్టం చేయటానికి ఈ కింద సూచించిన మార్పులు అవసరం.

1. కేంద్ర, రాష్ట్ర సంబంధాలను మెరుగుపరచటంలో పార్టీ వ్యవస్థ చాలా ప్రధాన పాత్రను నిర్వహిస్తుంది. కాంగ్రెస్, కాంగ్రెసేతర ప్రభుత్వాలకు కేంద్ర రాష్ట్రాలను ఏకకాలంలో పనిచేస్తున్నపుడు ఈ రాజకీయ పక్షాలు ఒక మౌళిక అంశాన్ని బాగా గుర్తించుకోవాలి. ఒక పార్టీలో వ్యవహరించటం వేరు, ఒక ప్రభుత్వంలో వ్యవహరించడం వేరు. ప్రభుత్వపరంగా వ్యవహరిస్తున్నపుడు పార్టీ పరంగా చేసే విమర్శనలు మరీ చౌకబారుగా ఉంటే అవి కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాలను మరింత బెడిసి కొట్టే ప్రమాదం ఉంది. అంతేగాక బహుపార్టీ పద్ధతి ఉన్న భారతదేశంలో రాజకీయహుందాతనం ప్రదర్శించటం ద్వారా కేంద్ర రాష్ట్రాలు సజావుగా వ్యవహరించటం సాధ్యమౌతుంది. కేవలం రాజకీయ ప్రయోజనాలను ఆశించి పరస్పరం మిమర్శించుకోవటం వల్ల నిందారోపణలు చేయటం వల్ల ప్రయోజనం ఏర్పడదు.

2. జాతీయ ప్రణాళిక సంఘం నిర్మాణంలో కొన్ని మౌలిక మార్పులు అవసరం. జాతీయ ప్రణాళికలను రూపొందించటంలో రాజకీయ వేత్తల ప్రమేయాన్ని తగ్గించాలి. ప్రణాళికాసంఘం నిపుణులతో ఏర్పాడాలి. దాని నిర్వహణపై రాజకీయవేత్తల పెత్తనం పరిమితినివ్వాలి. ఈ ప్రణాళికా సంఘం వివిధ రాష్ట్రాల్లో అమల్లో ఉన్న ప్రణాళికా పరమైన పథకాలను, తరచూ సమీక్షిస్తూ, నిర్మాణాత్మకమైన మార్పులను, చేర్పులను సూచించాలి. వనరుల సమీకరణ, ఉత్పత్తి పెరుగుదల, రవాణా, పంపిణీ సౌకర్యాలు, స్థానిక అవసరాలు మొదలైన వాటిని దృష్టిలో పెట్టుకుని సత్వర ఆర్థికాభివృద్ధికి అనుగుణంగా పారిశ్రామికీకరణకు వివిధ పథకాల విస్తీరణకు అనువైన ప్రదేశాలను ఎంపిక చేసుకోవాలే కాని రాజకీయ ప్రయోజనాల దృష్ట్యా కేంద్రంపై ఒత్తిడి తెచ్చి అనేక అనుత్పాదక పథకాలకు కావాల్సిన నిధులను సమకూర్చుకోవటానికి ఆందోళనలు, ఒత్తిడి పెరుగుతాయి. అంతేకాకుండా ప్రణాళికల్లో లేని అంశాలను సూచించని పతకాలకు అమలు పరచటంలో రాష్ట్రప్రభుత్వం తక్కువ ఉత్సాహాన్ని చూపించనట్లైతే ఆర్థిక రంగంలో కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాలు మెరుగుపడానికి అవకాశాలు ఉన్నాయి.

3. 1980 సంవత్సరాల్లో ఏర్పడ్డ ప్రాంతీయ పక్షాలు చాలావరకు కేంద్రవ్యతిరేకధోరణిని అనవసరమైన సందర్భాల్లో కూడా అనుసరుస్తున్నాయి.

సమాఖ్యలక్ష్యం జాతీయ సమైక్యతతో పాటు రాష్ట్ర ప్రత్యేక ఆసక్తులను కాపాడటం జాతి ప్రయోజనంతో రాష్ట్రాల ప్రత్యేక ఆసక్తులకు సమన్వయం చేయటం ద్వారా కొన్ని పరిమితులను ప్రాతీయ పక్షాలు ఐచ్ఛికంగా అనుసరించటం భారత రాజకీయ వ్యవస్థ దీర్ఘకాలిక మనుగడకు చాలా అవసరం.

4. కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య తరచూ సంఘర్షణలకు కారణం గవర్నర్ వ్యవహరించే పద్ధతి. గవర్నర్‌లు రాజకీయ వేత్తలుగా కేంద్రప్రభుత్వ ఏజెంట్లుగా కాకుండా రాజ్యాంగ పరంగా తమ విధులను అక్షరాలా, భావపరంగా నిర్వహించనట్లైతే, హుందాతో వ్యవహరిచనట్లైతే, కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాల మధ్య ఉన్న ఉద్రిక్తతలను కొంత వరకు తొలిగించుకోవటం సాధ్యమౌతుంది.

గవర్నర్‌లను నియమించుకోవటంలో ఆయా రాష్ట్రాల ముఖ్యమంత్రులు సంప్రదించటం అనే రాజ్యాంగ సంప్రదాయాన్ని గౌరవిచటం ఉభయాత్రా శ్రేయస్కరం, అదే విధంగా ఏయే సందార్భాల్లో 356 నిబంధన కింద రాష్ట్రపతి పాలన విధించమని గవర్నర్ రాష్ట్రపతికి నివేదికలు పంపటంలోగల తన విచక్షణాది . కారాన్ని జాగ్రత్తగా, వివాదాలకు అతీతంగా వినియోగించాలి. 1988 లో తమిళనాడు, నాగాలాండ్, మిజోరాం గవర్నర్‌లు తొందరపడి వ్యవహరించటం వల్లనే ఆయా రాష్ట్రాల అనేక రాజకీయ వివాధాలు ఏర్పడ్డాయి.

సర్కారియా సంఘం సూచనలు గల కాలంలో పరిపాలనా సంస్కరణల సంఘం చేసిన సూచన లు, రాజమన్నారు సంఘం నివేదిక అటుంచి, కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు జ్ఞాపకం ఉంచుకోవాల్సిన అంశం మరో కటి ఉంది. అది మన ప్రజాస్వామ్యం మనుగడ, కేంద్ర ప్రభుత్వం రాష్ట్రాల సహకారం లేకుండా తన విధానాల ను అమలు పరచలేదు. తన విధానాలు విజయవంతంగా రాష్ట్రాలో అమలు కావలంటే రాజకీయ సుస్థిరత పాలనా కొనసాగింపు చాలా అవసరం. కేంద్ర ప్రభుత్వ జోక్యం తరచూ రాష్ట్రపతి పాలన విధింపు ముఖ్య మంత్రుల మార్పు మొదలైన పాక్షిక ప్రయోజనాల కోసం చేసినపుడు అభివృద్ధి కుంటుపడుతుంది. సుస్థిరత లోపిస్తుంది. అదే విధంగా రాష్ట్రాలు కూడా కేంద్రం సహకారం లేకుండా ప్రజలు ఆకర్షించే పధకాలను అమలు పరచలేవు. ఆఖరకు కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల నిర్వహణలో రాజకీయ పార్టీలు తప్పనిసరి కాబట్టి రాజకీయ పార్టీల, రాజ్యాంగ భవితవ్యం ప్రజల ఆదరణపై ఆధారపడి ఉంటాయి. ఈనాడు సామాన్య మానవుడి కంటే సగటు ఓటరుకు కావాల్సింది. తన అవసరాలు తీర్చే ప్రభుత్వం. అతడు రాజకీయ నినాదాలు రాజ్యాంగ చట్టాల పట్ల తక్కువ విధేయతను చూపిస్తున్నాడు. వీటన్నిటిని దృష్టిలో పెట్టుకుని, కేంద్ర కాష్ట్రాలు కేవలం రాజకీయ, ఎన్నికల ప్రయోజనాలను మాత్రమే కాకుండా కొంత వాస్తవికతను చూపించాలి.

6.12 కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాల్లో గవర్నర్ పాత్ర:-

కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాల్లో గవర్నర్ పాత్ర ఇటీవలి కాలంలో అనేక విమర్శలకు గురైంది. ఆంధ్రప్రదేశ్, కేరళలో తమిళనాడులో, పశ్చిమబెంగాల్లో ఆయా రాష్ట్రల ప్రభుత్వాలు తరచూ వివాదాలకు

దిగటమే కాకుండా 1988 లో లోకాయుక్త నియామకాన్ని జాప్యం చేయటం వల్ల రాష్ట్ర ప్రభుత్వం సూచించిన వ్యక్తికి ఆపదవికి నియమించటానికి గవర్నర్ నిరాకరించటం వల్ల గవర్నర్ మీద ఫిర్యాదు చేస్తూ గవర్నర్ చర్య ను విమర్శిస్తూ రాష్ట్ర మంత్రిమండలి ఒక తీర్మానాన్ని అమోదించింది. అంతేకాక గవర్నర్‌పై ఒక వినతి పత్రాన్ని రాష్ట్రపతికి కూడా తెలుగుదేశ ప్రభుత్వం సమర్పించింది. సర్కారియా కమిషనరు కూడా తెలుగుదేశం గవర్నర్ పదవి అవసరమని, రాజకీయ వివాదాలకు నిలయమని అందువల్ల గవర్నర్ పదవిని రద్దు చేస్తే బాగుంటుంద ని ఒక వాదాన్ని సమర్పించింది. అంతకు ముందు డి.యం.కె పార్టీ కూడా ఇటువంటి విజ్ఞప్తినే చేసింది. రాష్ట్రాని కి లాంచన ప్రాయమైన రాజ్యాంగాధిపతిగా వ్యవహరించాల్సిన గవర్నర్ కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాల్లో కీలకపాత్ర వహిస్తున్నాడు.

రాష్ట్రానికి రాజ్యాంగాధిపతియైన గవర్నర్‌ను రాష్ట్రపతి ఐదు సంవత్సరాల పదవికాలానికి నియమి స్తారు. గవర్నర్‌ను ఒక రాష్ట్రం నుంచి మరొక రాష్ట్రానికి బదిలీ చేయనచ్చు. పదవీ కాలాన్ని పొడిగించవచ్చు. గవర్నర్‌ను పదవి నుంచి తొలగించే అధికారం రాష్ట్రపతికి మాత్రమే ఉంది. రాజ్యసభ సభ్యుడికి కావాల్సిన అర్హతలు ఉన్న వ్యక్తికి గవర్నర్‌గా నియమించే వ్యక్తి కేంద్రంలో అధికార పార్టీ సభ్యుడు లేదా వివాదాస్పదమైన నాయకుడు లేదా ఎన్నికల్లో ఓడిపోయిన మంత్రి, ముఖ్యమంత్రి అవడం తరచుగా జరుగుతుంది.

ఆంధ్రప్రదేశ్ రాజకీయాలకు దూరంగా ఉంచటానికి డాక్టర్ చెన్నరెడ్డి రెండు పర్యాయాలు (ఉత్తర ప్రదేశ్, పంజాబ్) గవర్నర్ నాటి ప్రధాని శ్రీమతి గాంధి సలహాపై రాష్ట్రపతి నియమించాడు. కలప కుంభకోణం లో వివాదాస్పదమై రాజకీయంగా తలనొప్పిని సృష్టించిన హిమాచల్ ప్రదేశ్ ముఖ్యమంత్రి రామ్‌లాల్‌ను ఆంప్రదేశ్ గవర్నర్ నియమించారు.

నిజానికి రాజ్యాంగ పరిషత్ సభ్యుల్లో కొంతమంది గవర్నర్‌ను ఎన్నుకోవాలని సూచించారు, అయితే శాసన సభ ద్వారా ఎన్నికైన గవర్నర్ రాష్ట్ర ముఖ్యమంత్రితో సమానంగా అధికారాన్ని చెలాయించటానికి ప్రయత్నించ వచ్చని, అంతేకాకుండా పార్లమెంటరీ ప్రజాస్వామ్యంలో రాష్ట్రపతి నామమాత్రంగా వ్యవహరించాలంటే గవర్నర్ రాష్ట్రపతి నియమించటం సమంజసమని భావించటం జరిగింది.

6.13 గవర్నర్ వివాదాలకు కారణాలు:-

1967 వరకు గవర్నర్ పదవి ఎటువంటి వివాదాలకు అవకాశం కల్పించలేదు. అంతవరకు గవర్నర్ పదవి అంలంకార ప్రాయంగా ఉండేది. మధ్యప్రదేశ్ గవర్నర్‌గా పనిచేసిన డా. భోగరాజు పట్టాభి సీతారామయ్య గవర్నర్ పదవి అలంకార ప్రాయమైందని ఎవరైన రాజకీయాల నుంచి విరమించి విశ్రాంతి తీసుకోవటానికి చక్కగా ఉపయోగపడుతుందని తన ఆత్మకథలో రాసాడు.

1967 వరకు కేంద్రంలోను రాష్ట్రాల్లోను ఒకే పార్టీ (కాంగ్రెస్ పార్టీ) అధికారంలో ఉండటం వల్ల కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య వివాదాలు ఎక్కువగా ఏర్పడలేదు. అందువల్ల గవర్నర్ సాహిత్యం, సాంస్కృతిక కార్యక

లాపాలతోను తాను నిర్వహించాల్సిన అధికార కార్యక్రమాల్లో పాల్గొనటం మినహాయిస్తే ఇతరత్రా మరేమి పని ఉండేది కాదు. కొన్ని సార్లు ఆయన పేరు కూడా ప్రజల్లో చాలామందికి తెలిసేది కాదు అనటం అతిశయోక్తి కాదేమో! అయితే 1967లో జరిగిన నాల్గో సాధారణ ఎన్నికల్లో మొదటిసారిగా కాంగ్రెస్ పార్టీ అనేక ఉత్తరాది రాష్ట్రాల్లో తన ప్రాభవాన్ని కోల్పోయింది. అనేక రాష్ట్రాల్లో కాంగ్రెస్ ప్రతిపక్ష ప్రభుత్వాలు అధికారంలోకి వచ్చాయి . 1967-72 మధ్య కాలంలో ప్రతిపక్షాల బలహీనత, కాంగ్రెస్ పార్టీ మార్పిడుల ద్వారా రాజకీయ అస్థిరత ఏర్పడింది. కొన్ని రాష్ట్రాల్లో శాసన సభల్లో ఏ పార్టీకి మెజారిటీ లేకపోవటం వల్ల గవర్నర్ జోక్యంతో రాష్ట్రపతి పాలన విధించడం జరిగింది. ఆ సందర్భంలో మెజారిటీ నిరూపించుకోవటానికి అవకాశం ఇవ్వకుండా గవర్నర్లు శాసనసభను రద్దు చేయమని రాష్ట్రపతికి నివేదిక పంపారని ప్రతిపక్షాలు విమర్శించటం, కాంగ్రెస్ పార్టీ తిరిగి అధికారంలోకి రావటానికి గవర్నర్లు తోడ్పడుతున్నారన్న విమర్శకూడా సర్వత్రా వినిపించింది.

గవర్నర్‌ను రాష్ట్రపతి కేంద్ర ప్రభుత్వ సలహాపై నియమించటంవల్ల కేంద్రంలో అధికార పక్షానికి చెందిన వ్యక్తి ఉంటారని, అటువంటి వ్యక్తి కేంద్రానికి విధేయత చూపిస్తారన్న విషయం ఎన్నో సార్లు స్పష్టమైందని పలువురు భావిస్తున్నారు. ఇందుకు ఉదాహరణలు చెప్పుకోవాలంటే జమ్ము కాశ్మీర్‌లో ఫరూక్ అబ్దుల్లా ప్రభుత్వాన్ని కూలదోసి సలాంషాను కాంగ్రెస్ మద్దతులో ముఖ్యమంత్రిని చేయటంలో ఆ రాష్ట్ర గవర్నర్ జగన్ మోహన్ ప్రోత్సాహంతో నిర్వహించిన పాత్ర సర్వత్రా విమర్శలకు గురైంది. అదే విధంగా ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో 1984 ఆగస్టులో యన్.టి. రామారావు ప్రభుత్వాన్ని రద్దుచేసి నాదెండ్ల భాస్కరరావును ముఖ్యమంత్రిని చేసి మెజారిటిని నిరూపించుకోవడానికి అప్పటి గవర్నర్ రామలాల్ భాస్కరరావును నెలరోజులు వ్యవధిని ఇవ్వటంతో రాష్ట్రమంతటా "ప్రజాస్వామ్య పునరుద్ధరణం" ఉద్యమం జరిగి శాంతి భద్రతలు లోపించి చివరికి గవర్నర్ రామలాల్ రాజీనామా చేసి ప్రజా జీవితం నుంచి తెరమరుగు అవ్వాల్సిన పరిస్థితి ఏర్పడింది.

6.14 గవర్నర్ - కేంద్రం హితకారియా?

ఒక రాష్ట్రానికి లాంఛన ప్రాయమైన అధిపతిగా రాష్ట్రపతి ద్వారా నియమితులైన గవర్నర్ తన పదవి బాధ్యతలను నిర్వహించటంలో ఎలా వ్యవహరిస్తారు? శాసనసభలో మెజారిటీ మద్దతు ఉన్న ముఖ్యమంత్రి సలహాను గవర్నర్ పాటించాలి. అయితే గవర్నర్ ముఖ్యమంత్రిని కాదని వ్యవహరించటం తరచుగా జరుగుతుంది. దీనికి ప్రధాన కారణం కేంద్రంలో, రాష్ట్రంలో విభిన్న రాజకీయ పక్షాలు అధికారంలో ఉండటమే. కేవలం రాజ్యాంగపరంగా నామమాత్రపు అధిపతిగా లాంఛనప్రాయంగా మంత్రిమండలి సలహాపై మాత్రమే వ్యవహరిస్తే గవర్నర్ కేంద్రాన్ని కాదనాల్సివస్తుంది. కేంద్ర ప్రభుత్వ దయాదాక్షిణ్యాలు ఉన్నంత వరకే ఆయన తన పదవిని నిలుపుకోగలుగుతారు. స్వతంత్రంగా వ్యవహరించాలన్న గవర్నర్ కేంద్రం అయిష్టానికి సరి అవ్వక తప్పదు. జమ్మూ కాశ్మీర్‌లో ఘరూక్ అబ్దుల్లా ప్రభుత్వాన్ని పడగొట్టడంలో సహకరించని బి.కె. నెహ్రూను తప్పించి జగన్‌మోహన్‌ను గవర్నర్‌గా నియమించి ఫరూక్ ప్రభుత్వాన్ని కేంద్రం ఆయన

సహాయంతో పడగొట్ట గలిగింది. అదే విధంగా గవర్నర్ రామ్‌లాల్ సహాయంలేకుండా 1984లో యన్.టి.ఆర్ పతనం సాధ్యమయ్యేది కాదు. ముందు నుయ్యి, వెనుక గొయ్యిలా గవర్నర్ పరిస్థితి ప్రస్తుత రాజకీయ పరిణామాల మధ్య సందిగ్ధావస్థలో ఉంది.

6.15 ముఖ్యమంత్రి సలహాను గవర్నర్ పాటించాలా?

రాష్ట్ర గవర్నర్ రాజ్యాంగం కొన్ని విచక్షణాధికారాలను కల్పించింది. వీటిని నిర్వహించటంలో గవర్నర్ మంత్రి మండలి సలహాను గవర్నర్ పాటించాల్సిన అవసరంలేదు. మంత్రిమండలి రద్దు చేయటంలో లేదా శాసన సభను సమావేశపరచటంలో లేదా శాసనసభ ఆమోదించిన ఒక బిల్లును రాష్ట్రపతి పరిశీలన కోసం ఆపడంలో లేదా రాష్ట్రంలో ప్రభుత్వం రాజ్యాంగ పరంగా పనిచేయటంలో విఫలమైనప్పుడు, రాష్ట్రపతి పాలన కోసం సిఫారసు చేసే సందరర్భంలో గవర్నర్ తన విచక్షణాధికారాన్ని ఉపయోగించవచ్చు.

పైన పేర్కొన్న సందర్భాలే కాకుండా రాష్ట్రపతికి 15 రోజులకొకసారి రాష్ట్ర పరిస్థితిని గురించి శాంతిభద్రతలను గురించి సాధారణ పాలన గురించి గవర్నర్ ఒక రహస్య నివేదికను పంపుతారు.
ఈ సందర్భంలో గవర్నర్ మంత్రిమండలి సలహాను గవర్నర్ తీసుకోవాల్సిన అవసరం లేదు. అయితే గవర్నర్ విచక్షణాధికారాలు రాజకీయ దృక్పథంతో ముడిపడటం వల్ల అవి తరచూ వివాదాస్పదం అవుతాయి.

6.16 గవర్నర్ ముఖ్యమంత్రిని తొలగించగలరా?

శాసనసభలో ముఖ్యమంత్రి మెజారిటీని కోల్పోయినట్లు గవర్నర్‌కు అనుమానం కలిగితే ఆయన రెండు విధానాలను అవలంబిచవచ్చు.

1. శాసనసభ సమావేశం వెంటనే ఏర్పాటుచేసి ముఖ్యమంత్రి తన మెజారిటీని నిరూపించుకోమని కోరటం.
2. మరొకరిని ముఖ్యమంత్రిగా నియమించి ఆయన తన మెజారిటీని నిరూపించుకోవాలని నిర్దేశించటం.

మెజారిటీని కోల్పోయిన ముఖ్యమంత్రి సలహాను గవర్నర్ స్వంతంగా నిర్ణయం తీసుకోవాల్సిందే. రాజ్యాంగం ఇత మిద్ధంగా ఏమి చెప్పలేదు.

ప్రభుత్వ బలాబలాలు తేల్చాల్సిన వేదిక శాసనసభ. శాసనసభ విశ్వాస లేదా అవిశ్వాస తీర్మానం ద్వారా ముఖ్యమంత్రికి మెజారిటీ మద్దతు ఉందో లేదో నిర్ణయిస్తుంది. అయితే ముఖ్యమంత్రికి మద్దతు ఉందా లేదా తేల్చుకోవటం గవర్నర్ సొంత నిర్ణయంపై ఆధారపడి ఉంటుంది. ఎందుకంటే రాజ్యాంగం ప్రకారం గవర్నర్ సొంత నిర్ణయంపై ఆధారపడి ఉంటుంది. ఎందుకంటే రాజ్యాంగం ప్రకారం గవర్నర్ ముఖ్య మంత్రిని నియమిస్తాడు. ఆయన సలహాపై గవర్నర్ మంత్రులను నియమిస్తాడు. మంత్రిమండలి గవర్నర్ ఆమోదంపై పదవిలో కొనసాగుతుంది అని రాజ్యాంగం చెబుతుంది. అయితే అదే రాజ్యాంగం "మంత్రిమండ లి శాసనసభకు సమిష్టి బాధ్యత వహిస్తుంది" అని కూడా చెబుతుంది. దీన్ని బట్టి శాసనసభలో మెజారిటీ

మద్దతున్న నాయకుడిని ముఖ్యమంత్రిగా నియమించాలన్నది స్పష్టంఅవుతుంది. అయితే ఈ అస్పష్టమైన రాజ్యాంగ పరిస్థితి అనేక సందర్భాల్లో ముఖ్యంగా ప్రతిపక్షాలు అధికారంలో ఉన్న రాష్ట్రాల్లో అనేక వివాదాలు ఏర్పడటానికి, రాజకీయ ప్రయోజనాల కోసం రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలను పడగొట్టడానికి గవర్నర్‌ను ఒక పావుగా వినియోగించుకోటానికి అవకాశం కల్పిస్తుంది. సిక్కిం, కాశ్మీర్, ఆంధ్రప్రదేశ్, నాగాలాండ్, మిజోరం రాష్ట్రాల్లో సంభవించిన రాజకీయ పరిణామాలు ఇందుకు నిదర్శనం.

రాజ్యాంగ పరిధి, వాస్తవ పరిస్థితి ఈ రెంటిని పరిశీలించినట్లైతే గవర్నర్ నామమాత్ర రాష్ట్రాధిపతి గా వ్యవహరించటంకంటే రాష్ట్రపతికి ఎక్కువ బాధ్యత వహించేటట్లు కన్పిస్తుంది.

6.17 రాష్ట్రపతి పాలన:-

రాజ్యాంగంలోని 356వ నిబంధన కింద ఒక రాష్ట్రంలో రాష్ట్రపతిపాలన విధించటంలో గవర్నర్ రాజ్యాంగం ఇచ్చిన విచక్షణాధికారాన్ని కేంద్రంలో అధికారంలో ఉన్న పార్టీని మెప్పించటానికి ఉపయోగించటం జరుగు తుందన్న విమర్శ, ఆ విమర్శకు తగిన అనుకూల సాక్ష్యాలు అనేక సందర్భాల్లో కొట్టొచ్చినట్లు కనపడటంవల్ల గవర్నర్ పదవి వివాదాస్పదంగా ముఖ్యంగా ఆయన విచక్షణాధికారాలను వినియోగించే సందర్భంలో అనేక విమర్శలకు గురైంది. రాష్ట్రంలో రాజ్యాంగపరంగా ప్రభుత్వం పనిచేయటంలో విఫలమైందని నిర్ధారించినపుడు లేదా శాంతి భద్రతలను పరిరక్షించటంలో రాష్ట్రప్రభుత్వం పూర్తిగా విఫలమైందని గవర్నర్ భావించినపుడు ఈ ముగింపు అభిప్రాయానికి రావటానికి గవర్నర్‌కు ఖచ్చితమైన సమాచారం ఎలా లభ్యమవుతుంది? అంతేకాక గవర్నర్ రాష్ట్రపతికి పంపిన నివేదికను ఆ నివేదికపై రాష్ట్రపతి తీసుకున్న చర్యను న్యాయస్థానంలో సవాలు చేయటం వీలుకాకపోవటంవల్ల గవర్నర్ నిర్ణయం చాలా సందర్భాల్లో కేంద్రం అభిప్రాయం ద్వారా ప్రభావితం అవుతుందన్న విమర్శ సర్వత్రా ఉంది. అందువల్ల కేంద్రం నియమించిన గవర్నర్ కేంద్రానికి ఏజంట్‌గా పనిచే స్తున్నారని తీవ్రంగా విమర్శలకు లోనైన గవర్నర్ ఒకవైపు రాజ్యాంగ పరంగా అలంకార ప్రాయంగా రాష్ట్రాధిపతి గా ఉంటూ మరొకవైపు విచక్షణాధికారాలను ఉపయోగిస్తూ రాష్ట్రపతి ప్రతినిధిగా వ్యవహరించటం ద్విపాత్రా భినయంగా కనిపిస్తుంది.

గవర్నర్‌లను కేవలం లాంఛన ప్రాయమైన రాష్ట్రాధినేతలుగా మాత్రమే రాజ్యాంగం ఉద్దేశించింది. మంత్రి వర్గాలు వస్తాయి, పోతాయి. కాని రాజ్యాధికారం (స్టేట్) అవిచ్ఛిన్నంగా కొనసాగాల్సిందే. అందువల్లనే గవర్నర్ పదవిని రాజ్యాంగం సృష్టించింది. అయితే అసలు పరిపాలనంతా ప్రజలు ఎన్నుకొన్న మంత్రిమండలి నిర్వహిం చాలని రాజ్యాంగం నిర్ణయించింది. ఒక రాష్ట్రంలో రెండు అధికార కేంద్రాలు ఉండరాదు. కాబట్టి మంత్రి మండలిదే పై చేయిగా నిర్దేశించింది.

గవర్నర్ విచక్షణాధికారాలను రాజ్యాంగం పేర్కొన్నప్పటికీ అవి ప్రధానంగా రెండు సందర్భాల్లోనే అమల్లోకి వస్తాయి. ఒక ముఖ్యమంత్రిని నియమించే సందర్భంలో, రెండోది రాజ్యాంగ బద్ధంగా రాష్ట్ర

పరిపాలన కొనసాగటానికి వీలులేని పరిస్థితి ఏర్పడిందని నిర్ణయించాల్సిన సమయంలో ఇక మిగిలిన సందర్భాల్లో గవర్నర్ మంత్రివర్గ సూచన మేరకు నడుచుకొన్నట్లైతే రాజకీయంగా రాజ్యాంగ పరంగా అనేక వివాదాలు తొలగిపోతాయి.

6.18 గవర్నర్ పదవిని రద్దు చేయాలి?

గవర్నర్ పదవికి నియామకంపట్ల, గవర్నర్ పదవి నిర్వహణ పట్ల ఎపుడు వివాదాలు వస్తూనే ఉన్నాయి. గవర్నర్లను సాధారణంగా ఈ కింది వర్గాలనుంచి నియమిస్తున్నారని కేంద్ర ప్రభుత్వాన్ని విమర్శకులు విమర్శిస్తూ ఉంటారు.

1. ఎన్నికల్లో ఓడిపోయిన అధికారపార్టీకి సంబంధించిన ప్రముఖులు. ఉదా:- బ్రహ్మానందరెడ్డి, కోన ప్రభాకరరావు, వెంకటసుబ్బయ్య.

2. ఆయా రాష్ట్రాల్లో కేంద్రంలోని అధికారపార్టీ నామినేట్ చేసే ముఖ్యమంత్రిలకు అదే పార్టీలో ఉండి అడ్డంకులు, అసమ్మతి వర్గాలను సృష్టించేవారు. ఉదా:- యం. చెన్నారెడ్డి, వసంత దాదా పాటిల్.

3. కేంద్రంలోనే లేదా రాష్ట్రాల్లోనే ముఖ్యమంత్రులుగా ఉండి అక్కడ అసమర్థులని అవాంఛనీయులని భావించేవారు. ఉదా:- రామూల్

4. అధికార పార్టీకి విధేయులుగాను, అనుకూలంగానూ ఉండి కొన్ని పరిస్థితుల్లో మెహర్బానీ సంపాదించిన మాజీ ఉన్నతోద్యోగి వర్గం. ఉదా:-ఎ.ఎల్. ఖురానా, కె.సి. అలెగ్జాండర్

5. కొంచెం చురుకుగా వ్యవహరించాల్సిన మంత్రిపదవిని నిర్వహించలేక అశక్తులై వృద్ధాప్యంలో ఉన్నవారు. ఉదా:- కె.సి. అబ్రహం, ప్రభుదాన్ పట్వారీ

అయితే అనేక రాష్ట్రాల్లో కాంగ్రెసేతర ప్రభుత్వాల్లో ఏర్పడ్డప్పటినుంచీ అక్కడి కాంగ్రెస్‌వాదులైన గవర్నర్‌లకు కాంగ్రెసేతర మంత్రి వర్గాలకు బొత్తిగా పడకపోవడంవల్ల గవర్నర్ పదవి వివాదాల వలయంలో చిక్కుకొన్నది. ఇందుకు ఉదా:- కేరళ గవర్నర్ శ్రీమతి రామ్ దుల్హారి సిన్హాకు అక్కడి వామపక్ష సంఘటన మంత్రి వర్గానికి మధ్య ఏర్పడ్డ తీవ్రమైన విభేదాలు, ఆమె వ్యవహారసరళి పట్ల రాష్ట్ర అసెంబ్లీ తీవ్ర అసంతృప్తిని వ్యక్తం చేస్తూ ఆమోదించిన తీర్మానం ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో గవర్నర్ కుముద్‌బెన్ జోషికి రాష్ట్ర మంత్రివర్గానికి మధ్య అభిప్రాయ భేదాలు ఎంత తీవ్ర స్థాయికి వెళ్ళాయి. ఇటువంటి వివాదాస్పదమైన గవర్నర్‌లు కాంగ్రెసేతర రాష్ట్రాలకే పరిమితం కాలేదు. కాంగ్రెస్ మంత్రి వర్గం ఉన్న రాష్ట్రాల్లో కాంగ్రెస్‌వారి గవర్నరైనప్పుడు కూడా అంతా సామరస్యంగా సాగిపోతుందని చెప్పటానికి వీల్లేదని బీహార్ ముఖ్యమంత్రి భగవత్‌ఝూ ఆజాద్‌కు ఆ రాష్ట్ర గవర్నర్ గోవింద నారాయణ్‌సింగ్‌కు మధ్య వచ్చిన తీవ్రమైన విభేదాలను ఉదాహరణగా తీసుకోవచ్చు. అయితే విభేదాలు ఉన్నంత మాత్రాన గవర్నర్ పదవిని రద్దు చేయాలనటం సమంజసం కాదు. రాష్ట్రంలో

రాజకీయ అస్థిరత ఏర్పడ్డప్పుడు రాష్ట్ర పాలనను గవర్నర్ నిర్వహిస్తారు. కాని వివాదాలు రాకుండా ఉండాలంటే గవర్నర్ పదవిని, ఆ పదవికి ఉన్న అధికారాలను, విధులను కేంద్రం జోక్యానికి అతీతంగా ఉంచటానికి కొన్ని సంస్కరణలను వెనువెంటనే అమలు పరచాలి. గవర్నర్‌ను రాష్ట్రపతి కేవలం ప్రధాని సలహాపైనే నియమించటం మంచిది కాదని స్వతంత్ర ప్రతిపత్తిగల ఒక సంఘం చూపించిన పేర్ల జాబితానుంచి ఒకరిని గవర్నర్‌గా నియమించాలని కొందరు సూచించారు. లోక్‌సభ స్పీకర్‌వలె రాష్ట్ర గవర్నర్ కూడా క్రియాశీలక రాజకీయాలకు దూరంగా ఉండటమే కాదు, ఉన్నట్లు అందరికి అభిప్రాయం కలిగించటం చాలా అవసరం. రాజకీయ రంగంలో వ్యక్తిగతంగా ఎటువంటి వివాదాలు లేనివారిని, పాలనా రంగంలో అనుభవం, పేరుగడించిన వారిని, మేధావి వర్గానికి చెందినవారిని గవర్నర్లుగా నియమించినపుడు ఆ పదవి వల్ల ప్రయోజనం, ఆ పదవికి గౌరవ ప్రతిష్టలు ఏర్పడతాయి. అలా కాకపోతే ఈ వివాదాలు ఈ విమర్శలు సమసిపోవటం సాధ్యంకాని విషయమే అవుతుంది.

6.19 సారాంశం:- పార్లమెంటరీ ప్రభుత్వంలో మంత్రిమండలి శాసన సభ మద్దతుపై పదవిలో కొనసాగుతుంది. కాబట్టి అనిశ్చిత రాజకీయ పరిస్థితిలో ప్రభుత్వం రద్దయినపుడు ప్రత్యామ్నాయ ప్రభుత్వం సాధ్యంకానపుడు గవర్నర్ ఆవశ్యకత తప్పనిసరి అవుతుంది. అందువల్ల గవర్నర్ పదవిని రద్దు చేయాలని వారించటంకంటే ఆ పదవిని నిర్వహించేవారు తమ అధికారాలను దుర్వినియోగం చేయకుండా కేంద్ర ప్రభుత్వం కనుసన్నల్లో మెలగకుండా రాజ్యాంగపరమైన జాగ్రత్తలు తీసుకోవటం అవసరం.

6.20 - మాదిరి ప్రశ్నలు:-

1. కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాలలో శాసన పరమైన సంబంధాలను గురించి వివరించుము.
2. కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాలలో పరిపాలన మరియు ఆర్థిక సంబంధాలు గురించి వివరించుము.
3. కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాలపై ఏర్పాటు చేయబడిన సర్కారియా కమిషన్ చేసిన సిఫార్సులను వివరించుము.
4. కేంద్ర రాష్ట్ర సంబంధాలపై గవర్నర్ పాత్రను విమర్శనాత్మకంగా వివరింపుము.

6.21 - చదువతగిన గ్రంథాలు:-

1. Indian Government and Politics – J.C Johari
2. Introduction to the Constitution of India – D.D.Basu
3. Indian Political System – Hans Raj.

పాఠం - 7
పార్లమెంటు

7.0 లక్ష్యం:

భారత పార్లమెంటు నిర్మాణం, అధికార - విధుల గురించి వివరించటం ఈ పాఠం యొక్క లక్ష్యం.

విషయక్రమం:

7.1 పరిచయం

7.2 భారత రాజ్యాంగం - పార్లమెంటు

7.3 లోక్‌సభ - నిర్మాణం

7.3.1 లోక్‌సభ సభ్యుల ఎన్నిక - ప్రాతినిధ్యం

7.3.2 లోక్‌సభ సభ్యునిగా పోటిచేయటానికి అర్హతలు

7.3.3 పదవీకాలం

7.4 రాజ్యసభ నిర్మాణం - ఎన్నిక

7.4.1 రాజ్యసభ సభ్యునిగా ఎన్నిక కావటానికి అర్హతలు

7.4.2 రాజ్యసభ పదవీకాలం

7.4.3 పార్లమెంటు సభ్యుల పదవీప్రమాణ స్వీకారం - రాజీనామా

7.5 పార్లమెంటు సభ్యుల జీతభత్యాలు

7.6 పార్లమెంటు సమావేశాలు

7.7 సభాధ్యక్షులు

7.8 పార్లమెంటు సచివాలయం

7.9 పార్లమెంటు సభ్యుల ప్రత్యేక హక్కులు

7.10 పార్లమెంటరీ కమిటీలు

7.10.1 స్థాయి కమీటీలు

7.10.2 తాత్కాలిక కమిటీలు

7.10.3 జాయింట్ పార్లమెంటరీ కమిటీలు

7.11 పార్లమెంటు అధికారాలు - విధులు

7.11.1 శాసన సంబంధమైన అధికారాలు

7.11.2 కార్యనిర్వాహక సంబంధమైన అధికారాలు - విధులు

7.11.3 ఆర్థిక సంబంధమైన అధికారాలు

7.11.4 న్యాయ సంబంధమైన అధికార విధులు

7.11.5 ఎన్నికల అధికార విధులు

7.11.6 రాజ్యాంగ సవరణాధికారం

7.11.6.1 సాధారణ మెజారిటి పద్ధతి

7.11.6.2 ప్రత్యేక మెజారిటి ద్వారా సవరించే అంశాలు

7.11.6.3 ప్రత్యేక మెజారిటి మరియు రాష్ట్రశాసనసభల ఆమోదం ద్వారా సవరించే అంశాలు

7.12 ఇతర అధికారాలు

7.13 ముగింపు

7.14 మాదిరి ప్రశ్నలు

7.15 Reference books

7.1 పరిచయం:

ప్రతిదేశం కూడా చట్టాలను తయారు చేసుకోవటానికి ఒక అత్యున్నత సంస్థను ఏర్పాటు చేసు--కోవటం జరుగుతుంది, దానినే పార్లమెంట్ అని పిలుస్తారు. ఈ పార్లమెంటును ఒక్కొక్క దేశంలో ఒక్కో పేరుతో పిలుస్తారు. ఉదా:. బంగ్లాదేశ్ లో జాతీయసన్‌సద్ అని, బహ్రేన్‌లో నేషనల్ అసెంబ్లీ అని, మయన్మార్‌లో అసెంబ్లీ ఆఫ్ యూనియన్ అని, భారతదేశంలో సన్‌సద్ అని, ఇండోనేషియాలో పిపుల్స్ కన్‌సల్‌టేటివ్ అసెంబ్లీ అని, సౌత్ కొరియాలో నెషనల్ అసెంబ్లీ అని, సింగపూర్, ఆల్జీరియా, ఆస్ట్రేలియా, కాంబోడియా, కజకిస్థాన్, మలేసియాలలో పార్లమెంట్ అని పిలుస్తారు. ఈ పార్లమెంట్ వ్యవస్థ, దేశంలో అభివృద్ధి, శాంతి, రక్షణ, న్యాయ, సంక్షేమం, హక్కులు, బాధ్యతలు, విధులు మరియు అనేక అంశాలను ప్రతిభింబిస్తూ ఉన్నత స్థానాన్ని ఆక్రమిస్తుంది.

పార్లమెంటు ఆవిర్భవ చరిత్ర:

పార్లమెంటు అనే పదం "Parley" అనే ఫ్రెంచి పదం నుండి వచ్చింది. దీని అర్థం "సమావేశం" భారతదేశంలో ఋగ్వేదకాలంలో 'సభ' లేదా 'సమితి' అని పిలిచేవారు. అయితే బ్రిటన్ పార్లమెంటరీ వ్యవస్థను, ఆధునిక పార్లమెంటరీ వ్యవస్థకు తల్లిగా వ్యవహరిస్తారు. బ్రిటిష్ వారి పరిపాలన కాలంలో చార్టర్‌చట్టం1833 ద్వారా మొదటి సారిగా భారతదేశంలో శాసన అధికారాలను కల్పించారు. ఈ చట్టం ద్వారా శాసనాధికారాలు మరియు ప్రభుత్వ కార్యనిర్వహక అధికారాల మధ్య వ్యత్యాసాలను గుర్తించటం

జరిగింది. చార్టంచట్టం 1853,1861 కౌన్సిళ్ళ చట్టం ద్వారా భారత శాసనసభ వ్యవస్థలో ప్రధాన మార్పులను తీసుకువచ్చారు.

1892 చార్టర్ చట్టం ద్వారా ఎన్నికైన సభ్యులకు లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిల్‌లో ప్రాధాన్యతను కల్పించారు. 1909 కౌల్సిల్ చట్టం ద్వారా లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిల్‌లో సభ్యుల సంఖ్యను 60 కి పెంచటం జరిగింది. అయితే 1919 చట్టం ద్వారా మొదటిసారిగా కేంద్ర స్థాయిలో ద్విసభా పద్ధతిని ప్రవేశపెట్టారు. దిగువ సభని లెజి - - స్లేటివ్ అసెంబ్లీగా, ఎగువ సభను కౌన్సిల్ ఆఫ్ స్టేట్స్‌గా పిలిచేవారు.1935 చట్టం ద్వారా ద్విసభా పద్ధతిని రాష్ట్రాలలో కూడా ప్రవేశపెట్టడం జరిగింది.

భారత పార్లమెంటు భావన రూప శిల్పులు సర్ ఎడ్వర్డ్ లుటియన్స్ మరియు సర్ ఎడ్వర్డ్ బేకర్ పార్లమెంటును హిందీలో "సన్‌సద్" అని పిలుస్తారు. గవర్నర్ జనరల్ లార్డ్ చేమ్స్‌ఫర్డ్ పార్లమెంటు భవ- -నానికి 1921 లో నిర్మణ శంకుస్థాపన చేశారు. ఈ పార్లమెంటు భవనాన్ని 1927 జనవరి 18న గవర్నర్ జనరల్ లార్డ్ ఇర్విన్ ప్రారంభించారు. ఈ సందర్భంలో, 1946 డిసెంబర్ 9 నుండి జనవరి 1950 వరకు రాజ్యాంగ పరిషత్తు కేంద్ర శాసనసభగా పని చేసింది మరియు 1950 - 52 వరకు తాత్కాలిక పార్లమెంటుగా వ్యవహరించింది. ఈ క్రమములో 1952 ఏప్రిల్ 17న మొట్ట మొదటి లోక్‌సభ మరియు 1952 ఏప్రిల్ 3న రాజ్యసభ ఏర్పాటు అయినది. మొట్ట మొదటి పార్లమెంటు సమావేశం 1952 మే 13 న జరిగింది. 13 మే 2012 నకు 60 సంవత్సరాలు పూర్తి చేసుకొని పార్లమెంటు వజ్రోత్సవాలను జరుపుకుంది.

7.2 భారత రాజ్యాంగం - పార్లమెంటు:

భారత రాజ్యాంగం ఐదవ భాగంలో, ప్రకరణలు 79 నుండి 122 వరకు పార్లమెంటు నిర్మాణం, అధికారాలు, విధులు మరియు శాసన ప్రక్రియ మొదలగు అంశాలను స్పష్టంగా నిర్వచించటం జరిగింది. ప్రకరణ 79 ప్రకారం, పార్లమెంటు అనగా రాష్ట్రపతి, లోక్‌సభ, రాజ్యసభ. అయితే రాష్ట్రపతి పార్లమెంటులో అంతర్భాగమే కానీ సభ్యుడు కాదు. శాసన ప్రక్రియలో రాష్ట్రపతి పాత్రవలన, రాష్ట్రపతిని పార్లమెంటులో అంతర్భాగంగా పరిగణిస్తారు. రాష్ట్రపతి పార్లమెంటు సమావేశాలను ఏర్పాటు చేయడం, సభను ఉద్దేశించి ప్రసంగించడం, బిల్లులకు ఆమోదం తెలపడం, లోక్‌సభ రద్దు, మొదలగు అంశాలన్నింటిలో రాష్ట్రపతి పాత్ర ముడిపడి ఉన్నది.

భారత పార్లమెంటులో రెండు సభలు ఉంటాయి.

1. లోక్‌సభ
2. రాజ్యసభ

7.3 లోక్‌సభ - నిర్మాణం:

లోక్‌సభను ఆంగ్లంలో "House of People" లేదా ప్రజల సభ అంటారు. రాజ్యాంగంలో 81 వ ప్రకరణ ద్వారా లోక్‌సభ నిర్మాణము, ఎన్నిక మొదలైన విషయాలను వివరించటం జరిగింది. లోక్‌సభ గరిష్ట సభ్యుల సంఖ్య - 552 మరియు 81(1a) ప్రకారం రాష్ట్రాలనుండి 530 సభ్యులకు మించకుండా ఎన్నికవుతారు. ప్రకరణ 81(1b) ప్రకారం కేంద్రపాలిత ప్రాంతాల నుండి 20 సభ్యులకు మించకుండ ఎన్నిక వుతారు. ప్రకరణ 331 ప్రకారం రాష్ట్రపతి ఇద్దరు ఆంగ్లో - ఇండియన్లను నామినేట్ చేస్తారు. అయితే ప్రస్తుతం 543 మంది సభ్యులు మాత్రమే సభలో ఉన్నారు. ఆంగ్లో - ఇండియన్లను నియమించే పద్ధతిని ప్రస్తుత కేంద్రప్రభుత్వం నిలిపివేసింది.

7.3.1 లోక్‌సభ సభ్యుల ఎన్నిక - ప్రాతినిధ్యం:

లోక్‌సభ సభ్యులు ప్రజలచేత (ఓటర్లచేత) నేరుగా సార్వజనీన వయోజన ఓటుహక్కు ద్వారా నియోజకవర్గాల ప్రాతిపదికన ఎన్నుకోవటం జరుగుతుంది. రాష్ట్రాన్ని జనాభా ప్రాతిపదికన భౌగోళిక నియోజక వర్గంగా విభజిస్తారు. ఒక రాష్ట్రం నుండి ఎంతమంది లోక్‌సభ సభ్యులు ఎన్నిక కావాలి అన్నది ఆరాష్ట్ర జనాభాపై ఆధారపడి ఉంటుంది. ఈ క్రమంలో ప్రతి జనాభా లెక్కల తర్వాత లోక్‌సభ స్థానాలను విభజించడం జరుగుతుంది. ఈ ప్రక్రియకు పార్లమెంటు డి-లిమిటేషన్ చట్టాలను రూపొందిస్తుంది. దీని కోసం డిలిమిటేషన్ కమిషన్‌ను కూడా నియమిస్తుంది. ఇప్పటివరకు 1952, 1964, 1972 మరియు 2002 లో డిలిమిటేషన్ కమిషన్‌లను నియమించడం జరిగింది. అయితే 2003లో 87వ రాజ్యాంగ సవరణచేసి నియోజక వర్గాల పునర్విభజనకు 1991 జనాభా లెక్కల ప్రకారం కాకుండా 2001 జనాభా లెక్కల ప్రకారం పునర్విభజన చేయాలని నిర్ణయించారు. అయితే నియోజక వర్గాలలోని ఓటర్ల సంఖ్యను హేతుబద్ధీక - -రించారు కాని నియోజక వర్గాల సంఖ్య పెరగలేదు.

లోక్‌సభ ఎన్నికలకు కేంద్ర ఎన్నికల కమీషన్ నోటిఫికేషన్ జారీ చేస్తుంది. 18 సంవత్సరాలు నిండిన భారతీయ పౌరులు రహస్య ఓటింగు పద్ధతిలో సభ్యులను ఎన్నుకుంటారు. ఎన్నికల చట్టాల నియమాల గురించి 1950, 1951 ప్రజాప్రాతనిధ్య చట్టాలను పార్లమెంటు రూపొందించింది. 1961లో ఎన్నికల నిర్వహణ చట్టాలను కూడా పార్లమెంటు రూపొందించింది. ప్రకరణ 330 ప్రకారం, లోక్‌సభలో ఎస్.సి., ఎస్.టి.లకు వారి జనాభా మేరకు కొన్ని స్థానాలు రిజర్వు చేయబడ్డాయి. ఈ ఏర్పాటు ప్రారంభం లో 10 సంవత్సరాలకు మాత్రమే ఉండేది. తరువాత దీనిని పొడిగించుకుంటూ వస్తున్నారు. ప్రస్తుతం లోక్‌సభలో ఎస్.సి. లకు 84 స్థానాలు మరియు ఎస్.టి. లకు 47 స్థానాలు రిజర్వుడు స్థానాలు ఉన్నాయి. ఈ రిజర్వుడు స్థానాలు ఆ రాష్ట్ర జనాభా ఆధారంగా నిర్ణయిస్తారు. అత్యధిక స్థానాలను కల్గి ఉన్న రాష్ట్రాలు

ఉత్తరప్రదేశ్ -80, మహారాష్ట్ర - 48, పశ్చిమబెంగాల్ - 42 మరియు అతి తక్కువ స్థానాలున్న రాష్ట్రాలు - మిజోరాం, నాగాలాండ్ మరియు సిక్కిం ఒక లోక్‌సభ స్థానాన్ని కల్గి ఉన్నాయి. అత్యధిక లోక్‌సభ స్థానాల- -ను కల్గి ఉన్న ప్రాంతాలు ఢిల్లీ మరియు జమ్మూ & కాశ్మీరు మరియు దాద్రానగర హవేలి, అండమాన్, డామన్ డయ్యూ, చండీఘర్, పాండిచ్చేరి, లక్షద్వీప్ నుంచి ఒక్కొక్క సభ్యుడు ఎన్నిక అవుతారు.

7.3.2 లోక్‌సభ సభ్యునిగా పోటీ చేయటానికి అర్హతలు:

1. భారతీయ పౌరులై ఉండాలి.
2. 25 సంవత్సరాలు నిండి ఉండాలి.
3. నేరారోపణ ఋజువై ఉండరాదు.
4. ఆదాయం వచ్చే ప్రభుత్వ పదవిలో ఉండరాదు.
5. శారీరకంగా, మానసికంగా ఆరోగ్యవంతుడై ఉండాలి.
6. దివాళా తీసి ఉండరాదు.
7. దేశంలో ఏదో ఒక నియోజక వర్గంలో ఓటరుగా నమోదు చేసుకోవాలి మరియు పోటీ చేసే అభ్యర్థి తన ఆస్తులను, అప్పులను, మరియు నేరచరిత్ర, కుటుంబ, వివాహ వివరాలు అఫిడవిట్ రూపం లో తప్పనిసరిగా తెలియజేయాలి. పోటీచేసే వ్యక్తి తన నామినేషన్ పత్రాలతో పాటు 25,000 రూపాయల ధరావత్తును ప్రభుత్వ ట్రెజరీ లేదా ఆర్.బి.ఐ. లో కాని చెల్లించాలి. ఎస్.సి., ఎస్.టి. అభ్యర్థులు 12,500 రూపాయలు చెల్లించాలి. ప్రజాప్రాతినిధ్యం చట్టం 1951 ప్రకారం పోటీ చేసిన అభ్యర్థులకు పోలై చెల్లిన ఓట్లలో 1/6వ వంతు ఓట్లు రావాలి లేకపోతే వారు తమ డిపాజిట్టును కోల్పోతారు.

7.3.3 పదవీ కాలం:

ప్రకరణ 83(2) ప్రకారము, లోక్‌సభ సాధారణ కాలవ్యవధి 5 సంవత్సరాలు కల్గి ఉంటుంది. రాజకీయ అనిశ్చితి పరిస్థితి ఏర్పడినప్పుడు ప్రకరణ 85 ప్రకారం, 5 సంవత్సరాలకంటే ముందే లోక్‌సభను ప్రధాని సలహా మేరకు రాష్ట్రపతి రద్దుచేయవచ్చు. అయితే, జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితి అమలులో ఉన్నప్పుడు పదవీకాలాన్ని ఒక సంవత్సరము వరకు పొడిగించవచ్చు మరియు జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితి రద్దయిన తరువాత ఆరు నెలలకంటే ఎక్కువ పొడిగించటానికి వీలులేదు.

7.4 రాజ్యసభ నిర్మాణం - ఎన్నిక:

దేశంలో 1919లో మొదటిసారిగా కేంద్ర ఎగువసభను ఏర్పాటు చేశారు. ఇది 1921 నుంచి అమ- -లులోకి వచ్చింది. ఎగువసభకు రాజ్యసభ అని 1954, ఆగష్టు 23వ తేదీన నామకరణం చేశారు. ప్రకరణ ప్రకారం రాజ్యసభ నిర్మాణం ఉంటుంది మరియు గరిష్టంగా 250 మంది సభ్యులు ఈ సభలో ఉంటారు

మొత్తం సభ్యులలో 238 మంది సభ్యులు నైష్పత్తిక ప్రాతినిధ్య పద్ధతిలో, రాష్ట్ర విధానసభకు ఎన్నికైన శాసన సభ్యులచేత పరోక్షంగా ఎన్నిక చేయబడతారు. మిగిలిన 12 మంది సభ్యులను రాష్ట్రపతి వివిధ రంగాలలో అనగా కళలు, సాహిత్యం, శాస్త్ర, సాంకేతిక,సంఘసేవలో నిష్ణాతులైన వారిని నామినేట్ చేస్తారు

ఆయా రాష్ట్రాల జనాభా మేరకు రాజ్యసభ సభ్యుల సంఖ్య నిర్ణయించబడుతుంది. రాజ్యసభ సభ్యులను రాష్ట్ర విధాన సభలకు ఎన్నికైన సభ్యులు ఎన్నుకుంటారు. ఈ ఎన్నిక నైష్పత్తిక ప్రాతినిధ్య పద్ధతి లో ఒక ఓటు బదలాయింపు పద్ధతిలో ఎన్నిక జరుగుతుంది. ఇది ఒక విశిష్టమైన పద్ధతి. రాజ్యసభ సభ్యు--లు రాష్ట్రాలకు ప్రాతినిధ్యం వహిస్తారు. నియోజకవర్గాల ప్రాతిపదికన ఎన్నికలు ఉండవు. అందువల్ల, దీనిని రాష్ట్రాల మండలి అంటారు. ప్రస్తుతం రాజ్యసభలో 245 మంది సభ్యులు ఉన్నారు. ఇందులో 225 మంది సభ్యులు రాష్ట్రాలనుండి, 8 మంది సభ్యులు కేంద్రపాలిత ప్రాంతాలనుండి ఎన్నికవుతారు. అత్యధిక స్థానాలు ఉన్న రాష్ట్రాలు ఉత్తరప్రదేశ్-31, మహారాష్ట్ర-19, తమిళనాడు-18, పశ్చిమబెంగాల్-16, బీహార్-16 కర్ణాటక-12, ఆంధ్రప్రదేశ్-11, మధ్యప్రదేశ్-11, గుజరాత్-11, అలాగే ఒకే ఒక్క సభ్యుడు ఉన్న రాష్ట్రాలు - గోవా, మేఘాలయ, సిక్కిం, త్రిపుర, అరుణాచల్ప్రదేశ్, మణిపూర్, మిజోరాం, నాగాలాండ్, తెలంగాణ, అస్సాం, పంజాబ్లు 7 స్థానాలు ఉన్నాయి. కేంద్రపాలిత ప్రాంతాలైన పాండిచ్చేరి-1, ఢిల్లీ-3, జమ్మూ & కాశ్మీర్-4 స్థానాలు ఉన్నాయి.

7.4.1 రాజ్యసభ సభ్యునిగా ఎన్నిక కావటానికి అర్హతలు:

1. భారతీయ పౌరులై ఉండాలి.
2. 30 సంవత్సరాలు నిండినవారై ఉండాలి.
3. లోక్సభ సభ్యులతో సమానంగా ఇతర షరతులు ఉంటాయి.
4. పార్లమెంటు నిర్ణయించిన ఇతర అర్హతలు కూడా ఉండాలి.

గతంలో రాజ్యసభకు పోటీచేసే అభ్యర్ధి ఏ రాష్ట్రం నుండి పోటీచేస్తున్నాడో ఆ రాష్ట్రములో ఓటరై ఉండాలి అనే షరతు ఉంది. కానీ ప్రజాప్రాతినిధ్య చట్టం-1951ను 2003లో సవరించి దేశంలో ఎక్కడ ఓటరై ఉన్నా పోటీకి అర్హుడుగా పరిగణిస్తూ చట్టం చేశారు.

7.4.2 రాజ్యసభ పదవీకాలం:

రాజ్యసభ శాశ్వత సభ మరియు లోక్సభలాగా రద్దుకాదు. ఈ సభ సభ్యుల పదవీకాలం 6 --సంవత్సరాలు. అయితే ప్రతి రెండు సంవత్సరాలకు 1/3 వంతు సభ్యులు పదవీ విరమణ చేస్తారు. ఇది నిరంతరము కొనసాగటం వలన దీనిని నిరంతర సభ లేక శాశ్వత సభ అని అంటారు.

7.4.3 పార్లమెంటు సభ్యుల పదవీ ప్రమాణ స్వీకారం-రాజీనామా:

పార్లమెంటు సభ్యులుగా ఎన్నికైనవారు రాష్ట్రపతి లేదా అతనిచేత నియమించబడిన అధికారి సమక్షంలో పదవీప్రమాణ స్వీకారం ప్రకరణ 99 ప్రకారం చేయిస్తారు. దీని గురించి మూడో షెడ్యూల్లో ప్రస్తావించారు. పదవీ ప్రమాణ స్వీకారం చేయకుండా సభకార్యక్రమాలలో పాల్గొనలేరు. అలాగే ప్రకరణ 101(3)(b) ప్రకారం పార్లమెంటు సభ్యులు నిర్ణీత ప్రోఫార్మాలో తమ రాజీనామా పత్రాన్ని సమర్పించాలి. సభాధ్యక్షుడ్ని సంబోధిస్తూ రాజీనామా చేయాలి. సభధ్యక్షుడు, సభ్యుడు స్వచ్ఛందంగా రాజీనామా చేసినప్పుడు దానిన్ని ధృవీకరించుకున్న తరువాత మాత్రమే ఆమోదించాలి. ఈక్రమాన్ని 1974 లో 33వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా చేర్చారు.

7.5 పార్లమెంటు సభ్యుల జీతభత్యాలు

పార్లమెంటుకు ఎన్నికైన సభ్యులకు జీతభత్యాలాను 1954 లో మొదటిసారిగా, తిరిగి 2010 ఆగష్టులో కొత్త చట్టం ద్వారా నిర్ణయించింది, 2019లో పార్లమెంటు చేసిన చట్టం ప్రకారం పార్లమెంటు సభ్యుడు నెలకు వేతనంగా 1,00,000 పొందుచున్నారు. నియోజక వర్గ అలవెన్సు నెలకు - 70,000, ఆఫీసుఖర్చులకు - 60,000, సెక్రటేరియట్ అలవెన్సు - 40,000 మరియి దినసరి అలవెన్సు - 2000 పొందుచున్నారు. అంతేకాకుండ, ఉచిత రవాణా మరియు వైద్య ఖర్చులు మరియు ఉచిత నివాసం మొదలగు సౌకర్యాలు కూడా పొందుతున్నారు. పదవీ విరమణ తరువాత నెలకు 25,000 రూపాయల పెన్షన్ లభిస్తుంది. రెండు సార్లు ఎన్నికైతే అదనంగా ప్రతినెలకు 2000 ఇవ్వటం జరుగుతుంది.

7.6 పార్లమెంటు సమావేశాలు:

ప్రకరణ 85 ప్రకారం, పార్లమెంటు సంవత్సరానికి రెండు సార్లు సమావేశం కావాలి. సమావేశాల మధ్యకాలం ఆరు నెలలకు మించకూడదు. గరిష్ట సమావేశాలపైన పరిమితి లేదు. అవసరం అయినప్పు--డు, ప్రత్యేక పరిస్థితుల్లో మరికొన్ని సమావేశాలు నిర్వహించవచ్చు. పార్లమెంటు సమావేశాలు డిల్లీతో పాటురాష్ట్రపతి నిర్ణయించిన ఇతర ప్రాంతాలలో కూడా జరపవచ్చు. ప్రస్తుతం పార్లమెంటు అనవాయితీగా మూడుసార్లు సమావేశాలను నిర్వహిస్తుంది. అవి

1. బడ్జెట్ సమావేశాలు - ఫిబ్రవరి - ఏప్రిల్
2. వర్షాకాల సమావేశాలు - జులై - ఆగష్టు
3. శీతాకాల సమావేశాలు - నవంబరు - డిశంబరు

అయితే ప్రతి సమావేశము ఎన్ని రొజులు నిర్వహిస్తారు అనే అంశంపైన నిర్దిష్ట నియమంలేదు. ఈ మూడు సమావేశాలు కలిపి సుమారుగా 90 రోజుల నుండి 110 రోజుల వరుకు ఉంటుంది.

7.7 సభాధ్యక్షులు:

పార్లమెంటు ప్రతి సభలోను, సభాధ్యక్షులు, ఉపసభాధ్యక్షులు ఉంటారు. లోక్‌సభలో స్పీకరు మరియు డిప్యూటీ స్పీకరు ఉంటారు. రాజ్యసభలో ఛైర్మన్ మరియు డిప్యూటీ ఛైర్మన్ పదవులుంటాయి. వీరు ఆయా సభలకు అధ్యక్షత వహించి, సభ కార్యక్రమాలు నిర్వహించటం జరుగుతుంది.

7.8 పార్లమెంటు సచివాలయం:

ప్రకరణ 98 ప్రకారం, పార్లమెంటులో లోక్‌సభ, రాజ్యసభలకు ప్రత్యేక సచివాలయ సిబ్బంది ఉంటారు. లోక్‌సభ కార్యదర్శిని లోక్‌సభ సెక్రటరీ జనరల్ అని, రాజ్యసభ కార్యదర్శిని రాజ్యసభ సెక్రటరీ జనరల్ అని అంటారు. వీరు సభ కార్యక్రమాలను క్రమంగా నడిపించటానికి బాధ్యత వహిస్తారు.

7.9 పార్లమెంటు సభ్యుల ప్రత్యేక హక్కులు:

శాసన పరిభాషలో స్వాధికారం అనగా, పార్లమెంటు ఉభయసభలు మరియు దాని కమిటీలు తమ విధులను సమర్ధవంతంగా వినియోగించటానికి అవసరమైన ప్రత్యేకహక్కులు మరియు సదుపా- -యాలు. ఈ హక్కులు అధికార హెూదాలో పనిచేస్తున్నప్పుడు మాత్రమే వర్తిస్తాయి. ఈ హక్కుల ప్రధాన ఉద్దేశ్యం సభ్యుల హెూదాను, సభ్యుల స్వేచ్ఛను పరిరక్షించడం. భారత రాజ్యాంగంలోని ప్రకరణ 105 పార్లమెంటు సభ్యుల ప్రత్యేక హక్కులను వివరిస్తాయి. ఈ హక్కులు రెండు రకాలుగా ఉంటాయి.

1. సభ్యులు వ్యక్తిగతంగా అనుభవించే విశేషహక్కులు
2. సభాముఖంగా ఉమ్మడిగా అనుభవించే విశేష హక్కులు

7.10 పార్లమెంటరీ కమిటీలు:

భారత రాజ్యాంగంలో పార్లమెంటు కమిటీలకు సంబంధించి ప్రత్యేక నిబంధనలను ఏర్పరచలేదు. కానీ ప్రకరణ 88 మరియు 105లో వీటి పరోక్ష ప్రస్తావన ఉంది. శాసనాలను రూపొందించటం, విత్తపాలన , పరిపాలనను పర్యవేక్షించడం పార్లమెంటరీ వ్యవస్థలో ముఖ్య విధి. ప్రభుత్వ వ్యయ పరిణామం, సాంకే- -తికం అవుతున్న పాలనా ప్రక్రియ, ప్రభుత్వ కార్యకలాపాలు మొదలగు అంశాలన్నీ పార్లమెంటు విలువైన కాలముపై వత్తిడి తెస్తున్నాయి. ఈ కమిటీలు సభాధ్యక్షులచేత ఎంపిక చేయబడతాయి లేదా సభచేత ఎన్నుకోబడతాయి. ప్రతి కమిటి ఒక అధ్యక్షుడ్ని కలిగి ఉంటుంది. ఈ కమిటీలు రిపోర్టును ఛైర్మన్ లేదా స్పీకరుకుసమర్పిస్తుంది. లోక్‌సభ లేక రాజ్యసభ సమకూర్చిన కార్యాలయాన్ని వినియోగించుకుంటారు. ఈ కమిటీల కూర్పు ఆయా పార్టీల సంఖ్యా బలానికి అనుగుణంగా నైష్పతిక ప్రాతినిధ్య పద్ధతిలో ఉంటుంది. కమిటీలో మొత్తం సభ్యులలో 1/3 వంతును కోరంగా పరిగణిస్తారు. పార్లమెంటు కమిటీలు తమకు సహాయపడటానికి కొన్ని ఉపకమిటీలను నియమించుకోవచ్చు.

పార్లమెంటు కమిటీలు రెండు రకాలుగా ఉంటాయి. అవి 1. స్థాయి కమిటీలు 2. తాత్కాలిక కమిటీలు.

7.10.1 స్థాయి కమిటీలు:

ప్రతి సంవత్సరం లేదా సమయానుకూలంగ ఆయా సభలచేత ఎన్నుకోబడతాయి. ఇవి నిరంతరం పనిచేస్తాయి. కాని సభ్యులు మారుతుంటారు. ఈ కమిటీలో లోక్‌సభ, రాజ్యసభల నిష్పత్తి 2:1 లో ఉంటుంది. ఈ స్థాయీ కమిటీలను రెండు రకాలుగా వర్గీకరించవచ్చు. 1. సాధారణ కమిటీలు 2. ఆర్థిక కమిటీలు. సాధారణ కమిటీలు ఆర్థికేతర విషయాలను పరిశీలిస్తాయి. ఆర్థిక కమిటీలు ఆర్థిక విషయాలను మాత్రమే పరిశీలిస్తాయి. ఆర్థిక కమిటీలకు ఉదాహరణ: ప్రభుత్వ ఖాతాల కమిటీ, అంచనాల కమిటీ మరియు ప్రభుత్వ రంగ సంస్థల కమిటీ. సాధారణ కమిటీలు అనగా - సభా వ్యవహారాల సలహా కమిటీ, విజ్ఞాపన కమిటీ, సభాహక్కుల కమిటీ, ప్రభుత్వ హామీల కమిటీ, దత్తశాసనాల కమిటీ, ప్రవేటు మెంబరు బిల్లుల కమిటీ, షెడ్యూల్డ్ కులాల, షెడ్యూల్డ్ తెగల సంక్షేమ సంఘం, జనరల్ పర్పస్ కమిటీ, రూల్స్ కమిటీ, మహిళా సాధికారిక కమిటీ, ఎథిక్స్ కమిటీ సభ్యుల గైర్హాజరు కమిటీ, సభ్యుల జీతభాత్యాలపై కమిటీ, లైబ్రరీ కమిటీ, అధికార భాషలపై కమిటీ, లాభదాయక పదవుల కమిటీ, డిపార్ట్‌మెంటల్ స్టాండింగ్ కమిటీలు మరియు సంప్రదింపుల కమిటీ.

7.10.2 తాత్కాలిక కమిటీలు:

పార్లమెంటు తన పనిని సులభతరం చేసుకోవటానికి సమయభావాన్ని ఉపయోగించుకోవటానికి మరియు కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితులలో తాత్కాలిక కమిటీలను ఏర్పాటు చేయటం జరుగుతుంది. ఇవి వాటి పనిని పూర్తిచేసిన తరువాత రద్దు అవుతాయి. అందువల్ల వీటిని తాత్కాలిక కమిటీలు అంటారు.

7.10.3 జాయింట్ పార్లమెంటరీ కమిటీలు:

ప్రభుత్వ అవినీతి, ప్రజా సంభంధమైన సమకాలీన సమస్యలపైన, కుంభకోణాలపైన విచారిం -
-చేందుకు పార్లమెంటు ఉభయసభ సభ్యులతో కూడిన సంయుక్త కమిటీలను ఏర్పాటుచేస్తుంది. ఈ విచా రణా విషయాలపైన నివేదిక ఇవ్వగానే ఈ కమిటీలు రద్దు అవుతాయి. జాయింట్ పార్లమెంటరీ కమిటీల ప్రస్థావన రాజ్యాంగంలో లేదు. అయితే లోక్‌సభ, రాజ్యసభ ఛైర్మన్‌ల పరస్పర అవగాహన ద్వారా గానీ, ఉభయసభల తీర్మానాల ద్వారా గాని ఈ కమిటీలను ఏర్పాటు చేయవచ్చు. అధికార పక్ష సభ్యునికి అధ్యక్ష బాధ్యతలను అప్పగించటం ఆనవాయితీ మరియు ఈ కమిటీలలో 15-30 మందిని సభ్యులుగా తీసుకోవచ్చు. ఇప్పటి వరకు వేసిన జాయింట్ పార్లమెంటరీ కమిటీలకు ఉదాహరణ - బోఫోర్స్ కుంభ కోణం, స్టాక్‌మార్కెట్ కుంభకోణం, కేతన్ పరేఖ్ కుంభకోణం, శీతల పానీయాల్లో పురుగుమందులు, 2జి స్పెక్ట్రమ్ కుంభకోణం. ఈ పార్లమెంటు కమిటీలు వివిధ ప్రభుత్వ శాఖలు పనిచేసే విధానాన్ని నిరంతరం

సమీక్షిస్తూ, పరిపాలన యంత్రాంగము సమర్ధవంతంగా పనిచేయడానికి దోహదం చేస్తున్నాయి. ఈ కమిటీ--లు భారత రాజకీయ వ్యవస్థను మెరుగుపరచడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాయి. ఇటీవల కాలంలో ఈ కమిటీలు తమ విధులను సరిగ్గా నిర్వహించలేకపోతున్నాయనే ఆరోపణ ఉంది. పార్లమెంటుకు తగిన సమయం లేకపోవడం, ఆర్డినెన్సులు పెరగడం, దత్తశాసనాలు, సమర్ధవంతమైన ప్రతిపక్షం లేకపోవడం, బడ్జెట్టులో ఇమిడి ఉన్న క్లిష్టతర ప్రకియ, మొదలగు కారణాలవల్ల వీటి పనితీరుపై ప్రభావాన్ని చూపుతున్నాయి.

7.11 పార్లమెంటు అధికారాలు - విధులు:

రాజ్యాంగంలోని ప్రకరణలు పార్లమెంటు స్వయంగా గానీ, ఇతర ప్రభుత్వ అంగాలతోగానీ, విస్తృత --మైన అధికార విధులను నిర్వహిస్తుంది. అలాగే పార్లమెంటుకు రాజ్యాంగపరంగా విశేషమైన అధికార, విధులు ఉన్నాయి. వీటిని ఈ క్రింద పేర్కొనటం జరిగింది.

7.11.1 శాసన సంబంధమైన అధికారాలు:

శాసనాలను రూపొంధించటం మరియు సవరించటం పార్లమెంటు యొక్క ముఖ్యమైన శాసన అధికారం. రాజ్యాంగంలోని కేంద్రజాబితాలోని 99 అంశాలు, ఉమ్మడి జాబితాలోని 52 అంశాలు అలాగే అవశిష్ట అంశాలపైన పార్లమెంటు చట్టాలను రూపొందిస్తుంది మరియు చేసిన చట్టాలను కాలానుగుణం--గా మార్పులు, చేర్పులు చేస్తూ సవరించటం. అయితే కొన్ని అత్యవసర పరిస్థితులలో లేక ప్రత్యేక పరిస్థి--తులలో రాష్ట్రజాబితాలోని అంశాలపైన కూడా చట్టాలను చేయవచ్చు. పార్లమెంటు చేసే చట్టాలు దేశం మొత్తానికి వర్తిస్తాయి. దేశ రక్షణ, అభివృద్ధిని దృష్టిలో పెట్టుకుని చట్టాలను రూపొందించటం జరుగు --తుంది. వాటితో పాటుగా అనేక అంశాలపైన చట్టాలను రూపొందించటం జరుగుతుంది. ఉదాహరణకు ప్రకరణ 2-3 ప్రకారం కొత్త రాష్ట్రాలను కలపటం, ఏర్పాటుచేయడం. ప్రకరణ 11 ప్రకారం, పౌరసత్వానికి సంబంధించి, ప్రకరణ 16(3) ప్రకారం కేంద్ర, రాష్ట్రప్రభుత్వంలోని, కేంద్రపాలిత ప్రాంతాలలోని కొన్ని తర గతుల ఉద్యోగాలలో నివాస, అర్హతల విషయాలు, ప్రకరణ 33 ప్రకారం సైనికులు, ప్రభుత్వోద్యోగుల ప్రాథమిక హక్కులపై పరిమితులు, ప్రకరణ 71 ప్రకారం రాష్ట్రపతి, ఉపరాష్ట్రపతి ఎన్నికల నియమాలు, ప్రకరణ 83(2) ప్రకారం లోక్‌సభ కాలపరిమతి పెంపు, ప్రకరణ 123 ప్రకారం రాష్ట్రపతి జారీచేసిన ఆర్డినె--న్సులను శాసన రూపంలో ఆమోదించటం, ప్రకరణ 169(1) ప్రకారం రాష్ట్ర విధానమండలి రద్దు లేదా ఏర్పాటు, ప్రకరణ 280(1) ప్రకారం ఆర్థికసంఘం వ్యవహారాలు, ప్రకరణ 312 ప్రకారం అఖిలభారత సర్వీసుల ఏర్పాటుకు సంబంధించి చట్టాలను రూపొందిస్తుంది. అలాగే కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితులలో పార్లమెంటు చట్టాలను రూపొందిస్తుంది. ఉదాహరణకు - ప్రకరణ 249 ప్రకారం జాతీయ ప్రాముఖ్యత దృష్ట్యా రాజ్యసభ ఒక ప్రత్యేక తీర్మానం చేసినట్లయితే, దాని ప్రకారం రాష్ట్ర జాబితాలోని అంశాలపై పార్లమెంటు చట్టాలు చేస్తుంది. ప్రకరణ 252 ప్రకారం రెండు లేదా అంతకంటే ఎక్కువ రాష్ట్రాలు

కోరినప్పుడు, ప్రకరణ253 ప్రకారం అంతర్జాతీయ ఒప్పందాల అమలుకోసం, ప్రకరణ 352 ప్రకారం జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితి అమలులో ఉన్న సందర్భంలో, ప్రకరణ 356 ప్రకారం రాష్ట్రాలలో, రాష్ట్రపతి పాలన అమలులో ఉన్నప్పుడు పార్లమెంటు శాసనాల అధికారాల క్రింద చట్టాలను చేస్తుంది.

7.11.2 కార్యనిర్వాహక సంబంధమైన అధికారాలు - విధులు:

భారత పార్లమెంటరీ ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థలో శాసనశాఖ కార్యనిర్వాహక వర్గంపైన ప్రత్యక్ష నియంత్రణ కలిగి ఉంటుంది. సభలో సభ్యులు అడిగే ప్రశ్నలకు, ప్రవేశపెట్టే వాయిదా తీర్మానాలకు, అవిశ్వాస తీర్మానాలకు ప్రభుత్వం బాధ్యత వహించాలి. లోక్‌సభకు ప్రధానమంత్రి మరియి మంత్రిమండలి సంయుక్తంగ భాధ్యత వహిస్తారు. లోక్‌సభ ప్రభుత్వంలో వివిధ రూపాలలో తన ప్రభావాన్ని చూపిస్తుంది. ఉదాహరణకు రాష్ట్రపతి ప్రసంగానికి ధన్యవాదాలు తెలిపే తీర్మానాన్ని నిరాకరించడం, ద్రవ్యబిల్లులలను తిరస్కరించడం, కోత తీర్మానమును ఆమోదించడం, వాయిదా తీర్మానాన్ని, అభిశంసన తీర్మానాన్ని ఆమోదించటం ద్వారా తన నియంత్రణను కార్యనిర్వహక వర్గంపై పార్లమెంటు కలిగి ఉంటుంది.

7.11.3 ఆర్థిక సంబంధమైన అధికారాలు:

దేశ నిర్మాణం, అభివృద్ధి అన్ని అంశాలు ఆర్థిక వనరులపైన ఆధారపడి ఉంటాయి. భారత ప్రాతినిధ్య ప్రజాస్వామ్యం ప్రకారం శాసనసభ అనుమతిలేనిదే పన్నులు విధించరాదు, మార్చరాదు మరియు తగ్గించరాదు. భారత రాజ్యాంగంలో 12వ భాగంలోని 264 నుండి 300A వరకు గల ప్రకరణ--లను అనుసరించి కేంద్రంలోని ఆర్థికవనరులపై పార్లమెంటుకు ఆధిపత్యం ఉంటుంది. పార్లమెంటు ఆర్థిక అధికారాలద్వారా బడ్జెట్‌ను ఆమోదించడం, కేంద్ర ఆగంతుక నిధి ఖర్చులపై నియంత్రణ కలిగి ఉండటం, పన్నులు విధింపు, తగ్గింపు, తొలగింపు మార్పుచేసే అధికారం, పబ్లిక్ ఆకౌంట్స్ కమిటి, ఎస్టిమెట్స్ కమిటి రిపోర్టులను పరిశీలించడం మరియు ప్రభుత్వ ఋణాలపై పరిమితిని విధించడం.

7.11.4 న్యాయ సంబంధమైన అధికార విధులు:

భారత పార్లమెంటుకు న్యాయసంబంధమైన అధికారాలు కూడా ఉన్నాయి. శాసనసభ హక్కుల--కు భంగం కల్గించేవారిని శిక్షించే అధికారం, మహాభియోగ తీర్మానం ద్వారా రాష్ట్రపతిని తొలగించడం, ఉపరాష్ట్రపతిని తొలగించటం, సుప్రీంకోర్టు మరియు హైకోర్యు న్యాయమూర్తులను, ప్రధాన ఎన్నికల కమీషనర్‌ను, రాష్ట్రఎన్నికల కమీషనర్‌ను, కంప్ట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్‌ను తొలగించే అధికారం ఉంది.

7.11.5 ఎన్నికల అధికార విధులు:

పార్లమెంటు కొన్ని పదవులను ఎన్నికల ద్వారా నియమించటం జరుగుతుంది. పార్లమెంటులోని సభ్యులు రాష్ట్రపతి, ఉపరాష్ట్రపతి, స్పీకరు, డిప్యూటీ స్పీకరు, రాజ్యసభ డిప్యూటి ఛైర్మన్‌లను ఎన్నికద్వారా ఎన్నుకోవడం జరుగుతుంది.

7.11.6 రాజ్యాంగ సవరణాధికారం:

ప్రకరణ 368 ప్రకారం, పార్లమెంటుకు రాజ్యాంగాన్ని సవరించే అధికారం ఉంది. రాజ్యాంగం ఏ దేశ పరిపాలనకు అయినా మూలస్థంభం మరియు సర్వోన్నతమైనది. ఏ దేశ రాజ్యాంగం అయినా దాన్ని రచించే సమయంలో ఉన్న సామాజిక, ఆర్ధిక, రాజకీయ పరిస్థితులకు అనుగుణంగా సమకూర్చుతారు. అయితే కాలక్రమంలో దేశంలో మార్పు చెందుతున్నప్పుడు ఎదురయ్యే సమస్యలు, సవాళ్ళకు అనుగు - -ణంగా దాన్ని సవరించవలసిన అవసరం ఉంది. అందువల్ల, ముందుచూపుతో భారతరాజ్యాంగ నిర్మాత - -లు రాజ్యాంగ సవరణ విధానాన్ని రాజ్యాంగంలో పొందుపరిచారు. ఈ సవరించే విధానాన్ని దక్షిణాఫ్రికా రాజ్యాంగం నుండి గ్రహించటం జరిగింది. భారత రాజ్యాంగాన్ని పార్లమెంటు మూడు ప్రత్యేక సవరణ పద్ధతుల ద్వారా చేస్తుంది. అవి:

1. సాధారణ మెజారిటి ద్వారా జరిగే సవరణ పద్ధతి
2. ప్రత్యేక మెజారిటీ ద్వారా జరిగే సవరణ పద్ధతి
3. ప్రత్యేక మెజారిటీ మరియు సగానికంటే ఎక్కువ రాష్ట్ర శాసన సభల ఆమోదం ద్వారా జరిగే సవరణ పద్ధతి.

7.11.6.1 సాధారణ మెజారిటీ పద్ధతి:

సాధారణ మెజారిటీ ద్వారా కొన్ని ప్రకరణలను పార్లమెంటు సవరిస్తుంది. ఈ పద్ధతి ప్రకారం సాధారణ చట్టాన్ని ఏ విధంగా పార్లమెంటు సవరిస్తుందో అదే పద్ధతిలో రాజ్యాంగంలోని కొన్ని ప్రకరణలు సవరించబడ్డతాయి. సాధారణ మెజారిటీ గురించి 368 ప్రకరణలో ప్రస్తావించబడలేదు. సాధారణ మెజారిటీ అనగా, హాజరై ఓటు వేసిన వారిలో సగాని కంటే ఎక్కువ ఉండాలి. ఈ సాధారణ పద్ధతి ద్వారా సవరించే అంశాలు - రాష్ట్ర సరిహద్దులు మార్పు, రాష్ట్రాల పేర్లు మార్పు, కొత్తరాష్ట్రాలు ఏర్పాటు చేయడం, విధాన పరిషత్ ఏర్పాటు మరియు రద్దు, పార్లమెంటులో కోరం, పౌరసత్వంలో మార్పులు, సుప్రీంకోర్టు పరిధికి సంబంధించిన అంశాలు, పార్లమెంటులో ఉపయోగించే భాష, అధికార భాషల వాడకం, పార్లమెంటులో శాసన నిర్మాణ ప్రక్రియలు, శాసన సభ్యుల సాధికారాలు, కేంద్రపాలిత ప్రాంతాల పరిపాలన మరియు రెండవ షెడ్యూల్‌లో పేర్కొనబడిన రాజ్యాంగ పదవుల జీతభత్యాల వంటివి.

7.11.6.2 ప్రత్యేక మెజారిటీ ద్వారా సవరించే అంశాలు:

ఈ పద్ధతిని ప్రకరణ 368 వివరిస్తుంది. రాజ్యాంగంలో అత్యధిక భాగాలు ఈ పద్ధతి ద్వారానే సవరించబడతాయి. పార్లమెంటు ఉభయ సభలలో హాజరై ఓటువేసిన వారిలో 2/3వ వంతు మెజారిటీ సభ్యులు ఆమోదించాలి. ఇది మొత్తం సభ్యులలో సగానికంటే తగ్గకూడదు. ఈ పద్ధతిలో సవరించే అంశాలు - ప్రాథమిక హక్కులు, నిర్దేశిక నియమాలు, అలాగే మొదటి మరియు మూడవ పద్ధతిలో పేర్కొనబడని అంశాలు.

7.11.6.3 ప్రత్యేక మెజారిటీ మరియు రాష్ట్ర శాసన సభల ఆమోదం ద్వారా సవరించే అంశాలు:

ఈ పద్ధతి ప్రకారం, పార్లమెంటు ప్రత్యేక మెజారిటీతో ఆమోదించిన తరువాత, ఆ రాజ్యాంగ సవరణ బిల్లును సగానికి తగ్గకుండా రాష్ట్రశాసన సభలు సాధారణ మెజారిటీతో ఆమోదించాల్సి ఉంటుంది . రాష్ట్రపతి నిర్ణయించిన గడువు లోపల దేశంలోని రాష్ట్రశాసనసభలు తన అభిప్రాయాన్ని చెప్పాలి. ఈ పద్ధతిలో సవరించబడే అంశాలు - రాష్ట్రపతి ఎన్నిక విధానం, కేంద్ర కార్యనిర్వాహక పరిధిని విస్తృత పరచటం, రాష్ట్రకార్యనిర్వాహక పరిధి విస్తృతపరచటం, రాష్ట్రాలకు పార్లమెంటులో ప్రాతినిధ్యం, కేంద్ర - -రాష్ట్రాల మధ్య శాసనపరమైన అధికారాల విభజన 7వ షెడ్యూల్‌లో పేర్కొనబడిన అంశాలు, సుప్రీంకోర్టు, హైకోర్టుకు సంబంధించిన అంశాలు, రాజ్యాంగ సవరణ పద్ధతి వంటి అంశాలు.

7.12 ఇతర అధికారాలు:

దేశంలో అత్యున్నతమైన చర్చావేదిక భారత పార్లమెంటు. అంతర్జాతీయ, జాతీయ అంశాలను విశ్లేషించి చర్చిస్తుంది. అత్యవసర పరిస్థితి విధించినప్పుడు ఆమోదిస్తుంది. కొత్త హైకోర్టులను ఏర్పాటు చేస్తుంది మరియు సుప్రీంకోర్టు, హైకోర్టు యొక్క పరిధులను నియంత్రిస్తుంది.

7.13 ముగింపు:

ప్రపంచంలో అతిపెద్ద ప్రజాస్వామ్యం కల్గిన దేశం భారతదేశం. మనదేశ పార్లమెంటరీ వ్యవస్థకు అత్యంత ప్రాముఖ్యత ఉంది. దేశ అభివృద్ధికి, సుపరిపాలనకు, కేంద్ర పార్లమెంటు శాసనాలు చాలా ముఖ్యం. దేశ సమగ్రత సార్వభౌమత్వాన్ని కాపాడటంలో పార్లమెంటు పాత్ర ముఖ్యమైనది. మారుతున్న దేశ పరిస్థితులలో, సామాజిక, ఆర్థిక, రాజకీయ సమానత్వాన్ని అన్ని వర్గాలకు అందించేల కృషిచేయటం జరుగుతుంది. ఇటువంటి పరిస్థితుల్లో, పార్లమెంటు అత్యంత బాధ్యతాయుతంగా వ్యవహరించవలసి ఉన్నది. పార్లమెంటు శాసనాలను రూపొందించటమే కాకుండా, కార్యనిర్వాహక వర్గం సమర్ధవంతంగా పని చేసేలా వ్యవహరిస్తుంది. దేశ అత్యున్నత న్యాయస్థానాలను నియంత్రించి సమర్ధవంతంగా పనిచేసేలా చేస్తుంది. దేశ అత్యున్నత పదవులైన రాష్ట్రపతి, ఉపరాష్ట్రపతి, లోక్‌సభ స్పీకర్, డిప్యూటీ స్పీకర్‌లను

రాజ్యసభ డిప్యూటీ స్పీకర్‌లను ఎన్నుకుంటుంది. కాలానుగుణంగా జరిగే మార్పులకు అనుగుణంగా రాజ్యాంగ సవరణలను చేస్తుంది. జాతీయ, అంతర్జాతీయ విషయాలను చర్చిస్తుంది.

7.14 మాదిరి ప్రశ్నలు:

1. భారత పార్లమెంటు గురించి వివరణాత్మకంగా వివరించుము.

2. భారత పార్లమెంటు అధికార, విధులను వివరించుము.

7.15 Reference books:

1. The constitution of India, ministry of law and Justice, Legislative, Department, Government of India, 2009.

2. Dr. B.R. Ambedkar, the constitution of India, Buddham publishers, Jaipur, 2019

3. Dr. B.R. Ambedkar, the constitution of India, Jain Book Agency, Delhi, 2021.

4. Dr. P.K. Agrawal, Dr. K.N. Chaturvedi, commentary on the constitution of India, Prabhat Prakashan, New Delhi, 2017.

5. Lokendra Malik & Anjum Hassan, selected Reflections on Indian constitutional law and Governance, Satyam Law International, Delhi, 2015.

6. Austin Granville, The Indian Constitution: Corner stone of A Nation, Oxford University Press, Oxford, 1999.

7. D. D. Basu, Introduction to the Constitution of India, New York, 2019.

పాఠం - 8

రాష్ట్రపతి

8.0 లక్ష్యం:

భారత రాష్ట్రపతి అధికార విధులు మరియు ఆయన పాత్రగురించి వివరించటం ఈ పాఠం యొక్క లక్ష్యం.

విషయ క్రమం:

8.1 పరిచయం

8.2 భారత రాష్ట్రపతి

8.3 రాష్ట్రపతి - అర్హతలు

8.4 రాష్ట్రపతి ఎన్నిక పద్ధతి

8.5 పదవీ ప్రమాణ స్వీకారం

8.6 రాష్ట్రపతి ఎన్నిక వివాదాలు

8.7 పదవీ కాలం

8.8 రాష్ట్రపతి జీతభత్యాలు

8.9 రాష్ట్రపతి పై ప్రముఖుల అభిప్రాయాలు

8.10 ఇప్పటి వరకు రాష్ట్రపతిగా పనిచేసిన వారు: ప్రత్యేకతలు

8.11 రాష్ట్రపతి అధికారాలు - విధులు

8.11.1 కార్యనిర్వాహణాధికారాలు

8.11.2 శాసనాధికారాలు - విధులు

8.11.2.1 రాష్ట్రపతి వీటో అధికారము

8.11.2.1.1 అబ్సల్యూట్ వీటో

8.11.2.1.2 క్వాలిఫైడ్ వీటో

8.11.2.1.3 సస్పెన్సివ్ వీటో

8.11.2.1.4 పాకెట్ వీటో

8.11.3 ఆర్థిక అధికారాలు - విధులు

8.11.4 న్యాయాధికారాలు - విధులు

8.11.4.1 క్షమాభిక్ష విషయంలో సుప్రీంకోర్టు మార్గదర్శకాలు

8.11.5 సలహా అధికారం

8.11.6 సైనిక అధికారాలు

8.11.7 రాష్ట్రపతి అత్యవసర అధికారాలు

8.11.7.1 జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితి

8.11.7.2 రాజ్యాంగపరమైన అత్యవసర పరిస్థితి లేక రాష్ట్రపతిపాలన

8.11.7.3 ఆర్థిక అత్యవసర పరిస్థితి

8.11.8 రాష్ట్రపతి ఇతర అధికారాలు

8.11.9 రాష్ట్రపతి విచక్షణాధికారాలు

8.12 ముగింపు

8.13 మాదిరి ప్రశ్నలు

8.14 Reference books

8.1 పరిచయం:

భారతదేశం చాలాకాలం బ్రిటీష్‌వారి పరిపాలనలో ఉండటం వలన పార్లమెంటరీ వ్యవస్థకు ప్రజలు అలవాటుపడ్డారు. వివిధ వైవిధ్యాలున్న మనదేశంలో అన్ని వర్గాలకు సముచిత ప్రాధాన్యతను కల్పించటానికి పార్లమెంట్ వ్యవస్థ అనువైనదిగా ఉంటుందని రాజ్యాంగ నిర్మాతలు ఈ వ్యవస్థను ఎంపిక చేశారు. పార్లమెంటరీ వ్యవస్థ బాధ్యతాయుతమైన ప్రభుత్వాన్ని అందిస్తుంది మరియు మనదేశ పరిస్థితు - - లకు అనువైనది.

పార్లమెంటరీ వ్యవస్థలో రెండు రకాలైన అధిపతులు ఉంటారు. ఒకటి, నామమాత్రపు అధిపతి, రెండు వాస్తవ అధిపతి. నామమాత్రపు అధిపతిగా రాష్ట్రపతి లేదా రాజు ఉంటాడు. అన్ని అధికారాలు వీరి పేరుతో చెలాయించబడతాయి. చట్టపరంగా లేదా శాసనపరంగా అన్ని అధికారాలు వీరికి ఉండటం వల్ల వీరిని చట్టపర అధిపతి అంటారు. అలాగే ప్రధానమంత్రి అధ్యక్షతన ఉన్న మంత్రిమండలిని వాస్తవ లేదా రాజకీయ అధిపతి అంటారు. చట్టపరంగా అధికారం లేనప్పటికీ వాస్తవానికి అన్ని అధికారాలు చెలాయి - - స్తారు.

8.2 భారత రాష్ట్రపతి:

భారతదేశంలో బ్రిటీష తరహా పార్లమెంటు ప్రభుత్వాన్ని కేంద్ర, రాష్ట్ర స్థాయిల్లో ఏర్పాటు చేశారు. రాజ్యాంగపరంగా అన్ని అధికారాలు రాష్ట్రపతికి మాత్రమే ఉన్నాయి. భారత రాజ్యాంగం 5వ భాగంలో 52 నుంచి 78 వరకు గల ప్రకరణలు కేంద్ర కార్యనిర్వాహకశాఖకు సంబంధించిన విషయాలను తెలుపు - -తున్నాయి. రాజ్యాంగంలో ప్రకరణ 52 ప్రకారం, భారతదేశానికి రాష్ట్రపతి ఉంటారు మరియు ప్రకరణ

53 ప్రకారం కేంద్ర కార్యనిర్వాహక అధికారాలన్ని రాష్ట్రపతికి దక్కుతాయి. ఈ అధికారాలను రాష్ట్రపతి స్వయంగాకానీ, తన క్రింది అధికారుల సహాయంతోగాని నిర్వర్తిస్తారు. అంటే ప్రధానమంత్రి నాయకత్వం లో ఉండే మంత్రిమండలి సహాయంతో తన విధులను నిర్వహించటం జరుగుతుంది.

8.3 రాష్ట్రపతి - అర్హతలు:

భారత రాష్ట్రపతిగా ఎన్నిక కావటానికి ఈ క్రింద పేర్కొన్న అర్హతలు ఉండాలి.

1. భారతదేశ పౌరులై ఉండాలి.
2. 35 సంవత్సరాలు నిండి ఉండాలి.
3. శారీరకంగా, మానసికంగా ఆరోగ్యవంతుడై ఉండాలి.
4. లాభదాయక ప్రభుత్వ పదవుల్లో ఉండరాదు.
5. దివాళాతీసి ఉండరాదు.
6. నేరారోపణ ఋజువై ఉండరాదు.
7. లోక్‌సభ సభ్యుడిగా ఎన్నిక అవటానికి ఉండవలసిన ఇతర అర్హతలు కల్గి ఉండాలి.
8. పార్లమెంటు నిర్ణయించిన ఇతర అర్హతలు కలిగి ఉండాలి.

8.4 రాష్ట్రపతి ఎన్నిక పద్ధతి:

భారత రాజ్యాంగంలోని ప్రకరణ 324 ప్రకారం కేంద్ర ఎన్నికల సంఘం రాష్ట్రపతి ఎన్నికలను నిర్వహిస్తుంది. అయితే రాజ్యాంగంలో, రాష్ట్రపతి ఎన్నికకు సంబంధించి సమగ్రమైన వివరణలేదు. భారత పార్లమెంటు రాష్ట్రపతి, ఉపరాష్ట్రపతి ఎన్నికకు సంబంధించి చట్టాన్ని 1952లో రూపొందించింది. అలాగే 19 74లో రాష్ట్రపతి ఎన్నిక నియమావళిని రూపొందించారు. రాష్ట్రపతి ఎన్నికల రిటర్నింగ్ అధికారిగా రొటేషన్ పద్ధతిలో లోక్‌సభ లేదా రాజ్యసభ సెక్రటరీ జనరల్ వ్యవహరిస్తారు. రాష్ట్రపతి పదవి ఖాళీ ఏర్పడడానికి ముందు 60 రోజులు ఎన్నికల ప్రక్రియ ప్రారంభమౌతుంది. ప్రకరణ 54 ప్రకారం, రాష్ట్రపతిని ఎన్నుకోవ - -టానికి ఒక ప్రత్యేక ఎన్నికల గణం ఉంటుంది. ఇందులో పార్లమెంటుకు ఎన్నికైన సభ్యులు, రాష్ట్ర విధాన -సభకు ఎన్నికైన సభ్యులు మరియు కేంద్రపాలిత ప్రాంతాలైన పాండిచ్చేరి మరియు ఢిల్లీ శాసన సభ్యులు కూడా పాల్గొంటారు. ప్రకరణ 55(3) ప్రకారం, రాష్ట్రపతిని నైష్పత్తిక ప్రాతినిధ్య పద్ధతిలో ఒక ఓటు బదలాయింపు రహస్య ఓటు పద్ధతి ద్వారా ఎన్నిక అవుతారు. ఎన్నికల్లో పాల్గొనే ఓటర్లయిన ఎం.ఎల్.ఏ, ఎం.పి.లఓటు విలువలను ఒక ప్రత్యేక సూత్రం ద్వారా లెక్కిస్తారు.

$$\text{ఎం.ఎల్.ఏ ఓటు విలువ} = \frac{\text{రాష్ట్రం మొత్తం జనాభా}}{\text{ఎన్నికైన విధానసభ సభ్యుల సంఖ్య}} \mathrm{X} \frac{1}{1000}$$

అత్యధికంగా ఎం.ఎల్.ఏ ఓటు విలువను కల్గిఉన్న రాష్ట్రాలు - ఉత్తరప్రదేశ్ - 208, తమిళనాడు - 176, ఝార్ఖండ్ - 176, మహారాష్ట్ర - 175, బీహార్ - 173, ఆంధ్రప్రదేశ్ - 159, తెలంగాణ - 132 గా ఉంది. అయితే అతి తక్కువ ఓటు విలువ కల్గి ఉన్న రాష్ట్రాలు - సిక్కిం - 7, మిజోరాం - 8, అరుణాచల్ ప్రదేశ్ - 8, నాగాలాండ్ - 9 గా ఉంది.

అదే విధంగా ఎం.పి.ల ఓటు విలువను గణించే పద్ధతి

$$\text{ఎం.పి.ల ఓటు విలువ} = \frac{\text{మొత్తం రాష్ట్రాల శాసన సభ్యుల ఓటు విలువ}}{\text{మొత్తం రాష్ట్రాల శాసన సభ్యుల ఓటువిలువ}}$$

లోక్‌సభలో మొత్తం సభ్యుల సంఖ్య 543 మరియు రాజ్యసభలో మొత్తం సభ్యుల సంఖ్య 233. ఎం.పి.ల ఓటు విలువ దేశవ్యాప్తంగా ఒకే విధంగా ఉంటుంది. 2017లో 15వ రాష్ట్రపతి ఎన్నికలో ఎం.పి. ఓటు విలువ 708. రాష్ట్రపతిగా ఎన్నిక అవ్వటానికి అభ్యర్థికి కోటా ఓట్లు రావాలి. కోటా అనగా మొత్తం పోలైన చెల్లిన ఓట్లలో సగంకంటే ఎక్కువ. రాష్ట్రపతి ఎన్నికకు ప్రధానంగా రెండు సూత్రాలు ఉన్నాయి. 1. ఏకరూపతా సూత్రం 2. సామ్యతా సూత్రం. ఏకరూపతా సూత్రం ప్రకారం, రాష్ట్ర విధానసభ్యుని ఓటు విలువ ఆ రాష్ట్ర జనాభాపై ఆధారపడి ఉంటుంది. ప్రతి రాష్ట్రానికి ఓటు విలువ మారుతుంది. అయితే సామ్యతా సూత్రం ప్రకారం దేశంలోని ఎం.పి.ల ఓటు విలువ ఒకే విధంగా ఉంటుంది. రాష్ట్రాల వారిగా తేడాలు ఉండవు. రాష్ట్రపతి ఎన్నికల్లో ఎం.ఎల్.ఏ, ఎం.పి.లకు నిర్దేశించిన విధంగా ఫలానా అభ్యర్థికే ఓటు వేయాలని విప్ జారీచేసే అధికారం రాజకీయ పార్టీలకు ఉండదు. కారణం, ఈ ఎన్నికలు శాసనసభ బయట జరుగుతాయి. విప్ శాసనసభలో జరిగే తీర్మానాలకు, బిల్లులకు మాత్రమే వర్తిస్తుంది. ప్రకరణ 57 ప్రకారం, రాష్ట్రపతిగా ఎన్నిసార్లు అయినా పోటీ చేయవచ్చు. కాకపోతే, సాంప్రదాయంగా ఒక అభ్యర్థి రెండు పర్యాయాలు మాత్రమే పోటీ చేయటం జరుగుతుంది. ఈ సాంప్రదాయాన్ని జవహర్‌లాల్ నెహ్రు ప్రతిపాదించారు. ఇప్పటి వరకు డా. రాజేంద్రప్రసాద్ మాత్రమే రెండు పర్యాయాలు రాష్ట్రపతిగా ఉన్నారు.

8.5 పదవీ ప్రమాణ స్వీకారం:

ప్రకరణ 60 ప్రకారం, రాష్ట్రపతిగా ఎన్నికైన అభ్యర్థిచేత సుప్రీంకోర్టు ప్రధానన్యాయమూర్తి, లేదా ప్రధాన న్యాయమూర్తి అందుబాటులో లేని పక్షంలో సీనియర్ న్యాయమూర్తి పదవీ ప్రమాణస్వీకారం చేయిస్తారు. రాష్ట్రపతి తన ప్రమాణాన్ని ఆత్మసాక్షిగా గాని, దేవునిపేరుతోగాని చేస్తారు. భారతరాజ్యాంగ శాసనాన్ని పరిరక్షించి దేశ ప్రజల సేవకు, వారి సంక్షేమం కోసం సంపూర్ణ సామర్థ్యంతో అంకితమవుతానని ప్రమాణం చేస్తారు.

8.6 రాష్ట్రపతి ఎన్నిక వివాదాలు:

రాష్ట్రపతి మరియు ఉపరాష్ట్రపతి ఎన్నికల వివాదానికి సంబంధించిన అన్ని విషయాలను ప్రకరణ 71 ప్రకారం సుప్రీంకోర్టులోనే పరిష్కరించుకోవాలి. ఈ వివాదాలు సుప్రీంకోర్టు యొక్క ప్రారంభ పరిధిలోకి వస్తుంది. రాష్ట్రపతి ఎన్నికను సవాలు చేస్తూ పిటిషన్ దాఖలు చేయాలంటే నియోజకగణంలోని 20 మంది సభ్యులు పిటిషన్‌పై సంతకాలు చెయ్యాలి. అయితే ఎన్నిక జరిగిన 30 రోజులలోపే పిటిషన్ దాఖలు చేయాల్సి ఉంటుంది. రాజ్యాంగ పరిమితికి లోబడి రాష్ట్రపతి, ఉపరాష్ట్రపతి ఎన్నికకు సంబంధించిన అంశాలను పార్లమెంటు ఒక చట్టం ద్వారా నిర్ణయించవచ్చు. రాష్ట్రపతిని ఎన్నుకునే నియోజక గణంలో కొన్నిఖాళీలు ఏర్పడితే ఎన్నికలు కొనసాగించాలా, వాయిదా వెయ్యాలా అనే వివాదంలో సుప్రీంకోర్టు తీర్పు చెబుతూ, కొన్ని ఖాళీలు ఉన్నంత మాత్రాన రాష్ట్రపతి ఎన్నికను వాయిదా చెయ్యాల్సిన అవసరం లేదని తీర్పునిచ్చింది. రాష్ట్రపతి ఎన్నిక వివాదాన్ని సాధారణ పౌరులు న్యాయస్థానంలో ప్రశ్నించడానికి వీలులేదు. పదవికి పోటీచేసిన అభ్యర్థులకు లేదా నియోజకగణంలోని ఓటర్లకు మాత్రమే ఆ హక్కు ఉంటుంది. రాష్ట్రపతి, ఉపరాష్ట్రపతి ఎన్నిక చెల్లదని సుప్రీంకోర్టు ప్రకటిస్తే, గతంలో ఆ రాష్ట్రపతి లేదా ఉపరాష్ట్రపతి తీసుకున్న నిర్ణయాలు, జారీచేసిన ఆదేశాలు చెల్లుబాటు అవుతాయి. అదేవిధంగా సస్పెండ్ అయిన ఎం.పి.లు, ఎం.ఎల్.ఏలు కూడా రాష్ట్రపతి ఎన్నికల్లో పాల్గొనవచ్చును.

8.7 పదవీ కాలం:

భారత రాజ్యాంగంలోని ప్రకరణ 56 ప్రకారం, రాష్ట్రపతి పదవీ ప్రమాణ స్వీకారం రోజు నుండి 5 సంవత్సరాలు పదవిలో ఉంటారు. అయితే రాష్ట్రపతి పదవి ఈ పరిస్థితిలో ఖాళీ ఏర్పడుతుంది. పూర్తి పదవీకాలం ముగిసినప్పుడు, రాష్ట్రపతి పదవిలో ఉండగా మరణించినప్పుడు, రాష్ట్రపతి ఎన్నిక చెల్లదని సుప్రీం కోర్టు తీర్పు చెప్పినప్పుడు, మహాభియోగ తీర్మానం ద్వారా తొలగించినా ఖాళీ ఏర్పడుతుంది. రాష్ట్రపతి రాజీనామా చేసినప్పుడు ఖాళీ ఏర్పడుతుంది. రాజీనామా చేసినప్పుడు తన రాజీనామా పత్రాన్ని ఉపరాష్ట్రపతికి సంబోధిస్తారు. ఈ విషయాన్ని లోక్‌సభ స్పీకరుకు కూడా తెలియజేయాలి. ప్రకరణ 61(1) లో రాష్ట్రపతిని తొలగించే ప్రక్రియను పేర్కొన్నారు. దీనినే మహాభియోగ తీర్మానం అంటారు. ఈ పద్ధతిని అమెరికా రాజ్యాంగం నుండి గ్రహించడం జరిగింది. "రాజ్యాంగ అతిక్రమణ" అనే ఏకైక కారణంవల్ల రాష్ట్రపతి తొలగించబడతారు. ఈ తీర్మానాన్ని పార్లమెంటులో రెండు సభలలో దేనిలోనైనా ప్రవేశపెట్టవచ్చు. ఏ సభలో ప్రవేశపెడుతున్నారో ఆ సభలోని మొత్తం సభ్యులలో 1/4 వంతు సభ్యులు సంతకాలు చేసి 14 రోజుల ముందస్తు నోటీసును సంబంధిత సభకు మరియు రాష్ట్రపతికి ఇవ్వాలి.

రాష్ట్రపతిని తొలగించే తీర్మానం ఇచ్చిన సభలో, దానిపై చర్చ జరుగుతుంది. చర్చించిన తరువాత ఆ సభలోని మొత్తం సభ్యులలో 2/3 వంతు సభ్యులు ఆ అభియోగాన్ని ఆమోదిస్తే మహాభియోగ

ప్రక్రియలో మొదటిదశ పూర్తవుతుంది. ఈ ప్రక్రియ తరువాత రెండో సభకు మహాభియోగ తీర్మానం పంపడం జరుగుతుంది. ఈ దశలో రెండవసభ కమిటీ ద్వారాగానీ, స్వయంగా గానీ విచారణ చేయటం జరుగుతుంది. రాష్ట్రపతి తన న్యాయవాది ద్వారాగానీ, స్వయంగాగానీ తన వాదన వినిపించుకోవచ్చు. రెండవసభలో కూడా మొత్తం సభ్యులలో 2/3 వంతు సభ్యులు మెజారిటీతో మహాభియోగ తీర్మానాన్ని ఆమోదిస్తే, ఆమోదించిన రోజునుండి రాష్ట్రపతి తొలగింపు అమలవుతుంది.

8.8 రాష్ట్రపతి జీతభత్యాలు:

ప్రకరణ 59 ప్రకారం, పార్లమెంటు రాష్ట్రపతి జీతభత్యాలను పార్లమెంటు నిర్ణయిస్తుంది. ఈ జీతభత్యాలను కేంద్ర ప్రభుత్వ సంఘటిత నిధి నుండి చెల్లిస్తారు. అంతే కాకుండా, వీటిని ఎట్టి పరిస్థితుల లోనూ తగ్గించడానికి వీలులేదు. రాష్ట్రపతి ప్రస్తుత వేతనం 5,00,000 మరియు ఉచిత నివాసము, ఇతర సౌకర్యాలు కూడా ఉంటాయి. పదవీ విరమణ తరువాత పెన్షన్ సౌకర్యం ఉంటుంది. రాష్ట్రపతి అధికార నివాసాన్ని రాష్ట్రపతి భవన్ అంటారు. దీని రూపకర్తలు ఎడ్విన్ లుటియన్స్ మరియు బేకర్. దీనిని 1921 లో నిర్మాణం ప్రారంభించి 1927 నాటికి పూర్తిచేశారు. దీని విస్తీర్ణం 320 ఎకరాలు మరియు 340 గదులు కల్గిఉన్నది. దీనిని గతంలో వైస్రాయి రెసిడెన్స్ అని పిలిచేవారు. 1950 జనవరి 26 నుండి దీన్ని రాష్ట్రపతి భ వన్‌గా వ్యవహరించేవారు. అలాగే ప్రకరణ 361 ప్రకారం, రాష్ట్రపతి ఏ న్యాయస్థానానికీ జవాబుదారీకాడు.

ఇతని పదవీకాలంలోని చర్యలకు ఏ న్యాయస్థానంలోను దావా వేయరాదు. రాష్ట్రపతికి సికింద్రాబాద్‌లో ని బొల్లారంలో శీతాకాల విడిది, సిమ్లాలో వేసవి విడిది ఉన్నాయి. భారతదేశంలో మరియు విదేశాలలో ప ర్య-టించేటప్పుడు రాజ్యగౌరవాన్ని పొందుతారు. భారతదేశ మొట్టమొదటి రాష్ట్రపతిగా డా. బాబూ రాజేం- -ద్రప్రసాద్ పనిచేశారు. ప్రస్తుతం రాష్ట్రపతిగా రామ్‌నాథ్‌కోవింద్ పనిచేస్తున్నారు.

8.9 రాష్ట్రపతి పదవిపై ప్రముఖుల అభిప్రాయాలు

రాష్ట్రపతి పదవి గురించి వివిధ ప్రముఖులు, వారి అభిప్రాయాలను తెలియజేయటం జరిగింది. మంత్రి మండలి సలహా లేకుండా లేక వారి సలహాలకు విరుద్ధంగా రాష్ట్రపతి ఏమీ చేయలేరు. రాష్ట్రపతి పదవి బ్రిటీష్ రాజమకుటంతో పోల్చవచ్చు. ఎందుకంటే వారు దేశానికి ఏలిక మాత్రమే, పాలకులు కాలేరు . రాష్ట్రపతి మంత్రి మండలికి మిత్రుడిగా, మార్గదర్శిగా, తాత్వికునిగా వ్యవహరిస్తారు - **డా. బి. ఆర్. అంబే- -ద్కర్.**

రాష్ట్రపతి పదవి దేశ సమైక్యతకు ప్రతీక - **సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్**

భారత్‌లో పార్లమెంటరీ విధానం ఉన్నందువల్ల ప్రధాన మంత్రి నేతృత్వంలోని మంత్రి మండలి సలహా మేరకు రాష్ట్రపతి వ్యవహరించాలి - **డా. ఆర్. రాజేంద్ర ప్రసాద్**

భారత రాజ్యాంగం కేంద్ర మంత్రి మండలికి పాలనా పరమైన అధికారులు కల్పించినప్పటికే, రాష్ట్రపతి పదవికి ప్రత్యేక గౌరవం, ప్రాముఖ్యతను కూడా ఇచ్చింది - **జవహర్ లాల్ నెహ్రూ**

రాష్ట్రపతికి మన రాజ్యాంగం కల్పించిన విచక్షణాధికారాలను వినియోగించటంపైనే వారి స్థానం, ప్రాముఖ్యత ఆధారపడి ఉంటుంది - **ఎం.వీ.పైలీ.**

42,44వ రాజ్యంగ సవరణల తర్వాత రాష్ట్రపతి స్థానం మరింత నామమాత్రంగా మిగిలినది -**ఎం. పీ.జైన్.**

భారత రాష్ట్రపతులందరు ప్రధానమంత్రి యొక్క రాష్ట్రపతులుగానే భావించాలలి అని అభిప్రాయపడినారు - **టి.ఎన్.శేషన్.**

8.10 ఇప్పటివరకు రాష్ట్రపతులుగా పనిచేసినవారు: ప్రత్యేకతలు

1. డా. బాబు రాజేంద్రప్రసాద్ - 1950 - 1962

ఈయన బీహార్ రాష్ట్రానికి చెందినవారు. ఈయన మొట్టమొదటి భారతదేశ రాష్ట్రపతి. రెండు సార్లు రాష్ట్రపతిగా ఎన్నికైనారు. రెండవసారి అత్యధిక మెజారిటీతో ఎన్నికయ్యారు. ఎక్కువ సార్లు సుప్రీం - కోర్టు సలహా తీసుకున్న రాష్ట్రపతి. హిందూ కోడ్ బిల్లు విషయంలో ఆమోదం తెల్పకుండా, ప్రభుత్వంపై ఒత్తిడి తెచ్చారు. 1962లో భారతరత్న బిరుదు గ్రహీత.

2. డా. సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్ -1962 - 1967

ఈయన తమిళనాడు రాష్ట్రానికి చెందినవారు. ఈయన మొట్ట మొదటి ఉప రాష్ట్రపతిగా పని చేశారు. ఉపరాష్ట్రపతిగా ఉండి రాష్ట్రపతిగా ఎన్నికైన మొదటి వ్యక్తి. దౌత్యవేత్తగా పనిచేసిన మొదటి రాష్ట్రపతి. ఈయన గొప్ప తత్వవేత్త, దార్శనికుడు, ఉపాధ్యాయుడు. చైనా యుద్ధానంతరం రక్షణ మంత్రి కృష్ణ మీనన్‌ను పదవినుండి తొలగించడానికి ప్రభుత్వంపై ఒత్తిడి తెచ్చారు. ప్రజా దర్బారును ఏర్పాటుచేసి వారి సమస్యలను తెలుసుకొని పరిష్కారాన్ని ప్రభుత్వ దృష్టికి తీసుకు వచ్చిన రాష్ట్రపతి. భారత దేశంలో మొదటిసారి జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితిని విధించిన రాష్ట్రపతి. 8 దేశాలలో విజిటింగ్ ప్రొఫెసర్‌గా పనిచే- -శాడు. భారత రత్న పొందిన మొదటి రాష్ట్రపతి. అత్యధిక మెజారిటీతో గెలిచిన రెండవ రాష్ట్రపతి.

3. డా. జాకీర్ హుస్సేన్ - 1967 - 1969

ఈయన ఉత్తర ప్రదేశ్‌కు చెందిన వ్యక్తి. ఉప రాష్ట్రపతిగా పనిచేసి రాష్ట్రపతి అయిన రెండో వ్యక్తి. తొలి ముస్లిం రాష్ట్రపతి. అతి తక్కువ కాలం పనిచేసన మరియు పదవిలో ఉండగా మరణించిన మొదటి రాష్ట్రపతి. జన్మ స్థలం హైదరాబాదు అయినప్పటికీ ఉత్తర ప్రదేశ్‌లో స్థిరపడినారు. 1963లో భారతరత్న అవార్డును పొందారు.

4. వి. వి. గిరి - 1969 - 1969

తాత్కాలిక రాష్ట్రపతిగా పనిచేసిన మొదటి ఉపరాష్ట్రపతి. 1975లో భారతరత్న అవార్డు గ్రహీత.

5. జస్టిస్ మహమ్మద్ హిదయతుల్లా- 1969 - 1969

తాత్కాలిక రాష్ట్రపతిగా పనిచేసిన, సుప్రీంకోర్టు మొట్టమొదటి ప్రధాన న్యాయమూర్తి.

6. వి. వి. గిరి - 1969 - 1974

అతి తక్కువ మెజారిటీతో ఎన్నికైన రాష్ట్రపతి. స్వతంత్ర అభ్యర్థిగా ఎన్నికైన మొదటి రాష్ట్రపతి. రెండవ ప్రాధాన్య ఓటు ద్వారా ఎన్నికయ్యారు. తన ఎన్నిక గురించి తలెత్తిన వివాదంలో సుప్రీంకోర్టులో స్వయంగా హాజరై తన వాదనను వినిపించిన రాష్ట్రపతి. జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితిని విధించిన రెండవ రాష్ట్రపతి. కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలలో పెరుగుతున్న అవినీతిపై బహిరంగంగా వ్యాఖ్యానించారు. కార్మిక ఉద్యమాలతో సంబంధం ఉన్న రాష్ట్రపతి. ఉప రాష్ట్రపతిగా, తాత్కాలిక రాష్ట్రపతిగా, రాష్ట్రపతిగా అనగా మూడు బాధ్యతలు నిర్వహించిన ఏకైక వ్యక్తి.

7. ఫక్రుద్దీన్ అలీ అహ్మద్ - 1974 - 1977

ఈయన స్వంత రాష్ట్రం అస్సాం. రెండో ముస్లిం రాష్ట్రపతి. ఈశాన్య రాష్ట్రాలనుంచి రాష్ట్రపతిగా ఎన్నికైన ఏకైక వ్యక్తి. పదవిలో ఉండగా మరణించిన రెండవ రాష్ట్రపతి. 1975లో అంతరంగిక కారణాలవల్ల జాతీయ అత్యవసరం పరిస్థితిని వీరి కాలంలోనే విధించారు. జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితిని విధించిన మూడో రాష్ట్రపతి. ఉప రాష్ట్రపతి కాకుండానే రాష్ట్రపతిగా ఎన్నికైన రెండవ వ్యక్తి. ఒక పదవీకాలంలో ఎక్కువ ఆర్డినెన్సులను జారీ చేసిన రాష్ట్రపతి.

8. బి. డి. జెట్టి - 1977 - 1977

తాత్కాలిక రాష్ట్రపతిగా పనిచేసిన మూడవ వ్యక్తి.

9. నీలం సంజీవరెడ్డి - 1977 - 1982

ఈయన ఆంధ్ర ప్రదేశ్‌కు చెందినవారు. ఏకగ్రీవంగా ఎన్నికైన ఏకైక రాష్ట్రపతి. మొదటి పర్యం రాష్ట్రపతి ఎన్నికల్లో ఓడిపోయిన అభ్యర్థి. ముఖ్యమంత్రిగా పనిచేసి రాష్ట్రపతి అయిన మొదటి వ్యక్తి. లోక్ - సభ స్పీకర్‌గా పనిచేసి రాష్ట్రపతి అయిన ఏకైక వ్యక్తి. అతి చిన్న వయస్సులో రాష్ట్రపతి అయిన వ్యక్తి. 1979 లో చరణ్‌సింగ్ ప్రభుత్వ పతనం తరువాత జగజ్జీవన్‌రామ్‌కు అవకాశం ఇవ్వకుండా లోక్‌సభను రద్దు చేశారనే విమర్శ కూడా ఉంది. 1980లో 9 జనతా రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలను రద్దు చేసేటప్పుడు ఎలాంటి రాజ్యాంగ పద్ధతులను పాటించలేదనే విమర్శలున్నాయి. రాష్ట్రాలకు స్వయం ప్రతిపత్తి కల్పించే అంశంపై జాతీయ స్థాయిలో చర్చ జరగాలనే ప్రతిపాదన చేసిన రాష్ట్రపతి.

10. జ్ఞాని జైల్‌సింగ్ -1982 - 1987

తొలి సిక్కు రాష్ట్రపతి. ముఖ్యమంత్రిగా పనిచేసి రాష్ట్రపతిగా ఎన్నికైన వారిలో రెండవ వ్యక్తి ఉప రాష్ట్రపతి కాకుండానే రాష్ట్రపతి అయిన నాల్గవ వ్యక్తి. వెనుక బడిన తరగతుల నుండి వచ్చిన మొదటి రాష్ట్రపతి. వివాదాస్పద బ్లూస్టార్ ఆపరేషన్ వీరి కాలంలోనే జరిగింది. వివాదాస్పద పోస్టల్ బిల్లుపై పాకెట్ వీటోను వినియోగించారు. ఇందిరాగాంధీ హత్యనంతరం ఎటువంటి పార్లమెంటరీ సాంప్రదాయాలు పాటించ కుండానే రాజీవ్ గాంధీని ప్రధానిగా నియమించారనే విమర్శ ఉంది. పత్రికలపై ఆంక్షలు విధిస్తూ రాజీవ్‌గాంధీ ప్రభుత్వ కాలంలో ప్రవేశ పెట్టిన పరువు నష్టం బిల్లుపై వివరణ కోరిన రాష్ట్రపతి. బోఫోర్స్ వివాదం పై కేంద్ర ప్రభుత్వం నుండి వివరణ కోరారు.

11. ఆర్. వెంకట్రామన్ - 1987 - 1992

ఈయన తమిళనాడు రాష్ట్రానికి చెందిన వ్యక్తి 1989లో లోక్‌సభ ఎన్నికల్లో ఏ పార్టీకీ సంపూర్ణ మెజార్టీ రాని సందర్భంలో ఏకైక పెద్ద పార్టీ నాయకుడిని ప్రధానిగా ఆహ్వానించే సాంప్రదాయం నెలకొల్పా--రు. అత్యధిక ప్రధానమంత్రుల చేత పదవీ ప్రమాణ స్వీకారం చేయించాడు. పార్లమెంటు సభ్యుల జీతాల పెంపు బిల్లును పునః పరిశీలనకు పంపారు. ఉపరాష్ట్రపతి అయిన నాల్గోవ్యక్తి 1991 రాజీవ్‌గాంధీ మరణానంతరం జాతీయ ప్రభుత్వ ఏర్పాటును ప్రతిపాదించారు.

12. డా. శంకర్‌దయాళ్ శర్మ - 1992 - 1997

ఈయన మధ్యప్రదేశ్ రాష్ట్రానికి చెందిన వ్యక్తి. ఉప రాష్ట్రపతిగా పనిచేసి రాష్ట్రపతి అయిన ఐదవ వ్యక్తి. రాజనీతిజ్ఞ రాష్ట్రపతిగా పేరు పొందిన వ్యక్తి. ఆంధ్రప్రదేశ్ గవర్నర్‌గా, ఉపరాష్ట్రపతిగా మరియు రాష్ట్రపతిగా పనిచేశారు. వివాదాస్పద దళిత క్రైస్తవుల రిజర్వేషన్ల బిల్లును వెనక్కు పంపారు. బాబ్రీ మసీదు విధ్వంసం వీరి కాలంలోనే జరిగింది. ఏ పార్టీకి సంపూర్ణ మెజార్టీ రాని సందర్భంలో ఏకైక పెద్ద పార్టీ నాయకుడైన వాజ్‌పేయిని 1996లో ప్రధానమంత్రిగా నియవించారు. రాజ్యసభకు రాష్ట్రపతిచే నియామకం పొందే సభ్యుల విషయంలో యునైటెడ్ ఫ్రంట్ ప్రభుత్వ సిఫార్సును వెనక్కి పంపిన రాష్ట్రపతి.

13. కె. ఆర్. నారాయణన్ - 1997 - 2002

ఈయన కేరళ రాష్ట్రనికి చెందిన వ్యక్తి. తొలి దళిత వర్గానికి చెందిన మొదటి రాష్ట్రపతి. ఉపరాష్ట్ర పతిగా పనిచేసి రాష్ట్రపతి అయిన ఆరవ వ్యక్తి. రాయబారిగా పనిచేసి రాష్ట్రపతిగా ఎన్నికైన రెండవ వ్యక్తి. అ త్యధిక మెజారిటీతో గెల్చిన రెండవ రాష్ట్రపతి. రాష్ట్రపతి పదవిలో ఉన్నప్పటికి సాధారణ పౌరులవలె ఓటు హక్కు వినియోగించుకున్నా మొదటి రాష్ట్రపతి. ఏ రాజకీయ పార్టీ ఎన్నికలలో మెజారిటీ సాధించని సంద--ర్భంలో కేంద్రంలో ప్రభుత్వన్ని ఏర్పాటు చేసినప్పుడు దానికి మద్దతు తెలిపేవారు తమ లేఖల్ని రాష్ట్రపతికి ముందుగా ఇవ్వలనే సాంప్రదాయాన్ని నెలకొల్పారు.ఉత్తరప్రదేశ్‌లో కల్యాణ్‌సింగ్ ప్రభుత్వాన్ని రద్దు చేయా

లనే వి.కె. గుజ్రాల్ కేంద్ర ప్రభుత్వ సిఫార్సును పునఃపరిశీలనకు పంపారు. రబ్రీదేవి ప్రభుత్వాన్ని రద్దుచేసి రాష్ట్రపతి పాలన విధించాలనే ఎన్‌డిఏ ప్రభుత్వ సిఫార్సును వెనక్కి పంపారు. దేశంలో అనేక ప్రాంతాల్లో మైనార్టీలపై జరుగుతున్నా దాడులపై కేంద్రన్ని వివరణ కోరారు.

14. డా. ఎ. పి. జె. అబ్దుల్ కలామ్ - 2002 - 2007

ఈయన తమిళనాడు రాష్ట్రనికి చెందిన వ్యక్తి. ఎటువంటి రాజకీయ నేపథ్యం లేకుండా రాష్ట్రపతిగా ఎన్నికైన తొలి వ్యక్తి. 2006 లో జోడు పదవుల విషయమై బిల్లును పునః పరిశీలనకు పంపారు. పదవిలో ఉండి ఢిల్లీ శాసనసభ ఎన్నికల్లో ఓటుహక్కు వినియోగించుకున్నారు. భారతరత్న అందుకున్న వ్యక్తుల లో ఐదవ వ్యక్తి.

15. శ్రీమతి ప్రతిభాపాటిల్ - 2007 - 2012

ఈమె మహారాష్ట్ర రాష్ట్రానికి చెందిన వ్యక్తి. తొలి మహిళా రాష్ట్రపతి. రాజ్యసభ డిప్యూటీ ఛైర్మన్‌గా పనిచేసి, రాష్ట్రపతి అయిన ఏకైక వ్యక్తి. రాష్ట్రపతి కాకముందు రాజస్థాన్ గవర్నర్‌గా పనిచేశారు. గుజరాత్ కోకా చట్టాన్ని కేంద్ర ప్రభుత్వ సిఫారసు మేరకు తిరస్కరించారు. ఎన్నికల కమీషనర్ నవీర్‌చావ్లాను తొలగిం -చాలనే నాటి ప్రధానాధికారి గోపాలస్వామి సిఫార్సును కేంద్ర ప్రభుత్వ సలహాను అనుసరించి తిరస్కరిం - -చారు.

16. శ్రీ ప్రణబ్ ముఖర్జీ - 2012 - 2017

ఈయన పశ్చిమబెంగాల్ రాష్ట్రానికి చెందిన వ్యక్తి. ఉపరాష్ట్రపతిగా చేయకుండా రాష్ట్రపతి అయిన 7వ వ్యక్తి. ప్రధానమంత్రి పదవిలో లేకుండా అత్యధిక కాలం లోక్‌సభ నాయకుడిగా పనిచేశారు. రెండు సార్లు లోక్‌సభకు మరియు 5 సార్లు రాజ్యసభకు ఎన్నికయ్యారు. అత్యధిక దేశాల పర్యటించిన రాష్ట్రపతి. ప్రణాళిక సంఘం ఉపాధ్యక్షుడిగా పనిచేసారు. కేంద్రంలో ఆర్థిక రక్షణ, వాణిజ్య, విదేశాంగ మంత్రిగా పనిచేశారు. ఉత్తమ పార్లమెంటేరియన్‌గా ఎంపికయ్యారు. ఆర్థినెన్సుల జారీ సంస్కృతిని బహి- -రంగంగా విమర్శించిన రాష్ట్రపతి. ఇందిరాగాంధీ, పి.వి. నరసింహారావు, మన్మోహన్‌సింగ్‌ల ప్రభుత్వ కాలంలో మంత్రగా పనిచేసినారు. భారతరత్న పొందిన వారిలో 6వ రాష్ట్రపతి.

17. రామ్‌నాథ్ కోవింద్ - 2017 నుండి రాష్ట్రపతిగా వ్యవహరిస్తున్నారు

ఈయన ఉత్తర ప్రదేశ్ రాష్ట్రానికి చెందిన వ్యక్తి. మొరార్జీ దేశాయ్‌కి సహాయకారుడిగా పని చేశా - -డు. సుప్రీంకోర్టులో న్యాయవాదిగా పనిచేశారు. బి.జె.పి. దళిత మోర్చాధ్యక్షుడిగా పనిచేశారు. రాజ్యసభ సభ్యుడిగా ఎన్నికయ్యారు. బీహార్ రాష్ట్రంకు గవర్నర్‌గా పనిచేశారు. రాష్ట్రపతిగా ఎన్నికైనవారిలో దళిత వర్గాల నుంచి రెండవ వ్యక్తి.

8.11 రాష్ట్రపతి అధికారాలు - విధులు:

భారతగణతంత్ర రాజ్యాధినేత, దేశ మొదటి పౌరుడు రాష్ట్రపతి. 53వ ప్రకరణ ప్రకారం, కేంద్ర కార్యనిర్వహణాధికారం రాష్ట్రపతికి ఉంటుంది. రాజ్యాంగం ప్రకారం, రాష్ట్రపతి తన అధికారాలను స్వయంగా గానీ, తన క్రింది అధికారుల ద్వారా నిర్వహించటం జరుగుతుంది. రాజ్యాంగంలో రాష్ట్రపతి అధికారాల ఎక్కడ కూడా విభజించలేదు. అయితే అవగాహన కోసం ఈ అధికారాలను మూడు రకాలుగా విభజించ - వచ్చు. 1. సాధారణ అధికారాలు - విధులు 2. అసాధారణ అధికారాలు మరియు 3. విచక్షణాధికారాలు.

8.11.1 కార్యనిర్వహణాధికారాలు:

భారతగణతంత్ర రాజ్యానికి రాష్ట్రపతి ముఖ్య కార్యనిర్వహణాధిపతి. ప్రకరణ 74(1) ప్రకారం, ప్రధానమంత్రి అధ్యక్షతన గల కేంద్రమంత్రి మండలి సలహా, సహాకారాలతో రాష్ట్రపతి తన విధులను నిర్వహిస్తారు. ప్రకరణ 77 ప్రకారం, కార్యనిర్వహణాధికారాలు రాష్ట్రపతి పేరుమీదే ప్రకటించాలి. తన అధి- -కార నిర్వహణలో సహాయంగా ఉండటానికి అనేక నియామకాలు చేస్తాడు. రాజ్యాంగ సూత్రాల ప్రకారం వారిని తొలగిస్తాడు. రాష్ట్రపతి కార్యనిర్వహణాధికారాల క్రింద ప్రధానమంత్రి, మంత్రిమండలి, అటార్నీ జనరల్, సుప్రీంకోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తి, ఇతర న్యాయమూర్తుల నియామకం, గవర్నర్లు, కంప్ట్రోలర్ మరియు ఆడిటర్ జనరల్, రాష్ట్ర హైకోర్టు, ఇతర న్యాయమూర్తులు, కేంద్రపాలిత ప్రాంతాలకు లెఫ్టినెంట్ గవర్నర్లు, కేంద్రపాలిత ప్రాంతాలైన ఢిల్లీ, పుదుచ్చేరి ముఖ్యమంత్రులను, మంత్రిమండలిని, అంతరాష్ట్ర మండలి, ఆర్థిక సంఘం, యూనియన్ పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్ అధ్యక్షుడు, సభ్యుల నియామకం, ప్రధాన ఎన్నికల కమీషనర్, ఎలక్షన్ కమిషన్ సభ్యులు, షెడ్యూల్డ్ తెగల జాతీయ కమిషన్ అధ్యక్షుడు, సభ్యులు షెడ్యూల్డ్ కులాల జాతీయ కమీషన్ అధ్యక్షుడు, సభ్యులను నియమించడం జరుగుతుంది. రాష్ట్రపతి ఏదైన ప్రాంతాన్ని షెడ్యూలు ప్రాంతంగా ప్రకటించవచ్చు. ప్రకరణ 78 ప్రకారం, కేంద్ర మంత్రిమండలి తీసుకున్న నిర్ణయాల సమాచారాన్ని తెలుసుకునే హక్కు రాష్ట్రపతికి ఉంది.

8.11.2 శాసనాధికారాలు - విధులు:

రాష్ట్రపతి పార్లమెంటులో ఏ సభలోనూ సభ్యుడుకాదు. అయితే ప్రకరణ 79 ప్రకారం రాష్ట్రపతి పార్లమెంటులో అంతర్భాగం. రాష్ట్రపతి శాసనాధికారాలలో భాగంగా పార్లమెంటు ఉభయసభలను సమావేశపరచటం, వాయిదా వేయటం, రద్దుచేయటం, పార్లమెంటు ఉభయసభల మధ్య ప్రతిష్టంభన ఏర్పడితే దీనిని పరిష్కకరించడానికి ఉమ్మడి సమావేశాన్ని ఏర్పాటు చేయడం, ఇద్దరు ఆంగ్లోఇండియన్లను లోక్‌సభకు నామినేట్ చేయడం, పార్లమెంటు సభ్యుల అనర్హతలను నిర్ణయించడం, రాజ్యసభకు 12 మంది వివిధ రంగాలలో నిష్ణాతులను నామినేట్ చేయడం, పార్లమెంటు సభలలోగానీ సంయుక్త సమావే- -శంలో ఉన్నప్పుడుగాని ప్రసంగించడం, పార్లమెంటు సమావేశంలో లేనప్పుడు ఆర్డినెన్స్‌లు జారీచేయడం,

లోక్‌సభలో ఆర్థిక బిల్లులను రాష్ట్రపతి అనుమతితోనే ప్రవేశపెట్టటం, లోక్‌సభ, రాజ్యసభ సమావేశాలు నిర్వహించడానికి సభాధ్యక్షుడు లేనప్పుడు తాత్కాలిక సభాధ్యక్షులను నియమించడం, కంప్ట్రోలర్ అండ్ ఆడిటర్ జనరల్, యూనియన్ పబ్లిక్ సర్వీస్ కమీషన్, ఆర్థికసంఘ నివేదికలను పార్లమెంటు పరిశీలనకు పంపడంపార్లమెంటు ఆమోదించిన బిల్లులను చట్టాలుగా మారటానికి ఆమోదం తెలపడం, రాష్ట్ర గవర్నర్ తనకు పంపించిన రాష్ట్ర బిల్లులను ఆమోదించటం లేదా తిరస్కరించటం, రాజ్యాంగ సవరణ బిల్లులకు ఆమోదముద్ర వేయడం వంటి శాసనాధికారాలను కల్గి ఉన్నారు.

రాష్ట్రపతి బిల్లులను ఆమోదించే క్రమంలో కొన్ని రకాల వీటో అధికారాలను కల్గి ఉంటారు.

8.11.2.1 రాష్ట్రపతి వీటో అధికారము:

ఆంగ్లంలో ఫర్బిడ్ అంటారు. వీటో అనే పదము లాటిన్ భాష నుండి గ్రహించబడింది. వీటో అనగా తిరస్కరించే అధికారం అని అర్థం. ఏదైన ప్రతిపాదనగాని, బిల్లుగాని పార్లమెంటు ఆమోదించిన తరువాత రాష్ట్రపతి ఆమోదానికి పంపితే 111 ప్రకారం రాష్ట్రపతి బిల్లు ఆమోదించవచ్చు, బిల్లును ఆమో- -దించకుండా అట్టిపెట్టవచ్చు, ద్రవ్యబిల్లును మినహాయించి పునఃపరిశీలనకు పంపవచ్చు, లేక బిల్లుపై ఎలాంటి అభిప్రాయం చెప్పకుండా మౌనంగా ఉండవచ్చు. వీటిని ఆధునిక ప్రజాస్వామ్యంలో - 1. అబ్స- ల్యూట్ వీటో 2. క్వాలిఫైడ్ వీటో 3. సస్పెన్సివ్ వీటో 4. పాకెట్ వీటో అంటారు.

8.11.2.1.1. అబ్సల్యూట్ వీటో:

ఏదైన బిల్లును రాష్ట్రపతి తిరస్కరిస్తే, ఆ బిల్లు ఎట్టి పరిస్థితులలో చట్టంగా మారదు. ఆ బిల్లు శాశ్వతంగా రద్దవుతుంది. రాష్ట్రపతి ఎటువంటి సందర్భంలో ఈ వీటో అధికారాన్ని ఉపయోగిస్తారు అంటే క్యాబినెట్ ఆమోదం పొందిన ప్రభుత్వ బిల్లులు రాష్ట్రపతి ఆమోదానికి పంపబడి, రాష్ట్రపతి ఆమోదం తెలుపకముందే మంత్రిమండలి రాజీనామా చేస్తే, క్రొత్తగా ఏర్పడిన మంత్రిమండలి ఆ బిల్లులను ఆమోదించవద్దని రాష్ట్రపతికి సలహా ఇచ్చినప్పుడు కొన్ని బిల్లుల విషయంలో ఉపయోగించవచ్చు.

8.11.2.1.2. క్వాలిఫైడ్ వీటో:

పార్లమెంటుచేత ఆమోదించబడి రాష్ట్రపతి ఆమోదానికి బిల్లును పంపినట్లయితే, రాష్ట్రపతి తిర- -స్కరిస్తే, రెండవ పర్యాయం అదే బిల్లును పార్లమెంటు 2/3 వంతు మెజారిటీతో ఆమోదిస్తే రాష్ట్రపతి తప్పనిసరిగా ఆమోదాన్ని తెలపాలి. ఈ తరహా అధికారం అమెరికా అధ్యక్షునికి ఉంది కానీ భారత రాష్ట్రపతికి లేదు.

8.11.2.1.3. సస్పెన్సివ్ వీటో:

పార్లమెంటు ఒక బిల్లును ఆమోదించి రాష్ట్రపతికి పంపినప్పుడు మొదటిసారి దానిని తిరస్కరిస్తే, రెండవసారి అదే బిల్లును పార్లమెంటు సాధారణ మెజారిటీతో ఆమోదించి తిరిగి పంపితే రాష్ట్రపతి ఆ బిల్లును తప్పనిసరిగా ఆమోదించాలి. ఒకవేళ ఆమోదించకపోయినా, ఆమోదించినట్లుగా భావిస్తారు.

8.11.2.1.4. పాకెట్ వీటో:

బిల్లులు పార్లమెంటుచేత ఆమోదించబడి, రాష్ట్రపతి ఆమోదముద్రకు పంపినప్పుడు ఆ బిల్లుల ను తిరస్కరించకుండా, పునఃపరిశీలనకు పంపకుండా రాష్ట్రపతి నిరవధికంగా తన నిర్ణయాన్ని వాయిదా వేస్తారు. దీనినే పాకెట్ వీటో అంటారు. ఉదాహరణకు 1986లో రాష్ట్రపతిగా ఉన్న జైల్‌సింగ్ పోస్టల్ బిల్లు విషయంలో ఈ వీటో అధికారాన్ని ఉపయోగించి 18 నెలలు బిల్లును అట్టిపెట్టారు.

ప్రకరణ 201 ప్రకారం, రాష్ట్రశాసనసభ రూపొందించిన బిల్లులను గవర్నర్ అవసరం అను కుంటే రాష్ట్రపతి ఆమోదంకు పంపవచ్చు. ఈ సందర్భంలో, రాష్ట్రపతి తన ఆమోదాన్ని తెలపవచ్చు, ఆమోదం తెలపకుండా అటిపెట్టవచ్చు, పునఃపరిశీలనకు పంపవచ్చు. రాష్ట్ర బిల్లులపై రాష్ట్రపతికి సంపూర్ణ వీటో అధికారం ఉంటుంది.

8.11.3 ఆర్థిక అధికారాలు - విధులు:

రాష్ట్రపతి ఆర్థిక అధికారాల క్రింద పార్లమెంటులో ప్రవేశపెట్టే ద్రవ్యబిల్లులకు పూర్వానుమతి ఇవ్వడం, ప్రతి 5 సంవత్సరాలకు ఒక సారి ఆర్థిక సంఘాన్ని ఏర్పాటు చేయడం రాష్ట్రపతి అనుమతితోనే కేంద్ర సంఘటిత నిధి నుండి ఖర్చు చేయ్యాలి, భారత ఆగంతక నిధి రాష్ట్రపతి ఆధీనంలోనే ఉంటుంది. పార్లమెంటు ఆమోదం పొందే వరకు వచ్చే అత్యవసర ఖర్చులకు అడ్వాన్సు మంజూరు చేయడం, ఆర్థిక సంవత్సర ప్రారంభంలో వార్షిక బడ్జెట్‌ను, సప్లిమెంటరీ బడ్జెట్‌ను తన పేరుపై పార్లమెంటులో ప్రవేశపెట్ట- -డానికి అనుమతినివ్వటం వంటి చర్యలు చేపడతారు.

8.11.4 న్యాయాధికారాలు - విధులు:

భారత రాష్ట్రపతి రాజ్యాంగం ప్రకారం, సర్వాధికారాలు కల్గి ఉన్నారు. రాష్ట్రపతి దేశ అధిపతి అవటం వల్ల పౌరుల ప్రాణాలను కాపాడవలసిన బాధ్యత ఉంటుంది. ముద్దాయిలు పరివర్తన చెందడానికి కూడా క్షమాభిక్ష అధికారాలు ఉపకరిస్తాయి. రాజ్యాంగేతగా ఉన్నత న్యాయస్థానాలు విధించిన శిక్షలను నిలిపివేయవచ్చు లేదా శిక్ష అమలు వాయిదా వేయవచ్చు లేదా ఒక రకమైన శిక్షను మరోక రకంగా మార్చవచ్చు. దీని ముఖ్య ఉద్దేశ్యం న్యాయస్థానాల పొరపాట్లను సరిదిద్దడం. అయితే ఈ అధికారాలను రాష్ట్రపతి మంత్రిమండలి సలహా మేరకు నిర్వహించవలసి ఉంటుంది. విచక్షణకు ఆస్కారం లేదు. అలాగే

క్షమాబిక్ష అధికారాలను వినియోగించే సమయంలో రాష్ట్రపతి ప్రజాభిప్రాయాన్ని, బాధిత కుటుంబాల మనోభావాలను కూడా పరిగణనలోకి తీసుకోవాలి.

8.11.4.1 క్షమాబిక్ష విషయంలో సుప్రీంకోర్టు మార్గదర్శకాలు:

1. కేంద్ర క్యాబినెట్ సలహాల మేరకు రాష్ట్రపతి నిర్ణయం తీసుకోవాలి.
2. ముద్దాయికి నేరుగా రాష్ట్రపతికి తమ వాదనను వినిపించే అవకాశం ఉండదు.
3. రాష్ట్రపతి తదుపరి వెలుగులోకి వచ్చిన సాక్ష్యాలను ఆధారాలను రాష్ట్రపతి పరిగణలోకి తీసుకొని కోర్టు ఇచ్చిన తీర్పు కంటే భిన్నమైన అభిప్రాయాన్ని కలిగి ఉండవచ్చు.
4. రాష్ట్రపతి తీసుకున్న నిర్ణయానికి కారణాలు చెప్పాల్సిన అవసరంలేదు.
5. రాష్ట్రపతి నిర్ణయంలో నిర్హేతుకత, దురుద్దేసం, విచక్షణరాహిత్యం ఉన్నప్పుడు ఆ నిర్ణయాన్ని సుప్రింకోర్టులో ప్రశ్నించవచ్చు.
6. రాష్ట్రపతి ఏ విధంగా తన అధికారాలను వినియోగించుకోవాలో సూచించే అధికారం ఎవ్వరికి లేదు.

8.11.5 సలహా అధికారం:

ప్రకరణ 143 ప్రకారం రాజ్యాంగపరమైన, చట్టపరమైన, ప్రజాసంభంధమైన వ్యవహారాల్లో సుప్రీంకోర్టు సలహాను రాష్ట్రపతి తీసుకోవచ్చు. అయితే ఇది సలహాగా మాత్రమే పరిగణించబడుతుంది. రాష్ట్రపతి ఈ సలహాకు కట్టుబడి ఉండవలసిన అవసరం లేదు.

8.11.6 సైనిక అధికారాలు:

ప్రకరణ 53(2) ప్రకారం, రాష్ట్రపతి భారతప్రభుత్వ సర్వసైన్యాధిపతి. రక్షణ శాఖను నిర్వహించే రక్షణ మంత్రిని, రక్షణ మంత్రిత్వశాఖలోని ముఖ్యమైన అధికారులను నియంత్రించడం, యుద్ధం ప్రకటించడానికి, సంధి షరతులు చేసుకోవడానికి రాష్ట్రపతికి అధికారం ఉంది. మిత్రదేశాలకు రాయబారులను నియమించటం, అంతర్జాతీయ వ్యవహరాలను ప్రతినిధిగా వ్యవహరించుట, భారతదేశానికి, ఇతర దేశాలకు మధ్య సంబంధాలను ఏర్పాటు చేయడానికి కృషి చేయడం, ఐక్యరాజ్య సమితికి భారతదేశ ప్రతినిధులను నియమించడం.

8.11.7 రాష్ట్రపతి అత్యవసర అధికారాలు:

దేశంలో ఏర్పడే కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితుల దృష్ట్యా దేశ భద్రత, సమగ్రత, దేశ ఐక్యతకు ప్రమాదం వాటిల్లుతుందని బావిస్తే, అలాంటి పరిస్థితిని అత్యవసర పరిస్థితిగా పరిగణిస్తారు. అత్యవసర పరిస్థితికి సంబంధించిన అధికారాలను రాజ్యాంగంలో పొందుపరచాలని రాజ్యాంగ పరిషత్‌లో అల్లాడి కృష్ణస్వామి అయ్యర్, డా. బి. ఆర్. అంబేద్కర్ మరియు టి.టి. క్రిష్ణమాచారి సమర్ధించారు. దేశ ప్రయోజనాల దృష్ట్యా కేంద్రానికి ప్రత్యేక అధికారాలు అవసరం. భారత రాజ్యాంగంలో 18వభాగంలో ప్రకరణ 352 నుండి 360

వరకూ మూడు రకాలైన అత్యవసర సరిస్థితులకు సంబంధించిన అంశాలను పేర్కొన్నారు. కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితులలో కేంద్రానికి సంపూర్ణ అధికారాలు సంక్రమిస్తాయి.

అత్యవసర పరిస్థితులు - రకాలు:

రాజ్యాంగంలో మూడు అత్యవసర పరిస్థితులను పెర్కొన్నారు.

1. జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితి

2. రాజ్యాంగ పరమైన అత్యవసర పరిస్థితి లేదా రాష్ట్రపతి పాలన

3. ఆర్ధిక అత్యవసర పరిస్థితి.

8.11.7.1. జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితి:

జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితిని రెండు కారణాల వల్ల విధించవచ్చు. అంటే బాహ్యకారణాలు అనగా విదేశీదాడి మరియు యుద్ధం మొదలైన కారణాల వల్ల దేశ సమగ్రతకు భంగం కలిగినప్పుడు లేదా కలుగుతుందని రాష్ట్రపతి భావించినప్పుడు, అలానే అంతర్గత కారణాలు దేశంలో అంతర్గత కల్లోలం ఏర్పడినప్పుడు, తద్వారా దేశ భద్రత, సమగ్రత, ఐక్యతకు భంగం నాటిల్లుతుందని రాష్ట్రపతి భావించిన--ప్పుడు అత్యవసర పరిస్థితి ప్రకటిస్తారు. జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితిని దేశవ్యాప్తంగా కానీ దేశంలో కొన్ని ప్రాంతల్లోకానీ లేదా ఒక రాష్ట్రంలో కానీ లేక ఒక రాష్ట్రంలోని కొంత భాగంలో గానీ విధించవచ్చు. ఈ ఏర్పాటును 1976 లో42వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా చేర్చారు. 1978లో 44 వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా "అంతర్గత కల్లోలం" అనే పదాన్ని తొలిగించి "సాయుధ తిరుగుబాటు" అనే పదాన్ని చేర్చారు. అలానే ఈ సవరణ ద్వారానే క్యాబినెట్ మరియు లిఖిత పూర్వక అనే పదాలను ప్రకరణ 352 కు చేర్చడం జరిగింది. రాష్ట్రపతి జారీ చేసిన అత్యవసర పరిస్థితిని పార్లమెంటు 30 రోజుల లోపల ప్రత్యేక మెజారిటీలో అనగా 2/3 వంతుహాజరై ఓటు వేయాలి.

రాష్ట్రపతి అత్యవసర పరిస్థితిని ప్రకటించే సమయానికి లోక్‌సభ రద్దయి ఉండినా లేదా విధించి-న రోజు నుండి 30 రోజుల లోపల అత్యవసర పరిస్థితిని ఆమోదించకుండా రద్దయినా తిరిగి క్రొత్త లోక్--సభ ఏర్పడిన రోజు నుండి 30 రోజుల లోపల రాష్ట్రపతి ఆదేశాన్ని లోక్‌సభ ఆమోదించాల్సి ఉంటుంది. ఈ మధ్యకాలంలో అత్యవసర పరిస్థితి తీర్మానాన్ని రాజ్యసభ ఆమోదించాల్సి ఉంటుంది. లేకపోయినట్లు--యితే అత్యవసర పరిస్థితి దానంతట అదే రద్దువుతుంది. ఒక్కసారి పార్లమెంటు ఆమోదిస్తే, జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితిని ఆరు నెలలపాటు అమలులో ఉంటుంది. పార్లమెంటు అనుమతిలో ఎన్ని పర్యాయాలు అయినా పొడిగించుకోవచ్చు. రాష్ట్రపతి ప్రకరణ 352 (7 & 8) ప్రకారం మరొక ఆదేశం ద్వారా జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితిని రద్దు చేయవచ్చు. 1978లో 44వ రాజ్యాంగ సవరణ ప్రకారం

జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితి రద్దుకు సంబంధించిన తీర్మానాన్ని లోక్‌సభ ఆమోదించిన తర్వాత అత్యవసర పరిస్థితిని రద్దు చేస్తారు. మన దేశంలో ఇప్పటికి మూడు సార్లు జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితిని విధించటం జరిగింది. రెండు సార్లు బాహ్యకారణాల వల్ల మరియు ఒకసారి అంతర్గత కారణాలవల్ల విధించారు. చైనా దురాక్రమణ కారణంగా అక్టోబర్ 26, 1962 నుండి జనవరి 10, 1968 వరకు మరియు పాకిస్తాన్ దాడి కారణంగా డిసెంబర్ 3, 1971 నుంచి మార్చి 21, 1977 వరకు విధించటం జరిగింది. అయితే అంతరంగిక కల్లోలం కారణంగా జూన్ 25, 1975 నుంచి మార్చి 21, 1977 వరకు జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితిని విధించటం జరిగింది. ఈ జాతీయ అత్యవసర పరిస్థితి కారణంగా కేంద్ర, రాష్ట్ర సంబంధాలపై, లోక్‌సభ మరియు రాష్ట్రశాసనసభలపైన ప్రాథమిక హక్కులపైన, ఆర్థిక సంభందాలపైన తీవ్ర ప్రభావం చూపటం జరుగుతుంది.

8.11.7.2. రాజ్యాంగ పరమైన అత్యవసర పరిస్థితి లేక రాష్ట్రపతి పాలన:

ఈ అంశాన్ని, భారత ప్రభుత్వ చట్టం 1935లోని సెక్షన్ 93 నుండి గ్రహించారు. ప్రకరణ 355 ప్రకారం ప్రతి రాష్ట్రం రాజ్యాంగ పరంగా పరిపాలన కొనసాగించేలా చూడవలసిన భాధ్యత కేంద్ర ప్రభుత్వానికి ఉంటుంది. అయితే ఏదైనా ఒక రాష్ట్రంలో రాజ్యాంగ పరమైన సంక్షోభం ఏర్పడినప్పుడు లేదా రాజ్యాంగపరంగా ఆ రాష్ట్రంలో ప్రభుత్వం కొనసాగలేదని రాష్ట్ర గవర్నర్ ప్రకరణ 356(1) ప్రకారం నివేదిక ఇచ్చినప్పుడు లేదా ఇతర కారణాల వల్ల ప్రధానమంత్రి అధ్యక్షతన గల మంత్రిమండలి సలహ మేరకు రాష్ట్రపతి ఆదేశం ద్వారా రాష్ట్రపతి పాలన విధించబడుతుంది. రాజ్యాంగపరమైన అత్యవసర పరిస్థితిని పార్లమెంటు రెండు నెలలలోగా సాధారణ మెజారిటీతో ఆమోదించాలి లేకపోయినట్లయితే రెండు నెలల తర్వాత రాష్ట్రపతి పాలన రద్దవుతుంది.

ప్రకరణ 356(3) ప్రకారం రాష్ట్రపతిపాలన విధించే సమయానికి లోక్‌సభ రద్దయి ఉన్నట్లుయితే రాజ్యసభ ఆ ఆదేశాన్ని ఆమోదిస్తే సరిపోతుంది. పార్లమెంటు ఆమోదించిన రోజు నుండి 6 నెలలు వరకు రాష్ట్రపతి పాలన కొనసాగుతుంది. తరువాత రాష్ట్రపతి పాలన కొనసాగాలంటే మళ్ళీ పార్లమెంటు ఆమోదం తప్పనిసరి. అయితే 1976 లో 42వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా, పార్లమెంటు రాష్ట్రపతి పాలన ఆమోదించిన తరువాత, ఒక సంవత్సరం పాటు కోనసాగేలా రాజ్యాంగ సవరణ చేశారు కానీ 1978లో 44 వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా తిరిగి దీనిని 6 నెలలకే పరిమితం చేశారు.

జనవరి 2021 వరకు దేశవ్యాప్తంగా 128 సార్లు రాష్ట్రపతిపాలన విధించారు మొట్టమొదటిసారిగా రాష్ట్రపతి పాలనను 1951లో పంజాబ్‌లో విధించారు. 1959 లో కేరళ ప్రభుత్వన్ని భర్తరఫ్ చేశారు. అత్యధి--కంగా 10 సార్లు మణిపూర్‌లో విధించారు. ఇప్పటివరకు రాష్ట్రపతి పాలన విధించబడని రాష్ట్రాలు తెలం --గాణా మరియు చత్తీస్‌ఘడ్. 1975 - 77 మధ్యకాలంలో శ్రీమతి ఇందిరాగాంధి ప్రధానిగా ఉన్నకాలంలో

21 సార్లు మరియు మొత్తంగా 27 సార్లు విధించారు. 1977 లో జనతా ప్రభుత్వం ఒకేసారి 9 రాష్ట్రాలలో రాష్ట్రప్రభుత్వాలను బర్తరఫ్ చేసింది. ఆదే మాదిరిగా, 1980లో కాంగ్రెస్ ప్రభుత్వం కూడా 9 రాష్ట్రాలలో ప్రభుత్వాలను బర్తరఫ్ చేసింది.

ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో ఇప్పటి వరకు మూడు సార్లు రాష్ట్రపతి పాలన విధించటం జరిగింది. మొదటి సారి, మద్యపాన నిషేదం కారణంగా 15 నవంబర్ 1954 నుండి 29 మార్చి 1955 వరకు, రెండవసారి జైఆంధ్రఉద్యమం కారణంగా జనవరి11, 1973 నుంచి డిసెంబర్ 10, 1973 వరకు, మూడవ సారి ఆంధ్రప్రదేశ్ విభజన చట్టం కారణంగా మార్చి 1, 2014 నుంచి జూన్ 8, 2014 వరకు రాష్ట్రపతి పాలన విధించటం జరిగింది.

8.11.7.3 ఆర్థిక అత్యవసర పరిస్థితి:

ప్రకరణ 360 ప్రకారం దేశ ఆర్థిక పరిస్థితికి ప్రమాదం వాటిల్లుతుందని రాష్ట్రపతి బావించినప్పు -డు ఆర్థిక అత్యవసర పరిస్థితిని రాష్ట్రపతి ప్రకటింటవచ్చు. డా. బి. ఆర్. అంబేద్కర్, దీనిని అమెరికా లోని నేషనల్ రికవరీ యాక్ట్ 1933తో పోల్చవచ్చని పెర్కొన్నారు. ప్రధానమంత్రి అధ్యక్షతన గల మంత్రిమండలి సలహ మేరకు, రాష్ట్రపతి ఆర్థిక అత్యవసర పరిస్థితిని ప్రకటిస్తాడు. ఆర్థిక అత్యవసర పరిస్థితిని పార్లమెంటు రెండు నెలలలోపు సాధారణ మెజారిటీతో ఆమోదించాలి. ఒకసారి పార్లమెంటు ఆమోదిస్తే, తిరిగి రాష్ట్రపతి రద్దు చేసే వరకు ఆమలులో ఉంటుంది. మిగతా అత్యవసర పరిస్థితులవలే ప్రతి 6నెలలకు ఒక పర్యా -యము ఆర్థిక అత్యవసర పరిస్థితిని పొడిగించాల్సిన అవసరంలేదు. ప్రకరణ 360(2) ప్రకారం రాష్ట్రపతి ఆర్థిక అత్యవసర పరిస్థితిని రద్దు చేయవచ్చు. ఆర్థిక అత్యవసర పరిస్థితి వల్ల కేంద్ర రాష్ట్ర ఆర్థిక స్థితిగతు- - లను నియంత్రిస్తు ఆదేశాలు జారీ చేయవచ్చు. రాష్ట్ర ప్రభుత్వంలో పనిచేస్తున్న ఉద్యోగుల జీతభత్యా - - లను తగ్గించమని ఆదేశించవచ్చు. రాష్ట్ర ద్రవ్య బిల్లులను రాష్ట్రపతి పరిశీలనకు పంపాల్సి ఉంటుంది. రాష్ట్రపతి ఒక్క ఆదేశం ద్వారా కేంద్రంలో పని చేస్తున్న ఉద్యోగుల జీతబత్యాలను, సుప్రీంకోర్టు, హైకోర్టు న్యాయమూర్తుల జీతభత్యాలలో సహ అందరి జీతభత్యాలను తగ్గించవచ్చు. అయితే ఇంత వరకు దేశం- -లో ఆర్థిక అత్యవసర పరిస్థితిని విధించలేదు.

8.11.8 రాష్ట్రపతి ఇతర అధికారాలు:

రాష్ట్రపతి జాతీయ మానవ హక్కుల కమిషన్ ఛైర్మన్, సభ్యులు, సెంట్రల్ ఇన్‌ఫర్మేషన్ కమిషన్ సభ్యులును సెంట్రల్ విజిలెన్స్ కమిషన్ సభులను, పరిపాలన ట్రిబ్యునల్ ఛైర్మన్ మరియు ఇతర సభ్యు- -లను, ప్రసార భారతి ఛైర్మన్, ప్రెస్‌ట్రస్ట్ ఛైర్మన్‌ను మొదలగు వారిని నియమిస్తారు. రాష్ట్రాల పబ్లిక్ సర్వీస్ కమిషన్ ఛైర్మన్, సభ్యులను తొలగిస్తారు.

8.11.9 రాష్ట్రపతి విచక్షణాధికారాలు:

రాష్ట్రపతి కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితులలో విచక్షణాధికారాలను ఉపయోగించటం జరుగుతుంది.

లోక్‌సభ జరిగే ఎన్నికలలో ఏ పార్టీ సంపూర్ణ మెజారిటీని సాధించని సందర్భంలో ప్రధానమంత్రి నియామకంపై రాజ్యాంగంలో ఎలాంటి మార్గదర్శక సూత్రాలను సూచించటం లేదు. ఈ విషయంలో రాష్ట్రపతి తన విచక్షణాధికారాలను వినియోగించి ప్రధానమంత్రిని నియామకం చేయడం జరుగుతుంది. కేంద్రంలో అధికారంలో ఉన్న ప్రభుత్వం అధికారం కోల్పోయినపుడు ప్రత్యమ్నాయ ప్రభుత్వానికి అవకా - -శాన్ని కల్పించడం లేక లోక్‌సభను రద్దు చేసి ఎన్నికలకు పిలుపునివ్వడం రాష్ట్రపతి విచక్షణపైనే ఆధారపడి ఉంటుంది. కేంద్ర మంత్రిమండలి లేక పార్లమెంటు ఆమోదించి పంపిన బిల్లుల విషయంలో రాష్ట్రపతి పాకెట్ వీటోను వినియోగించటం.

8.12 ముగింపు:

భారతదేశంలో బ్రిటీష్ తరహా పార్లమెంటరీ వ్యవస్థ కొనసాగించడంవల్ల, రాష్ట్రపతి బ్రిటీష్ వ్యవస్థ లోగల రాజు లేదా రాణి స్థానాన్ని పొందారు. ఆయన పరిపాలనలో ఉత్సవవిగ్రహం వంటిది. ఆయన జాతికి ప్రతీక అయినా జాతిని పరిపాలించడు. ఆయన జాతి నిర్ణయాలను తెలియజేసే ఒక రబ్బరు ముద్ర వంటిదని డా.బి.ఆర్. అబేద్కర్ రాజ్యాంగ పరిషత్తు చర్చల్లో పేర్కొన్నారు. అయితే సర్వేపల్లిరాధకృష్ణన్, ఆయన పదవీ విరమణ సందర్భంగా మాట్లాడుతూ "రాష్ట్రపతి జాతి ప్రయోజనానికి, జాతి సమైక్యతకు ప్రతీక. రాష్ట్రపతి పదవి దేశ స్థిరత్వం, ప్రగతిపై చాల ప్రభావం చూపగలదు అని అన్నారు. ఈ అభిప్రాయం ప్రకారం రాష్ట్రపతి స్థానం మరియు అధికారాల ప్రాముఖ్యతను వెల్లడిస్తున్నాయి. అయితే 1976 లో చేసిన 42వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా రాష్ట్రపతి అధికారాలు నామమాత్రంగా మరియు ప్రధనమంత్రి అధ్యక్షతన ఉన్న మంత్రిమండలి ఇచ్చిన సలహా మేరకు రాష్ట్రపతి తనవిధులను నిర్వర్తించాలి. అయితే 44వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా తనకు సలహా ఇచ్చిన మంత్రిమండలిని పునఃపరిశీలించమని రాష్ట్రపతి కోరవ -చ్చు, అయితే రెండవసారి మంత్రిమండలి సలహా ప్రకారం మాత్రమే చేయవలసి ఉంటుంది. విభిన్న సందర్భాలలో నిష్పాక్షికంగా వ్యవహరించేందుకు రాజ్యాంగాన్ని అనుసరించే లక్షణం రాష్ట్రపతికి ఉండాలి.

8.13 మాదిరి ప్రశ్నలు:

1. భారత రాష్ట్రపతి గురించి వివరణాత్మకంగా వివరించుము.
2. భారత రాష్ట్రపతి అధికార విధులను గురించి వివరించుము.
3. భారత రాష్ట్రపతులుగా పనిచేసిన వారి ప్రత్యేకతలను వివరించుము.

8.14 Reference books

1. The constitution of India, ministry of law and Justice, Legislative, Department, Government of India, 2009.

2. Dr. B.R. Ambedkar, the constitution of India, Buddham publishers, Jaipur, 2019

3. Dr. B.R. Ambedkar, the constitution of India, Jain Book Agency, Delhi, 2021.

4. Dr. P.K. Agrawal, Dr. K.N. Chaturvedi, commentary on the constitution of India, Prabhat Prakashan, New Delhi, 2017.

5. Lokendra Malik & Anjum Hassan, selected Reflections on Indian constitutional law and Governance, Satyam Law International, Delhi, 2015.

6. Austin Granville, The Indian Constitution: Corner stone of A Nation, Oxford University Press, Oxford, 1999.

7. D. D. Basu, Introduction to the Constitution of India, New York, 2019.

పాఠం - 9

ప్రధానమంత్రి

9.0 లక్ష్యం:

భారత ప్రధానమంత్రి రాజ్యాంగ స్థానాన్ని, అధికార విధులను, ఆధునిక కాలంలో ప్రధాని పదవి ప్రాబల్యాన్ని వివరించటం ఈ పాఠం యొక్క లక్ష్యం.

విషయక్రమం:

9.1 పరిచయం

9.2 ప్రధానమంత్రి రాజ్యాంగ ప్రస్తావన

9.3 ప్రధానమంత్రి అర్హతలు

9.4 పదవీ ప్రమాణస్వీకారం

9.5 ప్రధాని పదవీకాలం

9.6 ప్రధాని జీతభత్యాలు

9.7 ప్రధానమంత్రి అధికార - విధులు

9.8 ప్రధానమంత్రి - మంత్రిమండలి

9.9 లోక్‌సభ నాయకుడు

9.10 భారత దేశ పరిపాలన సమన్వయకర్త

9.11 ప్రధానమంత్రి - అంతర్జాతీయ వ్యవహారాలు

9.12 ఇతర అధికారాలు

9.13 ప్రధానమంత్రి పాత్రపైన ప్రముఖుల అభిప్రాయాలు

9.14 ప్రధానమంత్రి ప్రాబల్యం పెరగటానికి కారణాలు

9.15 ప్రధానమంత్రి కార్యాలయం

9.16 ఇప్పటి వరకు భారతదేశ ప్రధానులుగా పనిచేసిన వారు - వారి ప్రత్యేకతలు

9.17 ముగింపు

9.18 మాదిరి ప్రశ్నలు

9.19 Reference Books

9.1 పరిచయం:

పార్లమెంటరీ వ్యవస్థ ముఖ్య లక్షణం రెండు రకాలైన అధిపతులు కల్గి ఉండటం. రాజ్యాంగపరంగా రాష్ట్రపతి నామమాత్ర అధికారాన్ని కలిగి ఉంటే, ప్రధానమంత్రి అద్యక్షతన ఉన్న మంత్రిమండలి అన్ని అధికారాలను చెలాయి--స్తుంది. భారతదేశంలో బ్రిటీష్ తరహా పార్లమెంటరీ వ్యవస్థ ఉంది. దీనినే "వెస్ట్ మినిస్టర్" పద్ధతి అని కూడా అంటారు.

పార్లమెంటరీ తరహా ప్రభుత్వానికి పుట్టినిల్లు అయిన బ్రిటన్ భారతదేశాన్ని పరిపాలించిన కాలంలో పార్లమెంటరీ తరహా పద్ధతులను ప్రవేశపెట్టడం జరిగింది. బ్రిటీష్ ప్రభుత్వ పరిపాలనా కాలంలో ప్రవేశపెట్టిన శాసన, కార్యనిర్వహక చట్టాలు మనదేశంలో బలమైన పార్లమెంటరీ తరహా విధానానికి పునాదులు వేశాయి. భారత జాతీయ నాయకులు మరియు రాజ్యాంగ రూపకల్పనలో కీలక పాత్ర పోషించిన జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ, బాబూ రాజేంద్ర ప్రసాద్, సర్దార్ వల్లభాయి పటేల్, మౌలానా అబ్దుల్ కలామ్ ఆజాద్ మరియు డా. బి. ఆర్. అంబేద్కర్ వంటి నాయకులు మన దేశానికి పార్లమెంటరీ తరహా ప్రభుత్వ విధానాన్ని అనుసరిం-చాలని కోరటంతో భారత రాజ్యాంగ పరిషత్ ఈ విధానాన్ని ఆమోదించింది.

పార్లమెంటరీ తరహా ప్రభుత్వ విధానం ప్రకారం, దేశానికి ఇద్దరు అధిపతులను ఏర్పాటు చేసుకోవడం. బ్రిటన్ దేశంలో మాదిరిగానే మన దేశంలో కూడా భారత రాష్ట్రపతి దేశాధిపతిగా డీ-జ్యూరీ సార్వభౌమాధికారి అనగా నామమాత్రమైనా సార్వభౌమాధికారిగా వ్యవహరిస్తుండగా, ప్రధానమంత్రి - అధ్యక్షతన ఉండే మంత్రి మండలి డీఫ్యాక్టో అనగా వాస్తవమైన సారభౌమాధికారిగా వ్యవహరించడం జరుగుతుంది. రెండవ ప్రపంచ యుద్ధం తరువాత ప్రపంచ వ్యాప్తంగా వచ్చిన మార్పుల ప్రభావం భారతదేశంపై చూపింది. ఈ సందర్భంలో ఆర్.యస్. క్రాస్‌మాన్ చెప్పినట్లు రెండవ ప్రపంచ యుద్ధం తరువాత పార్లమెంటరీ తరహా ప్రభుత్వం ప్రధానమంత్రి తరహా ప్రభుత్వంగా మారినది అనే అంశం వాస్తవికమైన రూపాన్ని పొందింది.

పార్లమెంట్ ద్వారా ఏర్పడే మంత్రిమండలి పరిపాలనలోను అత్యంత కీలకమైన పాత్రను పోషించగా, కాలక్రమంలో పార్లమెంటరీ తరహా ప్రభుత్వ నిర్మాణంలోను మరియు నిర్వహణలోను కర్త, కర్మ, క్రియగా వ్యవహరించడం చూస్తున్నాం. భారత రాజ్యాంగం పార్లమెంటరీ లేదా మంత్రివర్గ పాలిత ప్రభుత్వాన్ని నిర్ధేశించటం జరిగింది. రాజ్యాంగ రీత్యా దేశాధిపతి రాష్ట్రపతి అయితే ప్రధానమంత్రి అధ్యక్షతన ఉన్న మంత్రిమండలి వాస్తవమైన కార్య నిర్వాహక అధికారాలను కలిగి ఉంటుంది.

భారత రాజకీయాలలో ప్రభుత్వ నిర్మాణంలో మరియు పరిపాలనలో ప్రధానమంత్రి పదవీ కీలకమైనది. ఇటీవల కాలంలో పార్లమెంటరీ తరహా ప్రభుత్వ పరిణామ క్రమంలో వచ్చిన మార్పులు, ప్రభుత్వ ఆచరణలో వచ్చిన మార్పులు అలాగే మనదేశంలో గల వ్యక్తి ఆకర్షక రాజకీయాలు అంటే ప్రధానమంత్రి పదవిని అధిష్టించిన వ్యక్తుల యొక్క ప్రాధాన్యత కూడా మనదేశంలో ప్రధానమంత్రి పదవికి అత్యంత ప్రాముఖ్యాన్ని తెచ్చింది. భారతదేశ నాయకుడిగా వ్యవహరించడంలో పరిపాలన నిర్వహనతో, ప్రభుత్వన్ని నడిపించటంలో ప్రధానమంత్రి వ్యక్తిగత సామర్థ్యంపైననే దేశ సర్వతోముఖాభివృద్ధి ఆధారపడి ఉంటుంది.

9.2 ప్రధానమంత్రి రాజ్యాంగ ప్రస్థావన:

భారత రాజ్యాంగంలోని 5వ భాగంలో ప్రకరణలు 74,75 మరియు 78లో ప్రధానమంత్రికి సంభందించిన వివరాలను పేర్కొనటం జరిగింది. ప్రకరణ 74 (1) ప్రకారం, రాష్ట్రపతికి తన విధి నిర్వహణలో సహాయ సలహలను అందించడానికి ప్రధానమంత్రి అధ్యక్షతన మంత్రిమండలి ఉంటుంది. వీరి సలహ మేరకు రాష్ట్రపతి తన విధులను నిర్వర్తించాలి. ఇందిరా--గాంధీ ప్రభుత్వ హయాంలో 1976లో 42వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా కేంద్ర మంత్రిమండలి ఇచ్చిన సలహాలను రాష్ట్రపతి తప్పని సరిగా పాటించాలనే అంశాన్ని రాజ్యాంగంలో చేర్చారు. అయితే 1978లో జనతా ప్రభుత్వం 44వ సవరణ ద్వారా 42వ సవరణలో మార్పు చేస్తూ కేంద్ర మంత్రిమండలి సలహాను రాష్ట్రపతి తప్పని సరిగా పాటించాల్సిన అవసరం లేదని పునఃపరిశీలనకు వెనక్కు పంపవచ్చని ఒకవేళ మంత్రిమండలి తీర్మానాన్ని రెండవ సారి పంపితే రాష్ట్రపతి తప్పని సరిగా ఆమోదించాలనే అంశాన్ని చేర్చారు.

రాజ్యాంగంలో 74(2) అధికరణ ప్రకారం కేంద్ర మంత్రిమండలి పరిపాలనా విషయంలో రాష్ట్రపతికి ఇచ్చే సలహాల -
- ను న్యాయస్థానంలో ప్రశ్నించరాదు మరియు మంత్రిమండలి సలహాలు సమాచార హక్కు చట్టం పరిధిలోకి రావు.

ప్రకరణ 75(1) ప్రకారం ప్రధానమంత్రిని రాష్ట్రపతి నియమిస్తారు. అలాగే ప్రధాని సలహమేరకు ఇతర మంత్రులు రాష్ట్రపతి చేత నియమించబడతారు. లోక్‌సభలో ఏ పార్టీ సంపూర్ణ మెజారిటీ సాధించని సందర్భంలో రాష్ట్రపతి తన విచక్షణతో ప్రధానిని నియమిస్తారు.

ప్రకరణ 75(1 A) ప్రకారం, ప్రధానమంత్రితో కల్పి కేంద్ర మంత్రి మండలి సంఖ్య లోక్‌సభసభ్యుల మొత్తం సంఖ్యలో 15% మించరాదు. ఈ 75(1A) క్లాజును 2003లో 91వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా చేర్చారు. 75(1) అధికరణ ప్రకారం ఏ వ్యక్తినైనను పార్టీ ఫిరాయింపు నిరోధక చట్టాన్ని అనుసరించి సభాపతి అనర్హుడిగా ప్రకటించిన తర్వాత అదే వ్యక్తిని ఎట్టి పరిస్థితులలోను ఎటువంటి పదవిలో నియామకం చేయరాదు. ఈ అనర్హత ఆ వ్యక్తి తిరిగి పార్లమెంటుకు ఎన్నికయ్యే వరకు వర్తిస్తుంది. ఒకవేళ ఎన్నిక కానిచో ఆ సభ పదవీకాలం ముగిసే వరకూ కూడ అనర్హత వర్తిస్తుంది.

ప్రకరణ 75(2) ప్రకారం, రాష్ట్రపతి విశ్వాసం ఉన్నంతవరకు మాత్రమే ప్రధానమంత్రి తన పదవిలో కొనసాగు -
తారు. అంటే కేంద్ర మంత్రిమండలి లోక్‌సభలో తన మెజారిటీని కాపాడుకున్నంత వరకు అధికారంలో ఉంటారు. కేంద్ర -
మంత్రులు వ్యక్తిగతంగా రాష్ట్రపతికి బాధ్యత వహించాలి. మంత్రిమండలిని రాష్ట్రపతి తొలగించవచ్చు.

ప్రకరణ 75(3) ప్రకారం ప్రధానమంత్రి, మంత్రులు సంయుక్తంగా లోక్‌సభకు బాధ్యత వహిస్తారు. లోక్‌సభలో విశ్వాసం కాపాడుకున్నంత వరకు కేంద్ర మంత్రి మండలి అధికారంలో ఉంటుంది.

ప్రకరణ 75(4) ప్రకారం ప్రధానమంత్రి తన పదవిలో ప్రవేశించే ముందు రాష్ట్రపతి సమక్షంలో ప్రమాణం చేయాలి.

ప్రకరణ 75(5) ప్రకారం ప్రధానమంత్రిగా నియమింపబడిన రోజు నుంచి ఆరు నెలలపాటు పార్లమెంటు సభ్యునిగా లేనిచో తన పదవిని కోల్పోవలసి వస్తుంది.

అయితే ప్రధానమంత్రి నియామకానికి సంబంధించి రాజ్యాంగంలో పూర్తి ప్రక్రియను వివరించలేదు. పార్లమెం-
-టరీ సాంప్రదాయాల ప్రకారం, లోక్‌సభ ఎన్నికలలో సంపూర్ణ మెజారిటీ సాదించిన రాజకీయ పార్టీ యొక్క నాయకుడిని రాష్ట్రపతి ఆహ్వానించి, ప్రధానమంత్రిగా నియమించి, ప్రభుత్వాన్ని ఏర్పాటు చేయమని కోరతాడు. అయితే కొన్ని సందర్భంలలో ఏ రాజకీయ పార్టీకీ నిర్థిష్టమైన మెజారిటీ సీట్లు లభించనప్పుడు, రాష్ట్రపతి తన విచక్షణాధికారాన్ని ఉపయోగించి స్థిరమైన ప్రభుత్వన్ని ఎర్పర్చె క్రమంలో అత్యధిక స్థానాలు సాధించిన రాజకీయ పార్టీ లేదా పార్టీల కూటమి యొక్క నాయకుడిని ప్రధానిగా నియమించి, మెజారిటీ నిరూపించుకోమని కోరతాడు. లోక్‌సభలో సంపూర్ణ మెజారిటి లేకుండా వి.పి.సింగ్ 1989 లో, చంద్రశేఖర్ 1990 లో, పి.వి.నరసింహరావు 1991 లో, ఎ.బి. వాజ్‌పేయి 1996 లో, దేవగౌడ 1996 లో, ఐ.కె.గుజ్రాల్ 1997 లో, మరలతిరిగి ఎ.బి. వాజ్‌పేయి 1998 లో, డా మన్మోహన్‌సింగ్ 2004 మరియి 2009 లో ప్రధానమంత్రులుగా నియమించబడ్డారు.

9.3 ప్రధానమంత్రి అర్హతలు:

రాజ్యాంగంలో ప్రధానమంత్రి పదవికి సంబంధించి ఎటువంటి అర్హతలు పేర్కొనలేదు. అయితే పార్లమెంటు లో సభ్యుడై ఉండాలి. నియమించబడే సమయానికి పార్లమెంటులో సభ్యత్వం లేకపోతే, ప్రధానిగా నియమించబడిన 6

నెలలలోపు పార్లమెంటు సభ్యుడిగా ఎన్నిక కావాలి. సాధారణంగా ప్రధానమంత్రి లోక్‌సభ సభ్యుడై ఉండాలి. రాజ్యాసభ సభ్యులుగా ఉండి ప్రధానమంత్రులు అయినవారు ఇందిరాగాంధీ, దేవగౌడ, ఇందర్ కుమార్ గుజ్రాల్, మన్మోహన్‌సింగ్.

9.4 పదవీ ప్రమాణ స్వీకారం:

రాష్ట్రపతి ప్రధానమంత్రి చేత పదవీ ప్రమాణస్వీకారం చేయిస్తారు. ప్రధానమంత్రి భారత ఐక్యతను, సమగ్రతను పరిరక్షిస్తామని, నిర్భయంగా, నమ్మకంగా మరియు నిజాయితీగా తన విధులను నిర్వహిస్తానని ప్రమాణం చెయ్యాలి.

9.5 ప్రధాని పదవీకాలం:

ప్రధానమంత్రి పదవీకాలం 5 సంవత్సరాలు. లోక్‌సభలో మెజరిటీ మరియు విశ్వాసంపైన వాస్తవంగా పదవీ - - కాలం ఆధారపడి ఉంటుంది. ప్రధాని పదవీలో కొనసాగుటకు ఇష్టపడనిచో రాష్ట్రపతికి రాజీనామా పత్రాన్ని సమర్పిస్తారు. ప్రధాని రాజీనామా చేసినప్పుడు మంత్రిమండలి కూడా రద్దు అవుతుంది. ప్రధానమంత్రి ఎప్పుడు తన పదవిని కోల్పోతాడు అంటే లోక్‌సభలో విశ్వాస తీర్మనం వీగిపోయినప్పుడు, లోక్‌సభలో మంత్రిమండలిపై ప్రవేశపెట్టిన అవిశ్వాస తీర్మానం నెగ్గిన- -ప్పుడు లోక్‌సభ ద్రవ్య బిల్లును తిరస్కరించినప్పుడు, రాష్ట్రపతి ప్రసంగానికి సంబంధించిన ధన్యవాద తీర్మానం వీగిపోవడం లేదా ప్రతిపక్షం ప్రతిపాదించిన సవరణలు నెగ్గటం లేదా బడ్జెట్‌పై కోత తీర్మానం నెగ్గినప్పుడు పదవిపోతుంది. లోక్‌సభలో ప్రధానిపట్ల విశ్వాసం చెక్కుచెదరనంత వరకు అతనిని పదవి నుంచి తోలగించడం సాధ్యపడకపోవచ్చు.

9.6 ప్రధాని జీతభత్యాలు:

ప్రధానమంత్రి జీతభత్యాలు పార్లమెంటు ఒక చట్టం ద్వారా నిర్ణయిస్తుంది. పార్లమెంటు సభ్యుల కిచ్చే జీతభ- -త్యాలు మరియు ఇతర సౌకార్యాలు కలిగి ఉంటారు. ప్రస్తుతం 1,60,000 జీతం పొందుతున్నారు.

9.7 ప్రధానమంత్రి అధికార - విధులు:

దేశాన్ని అభివృద్ధి పదంలో నడిపించటంలో ప్రధానమంత్రి పాత్ర అతి ముఖ్యమైనది. ప్రకరణం 78 ప్రకారం, రాష్ట్రపతికి ప్రభుత్వనికి సంభందించిన సమాచారాన్ని తెలియజేయట ప్రధానంత్రి ముఖ్యవిధి. ప్రకరణ 78 (a) ప్రకారం, ప్రధానమంత్రి మంత్రిమండలి నిర్ణయాన్ని రాష్ట్రపతికి తెలియజేస్తారు. ప్రకరణ 78 (b) ప్రకారం, రాష్ట్రపతి ప్రభుత్వనికి సంభంధించిన ఇతర సమాచారాన్ని ప్రధానమంత్రి ద్వారా తెలుసుకోవచ్చు. ప్రకరణ 78 (c) ప్రకారం, సమర్పించిన సమాచారం ప్రకారం మంత్రిమండలి లేదా మంత్రి చేసిన నిర్ణయాన్ని, మరలా పునఃపరిశీలించమని ప్రధానమంత్రిని రాష్ట్రపతి కోరవచ్చును, ప్రధానమంత్రి కేంద్ర ప్రభుత్వాధినేత, కేంద్రమంత్రి మండలికి అధ్యక్షుడు. ఇతనికి విశేషమైన అధికారాలు మరియు విస్తృతమైన విధులు ఉన్నాయి.

9.8 ప్రధానమంత్రి - మంత్రిమండలి:

ప్రధానమంత్రిదే కీలకమైన పాత్రగా మంత్రిమండలి ఎంపిక జరుగుతుంది. మంత్రిమండలిలో మార్పులు, చే - ర్పులు ప్రధాని ఇష్టయిష్టాలపై, ప్రాధాన్యతలపై ఆధారపడి ఉంటాయి. మంత్రులకు, సహాయ మంత్రులకు శాఖలను కేటా - -యించటం జరుగుతుంది. మంత్రిమండలికి అధ్యక్షత వహిస్తారు. సక్రమంగా, సమర్ధవంతంగా పనిచేయని మంత్రులను రాజీ -నామాచేయ మని కొరతాడు. అలాగే ఆ మంత్రులను తొలగించమని రాష్ట్రపతికి సలహ ఇస్తారు. మంత్రిమండలి సంయుక్త

బాధ్యతతో పనిచేసేల చూడవలసిన బాధ్యత కూడా ప్రధానమంత్రిదే. ఈ కారణల చేత రాష్ట్రపతికి మరియు మంత్రిమండలికి ప్రధానమంత్రి అనుసంధానకర్తగా వ్యవహరిస్తారు. దేశంలో అన్ని ముఖ్య నియామకాలు ప్రధాని నిర్ణయం మేరకే జరుగుతాయి

9.9 లోక్‌సభ నాయకుడు:

ప్రధానమంత్రి లోక్‌సభలో సభ్యుడైతే, లోక్‌సభకు నాయకుడిగా వ్యవహర్తిస్తారు. పార్లమెంటు సమావేశాలు, దీర్ఘకాలిక వాయిదా వంటి అంశాలపైన రాష్ట్రపతికి సలహాలిస్తాడు. లోక్‌సభలో ప్రధాన వక్తగా ఉంటారు. ప్రధాని సలహ మేరకు రాష్ట్రపతి లోక్‌సభను రద్దు చేస్తాడు. లోక్‌సభకు నాయకత్వం వహించి దేశాన్ని అభివృద్ధి వైపు నడిపించటంతో పాటు దేశాన్నిశత్రు దాడుల నుండి కూడా రక్షించటం జరుగుతుంది.

9.10 భారతదేశ పరిపాలన సమన్వయ కర్త:

దేశ పరిపాలనను సమన్వయ పరచటంలో ప్రధానమంత్రి కీలక పాత్ర పోషించటం జరుగుతుంది. దేశంఎదుర్కొనే అనేక రకాలైన సమస్యలపై అధ్యయనానికి అనేక కమిటీలను నియమించటంలో కీలక పాత్ర పోషిస్తారు. కేంద్ర విజిలెన్స్ కమీషన్, జాతీయ మానవ హక్కుల కమీషన్, పరిపాలనా ట్రిబ్యునళ్ల ఛైర్మన్‌లను మరియు సమాచార హక్కు చట్టం కమీషనర్ల పేర్లను సూచించే స్క్రీనింగ్ కమిటీలకు నేతృత్వం వహిస్తారు.

9.11 ప్రధానమంత్రి – అంతర్జాతీయ వ్యవహారాలు:

అంతర్జాతీయ రాజకీయ వ్యవహరాలలో ప్రధానమంత్రిదే కీలకపాత్ర. ప్రధానమంత్రి జాతికి నాయకుడు, కేంద్ర ప్రభుత్వానికి అధికార ప్రతినిధి మరియు సంక్షోబాల నివారణా నిర్వహకుడు. దేశాల మధ్య శాంతియుత వాతవరణం కల్పించే రధసారధి.

9.12 ఇతర అధికారాలు:

క్యాబినెట్ ముఖ్య కమిటీలు అయిన రాజకీయ వ్యవహరాల కమిటి, నియామకాల కమిటీ, అంతర్జాతీయ వ్యవహరాల కమిటీకి చైర్మన్‌గా ఉంటారు. జాతీయాభివృద్ధి మండలి, జాతీయ సమగ్రతా మండలి, నీతి ఆయోగ్, అంతర్‌రాష్ట్ర మండలి, జాతీయ భద్రతా మండలి, జాతీయ జలవనరుల మండలి, విపత్తు నిర్వహణ మండలి, జాతీయ నైపుణ్యత అభివృద్ధి మండలి వంటి వాటికి ఛైర్మన్‌గా వ్యవహరిస్తారు.

9.13 ప్రధానమంత్రి పాత్రపైన ప్రముఖుల అభిప్రాయాలు:

ప్రధానమంత్రి పదవిని గురించి వివిధ సంధర్భంములలో అనేక మంది ప్రముఖులు తమ అభిప్రాయాలను తెలియజేయటం జరిగింది. లార్డ్‌మార్లే ప్రధాని సమానుల్లో ప్రధముడు అని మరియు క్యాబినెట్ సౌధానికి మూలస్తంభం లాంటివాడు అని పేర్కొన్నాడు. హెర్బర్ట్ మారిసన్,మొదట్లో ప్రధానమంత్రి సమానులలో ప్రధముడైనా ప్రస్తుతము మాత్రం చుక్కల్లోచంద్రుడు అని, రామ్‌సే మ్యూర్, రాజ్యమనే నౌకకు ప్రధానమంత్రి ఛోదక చక్రం వంటివాడు అని,హెచ్.జె.లాస్కీ, ప్రధానమంత్రి మంత్రిమండలిలో కేంద్రకం, జీవం మరియు మరణకారం కనుక ఇతడు ప్రభుత్వ యంత్రాంగానికి ఇరుసు వంటివాడుఅని, మన్రో, రాజ్యమనే నౌకకు ప్రధానమంత్రి కేప్టన్ అని, హెచ్. ఆర్.జి. గ్రీవ్స్, ప్రభుత్వం దేశానికి యజమాని అయితే ప్రధానమంత్రి ప్రభుత్వానికి యజమాని అని, ఐవర్ జెన్నింగ్స్, ప్రధానమంత్రి సూర్యుడైతే, సూర్యుని చుట్టు తిరిగే గ్రహలే మంత్రులు అని డా బి.ఆర్.అంబేద్కర్, భారత ప్రధానమంత్రిని అమెరికా అద్యక్ష్యునితో పోలిస్తే, ప్రధానమంత్రి సరియైన పోలికవుతుంది కాని రాష్ట్రపతి కాదు అని పెర్కోన్నారు.

9.14 ప్రధానమంత్రి ప్రాబల్యం పెరగటానికి కారణాలు:

భారత రాజ్యాంగపరంగా ప్రధానమంత్రికి ప్రత్యేక హెూదా లేనప్పటికి, దేశ రాజకీయంగా ప్రధానపాత్ర పోషిస్తా- -రు. నేటి ఆధునిక రాజకీయ వ్యవస్థలో ప్రధానమంత్రి పదవికి ప్రాబల్యం పెరగడానికి అనేక కారణాలు దోహదం చేస్తున్నాయి. అనగా జనాకర్షక విధానాలు, పార్లమెంటు సభ్యుల ప్రభావం తగ్గడం, పార్టీ యంత్రంగ గతిశీలక విధానాలు, ఆకర్షణీయమైన, సమ్మోహక నాయకత్వం విదేశీ విధానాల రూపకల్పనలో పాత్ర, పార్టీలో, ప్రభుత్వంలో అధికార కేంద్రికరణ మరియి ప్రసార సాధనాల పాత్ర వల్ల ప్రధానమంత్రి ప్రాభల్యం పెరగటానికి కారణమైనది.

9.15 ప్రధానమంత్రి కార్యాలయం:

ప్రధానమంత్రి ప్రభుత్వాధిపతిగా కార్యనిర్వాహక అధికారాలలో కీలకపాత్ర పోషిస్తారు. ప్రధానమంత్రికి పనిలో సహయ పడటానికి ప్రధానమంత్రి కార్యలయం లేదా సచివాలయం ఉంటుంది. ఇది రాజ్యాంగేతర సంస్థ మరియు స్టాఫ్ ఏజెన్సీ. దినిని 1947 లో ఏర్పాటు చేయటం జరిగింది. దినికి డిపార్టుమెంటు హెూదా ఉంది. అప్పటి బ్రిటిష్ పరిపాలనలో గవర్నర్ జనరల్‌కు వ్యక్తిగత కార్యదర్శి హెూదాలో ఇది పనిచేసింది. అయితే 1977వ సంవత్సరము నుండి దినిని ప్రధానమంత్రి సచివాలయంగా పిలుస్తున్నారు. పరిపాలనాపరంగా ప్రిన్సిపల్ కార్యదర్శి ఉంటారు. ప్రధానమంత్రి దినికి అధిపతిగా ఉంటారు.ఒకరు లేక ఇద్దరు అదనపు కార్యదర్శులు అలగే మూడు లేదా ఐదుమంది సంయుక్త కార్యదర్శులు మరియు డైరెక్టర్‌లు, సహయ కార్యదర్శులు మరియు ఇతర సిబ్బంధి ప్రధాని విధి నిర్వహణలో సహయ సహకారాలను అందించటం జరుగుతుంది. ముఖ్యంగా ఈ కార్యలయం నిర్వహించే విధులు ప్రధానమంత్రికి అవసరమైన సెక్రటేరియల్ సర్వీసులు అందిస్తుంది. ప్రధానమంత్రికి వ్యూహకర్తగావ్యవహరిస్తుంది. ఇతర మంత్రిత్వ శాఖలు, విభాగాల మధ్య సమన్వయాన్ని చేకురుస్తుంది. ఇతర శాఖాలకు కేటాయించని అంశాలను పర్యవేక్షిస్తుంది.

ప్రధానమంత్రి కార్యాలయం ప్రస్తుత పరిస్థితులలో అనూహ్య ప్రాధాన్యం సంతరించుకుంది. అందువల్ల దినిని సూపర్ క్యాబినెట్ లేదా మైక్రో క్యాబినెట్, సూపర్ మినిస్ట్రి, సూపర్ సెక్రటేరియట్ అని పిలుస్తారు. అలాగే, దినిని ప్రభుత్వం పైన ప్రభుత్వంగా అభివర్ణిస్తారు.

9.16 ఇప్పటి వరకు భారతదేశ ప్రధానులుగా పనిచేసిన వారు: వారి ప్రత్యేకతలు

1. జవహర్‌లాల్ నెహ్రు 1947 - 1964

భారతదేశ మొట్టమొదటి ప్రధానమంత్రి నెహ్రూ గారు ఉత్తర ప్రదేశ్‌లో జన్మించారు. నాలుగు పర్యాయాలు ప్రధాన- మంత్రిగా పదవీ ప్రమాణ స్వీకారం చేసి, భారతదేశానికి అత్యధిక కాలము అనగా 16 సంవత్సరాల 286 రోజులు ప్రధానమంత్రి గా పనిచేశారు. భారత విదేశాంగ విధాన రూపకర్త, పంచశీల సిద్ధాంతకర్త, పంచశీల ఒప్పందంపై చైనాతో 1954లో సంతకం చేశారు. ప్రజాస్వామ్య సామ్యవాదాన్ని మనదేశంలో ప్రవేశపెట్టినారు, లౌకిక వాద సిద్ధాంతాన్ని ఆచరణాత్మకంగా నిరూపించారు. ఆధునిక నవభారత నిర్మాతగా పిలవబడ్డారు. అలీన ఉద్యమ నిర్మాణంలో ఒకరిగా పేరొందినారు. 1953 సంవత్సరంలో కాకా- -సాహెబ్ కేల్కర్ నేతృత్వంలో మొదటి వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్‌ను ఏర్పాటు చేశారు. భారత రత్న అవార్డు పొందిన తొలి ప్రధానమంత్రి. ఎర్రకోటపై ఎక్కువ పర్యాయాలు జెండాను ఎగురవేసిన ప్రధానమంత్రి. ప్రణాళికాబద్ధమైన ఆర్థిక

వ్యవస్థకు శ్రీకారం చుట్టారు. భారతదేశ పారిశ్రామిక రాజ్యంగంగా పేర్కొనే 1956 పారిశ్రామిక తీర్మానమును ప్రవేశపెట్టారు. వీరి కాలంలో అత్యధిక ఆర్డినెన్సులు జారీ చేయబడ్డాయి. ప్రధానమంత్రి పదవిలో ఉండగా మరణించిన మొదటివ్యక్తి.

2. గుల్జారిలాల్ నందా - 1964

నందా గారు సియాల్‌కోట్, పంజాబ్ రాష్ట్రం (ప్రస్తుతం పాకిస్థాన్‌లో ఉంది) జన్మించారు. నెహ్రూ మరణం తర్వాత 1964 లోనే తాత్కాలిక ప్రధానిగా 16 రోజులు పనిచేశారు. దేశంలో రెండు సార్లు తాత్కాలిక ప్రధానిగా పనిచేసిన ఏకైక వ్యక్తి. కేంద్రమంత్రిగా పనిచేసి ప్రధాని అయిన మొదటి వ్యక్తి 1997లో భారత రత్న అవార్డును పొందినారు. (మరణానంతరం).

3. లాల్‌బహదూర్ శాస్త్రి 1964 - 1966

శాస్త్రిగారు ఉత్తర ప్రదేశ్‌లో జన్మించారు. జై జవాన్, జై కిసాన్ నినాదాన్ని ఇచ్చారు. 1965లో పాకిస్థాన్‌తో జరిగిన యుద్ధాన్ని సమర్ధవంతంగా ఎదుర్కొన్నారు. 1966లో పాకిస్థాన్‌లో అధ్యక్షుడు ఆయూబ్ ఖాన్‌తో తాష్కెంట్ ఒప్పందపై సంత--కాలు చేసినారు. రైల్వే మంత్రిగా కర్ణాటకలో జరిగిన రైలు ప్రమాదానికి నైతిక బాధ్యత వహిస్తూ నెహ్రూ ప్రభుత్వం నుండి రాజీనామా చేసినారు. విదేశీ పర్యటనలో మరణించిన ప్రధానమంత్రి మరియు పదవిలో ఉండగా మరణించిన రెండవ ప్రధానమంత్రి. 1966లో భారతరత్న అవార్డు పొందినారు (మరణానంతరం అవార్డు పొందిన మొదటి వ్యక్తి).

4. గుల్జారిలాల్ నందా 1966

తాత్కాలిక ప్రధానిగా పనిచేశారు.

5. శ్రీమతి ఇందిరా గాంధీ - 1966 - 1977

ఇందిరా గాంధీ గారు ఉత్తరప్రదేశ్‌లో జన్మించారు. భారతదేశ మొట్టమొదటి మహిళా ప్రధానమంత్రి. 1964 నుండి 1966 వరకు సమాచార మంత్రిత్వశాఖ మంత్రిగా పనిచేశారు. 1967 నుండి 1969లో విదేశాంగశాఖ మంత్రిగా, ప్రధానమంత్రి హోదాలో ఆర్థిక మంత్రిత్వ శాఖను మరియు రక్షణ మంత్రిత్వ శాఖను నిర్వహించిన తొలి మహిళ. భారత దేశానికి అత్యధిక కాలం ప్రధానమంత్రిగా పనిచేసిన రెండవ వ్యక్తి. మొదటి మధ్యంతర ఎన్నికలను నిర్వహించిన ప్రధాని (1971). మొదటసారిగా 14 బ్యాంకులను 1969లో జాతీయం చేయటం జరిగింది. ప్రధానమంత్రిగా ఇందిరాగాంధీ విప్లవాత్మక మార్పులను తీసుకు రావటం జరిగింది. 1970లో రాజభరణాలను రద్దు చేయటం జరిగింది. 20 సూత్రాల పథకాన్ని ప్రవేశపెట్టారు. గరీబీ హఠావో అను నినాదాన్ని 1971లో ఇచ్చారు. మన దేశంలో అత్యధిక సార్లు అత్యవసర పరిస్థితులను వీరి కాలంలోనే విధించారు. భారతరాజ్యాంగంలో అధిక సవరణలు వీరి కాలంలోనే జరిగినాయి. 1974లో మొదటి సారిగా పోఖ్రాన్‌లో అణుపరీక్షలు నిర్వహిం--చారు. 1975లో జాతీయ అంతరంగిక అత్యవసర పరిస్థితి విధించటం జరిగింది. జాతీయ ఎమర్జెన్సీ కాలంలో జరిగిన అవకత-వకలపై అరెస్టు గావింపబడిన ప్రధానమంత్రి. ప్రధాని పదవిలో ఉండగా ఓడి పోయిన మొదటి పార్లమెంటు సభ్యురాలు. 1971 లో నాటి అగ్రరాజ్యమైన రష్యాతో 20 సంవత్సరాలు శాంతి ఒప్పందాన్ని కుదుర్చు కోవటం జరిగింది. 1972లో చారిత్రాత్మకమైన సిమ్లా ఒప్పందాన్ని పాకిస్థాన్ ప్రధానిఅయిన జుల్ఫీకర్ అలీ భుట్టోతో కుదుర్చుకున్నారు. 1975లో అలహాబాద్ హైకోర్టు ఇందిరాగాంధీ ఎన్నిక చెల్లదని తీర్పునిచ్చింది. రాజ్యసభ సభ్యురాలిగా ఉండి ప్రధాని అయిన మొదటి మహిళ. బ్లూస్టార్ ఆపరేషన్ వీరికాలంలోనే జరిగింది. 1982లో 9వ ఆసియా క్రీడలు ఇందిరా గాంధీ నేతృత్వంలో జరిగాయి. ఎంఐఎస్ఏ (MISA) యాక్ట్, ఎన్ఏఎస్ఏ (NASA) యాక్ట్ వీరి కాలంలో ప్రవేశపెట్టారు. 7వ అలీన శిఖరాగ్ర సదస్సుకు ఛైర్మన్‌గా వ్యవహరించింది. అత్యధిక సార్లు అవిశ్వాస తీర్మానం ఎదుర్కొన్న ప్రధానమంత్రి. భారతదేశంలో అత్యధిక కాలం

మూడవ ప్రధానమంత్రి. మరియు హత్యకు గురైన మొదటి ప్రధానమంత్రి. 1971 భారతరత్న అవార్డునుపొందిన మొదటి మహిళ ప్రధానమంత్రి.

6 మొరార్జీ దేశాయ్ - 1977 - 1979

ఈయన గుజరాత్ రాష్ట్రంలో జన్మించారు. దేశంలో తొలి సంకీర్ణ ప్రభుత్వం అయిన జనతా ప్రభుత్వంకు నేతృ--త్వం వహించారు. తొలి కాంగ్రేసేతర ప్రధానమంత్రి మరియు రాజీనామా చేసిన మొదటి ప్రధానమంత్రి. ముఖ్యమంత్రిగా పదవి నిర్వహించి ప్రధానియైన మొదటి వ్యక్తి. పార్లమెంట్‌లో అత్యధిక సార్లు (9 సార్లు సాధారణ, 2 సార్లు ఓటాన్ అకౌంట్) బడ్జెట్ ప్రవేశ పెట్టారు. నిరంతర ప్రణాళికను ప్రవేశ పెట్టారు. పంచాయతీ రాజ్ వ్యవస్థను, స్థానిక సంస్థల్ని పునర్నించటానికి అశోక్ మెహతా కమిటీని నియమించారు. కేంద్ర ప్రభుత్వం ఉద్యోగాల యందు ఓబిసిలకు రిజర్వేషన్లు కల్పించాలనే ఉద్దేశం తోమండల్ కమీషన్‌లను నియమించారు. ఏక కాలంలో ఇద్దరు ఉప ప్రధానులను (చరణ్ సింగ్, జగ్జీవన్ రామ్) కలిగియున్న ప్రధానమంత్రి. వాస్తవిక అలీన విధానాన్ని అనుసరించాలని తీర్మానించారు. ఉప ప్రధానిగా పనిచేసి ప్రధాని అయిన మొదటి వ్యక్తి. పాకిస్తాన్ ఇచ్చే పురస్కారం నిషాన్-ఇ-పాకిస్తాన్ పొందిన తొలి భారతీయుడు 1991లో భారతరత్న అవార్డు గ్రహించారు.

7. చరణ్‌సింగ్ - 1979 - 1980

ఈయన ఉత్తరప్రదేశ్‌లో జన్మించారు. ఉపప్రధానిగా పనిచేసి ప్రధానమంత్రి అయిన రెండవ వ్యక్తి. పార్లమెంట్‌ను ఎదుర్కొకుండానే రాజీనామా చేసిన ప్రధానమంత్రి. రైతు బాంధవుడిగా పేరుగాంచారు. భారతీయ క్రాంతిదళ్, సంయుక్త విదాయక్‌దళ్ సంస్థలను నడిపించారు. ముఖ్యమంత్రిగా పనిచేసి ప్రధానియైన రెండవ వ్యక్తి. కేంద్రమంత్రిగా పనిచేసి ప్రధాని అయిన 5వ వ్యక్తి.

8. శ్రీమతి ఇందిరా గాంధీ - 1980 - 1984

1980 - 1984 మధ్య కాలంలో ప్రదానమంత్రిగా పనిచేశారు.

9. రాజీవ్‌గాంధి - 1984 - 1989

రాజీవ్ గాంధీ గారు బొంబాయిలో జన్మించారు. అతి చిన్న వయస్సులో (42) ప్రధానమంత్రిగా పదవి చేపట్టిన వ్యక్తి. లోక్‌సభలో అత్యధికంగా 414 స్థానాలను గెలుపొందిన ప్రధానమంత్రి. కేంద్ర మంత్రిమండలిని అత్యధిక సార్లు పునర్ వ్యవస్థీక--రించారు. భారతదేశంలో సాంకేతిక విప్లవానికి పునాదులు వేశారు. నూతన విధ్యా విధానాన్ని 1986లో ప్రవేశ పెట్టారు. 1985 లో 52వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా పార్టీ ఫిరాయింపు నిరోధక చట్టం తీసుకువచ్చారు. 1988లో 61వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా ఓటు హక్కు యొక్క వయో పరిమితి 21 నుండి 18 సంవత్సరాలకు తగ్గించారు. బికారీ హఠావో అను నినాదాన్ని ఇచ్చారు. ఆఫ్రికా ఫండ్‌ను ఏర్పాటు చేశారు. ముస్లిం మహిళ వివాహం, విడాకులు, హక్కుల బిల్లు 1986లో ప్రవేశపెట్టబడింది. వివాదా--స్పద పోస్టల్ బిల్లు ఆమోదంచబడింది. పంచాయతీ రాజ్ సంస్థలకు రాజ్యాంగ ప్రతిపత్తిని కల్పించడం కోసం ఉద్దేశింపబడిన 64వ రాజ్యాంగ సవరణ బిల్లును పార్లమెంట్‌లో ప్రవేశపెట్టగా లోక్‌సభ ఆమోదించి రాజ్యసభ 4ఓట్ల తేడాతో తిరస్కరించడం జరిగింది. అస్సాం ఒప్పదం కుదిరింది. మిజోరాం, అరుణాచల్ ప్రదేశ్, గోవా, రాష్ట్రాలుగా ఆవిర్భవించాయి. 1991లో భారతరత్న అవార్డును పొందారు (మరణానంతరం).

10. వి.పి.సింగ్ - 1989- 1990

వి.పి. సింగ్ గారు ఉత్తరప్రదేశ్‌లో జన్మించారు. ముఖ్యమంత్రిగా పని చేసి ప్రధానమంత్రి అయిన 3వ వ్యక్తి. కేంద్రమంత్రిగా పని చేసి ప్రధాని అయిన 6వ వ్యక్తి. అవినీతికి వ్యతిరేకంగా ఓనమోర్చా అనే సంస్థను స్థాపించారు. మనదేశంలో సంకీర్ణ ప్రభుత్వాలకు శ్రీకారం చుట్టారు. మండల్ కమీషన్ సిఫార్సుల అమలుకు శ్రీకారం చుట్టారు. 1990లో అంతర్‌రాష్ట్ర కౌన్సిల్‌ని ఏర్పాటు చేశారు. ఎన్నికల సంస్కరణల కోసం దినేష్ గోస్వామి కమిటిని నియమించారు. 1989లో ఎస్. సి. ఎస్. టి అట్రాసిటి చట్టం ప్రవేశపెట్టబడింది. అయోధ్య వివాదంలో బి.జె.పి. తన మద్దతును ఉపసంహరించుకోవడం వల్ల అధికారాన్ని కోల్పోయారు. విశ్వాస తీర్మానాలు ద్వారా అధికారాన్ని కోల్పోయిన మొదటి ప్రధానమంత్రి.

11 చంద్రశేఖర్ - 1990 - 1991

ఈయన ఉత్తర ప్రదేశ్‌లో జన్మించారు. భోండ్సీ బాబాగా పేరొందారు. భారతదేశంలో రాజకీయ పాదయాత్రలకు శ్రీకారం చుట్టిన మొదటి వ్యక్తి. ఇతన్ని యంగ్ టర్క్ అని కూడా అంటారు. 1991లో జరిగిన గల్ఫ్ యుద్ధ కాలంలో అమెరికన్ యుద్ధ విమానాలకు ఇంధనం సరఫరా చేయడం వివాదాస్పదం అయ్యింది.

12. పి.వి నరసింహారావు - 1991 - 1996

ఈయన కరీంనగర్ (తెలంగాణా) లో జన్మించారు. తొలి తెలుగు మరియు తొలి దక్షిణాది ప్రధానమంత్రి. ముఖ్య-మంత్రిగా పనిచేసిన ప్రధాని అయిన వ్యక్తుల్లో నాల్గవ వ్యక్తి. పార్లమెంటులో ఏ సభలోనూ సభ్యత్వం లేకుండానే ప్రధాని అయిన మొదటి వ్యక్తి. తర్వాత నంద్యాల నుండి లోక్‌సభకు ఎన్నికయ్యారు. అత్యధిక మెజారిటీతో గెలిచిన ప్రధానమంత్రి. మైనార్టీ ప్రభుత్వాన్ని పూర్తి పదవీకాలం నిర్వహించారు. "లుక్ ఈస్ట్" అను విదేశాంగ విధానాన్ని ప్రవేశపెట్టారు. భారతదేశంలో ఆర్థిక సంస్కరణలు వీరి కాలంలోనే ప్రవేశ పెట్టబడ్డాయి. విశ్వనాథ సత్యనారాయణ రచించిన వేయిపడగలు నవలను "సహస్రఫణ్" అనే పేరుతో హిందీలోకి తర్జుమా చేశారు. "ద ఇన్‌సైడర్" అనే ఆత్మ కథను రాశారు. దేశ్ బచావో, దేశ్ బనావో అనే నినాదాన్నిఇచ్చారు. బాబ్రీ మసీదు విధ్వంసం వీరి కాలంలోనే జరిగింది. పదవిలో ఉండి, మోసపూరిత కేసులో (జార్ఖండ్ ముక్తి మోర్చా ఎం.పి అవినీతి కేసు) 3 సంవత్సరముల శిక్ష విధింపబడిన తొలి ప్రధానమంత్రి. అయితే, తర్వాత హైకోర్టు దీనిని తోసిపుచ్చింది.

13. ఎ.బి. వాజ్‌పేయ్ - 1996

ఈయన మధ్య ప్రదేశ్‌లో జన్మించారు. జై విజ్ఞాన్ అను నినాదాన్ని ఇచ్చారు. నూతన ఆర్థిక విధానాలను వేగవంతం చేయడంలో కీలక పాత్ర పోషించారు. అత్యధిక పార్టీల ఫ్రంట్ ప్రభుత్వానికి నాయకత్వం వహించారు. కార్గిల్ యుద్ధాన్ని విజ-యవంతంగా ఎదుర్కొన్న ప్రధానమంత్రి. ప్రోఖ్రాన్‌లో 2వ సారి అణు పరీక్షలు 1998లో వీరి కాలంలోనే జరిగినాయి. అమెరికాలో వ్యూహాత్మక ఒప్పందం కుదుర్చుకోవడానికి ప్రయత్నించాడు. పాక్‌తో స్నేహ సంబంధాలు నెలకొల్పుటకు లాహోర్ 'బస్సు దౌత్యం' ప్రారంభించారు. ఐక్యరాజ్య సమితి జనరల్ అసెంబ్లీని ఉద్దేశించి హిందీలో ప్రసంగించిన మొదటి వ్యక్తి. అత్యధిక కాలం ప్రధాని పదవిలో కొనసాగిన కాంగ్రెసేతర ప్రధాని. 2002లో వివాదాస్పదమైన పోటా చట్టం ఆమోదించబడింది. 2002లో జస్టిస్ వెంకటాచలయ్య నేతృత్వంలో రాజ్యాంగ పునఃసమీక్ష కమీషన్ ఏర్పాటు చేయటం జరిగింది. మైనార్టీల సంక్షేమంపై రంగనాథ్‌మిశ్రా కమిటీని ఏర్పాటు చేయడం జరిగింది. 2003లో 89వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా జతీయ ఎస్.టి కమిషన్‌ను

ప్రత్యేకంగా వేరు చేసి రాజ్యాంగ ప్రతిపత్తిని కల్పించారు. 2002లో ఉత్తమ పార్లమెంటేరియన్ అవార్డును పొందారు. 2014లో భారతరత్న బిరుదును పొందారు.

14.హెచ్. డి దేవగౌడ - 1996 - 1997

ఈయన కర్ణాటక రాష్ట్రంలో జన్మించారు. దక్షిణ భారతదేశం నుండి ప్రధాని అయిన రెండవ వ్యక్తి. ముఖ్యమంత్రిగా పని చేసి ప్రధాని అయిన ఐదవ వ్యక్తి. పార్లమెంటులో ఏ సభలో సభ్యుడు కాకుండా ప్రధానమంత్రి పదవి చేపట్టిన రెండవ వ్యక్తి. 13 పార్టీలతో కూడుకున్న యునైటెడ్ ఫ్రంట్ ప్రభుత్వానికి నేతృత్వం వహించారు. రాజ్యసభ సభ్యుడిగా ఉండి ప్రధాని పదవిచేపట్టిన రెండవ వ్యక్తి. కేవలం 44 మంది లోక్ సభ సభ్యులను కలిగియుండి కేంద్రంలో ప్రభుత్వాన్ని ఏర్పాటు చేసిన వారు. కాంగ్రెస్ మద్దతుతో ప్రభుత్వాన్ని నిర్వహించారు. విశాస తీర్మానం ద్వారా ఓడిపోయి అధికారం కోల్పోయిన రెండవ ప్రధాని. మహిళా రిజర్వేషన్ బిల్లును మొదటి సారిగా పార్లమెంటులో ప్రవేశపెట్టింది వీరికాలంలోనే.

15. ఐ.కె. గుజ్రాల్ - 1997 - 1998

ఈయన జీలం (పంజాబ్) పాకిస్థాన్‌లో ఉంది. దేవెగౌడ్ ప్రభుత్వ పతనానంతరం యునైటెడ్ ఫ్రంట్ ప్రభుత్వానికి నాయకత్వం వహించారు. రాజ్యసభ సభ్యుడిగా ప్రధానమంత్రి పదవిని నిర్వహించిన మూడవ వ్యక్తి. కేంద్ర మంత్రిగా పనిచేసి ప్రధానమంత్రి అయిన ఏడవ వ్యక్తి. "గుజ్రాల్ డాక్ట్రిన్" పేరుతో మన దేశ విదేశాంగ విధానానికి నూతన దృక్పథాన్ని ఏర్పరచిన ప్రధానమంత్రి. కాంగ్రెస్ మద్దతు ఉపసంహరణతో ప్రధాని పదవికి రాజీనామా చేశారు.

16. ఎ.బి. వాజ్‌పేయ్ - 1998 - 2004

1998 నుండి 2004 వరకు ప్రధానమంత్రిగా పనిచేశారు.

17. డా. మన్మోహన్‌సింగ్ - 2004 - 2014

ఈయన గాహ్ (పశ్చిమ పంజాబ్) ప్రస్తుతం పాకిస్థాన్‌లో ఉంది. మనదేశంలో కాంగ్రెస్ నేతృత్వంలో ఏర్పాటు చేసిన తొలి సంకీర్ణ ప్రభుత్వానికి నేతృత్వం వహించారు. యునైటెడ్ ప్రొగ్రెసివ్ అలయన్స్ కూటమి ద్వారా ప్రధానమంత్రి పదవిని చేపట్టారు. నెహ్రూ తర్వాత పూర్తి పదవీ కాలం నిర్వహించిన వరుసగా 2వ సారి అధికారం చేపట్టిన ప్రధానులలో మొదటి వ్యక్తి. రాజ్య సభ్యుడిగా ఉండి ప్రధానమంత్రి పదవిని చేపట్టిన నాల్గవ వ్యక్తి. 17 పార్టీలతో కూడిన యూపిఏ కూటమికి 2004 - 09 వరకు మొదటిసారి, 13 పార్టీలతో కూడిన యూపిఏ కూటమికి 2009-14 వరకు 2వ సారి నేతృత్వం వహించారు. 2005లో సమాచార హక్కు చట్టాన్ని, జాతీయ బాలల హక్కుల చట్టాన్ని, జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి హామీ పథకంను, గృహ హింస నిరోధ చట్టాన్ని ప్రవేశ పెట్టారు. 2007లో జాతీయ బాలల హక్కుల కమీషన్ ఏర్పాటుచేశారు, 2007లోనే ఆదివాసీ హక్కుల చట్టాన్ని ప్రవేశ పెట్టారు. 2009లో వృద్ధుల సంరక్షణా చట్టాన్ని మరియు జాతీయ ఆహార భద్రతా చట్టాన్ని ప్రవేశపెట్టారు. 2006 లో మైనార్టీల సంక్షేమంపై రాజేంద్ర సచార్ కమిటీని ఏర్పాటు చేయటం జరిగింది. 2007లో కేంద్ర, రాష్ట్ర సంబంధాల పరిశీలనకు మదన్‌మోహన్ పూంఛీ కమీషన్ ఏర్పాటు చేశారు.

శివరాజ్ పాటిల్ నేతృత్వంలో అంతర్ రాష్ట్ర మండలి నుండి ప్రత్యేక సబ్ కమిటీని ఏర్పాటు చేసి శాంతి భధ్రతల పరిరక్షణపై కేంద్ర, రాష్ట్ర సంబంధాలపై తగిన సూచనలు కోరటం జరిగింది. 2012లో 97వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా సహకార సంస్థలకు రాజ్యాంగ ప్రతిపత్తిని కల్పించారు. 2013లో నిర్భయ చట్టాన్ని ప్రవేశ పెట్టారు. 2013లో లోక్‌పాల్ వ్యవస్థను

ఏర్పాటు చేశారు. పి.వి. నరసింహారావు ప్రభుత్వంలో ఆర్థిక మంత్రిగా తొలి ఆర్థిక సంస్కరణలను, ప్రధానమంత్రిగా 2వ ఆర్థిక సంస్కరణలను ప్రవేశ పెట్టారు. మైనార్టీల సంక్షేమానికి 15 సూత్రాల పథకం ప్రవేశ పెట్టారు. ఒక పదవీ కాలంలో రెండు సార్లు విశ్వాస పరీక్ష ఎదుర్కొన్నారు. ఐతే, అమెరికాతో 123 అణు ఒప్పందాన్ని కుదుర్చుకున్న వ్యక్తి.

18. నరేంద్ర దామోదర్ దాస్ మోడీ - 2014 నుండి భారతదేశ ప్రధానిగా పని చేయుచున్నారు

ఈయన వాద్‌నగర్, మహసన్ జిల్లా, బొంబాయి రాష్ట్రం అంటే ప్రస్తుత గుజరాత్‌లో జన్మించారు. ప్రధానమంత్రి పదవి చేపట్టిన 15వ వ్యక్తి. కాంగ్రెసేతర ప్రధానమంత్రులలో 8వ వ్యక్తి, ముఖ్యమంత్రిగా పని చేసి ప్రధాని అయిన ఆరవవ్యక్తి. జాతీయ ప్రణాళిక సంఘం యొక్క పేరును నీతి ఆయోగ్‌గా మార్చడం జరిగింది బేటి పడావో బేటి బచావో నినాదం ఇచ్చారు. పరిశుభ్రతపై స్వచ్ఛభారత్ నినాదం ఇచ్చారు. ఐక్యరాజ్యసమితిలో హిందీలో ప్రసంగించిన రెండవ ప్రధానమంత్రి. బ్రిటన్ పార్ల--మెంట్ (వెస్ట్ మినిస్టర్) ప్రసంగించిన మొదటి ప్రధానమంత్రి. ఇదే ప్రాంతం నుండి మొదట ప్రసంగించిన భారతీయుడు మహాత్మాగాంధీ. ప్రస్తుతం కరోనాతో దేశంలో ప్రజలు భయాందోళనలు చెందుతున్న వేళ, అందరికీ ఉచిత వ్యాక్సిన్ ద్వారా ధైర్యం నింపుతున్నారు.

9.17 ముగింపు:

కాలక్రమంలో పార్లమెంటరీ తరహా ప్రభుత్వం యొక్క పరిణామ క్రమంలోను, మరియు ఆచరణలోను సంభవించిన మార్పుల రీత్యా దేశపరిపాలనా నిర్వహణలో ప్రధానిమంత్రి అత్యంత కఠికమైన మరియు ముఖ్యమైన పాత్రను పోషిస్తున్నారు. డి.కె. బారువా అనే పార్లమెంట్ సభ్యుడు 1975లో భారత పార్లమెంట్‌లో 'ఇండియన్ ఇందిర' అదేవిధంగా 'ఇందిరన్ ఇండియా'గా వర్ణించబడగా ప్రధానమంత్రి యొక్క ప్రాముఖ్యతను తెలియజేస్తున్నది. అయితే 1989 తర్వాత మనదేశంలో సంకీర్ణ ప్రభుత్వాల యుగం ప్రారంభమైన తర్వాత మాత్రమే ప్రధానమంత్రులు మంత్రిమండలిలోని సభ్యుల యొక్క సలహాను పరిగణనలోనికి తీసుకోవడం జరుగుతుంది. కేంద్రంలో ఏకపార్టీ ఆధిపత్యం రాజకీయ వ్యవస్థ నశించడం ఇతర పార్టీల పద్దతి లోప్రభుత్వాలను ఏర్పాటు చేయడం వలన వారి యొక్క అభిప్రాయాలను ఆలోచనలను కూడా పరిగణనలోనికి తీసుకోవాల్సిన పరిస్థితి ఏర్పడింది. అంటే, కేంద్ర ప్రభుత్వాలు ప్రజాస్వామ్య బద్ధంగా అందరి అభిప్రాయాలను పరిగణనలోకి తీసుకోవడం జరుగుతుంది.

ప్రధానపంత్రి భారతదేశ వాస్తవ రాజకీయ అధిపతి, ప్రభుత్వదినేతగా దేశ రాజకీయాలలో కీలకమైన పాత్రను పోషిం--చటం జరుగుతుంది. జాతికి నాయకత్వం వహించి దేశాన్ని అభివృద్ధి పథంలో నడిపించటంలో ప్రధానిపాత్ర అద్వితీయమైనది. రాజకీయంగా దేశాన్ని ఏకీకృతం చేయటానికి ప్రధాని పదవి ప్రజలపైన ఆత్యంత ప్రభావాన్ని చూపించటం జరుగుతుంది. తన తోటి మంత్రులను సమన్వయం చేసుకుంటు అన్ని రంగాలలో అభివృద్ధిని సాదించటానికి నిరంతరం కృషి చేస్తునే ఉంటాడు. లోక్‌సభకు నాయకుడిగా వ్యవహరిస్తాడు. మంత్రులతోపాటు ప్రధాని కూడా పార్లమెంటుకు సమిష్టి బాధ్యతను వ్యవహరించ--టం జరుగుతుంది. మంత్రిమండలికి రాష్ట్రపతికి మధ్య వారధిలా వ్యవహరించటం జరుగుతుంది. ఇరుగుపొరుగు దేశాల మధ్య స్నేహపూర్వక సంభంధాలను ఏర్పర్చి మంచి వాణిజ్య సంభంధాలను ఎర్పర్చటంలో ప్రధానమంత్రి పాత్ర కీలకమైనది, దేశంలోని వివిధ రాష్ట్రలను సమన్వయం చేసుకుంటూ, దేశాన్ని అభివృద్ధి పథంలో నడిపించే అత్యున్నతమైన స్థానమే ప్రధానమంత్రి పదవి.

9.18 మాదిరి ప్రశ్నలు:

1. ప్రధానమంత్రి అధికార విధులను గురించి వివరించుము

2. ప్రధానమంత్రి స్థానాన్ని విపులంగా వివరించుము.

3. భారత ప్రధానమంత్రులుగా పనిచేసిన వారి ప్రత్యేకతలను వివరించుము.

9.19 Reference Books:

1. The constitution of India, ministry of law and Justice, Legislative, Department, Government of India, 2009.

2. Dr. B.R. Ambedkar, the constitution of India, Buddham publishers, Jaipur, 2019

3. Dr. B.R. Ambedkar, the constitution of India, Jain Book Agency, Delhi, 2021.

4. Dr. P.K. Agrawal, Dr. K.N. Chaturvedi, commentary on the constitution of India, Prabhat Prakashan, New Delhi, 2017.

5. Lokendra Malik & Anjum Hassan, selected Reflections on Indian constitutional law and Governance, Satyam Law International, Delhi, 2015.

6. Austin Granville, The Indian Constitution: Corner stone of A Nation, Oxford University Press, Oxford, 1999.

7. D. D. Basu, Introduction to the Constitution of India, New York, 2019.

క్యాబినేట్ (Cabinet Ministers)

10.0 లక్ష్యం

10.1 పరిచయం

10.2 కేంద్ర మంత్రిమండలి నిర్మాణము

10.2.1 1. కేబినేట్ మంత్రులు (Cabinet Ministers)

10.2.2 2. రాజ్యమంత్రులు (State Ministers)

10.2.3. 3. సహాయ మంత్రులు (Deputy Ministers)

10.3 నియామకం

10.4 మంత్రుల సంఖ్య

10.5 పదవీ కాలం

10.6 ప్రమాణ స్వీకారం

10.7 జీతభత్యాలు

10.8 కాబినెట్ కమిటీలు

10.9 కాబినెట్ - అధికారాలు - విధులు

10.10 ముగింపు

10.11 ప్రశ్నలు

10.12 Reading book

10.0 లక్ష్యం (Objective):-

ఈ పాఠ్యభాగం అధ్యయనం తరువాత కాబినెట్ మంత్రులు ఎవరు, వారి అర్హతలు, నియామకం, మంత్రుల సంఖ్య, పదవీకాలం. ప్రమాణ స్వీకారం మరియు అధికారాలు - విధులగురించి చెప్పగలరు.

10.1 పరిచయం (Introduction)

భారత రాజ్యాంగం ప్రకారం కేంద్ర కార్యనిర్వహణాధికారులు రాష్ట్రపతితో నిక్షిప్తమై వుంటాయి. అతడు ఈ అధికారాలను స్వయంగా గాని, తన క్రింది అధికారుల ద్వారా కాని నిర్వహిస్తారు. ఈ అధికార నిర్వహణను అతడు రాజ్యాంగాన్ని అనుసరించి చేస్తాడు. రాజ్యాంగంంలోని 53వ ప్రకరణ పై అంశాలను వ్యక్తపరుస్తుంది. రాజ్యాంగ రిత్యా సర్వాధికారాలు రాష్ట్రపతికి ఉన్నప్పటికీ అతడు రాజ్యాంగాన్ని అనుసరించి తన క్రింది అధికారుల ద్వారా అధికార నిర్వహణ చేస్తాడు. భారతదేశం అనుసరిస్తున్న పార్లమెంటు తరహా ప్రభుత్వ విధానాన్ని, రాజ్యాంగం నిర్దేశించిన సమాఖ్య తరహా వ్యవస్థను, అనేక అంశాలను ఈ పాఠ్యభాగంలో

విశ్లేషించడం జరుగుతుంది.

భారతదేశంలో అనుసరిస్తున్న పార్లమెంటు తరహా వ్యవస్థలో రాజ్యాంగం 53వ ప్రకరణ ప్రకారం రాష్ట్రపతి ప్రధానమంత్రి అధ్యక్షతన గల మంత్రిమండలి సలహాపై తన విధులను నిర్వహించాలి. 42వ రాజ్యాంగ సవరణ ప్రకారం రాష్ట్రపతి ఈ సలహాకు బద్ధుడై ఉండాలి 44వ రాజ్యాంగ సవరణ ప్రకారం రాష్ట్రపతి మంత్రిమండలి (కేబినెట్) ఇచ్చిన సలహాను తిరిగి పరిశీలించమని కోరవచ్చు. అయితే మంత్రి మండలి (కేబినెట్) పునః పరిశీలించిన అంశాన్ని సలహాను రాష్ట్రపతి ప్రధానమంత్రి అధ్యక్షతనగల మంత్రిమండలి (కేబినెట్) సలహాపై నిర్వహించవలసి వస్తుందని తెలుస్తుంది.

10.2 కేంద్రమంత్రి మండలి నిర్మాణం (Structure of Council of Ministers) :

కేంద్రంలో వాస్తవ కార్యనిర్వాహక వర్గం కేంద్రమంత్రి మండలి (కేబినెట్). 75 (1) ప్రకరణ ప్రకారం కేంద్రమంత్రి మండలి లోని ప్రధానమంత్రిని రాష్ట్రపతి నియమిస్తాడు. ప్రధానమంత్రి సలహాపై అతను ఇతర మంత్రులను నియమిస్తాడు. అంటే రాష్ట్రపతి మంత్రి వర్గాన్ని (కేబినెట్) ఏర్పాటు చేస్తాడు.

పార్లమెంటు తరహా సంప్రదాయాన్ని అనుసరిస్తున్న మన దేశంలో మంత్రి వర్గాన్ని మూడు అంచెలుగా వర్గీకరించడం జరిగింది. అవి :

1. కేబినేట్ మంత్రులు (Cabinet Ministers)
2. రాజ్యమంత్రులు (State Ministers)
3. సహాయ మంత్రులు (Deputy Ministers)

ఈ విధంగా మంత్రిమండలి మూడు అంచెలుగా విభజించడం బ్రిటిష్ పార్లమెంటరీ వ్యవస్థ సంప్రదాయపద్ధతి. భారత రాజ్యాంగంలో ఎక్కడా మంత్రివర్గ విభజన పేర్కొనలేదు. 44వ రాజ్యాంగ సవరణలో మాత్రమే అత్యవసరాధికార విధింపులో రాష్ట్రపతి "కేబినెట్" సలహాను తీసుకోవాలని పేర్కొనటం జరిగింది. అంతేగాని రాజ్యాంగంలో ఈ విధంగా మంత్రివర్గ విభజనను పేర్కొనటం జరగలేదు. ఒకవిధంగా మంత్రివర్గ విభజన మన లిఖిత రాజ్యాంగంలోని ఆలిఖిత లేదా రాయబడని సూత్రమని చెప్పవచ్చు.

1947లో ప్రధానమంత్రి జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ నాయకత్వంలో మొట్టమొదటి మంత్రివర్గం ఏర్పడింది. అప్పుడు దానిని మంత్రిమండలి అని కేబినెట్ అని కూడా పిలిచారు. రెండు పదాలకు అర్థంలో తేడా వుండేది కాదు. ప్రధానమంత్రి తప్ప మంత్రులు అందరికి సమానమైన అధికార హోదా వుండేది. అయితే కొంతకాలం తరువాత నెహ్రూ తన మంత్రి మండలిని వ్యవస్థీకృతం చేయాలని తలపెట్టి దీనికి తగిన సిఫార్సులు చేయటానికి గోపాలస్వామి అయ్యంగార్ నాయకత్వంలో ఒక కమిటీని ఏర్పరిచారు. ఈ కమిటీ1949 నవంబర్‌లో తన నివేదికను సమర్పించింది. ఈనివేదికను నెహ్రూ పూర్తిగా పాటించకపోయినప్పటికీ ఆ కమిటీ సూచనలను కాలక్రమంలో చాలావరకు అనుసరించారు. ఈ విధంగా మంత్రివర్గంలో కేబినేట్ మంత్రులు, రాజ్యమంత్రులు, సహాయ మంత్రులు అని విభజన ఏర్పడింది.

10.2.1 కేబినేట్ మంత్రులు (Cabinet Ministers):

సాధారణంగా అధికార పార్టీలో అత్యంత ప్రాబల్యం, పరిపాలనా అనుభవం కల్గినవారిని ప్రధానమంత్రి కేబినెట్ మంత్రులుగా ఎంపిక చేస్తాడు. కేబినెట్ మంత్రుల సంఖ్య సాధారణంగా "15" నుంచి "20" మంది వరకు ఉంటుంది. ఒక కాబినెట్ మంత్రి ఒకటి లేదా కొన్ని పెద్ద శాఖలకు అధిపతిగా ఉంటాడు.

ఉదా:- ఆర్థిక, రక్షణ, విదేశీ, హోంశాఖ మొదలైనవి. తన ఆధిపత్యంలో ఉన్న శాఖల విషయంలో నిర్ణయాలు తీసుకోవడానికి కేబినెట్ మంత్రికి స్వతంత్ర్యత వుంటుంది.

కేంద్రమంత్రివర్గం తరుపున విధానాలను, నిర్ణయాలను చేసేది కేబినెట్ మాత్రమే. కేబినెట్ సాధారణంగా వారానికొకసారి రాష్ట్రపతి భవన్‌లో ఉన్న సచివాలయంలో ప్రతి శుక్రవారం సమావేశం అవుతుంది. అయితే ఎక్కడైనా సమావేశం కావచ్చు. అత్యవసర సమయాలలో ప్రతిరోజు, రోజులో ఎన్నిసార్లు అయిన కేబినెట్ సమావేశం కావచ్చు.

రాష్ట్రపతి పంపిన సందేశాలను పరిగణనలోనికి తీసుకోవాల్సింది మంత్రివర్గం. కేబినెట్ కాదు. 44వ రాజ్యాంగ సవరణ (1978) ద్వారా అత్యవసర పరిస్థితి విధింపు (352 ప్రకారం) లో రాష్ట్రపతి కేబినెట్ సలహాను తీసుకోవాలని పేర్కొన్నది. అంతేకాని మం త్రిమండలి గురించి వివరించే 75వ ప్రకరణలో కేబినెట్ అనే పదం పేర్కొనలేదు. కేబినెట్ అనే పదాన్ని "352వ ప్రకరణలో" పేర్కొనడం జరిగింది. కేబినెట్ ఒక పెద్ద అంగంలోని చిన్న వృత్తం వంటిది. మొత్తం కేంద్ర ప్రభుత్వం రాజకీయ యంత్రాంగమునకు కేబినెట్ ఇరుసు వంటిది. అందుకే కేబినెట్ ను రామ్ సేమ్యూర్ "రాజ్య నౌకకు చోదక చక్రం" అని వర్ణించాడు.

<u>అంతరంగిక కేబినెట్</u> (Inner Cabinet):

అంతరంగిక కేబినెట్ (Inner Cabinet) లో కేబినెట్ మంత్రుల్లోని అతిముఖ్యమైన ప్రధానమంత్రి ఇంకో ఇద్దరు లేదా ముగ్గురు సహచర మంత్రులు ఉంటారు. మైఖేల్ బ్రెషర్ దానిని "సూపర్ కేబినెట్ " (మహామంత్రివర్గం) అని అన్నారు. అంతరంగిక కేబినెట్ ను "కిచెన్ కేబినెట్ " (వంటింటి మంత్రి వర్గం) అని వ్యంగ్యంగా పిలవడం పరిపాటి.

<u>కేబినెట్ సమావేశాల ప్రక్రియ</u> (Process of Cabinet Meeting)

కేబినెట్ సాదారణంగా వారానికి ఒకసారి సమావేశం జరుగుతుంది. కేబినెట్ సచివాలయం (Cabinet Secretariat) ఈ సమావేశ ఎజెండాను తయారుచేస్తుంది. కేబినెట్ మంత్రులు అందరికి ఎజెండాను పంపడం జరుగుతుంది కేబినెట్ సమావేశాలను ప్రధానమంత్రి అధ్యక్షత వహించడం జరుగుతుంది. ఒక వేళ ప్రధాని లేనిచో ఉపప్రధాని గాని లేక ప్రధానమంత్రి సూచించిన ఒక సీనియర్ కేబినెట్ మంత్రి అధ్యక్షత వహించటం జరుగుతుంది. కేబినెట్ మంత్రులు అందరూ ఒకరి అభిప్రాయంతో ఒకరు ఏకీభవించి వాటి అమలుకు ప్రయత్నించాలి. దైనందిన వ్యవహారాలను సంబంధిత మంత్రులే నిర్వహించినా ముఖ్యమైన సమస్యల పై కేబినెట్ సమావేశాలలో నిర్ణయాలు తీసుకోవటం జరుగుతుంది.

కేబినెట్ సమావేశాలకు కోరం కేబినెట్ సభ్యులలో సగం +1, అయితే అవసరాన్ని బట్టి సమావేశం కావడానికి ఈ కోరం అడ్డంకి కాదు. దీనికి సంబంధించిన ప్రధాని నిర్ణయమే అంతిమం. కేబినెట్ సమావేశానికి కేబినెట్ మంత్రులు అందరూ తప్పక హాజరు కావాలి. హాజరు కాలేని పరిస్థితులలో వుంటే ప్రధానమంత్రి చేత ముందస్తుగా మినిస్టర్ హ్యాండ్ బుక్ ఫామ్ మీద లిఖిత

పూర్వక అనుమతి తీసుకోవాలి. చర్చలకు కాలపరిమితి లేదు.

10.2.2 రాజ్యమంత్రులు (State Ministers):

మంత్రివర్గంలో 2వ అంచెకు చెందినవారు, కేంద్రప్రభుత్వంలోని కొన్ని శాఖలను ఈ మంత్రులు స్వతంత్ర్యంగా వ్యవహరిస్తూ విధినిర్వహణలో ప్రధానమంత్రికి నేరుగా జవాబుదారిగా వుంటారు. వీరు కొన్ని ముఖ్య శాఖలకు లేదా విభాగాలకు ఆధిపత్యం వహిస్తారు. అయితే రాజ్యమంత్రులు తమ మంత్రిత్వ శాఖలకు సంబంధించి చర్చ జరిగే సందర్భంలో మాత్రమే ప్రత్యేక ఆహ్వానంపై కేబినేట్ సమావేశానికి హాజరవుతారు. వీరిపై కేబినేట్ మంత్రులు అజమాయిషి ఉండదు.

10.2.3 సహాయ మంత్రులు (Deputy Ministers):

శాసన, పరిపాలనా వ్యవహారాలలో కేబినేట్ మంత్రులు సహాయపడడానికి నియమించే మంత్రులను సహాయమంత్రులు లేదా (Deputy Miniters) అని అంటారు.వారిని ప్రధానమంత్రి ఎంపిక చేస్తారు. స్వతంత్ర్యముగా వారి శాఖలను నిర్వర్తించే బాధ్యత వీరికి లేదు. కావున వీరు పార్లమెంటులో ప్రవేశపెట్టవలసిన బిల్లుల గురించి, పార్లమెంట్‌లో సభ్యులు అడిగిన ప్రశ్నలకు సవాధానం వ్రాయడం మొదలైన విధులు నిర్వర్తిస్తారు.

10.3 నియామకం:

రాష్ట్రపతి ప్రధానమంత్రిని నియమిస్తాడు. 75(1) ప్రకరణ ప్రకారం ప్రధాని సలహాపై ఇతర మంత్రులను రాష్ట్రపతి నియమిస్తారు. మంత్రివర్గ నిర్మాణంలో ప్రధానమంత్రిదే అంతిమ నిర్ణయం.

10.4 మంత్రుల సంఖ్య :

2003 సంవత్సరాలవరకు రాజ్యాంగంలో ఎక్కడా మంత్రుల సంఖ్యను నిర్దేశించలేదు. రాజ్యాంగంలోని 91 వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా 2003 సంవత్సరం నుంచి మంత్రుల సంఖ్యపై పరిమితిని విధించారు. కొత్తగా ప్రవేశపెట్టిన ప్రకరణం ప్రకారం 75 (1-బి) ప్రకారం ప్రధానమంత్రి సహా మొత్తం మంత్రుల సంఖ్య దిగువ సభ అంటే లోక్‌సభలోని మొత్తం సభ్యుల సంఖ్యలో 15 శాతం మించరాదు.

10.5 పదవీకాలం:

కేంద్రమంత్రులు "రాష్ట్రపతి సంతృప్తిమేరకు అధికారంలో ఉంటారు" అని 75(2) వ ప్రకరణ పేర్కొంది. కానీ రాష్ట్రపతి తృప్తి అనే పదంలో కొన్ని అంశాలు ఇమిడి వున్నాయి.

75(3) వ ప్రకరణం ప్రకారము "మంత్రిమండలి లోక్‌సభకు సమిష్టిగా బాధ్యత వహించాలి" అని వున్నది. అంటే లోక్‌సభకు సమిష్టిగా బాధ్యత వహించడంలో మంత్రిమండలి విఫలమైతే లేదా బాధ్యత వహించవలసిన సభలో విశ్వాసం కోల్పోయినట్లైతే మంత్రివర్గం " రాష్ట్రపతి తృప్తికి" దూరమైనట్లే. ఈ ప్రకరణలో "సమిష్టిగా బాధ్యత" అనే పదాలు ఉన్నాయి. మంత్రివర్గం అధికారంలో కొనసాగాలని రాష్ట్రపతి రాజీనామా సమర్పించిన ప్రధానమంత్రిని ఆదేశిస్తారు.

10.6 ప్రమాణ స్వీకారం:

కేంద్రమంత్రి మండలి సభ్యుడు పదవిని స్వీకరించేందుకు రాష్ట్రపతి సమక్షంలో రహస్యగోపన ప్రమాణస్వీకారం చేయాలని 75 (4) ప్రకరణ పేర్కొంటుంది. రాజ్యాంగంలోని 3 వ షెడ్యూల్‌లో మంత్రిచేయవలసిన పదవి ప్రమాణ స్వీకారం (Oath of Office), గోపన స్వీకారం (Oath of Secrecy) ల నమూనా పత్రాలు ఉన్నాయి.

మంత్రిమండలి వ్యవస్థీకరణ, పునర్వ్యవస్థీకరణ:

ప్రధానమంత్రి తాను నియమింపచేసిన మంత్రులకు వివిధ శాఖలను కేటాయిస్తారు. 77(3) ప్రకరణ ప్రకారం ప్రభుత్వ వ్యవహారాలు సజావుగా జరగడానికి రాష్ట్రపతి మంత్రులను నిర్వహణ బాధ్యతను కేటాయిస్తారు.
అయితే, ఈ విషయంలో మంత్రిమండలి అధ్యక్షుడైన ప్రధానమంత్రి సలహాను ఆయన తీసుకుంటాడు. వివిధ మంత్రులను శాఖలను కేటాయించడంలోను, మార్చడంలోను ప్రధానిదే అంతిమ నిర్ణయము. ఒక్కొక్కసారి ప్రధానికి అంతగా ఇష్టం లేకపోయినా ,కొంతమందికి ప్రముఖమైన శాఖలు ఇవ్వవలసి వస్తుంది. ప్రస్తుతం నెలకొన్న సంకీర్ణ రాజకీయాలలో ప్రధానమంత్రి నిర్ణయాధికారాన్ని ఊహించుకోవచ్చు.

10.7 జీతభత్యాలు:

కేంద్రమంత్రిమండలి జీతభత్యాలు 75 (6) ప్రకరణం ప్రకారం పార్లమెంటు చట్టం ద్వారా నిర్ణయిస్తుంది.

10.8 కేబినెట్ కమిటీలు (Cabinet Committees):

అనేక విషయాలను పరిశీలించడానికి, నివేదికలు సమర్పించడానికి కేబినెట్ మంత్రులకు సహాయపడడానికి రకరకాల కమిటీలు వుంటాయి. రాజకీయ వ్యవహారాల కమిటీ, రక్షణ కమిటీ, ప్రణాళిక కమిటీ, విదేశీవ్యవహారాల కమిటీ, పార్లమెంటు వ్యవహారాల కమిటీ మొదలైన వాటిని ఉదాహరించవచ్చు. ఈ కమిటీలు తమకు సంబంధించిన విషయాలను సమగ్రంగా పరిశీలించి తగిన సూచనలను నివేదిక రూపంలో కేబినెట్‌కు సమర్పిస్తుంది.

10.9 **కేబినెట్ అధికారాలు - విధులు** (Powers and Functions of Cabinet):

భారతరాజ్యాంగంలో కేబినెట్ అనేపదం పేర్కొనబడలేదు. కాబట్టి ఏ ప్రకరణలోను దాని అధికారాలు - విధులు పేర్కొనబడలేదు. బ్రిటన్‌లోని సంప్రదాయాలు, ఆచరణలు నుండే కేబినెట్ అధికారాలు - విధులు ఏర్పడినాయి. ప్రభుత్వ యంత్రాంగ కమిటీ (1918) తన నివేదికలో బ్రిటిషు మంత్రివర్గానికి 3 ముఖ్య విధులను అప్పగించింది. అవి :

1. పార్లమెంట్‌కు సమర్పించబోయే విధానాలను అంతిమంగా నిర్ణయించడం.
2. పార్లమెంట్ నిర్దేశించిన విధానం ప్రకారం పరిపాలనపై అత్యున్నత నియంత్రణ.
3. వివిధ ప్రభుత్వ శాఖల కార్యకలాపాల నిరంతర పర్యవేక్షణ సమన్వయం, వాటి పరిమితులను నిర్ణయించడం.

పై విధులను బట్టి కేబినెట్ అనేది పార్లమెంట్ ఏర్పాటు చేసిన కార్యనిర్వాహక కమిటీ అని పార్లమెంట్ చేసిన విదాన నిర్ణయాలు, నిర్ణయాల అమలుకు అది పార్లమెంటుకు బాధ్యత వహిస్తుంది. కాని ఆచరణలో మాత్రం పార్లమెంట్‌నే కేబినెట్ నియంత్రిస్తుంది. అందుచేతనే "కేబినెట్ నియంతృత్వం" అనే పదం వాడుకలోకి వచ్చింది.

M.V. పైలీ కేబినెట్ 4 రకాల విధులను నిర్వర్తిస్తుందని పేర్కొన్నాడు. అవి :

1. ప్రభుత్వ విధానాలకు అనుగుణమైన బిల్లులను పార్లమెంటుకు సమర్పించేందుకై ఆమోదించడం.

2. ఉన్నతాధికారుల నియామకం

3. శాఖల మధ్య వివాదాలను పరిష్కరించడం.

4. శాఖలు చేసే అనేక కార్యక్రమాలను సమన్వయం చేసి, ప్రభుత్వ విధానాల అమలులో జరుగుతున్న ప్రగతిని కనిపెట్టి ఉండటం.

పైన పేర్కొన్న విధులు మాత్రమే కాకుండా కేబినెట్ మరికొన్ని విధులను నిర్వర్తిసుంది. అవి:

1. వార్షిక బడ్జెట్ ను రూపొందించి దానిని పార్లమెంటుకు సమర్పించి, పార్లమెంట్ ఆమోదాన్ని పొందడం.

2. పార్లమెంట్ సమావేశంలో లేనపుడు రాష్ట్రపతి పేరిట అత్యవసరంగా ఆర్డినెన్సులను జారీ చేయడం.

3. జాతీయ ప్రయోజనాలను దృష్టిలో వుంచుకుని విదేశాంగ విధానాన్ని రూపొందించడం.

కేబినెట్ అధికార - విధుల నిర్వహణలో సహకరించేందుకు ఒక కేబినెట్ సచివాలయం (Cabinet - Secretariat) వుంటుంది అధికారులందరిలో సీనియర్ అయిన ఒక సివిల్ సర్వీస్ ఉద్యోగి దానికి అధిపతిగా వుంటారు. అతనిని క్యేబినెట్ సెక్రటరీగా పిలుస్తారు.

10.10 మాదిరి ప్రశ్నలు:

1. కేబినెట్ నిర్మాణంను వివరింపుము.

2. కేబినెట్ అధికార - విధులు తెలుపుము.

10.11 చదవదగిన గ్రంధాలు:

1. Indian Government and Politics – J.C Johari

2. Introduction to the Constitution of India – D.D.Basu

3. Indian Political System – Hans Raj.

Supreme Court

సుప్రీంకోర్టు

11.0 లక్ష్యము (Objective)

11.1 పరిచయం (Information)

11.2 నిర్మాణం (Composition)

11.3 నియామకం (Appointment)

11.4 అర్హతలు (Qualifications)

11.5 పదవి కాలం మరియు తొలగింపు (Tenure of Office and Removal)

11.6 వేతనము (Salary and Allowances)

11.7. ప్రమాణ స్వీకారం

11.8 సుప్రీంకోర్టు (Powers and Functions of the Supreme Court)

- 11.8.1 1. ప్రాథమిక విచారణాధికార పరిధి (Original Jurisdiction)
- 11.8.2 2. అప్పీళ్ళ విచారణాధికార పరిధి (Appellate Jurisdiction)
- 11.8.3 3. సలహాఅధికార పరిధి (Advisory Jurisdiction)
- 11.8.4 4. కోర్టు ఆఫ్ రికార్డు (Court of Record)
- 11.8.5 5. విచారణ అధికార పరిధి
- 11.8.6 6. న్యాయ సమీక్ష్యాధికారం (Judicial Review)

11.9 ముగింపు

11.10 సారాంశం

11.11 మాదిరి ప్రశ్నలు

11.12 **చదవదగిన గ్రంథాలు:**

11.0 లక్ష్యాలు (Objectives)

ఈ సుప్రీంకోర్టు పాఠ్య భాగమును అధ్యయనంచేసిన తరువాత ఈ క్రింది పేర్కొనదగిన అంశాలను గ్రహించగలరు.

భారత న్యాయవ్యవస్థ స్వభావమును మరియు నిర్మాణమును తెలుసుకోగలరు.

సుప్రీంకోర్టు న్యాయ మూర్తుల అర్హతల నియామక ప్రక్రియ మరియు వారి వేతన విషయాలను తెలుసుకోగలరు

సుప్రీంకోర్టు యొక్క అధికార - విధులను చర్చించగలరు.

11.1 పరిచయం (Introduction)

భారతరాజ్యాంగం శాసన, కార్యనిర్వాక శాఖలతోపాటు స్వతంత్ర్య న్యాయశాఖను ఏర్పాటుచేసింది. ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్త విజయవంతం కావటానికి ఆ వ్యవస్థలోని న్యాయశాఖ ప్రముఖమైన పాత్రను వహిస్తుంది. జాతీయ స్థాయిలో సుప్రీంకోర్టు, దాని క్రింద రాష్ట్ర కోర్టులు ఏర్పాటు చేశాయి. భారతరాజ్యాంగ రూపకర్తలు న్యాయవ్యవస్థ ప్రాధాన్యతను దృష్టిలో ఉంచుకుని 'స్వతంత్ర్య' 'సమగ్రమైన' మరియు 'ఏకీకృత న్యాయ వ్యవస్థను' ఏర్పాటు చేశారు. మన రాజ్యాంగ వ్యవస్థలోని సమాఖ్య విధానాన్ని రక్షించడంలోను, రాజ్యాంగ విలువలను కాపాడటంలోను భారత న్యాయవ్యవస్థ గణనీయమైన సేవలను అందిస్తున్నది. రాజ్యాంగ మౌలిక స్వరూపాన్ని, ప్రజాస్వామ్య విలువలను కాపాడటంతో భారత న్యాయశాఖ పాత్ర గణనీయమైంది. న్యాయశాఖ సామర్థ్యంకంటే ప్రజాస్వామ్యానికి మరో గీటురాయి లేదని లార్డ్ బ్రైస్ అనే రాజనీతి పండితుడు పేర్కొన్నాడు.

11.2 నిర్మాణము (Composition)

భారతదేశంలో సుప్రీంకోర్టు అత్యున్నతమైన న్యాయవ్యవస్థ. దీని ప్రారంభ సమావేశం జనవరి 28, 1950 నాడు జరిగింది. భారత రాజ్యాంగంలోని 124 నుంచి 147 ప్రకరణలు (అధ్యాయం 10 భాగం 5) సుప్రీంకోర్టు నిర్మాణాన్ని, అధికారాన్ని పేర్కొంటాయి.

ప్రస్తుతం భారత సుప్రీంకోర్టులో ఒక ప్రధాన న్యాయమూర్తి (39) మంది ఇతర న్యాయమూర్తులు ఉన్నారు. వీరుకాక కొంతమంది తాత్కాలిక న్యాయమూర్తులు కూడా ఉండవచ్చు అనేది 127(1) తెలుపుతుంది. సుప్రీంకోర్టు న్యాయమూర్తుల సంఖ్యను పార్లమెంటుకు పెంచే అధికారం ఉంది. ప్రారంభంలో ఒక ప్రధాన న్యాయమూర్తి, ఏడుగురు ఇతర న్యాయమూర్తులు ఉండేవారు. 1956లో ఇతర న్యాయమూర్తుల సంఖ్య పదికి, 1977 పదిహేనుకు 1986లో ఇరవైఐదుకి మరియు 2021లో ముప్పై తొమ్మిదికి పెంచడం జరిగింది.

11.3 నియామకం (Appointment)

సుప్రీంకోర్టు ప్రధానన్యాయమూర్తిని, ఇతర న్యాయమూర్తులను ఆర్టికల్ 124 (2) ప్రకారం రాష్ట్రపతి నియమిస్తాడు. ఈ నియామకంలో కొన్ని సిఫారసులను సూచనలను సంప్రదాయాలను రాష్ట్రపతి గౌరవించాలి. ఇతర న్యాయమూర్తుల నియామకంలో సుప్రీంకోర్టు ప్రధానన్యాయమూర్తిని సంప్రదించాలని 124 (2) ప్రకరణలోనే పేర్కొనడం జరిగింది.

ప్రధానన్యాయమూర్తి నియామక విషయంలో సంప్రదింపు గురించి రాజ్యాంగ పరంగా ప్రత్యేకమైన నిబంధన ఏదీ లేదు. కాని సుప్రీంకోర్టు లోని సీనియర్ న్యాయమూర్తిని ప్రధానన్యాయమూర్తిగా నియమించడం ఒక సంప్రదాయం.

11.4 అర్హతలు (Qualifications)

సుప్రీంకోర్టు ప్రధానన్యాయమూర్తిగా నియామకం అవటానకి 124(3) ప్రకరణ ప్రకారం ఈ క్రింది అర్హతలు కల్గివుండాలి.

1. భారతీయ పౌరుడై ఉండాలి.

2. (ఎ) ఐదు సంవత్సరాలపాటు వరుసగా హైకోర్టు ప్రధానన్యాయమూర్తిగా పనిచేసి ఉండాలి

(బి) ఒక హైకోర్టులో లేదా రెండు లేదా ఎక్కువ హైకోర్టులలో కనీసం 10 సంవత్సరాలపాటు న్యాయవాదిగా పనిచేసి ఉండాలి. లేదా

(సి) భారత రాష్ట్రపతి అభిప్రాయంలో ప్రముఖ న్యాయ కోవిదుడై ఉండాలి.

11.5 పదవీకాలం మరియు తొలగింపు (Tenure of Office and Removal)

సుప్రీంకోర్టు న్యాయమూర్తి 124(2) ప్రకరణ ప్రకారం తనకు 65 సంవత్సరాలు వచ్చేవరకు పదవిలో ఉంటారు. అయితే అతను రాష్ట్రపతికి రాజీనామాను సమర్పించి పదవీ విరమణను ఎప్పుడైనా చేయవచ్చు. న్యాయమూర్తి వయస్సు విషయంలో 124 (2) ఎ ప్రకరణం ప్రకారం పార్లమెంటు తగిన చట్టం చేయవచ్చు.

సుప్రీంకోర్టు న్యాయమూర్తి తొలగింపు అనేది కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితులలో 124(4) ప్రకరణలో ప్రత్యేక విధానం ద్వారా తొలగించవచ్చు. దీని ప్రకారం న్యాయమూర్తిని తొలగించటానికి ప్రత్యేక కారణాలు ప్రత్యేక పద్ధతి ఏర్పరచటం జరిగింది. దీనిని సాధారణ పరిభాషలో "మహాభియోగంగా" పేర్కొంటారు.

"నిరూపించిన అనుచిత ప్రవర్తన లేదా అసమర్ధత" ఆధారంపై జారీచేసిన ఉత్తర్వులతో రాష్ట్రపతి సుప్రీంకోర్టు న్యాయ మూర్తిని తొలగిస్తారు. పార్లమెంట్ రెండు సభలలోని మెజారిటీ సభ్యులు, సమావేశమైన సభ్యులలో 2/3 వంతు మంది సభ్యులు ఆ న్యాయమూర్తిపైగల అభియోగాన్ని ఆమోదిస్తూ దాని ఆధారంతోనే రాష్ట్రపతి ఈ ఉత్తర్వును జారీ చేస్తారు.

11.6 వేతనం (Salary and Allowances)

సుప్రీంకోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తికి నెలకు రూ. 2.80 లక్షలు ఇతర న్యాయమూర్తులకు 2.50లక్షలు జీతం ప్రస్తుతం లభిస్తున్నాయి. ప్రతి న్యాయమూర్తికి ఉచిత అధికార నివాసం వుంటుంది. వీరి జీతభత్యాలను పార్లమెంటు ఒక చట్టం ద్వారా నిర్ణయిస్తుంది.

11.7 ప్రమాణ స్వీకారం

సుప్రీంకోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తి, ఇతర న్యాయమూర్తులు రాష్ట్రపతి సమక్షంలో ప్రమాణ స్వీకారం చేస్తారు. "దైవ సాక్షి గా, సత్యనిష్ఠతో రాజ్యాంగానికి బద్ధుడినై దాని ఎడల విశ్వాసం చూపుతానని, భారత సార్వభౌమాధికారాన్ని, సమగ్రతను కాపాడతాన ని విధినిర్వహణలో ఎటువంటి పక్షపాతాన్ని, దురుద్ధేశాన్ని చూపనని, ప్రత్యేక అభిమానం, భయం లేకుండా ప్రవర్తిస్తానని" న్యాయ మూర్తి తన ప్రమాణ స్వీకారంలో పేర్కొంటారు. రాజ్యాంగంలోని 3వ షెడ్యూల్‌లో ప్రమాణస్వీకారానికి సంబంధించిన నమూన

వుందని దాని ప్రకారం న్యాయమూర్తి ప్రమాణ స్వీకారం చేయాలని 124(6) ప్రకరణ పేర్కొంటుంది.

11.8 సుప్రీంకోర్టు అధికారాలు - విధులు (Powers and Functions of Supreme Court):

భారత సుప్రీంకోర్టుకు విశాలమైన అధికార పరిధి వుంది. ప్రపంచంలోని అన్ని న్యాయస్థానాల కంటే భారత సుప్రీంకోర్టు అధికారపరిధి విస్తృతమైనదని అల్లాడి కృష్ణస్వామి అయ్యర్ పేర్కొన్నారు. భారత సుప్రీంకోర్టు అధికారాలను ఈ క్రింది విధంగా వర్గీకరించవచ్చు.

11.8.1 ప్రాథమిక విచారణాధికార పరిధి (Original Jurisdiction):

రాజ్యాంగంలోని 131వ ప్రకరణ ప్రకారము సుప్రీంకోర్టుకు ప్రాథమిక విచారణాధికార పరిధిలో అధికారాలు వున్నాయి. వాటిలో ముఖ్యమైనవి:

(ఎ) కేంద్ర, రాష్ట్రాల మధ్య ఏర్పడే వివాదాలు

(బి) కేంద్ర ప్రభుత్వం, ఒకటి లేదా ఎక్కువ రాష్ట్రాలు ఇంకొక పక్కగల వివాదాలను విచారించడం.

(సి) రాష్ట్రాల మధ్య ఉత్పన్నమయ్యే వివాదాలను విచారించడం.

(డి) విదేశీ వ్యవహారాలు దౌత్య కార్యాలయాల అధికారాలు విదేశాలలో చేసుకున్న ఒప్పందాలకు సంబంధించిన వివాదాలు.

(ఇ) ప్రాథమిక హక్కుల అమలుకు సంబంధించిన వివాదాలు

11.8.2 అప్పీళ్ళ వివరణాధికారులు (Appellate Jurisdiction):

భారత సుప్రీంకోర్టు అప్పీళ్ళ విచారణకు తుదికోర్టు. తన క్రింద తీర్పులపై వచ్చే అప్పీళ్ళను సుప్రీంకోర్టు విచారిస్తుంది. అయితే క్రింది కోర్టులో ఇచ్చే ప్రతీ తీర్పుపై సుప్రీంకోర్టుకు అప్పీళ్ళు చేసుకోవడం సాధ్యంకాదు. అందుకని నాలుగు సందర్భాలలో మాత్రం సుప్రీంకోర్టు హైకోర్టు తీర్పులపై విచారణను స్వీకరిస్తుంది. 132, 133, 134, 134ఎ, 136 ప్రకరణలు అప్పీళ్ళ అధికార పరిధిలోని వివిధ అంశాలను వివరిస్తాయి. ఈ పరిధిలో 3 అంశాలు ఉంటాయి. అవి :

(ఎ) సివిల్ కేసులు

(బి) క్రిమినల్ కేసులు

(సి) రాజ్యాంగ పరమైన కేసులు

(డి) ప్రత్యేక (అనుమతితో) వివాదాలు.

సుప్రీంకోర్టు అప్పీళ్ళను విచారించడానికి ముందు వాదులు హైకోర్టు అనుమతిని పొందాలి. రాజ్యాంగంలోని 132 (1) నిబంధన ప్రకారం హైకోర్టు ఇచ్చిన తీర్పులు రాజ్యాంగంపై వ్యాఖ్యానించడానికి సంబంధించినవైనా లేదా అర్థవివరణ ఇవ్వాల్సిన వైనా హైకోర్టు సుప్రీంకోర్టుకు అప్పీళ్ళు చేసుకోవడానికి అనుమతి ఇస్తుంది. ఒకవేళ హైకోర్టు అనుమతి ఇవ్వడానికి నిరాకరిస్తే సుప్రీంకోర్టు తనంతట తానే అప్పీళ్ళను అనుమతినిచ్చి విచారణకు స్వీకరించవచ్చు.

(ఎ) **సివిల్ వివాదాలలో సుప్రీంకోర్టుకు అప్పీళ్ళు చేసుకోవడానికి:**

1. ఆస్తి, వారసత్వ వివాదాలు, వివాహం, విడాకులు వంటి అనేక వ్యవహారాలు

2. సివిల్ వివాదంలో చట్టానికి సంబంధించిన అర్థవివరణ అవసరమని భావించాలి.

(బి) **క్రిమినల్ వివాదంలో అప్పీళ్ళు చేసుకోవడానికి:**

1. క్రింది స్థాయి న్యాయస్థానం ఒక వ్యక్తిని నేరస్తుడు కాదని పరిగణించిన సందర్భంలో హైకోర్టు అతడిని నేరస్తుడని నిర్ధారణ చేసి శిక్ష విధించినపుడు

2. క్రింది స్థాయి న్యాయస్థానంలో విచారణ జరుగుతున్న సమయంలో ఆ వివాదాన్ని తమ పరిధిలోనికి తీసుకుని విచారించి మరణశిక్ష విధించినపుడు సుప్రీంకోర్టుకు అప్పీళ్ళు చేసుకోవచ్చు.

ఇవే కాకుండా రాజ్యాంగంలోని 136వ నిబంధనను అనుసరించి ప్రత్యేక వివాదాల్లో రాష్ట్ర హైకోర్టు లేదా ట్రిబ్యునల్ ఇచ్చిన తీర్పుపై అప్పీళ్ళకు ప్రత్యేకంగా అనుమతినిచ్చి సుప్రీంకోర్టు విచారణ చేయవచ్చు.

11.8.3 సలహా అధికార పరిధి (Advisory Jurisdiction):

సుప్రీంకోర్టు న్యాయసలహా అధికారాన్ని కల్గివుంది. పార్లమెంటు చేయబోయే చట్టాల విషయంలో న్యాయా సంబంధించి న అంశం వుందని భావించినపుడు లేదా విదేశాలతో ఒప్పందాలను కుదుర్చుకునే సందర్భంలో లేదా ప్రభుత్వం తీసుకునే ఒక చర్య పై రాజ్యాంగపరమైన ధర్మ సందేహం కల్గినపుడు భారత రాష్ట్రపతి సుప్రీంకోర్టు సలహాను 143వ నిబంధన ప్రకారము కోరవచ్చు. అయితే సుప్రీంకోర్టు ఇచ్చే సలహాలను రాష్ట్రపతి పాటించాలి అన్న నియమం లేదు.

11.8.4 కోర్టు ఆఫ్ రికార్డు (Court of Record):

సుప్రీంకోర్టు వివిధ వివాదాలలో తాను ఇచ్చిన తీర్పులను ప్రచురించి భద్రపరుస్తుంది. ఈ తీర్పులు ఆయా వివాదాలలో మార్గదర్శక సూత్రాలుగా మిగిలిన న్యాయస్థానాలు అనుసరిస్తాయి. వీటినే "అను పూర్వికాలు" (Precedents) అంటారు. చట్టాల వలే తీర్పులు కూడా శిరోధార్యం. వాటి ధిక్కరణ కోర్టు ధిక్కరణ నేరంగా పరిగణించడం అవుతుంది.

11.8.5 విచారణ అధికార పరిధి:

అనేక సందర్భాలలో సుప్రీంకోర్టు న్యయమూర్తులు ప్రభుత్వం ఏర్పాటు చేసే విచారణ సంఘాలకు అధ్యక్షత వహించి ఆయా ప్రత్యేక వివాదాలకు సంబంధించిన ప్రాథమిక వివాదాలను సేకరించి ఒక నివేదికను ప్రభుత్వానికి సమర్పిస్తారు. ఆ నివేదిక ను అనుసరించి అవసరమని భావించినట్లయితే ప్రభుత్వం న్యాయస్థానపరమైన చర్యలు తీసుకుంటుంది. స్వర్గీయ ఇందిరాగాంధి హత్యకు దారితీసిన పరిస్థితులను విచారించడానికి ఏర్పాటు అయిన థక్కర్ కమీషన్ ఈ సందర్భంలో పేర్కొనవలసిన ఉదాహరణలు.

11.8.6 న్యాయ సమీక్షాధికారం (Judicial Review):

కేంద్రచట్టాలు, కేంద్రరాష్ట్ర ప్రభుత్వాల చర్యలు అనగా శాసనసభ చేసిన శాసనాలు గానీ, కేంద్ర, రాష్ట్ర కార్యనిర్వాహక వర్గాలు జారీచేసిన ఆదేశాలుగానీ రాజ్యాంగ విరుద్ధంగా వుంటే వాటిని కొట్టివేసే అధికారాన్ని న్యాయ సమీక్షాధికారం అంటారు. భారత సుప్రీంకోర్టు, హైకోర్టుకు ఈ అధికారం ఉంది.

11.8.7 ప్రాథమిక హక్కుల పరిరక్షణ (Guardian of Fundamental Rights):

ప్రాథమిక హక్కులను పరిరక్షించి పౌరులకు లభ్యం చేయవలసిన బాధ్యత సుప్రీంకోర్టుకు వుంది. ఈ సందర్భంలో సుప్రీంకోర్టు 5 రకాల ప్రత్యేక ఉత్తర్వులను (రిట్స్) జారిచేస్తుందని, 226 నిబంధన పేర్కొంది. ఈ ప్రత్యేక ఉత్తర్వులు ఏమనగా :

1. హెబియస్ కార్పస్ / బంది పత్యక్ష (Hebeas Corpus)
2. మాండమస్ / పరమాదేశ (Mandamas)
3. ప్రొహిబిషన్ / ప్రతిషేధ (Prohibition)
4. కోవారెంటో / అధికార పృచ్ఛ (Quo Warrento)
5. సెర్షియోరారీ / ఉత్ప్రేషణ (Certiorari) వీటిద్వారా సుప్రీంకోర్టు పౌరుల ప్రాథమిక హక్కులకు రక్షణ కల్పిస్తుంది.

11.8.7.1 హెబియస్ కార్పస్ / బంది పత్యక్ష (Hebeas Corpus):

ఏవ్యక్తి అయిన చట్టానికి విరుద్ధంగా ప్రవర్తిస్తే అతడిని అర్హత కల్గిన అధికారి నిర్బంధించవచ్చు. అయితే కొన్ని సందర్భాల లో సరి అయిన కారణాలు లేకుండానే ఒక వ్యక్తిని ఒక అధికారి అరెస్టు చేయించడం, కాని నిర్బంధించడం కాని చేయవచ్చు. ఆవిధంగా వ్యక్తిని నిర్బధించడం లేదా అరెస్టు చేయడం సహేతుకం అవునా కాదా అని న్యాయస్థానం విచారిస్తుంది. ఈ విధమైన నిర్బంధం నుంచి ఆవ్యక్తిని రక్షించడానికి న్యాయస్థానం జారీచేసే ప్రత్యేక ఉత్తర్వును హెబియస్ కార్పస్ అంటారు. హెబియస్ కార్పస్ లాటిన్ భాషా పదాలు. "Have the body" శరీరాన్ని చూపించు అని ఈ పదాల అర్థాలు. అంటే "నిర్బంధించిన వ్యక్తిని న్యాయస్థానానికి తీసుకురావాలి" అని ఈ ప్రత్యేక ఉత్తర్వు అర్థం. ఈ రిట్‌లోని ఆదేశం ప్రకారం సంబంధిత అధికారి తాను నిర్బంధించిన వ్యక్తిని న్యాయస్థానంలో హాజరుపరచి, అతన్ని నిర్బంధించటానికి గల కారణాలను న్యాయస్థానంలో వివరించాలి. ఈ వివరణలు సమంజసంగా లేకపోతే న్యాయస్థానం నిర్బంధించిన వ్యక్తిని విడుదల చేస్తుంది.

11.8.7.2 మాండమస్ / పరమాదేశ (Mandamas):

మాండమస్ అంటే ఆజ్ఞ. ఇది కూడా ఒక లాటిన్ పదం. ఎవరైనా ఒక ప్రభుత్వ అధికారి తాను చేయవలసిన విధులను విస్మరిస్తే ఉన్నత న్యాయస్థానం ఈ ఉత్తర్వును జారీ చేస్తాయి. ఈ ఉత్తర్వును ప్రయివేట్ వ్యక్తికి జారీచేయరు.

11.8.7.3 ప్రొహిబిషన్ / ప్రతిషేధ (Prohibition):

దిగువ న్యాయస్థానాలు కాని లేదా న్యాయాధికారులు కాని తమ అధికార పరిధిని మించి వ్యవహరిస్తే వారిని నిరోధిం చడానికి ఉన్నత న్యాయస్థానాలు దిగువ న్యాయస్థానాలకు జారీ చేసే ప్రత్యేక ఉత్తర్వునే ప్రొహిబిషన్ అంటారు.

11.8.7.4 కోవారెంటో / అధికార పృచ్ఛ (Quo Warrento):

ఇది కూడా ఒక లాటిన్ పదం. "నీ అధికార ఏమిటి" అని దాని అర్థం. ఏ అధికారి అయిన తనకు సంబంధించని అధికారాన్ని నిర్వహిస్తే ఈ ఉత్తర్వు జారీ చేస్తుంది. ఈ ఉత్తర్వును పొందిన అధికారి తాను ఏ అదికారం పరిధికింద అధికార నిర్వహణ చేశాడో వివరించాలి. అతను సరైన సమాధానం చెప్పకపోతే అతనిని పదవినుంచి తొలగించడం జరుగుతుంది.

11.8.7.5 సెర్షియోరారీ / ఉత్ప్రేషణ (Certiorari):

ఇది కూడా ఒక లాటిన్ పదమే. దీని అర్థం "యోగ్యత ఏమిటీ?" ఒక దిగువ న్యాయస్థానం తన పరిమితులను దాటి అధికార నిర్వహణ చేస్తే ఉన్నత న్యాయస్థానం ఈ ఉత్తర్వును జారీచేస్తుంది.

ప్రొహిబిషన్, సెర్షియోరారికి మధ్య ఒక ముఖ్యమైన తేడా ఉంది. ప్రొసిడింగ్‌లు పూర్తిఅయిన తరువాత జారీచేసే ఉత్తర్వు సెర్షియోరారీ. కాని ప్రొసిడింగ్ జరగక ముందు జారీ చేసే ఉత్తర్వు ప్రొహిబిషన్.

11.9 ముగింపు (Conclusion)

సుప్రీంకోర్టు ప్రాముఖ్యం భారత రాజకీయ వ్యవస్థలో రెండు కారణాల వల్ల ఏర్పడింది. ఒకటి, సమాఖ్య రాజ్యాంగం అవటంవల్ల కేంద్ర రాష్ట్రాల మధ్య ఏర్పడే వివాదాలను పరిష్కరించడం, రెండు, లిఖిత రాజ్యాంగం అధిక్యతను కాపాడటం. ఈరెండు కారణాలవల్ల భారత సుప్రీంకోర్టు ఉన్నత న్యాయస్థానంగా గుర్తింపు పొందింది. అంతేకాక ప్రజల ప్రాథమిక హక్కులను రక్షించడంతోపాటు, వారి ప్రాణరక్షణ, వారి రాజకీయ హక్కుల పరిరక్షణ కూడా సుప్రీంకోర్టు బాధ్యతే. ప్రజలకు తగిన న్యాయం చేకూర్చడానికే న్యాయస్థానం ఉంది అనే భావన ప్రజల్లో స్థిరంగా ఉన్నప్పుడే వారికి రాజ్యాంగం, ప్రజాస్వామ్య సంస్థలపట్ల విశ్వాసం ఉంటాయి.

11.11 సారాంశం

11.11 ప్రశ్నలు:

1. సుప్రీంకోర్టు నిర్మాణము మరియు అధికార విధులను వివరింపుము?

11.12 చదవదగిన గ్రంథాలు:

1. Indian Government and Politics – J.C Johari

2. Introduction to the Constitution of India – D.D.Basu

3. Indian Political System – Hans Raj.

న్యాయసమీక్షాధికారం (Judicial Review)

12.0 - లక్ష్యం

12.1 - పరిచయం

12.2 - న్యాయ సమీక్షాధికారం, తీసుకువచ్చిన వివాదాలు

12.3 - 42వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం న్యాయ సమీక్షాధికారం

12.4 - సామాజిక మార్పు : న్యాయ వ్యవస్థ

12.5 - న్యాయ వ్యవస్థ స్వాతంత్ర్యం

12.6 - ప్రశ్నలు

12.7 - రీడింగ్ బుక్

12.0 లక్ష్యం: ఈ పాఠ్యభాగం అధ్యయనం చేసిన తరువాత న్యాయసమీక్షాధికారం అనగానేమి, దాని ప్రాముఖ్యత మరియు దానివలన ఏర్పడిన వివాదాలు - తీర్పులు గురించి అవగాహన కల్గిఉంటారు.

12.1 పరిచయం (Introduction)

కేంద్ర చట్టాలు, కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల చర్యలు రాజ్యాంగ విరుద్ధంగా వున్నట్లయితే అవి "రాజ్యాంగ విరుద్ధమైనవి" (Un Constitutional) చట్టవిరుద్ధమైనవి (Uutra Vires) గా తీర్పిచ్చి వాటిని కొట్టివేసే అధికారాన్నే, న్యాయసమీక్షాధికారం శాసనంగా గుర్తించి, రాజ్యాంగ నిబంధనలను అన్వయించి వివాదాలపై తీర్పును ఇచ్చే అధికారమే న్యాయసమీక్షాధికారం.

న్యాయ సమీక్షాధికారం రెండు రకాలుగా అవసరం అవుతుంది. ఒకటి, లిఖిత రాజ్యాంగ ఆధిక్యతను కాపాడడానికి, రెండు, ప్రజల ప్రాథమిక హక్కులను కాపాడడానికి. అంతకంటే ముఖ్యమైన మరొక ప్రయోజనం ప్రభుత్వం తన అధికార పరిధులను అతిక్రమించి వ్యవహరించకుండా చూడడానికి న్యాయ సమీక్షాధికారం అవసరం అవుతుంది.

న్యాయ సమీక్షాధికారం అనే సిద్ధాంతం అమెరికన్ సుప్రీంకోర్టు ద్వారా ఏర్పడిందని అంటారు. కాని న్యాయసమీక్షాధికార భావం ఇంగ్లాండులో జనించిందని ఒక భావన. 1610 వ సంవత్సరంలో బ్రిటిష్ లార్డ్ చీఫ్ జస్టిస్ సర్ ఏడ్వర్డ్‌కోక్ ఈ భావనకు అంకురార్పణ చేశారని అంటారు. పార్లమెంట్ చట్టం కంటే ఇంగ్లీష్ కామన్‌లా ఉన్నతమైనదని ఆయన అన్నారు. కానీ, ఎర్స్‌కెన్ మే పేర్కొన్నట్లు, బ్రిటిష్ రాజ్యాంగం ప్రకారం పార్లమెంట్ సర్వోన్నతమైన సంస్థ. పార్లమెంట్ ఏవైనా పొరపాట్లు చేస్తే, వాటిని సరిదిద్దే బాధ్యత పార్లమెంటుదే. కాబట్టి, ఇంగ్లాండ్‌లో న్యాయ సమీక్షాధికారం లేదనిచెప్పవచ్చు. ఈ న్యాయ సమీక్షాధికార సిద్ధాంతానికి అమెరికన్ సుప్రీంకోర్టు మాతృక అని, జస్టిస్ మార్షల్ దానికి పితామహుడు అని చెప్పవచ్చు. 1803 వ సంవత్సరంలో మార్బరి మాడిసన్ కేసులో జస్టిస్ మార్షల్ 1789 లో అమెరికన్ కాంగ్రెస్ ఆమోదించిన ఒక జ్యుడిసరి యాక్ట్‌ని రాజ్యాంగ విరుద్ధమని కొట్టివేసి ఈ న్యాయ సమీక్షకు అంకురార్పణ చేశాడు.

భారత రాజ్యాంగ సభ న్యాయ సమీక్షాధికారం ప్రాముఖ్యతను గుర్తించింది. ప్రాథమిక హక్కుల రక్షణకు న్యాయ

సమీక్షాధికారం అవసరమనీ, రాజ్యాంగ సభ సభ్యుడు కె. మున్షీ అభిప్రాయపడ్డారు. అయితే అమెరికా రాజ్యాంగంలో లాగా భారత రాజ్యాంగంలో ప్రత్యేకంగా న్యాయ సమీక్షాధికారం గురించి పేర్కొనబడలేదు. అయితే రాజ్యాంగంలోని వివిధ నిబంధనలు న్యాయస్థానాలకు ఈ అధికారాన్ని ఇస్తాయి. 13, 32, 226 అధికరణలలో న్యాయస్థానాలకు గల న్యాయ సమీక్షాధికారం కల్పిస్తుంది.

అలాగే 131 - 136, 143, 145, 246, 251, 254 మరియు 372 అధికరణలలో కూడా న్యాయసమీక్షాధికారం కన్పిస్తుంది ఈ అధికరణలోని అధికారం ప్రకారం శాసనసభ చేసిన శాసనాలను కాని కార్యనిర్వాహక వర్గం చేసిన చర్యలను కాని రాజ్యాంగ విరుద్ధంగా ఉన్నట్లయితే వాటిని న్యాయస్థానాలు కొట్టివేస్తాయి.

అమెరికాలోని న్యాయస్థానాలు న్యాయ సమీక్షలో "యథోచిత న్యాయ ప్రక్రియ" (Due Process of Law) ని అనుసరిస్తాయి. కాని భారతదేశంలో న్యాయస్థానాలు న్యాయ సమీక్షాధికారం లో "శాసన రిత్యాస్థాపితమైన కార్య సాధనం" (Due Procedure established by law) ని అనుసరిస్తాయి. పార్లమెంటు అధికారాలకు న్యాయసమీక్షకు మధ్య సమతౌల్యాన్ని భారతరాజ్యాంగం ఏర్పరచింది. ఈ విధంగా బ్రిటిష్ పార్లమెంటు సార్వభౌమాధికారాన్ని, నిరంకుశమైన అమెరికా తరహా న్యాయసమీక్షను భారతరాజ్యాంగం ఆమోదించలేదని దీనివల్ల తెలుస్తుంది. రాజ్యాంగంలోని కొన్ని నిబంధనలను న్యాయస్థానాల అధికారాలపైకొన్ని పరిమితులను కూడా విధిస్తాయి. మంత్రివర్గం రాష్ట్రపతికి ఇచ్చే సలహాను న్యాయస్థానాలు విచారించలేదని 74 వ నిబంధన తెలుపుతుంది. అలాగే పార్లమెంటులోని సభాధ్యక్షులు, శాసన సభలోని సభాధ్యక్షులు న్యాయస్థానాల పరిధిలోకి రారు. ఈ విధంగా న్యాయ సమీక్షాధికారం రాజ్యాంగం ద్వారా వున్నప్పటికీ దానికి అనేక రకాల పరిమితులు కూడా ఉన్నాయని తెలుస్తుంది.

12.2 న్యాయ సమీక్షాధికారం - వివాదాలు:

సుప్రీంకోర్టు తనకు ఉన్న న్యాయ సమీక్షాధికారాన్ని వినియోగించి అనేక తీర్పులను అనేక సందర్భాలలో ఇవ్వటం జరిగింది. కొన్ని సందర్భాలలో ఆ తీర్పులు రాజకీయ వివాదాలకు కారణభూతమైనవి లేదా వివాదాలకు ఆస్కారమును ఏర్పరచినవి

12.2.1 చంపకం దొరైరాజన్ Vs మద్రాస్ (1950):

1950 వ సంవత్సరంలో చంపకం దొరై Vs మద్రాస్ హైకోర్టులో జరిగిన వ్యాజ్యంలో విద్యాసంస్థలయందు వెనుక బడిన వర్గాలకు రిజర్వేషన్ చట్టం అనేది ప్రాథమిక హక్కులు కు విరుద్ధమని మద్రాస్ హైకోర్టు తీర్పు ప్రకటించిన నేపథ్యంలో సుప్రీంకోర్టు తన న్యాయ సమీక్షాధికారాన్ని వినియోగించి మద్రాస్ హైకోర్టు ఇచ్చిన రిజర్వేషన్ చట్టం చెల్లదని తీర్పునిచ్చింది

12.2.2 శంకరీ ప్రసాద్ Vs UOI (1951):

మొదటి రాజ్యాంగ సవరణను సవాల్‌చేస్తూ శంకరీ ప్రసాద్ వేసిన పిటీషన్‌పై సుప్రీంకోర్టు తన న్యాయ సమీక్షాధికారాన్ని వినియోగించుకున్నది. మొదటి రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా రాజ్యాంగంలో చేర్చబడిన సవరణలను సమర్థిస్తూనే 368 నిబంధనను సరించి పార్లమెంటు చేసే రాజ్యాంగ సవరణలను న్యాయసమీక్ష చేసే అవకాశంలేదు అని తీర్పునిచ్చింది.

12.2.3 సజ్జన్ సింగ్ Vs UOI (1965):

ఈ వ్యాజ్యంలో భారత సుప్రీంకోర్టు తనకు గల్గిన న్యాయ సమీక్షాధికారాన్ని వినియోగించి భూ సంస్కరణలు చట్టాలు ను సమర్థిస్తూ తీర్పును ఇవ్వటం జరిగింది.

12.2.4 గోలక్‌నాథ్ Vs పంజాబ్ (1967):

మధ్య జరిగిన వ్యాజ్యంలో సుప్రీంకోర్టు తీర్పునిస్తూ పార్లమెంటుకు ప్రాథమిక హక్కులను సవరించే అధికారంలేదని తెలుపుతూ దానికి వ్యతిరేకంగా ప్రాథమిక హక్కులకు భంగం కల్పిస్తే రాజ్యాంగ సవరణను కూడా న్యాయ సమీక్షాధికారంలోకి తీసుకుని రావటం జరుగుతుందని తీర్పు ఇవ్వటం జరిగింది.

12.2.5 R.C. కూపర్ Vs UOI (1969)

బ్యాంకుల జాతీయకరణ వ్యాజ్యంలో సుప్రీంకోర్టు తీర్పు ఇస్తూ బ్యాంకులు జాతీయకరణ అనేది చెల్లదని, ప్రాథమిక హక్కులకు వ్యతిరేకమైనదనీ, ఈ సందర్భంగా సుప్రీంకోర్టు తన న్యాయ సమీక్షాధికారాన్ని వినియోగించమని తీర్పు ఇచ్చింది.

12.2. 6 కేశవానంద భారతి Vs కేరళ (1973):

ఈ వ్యాజ్యంలో సుప్రీంకోర్టు తీర్పు నిస్తూ రాజ్యాంగాన్ని సవరించే అధికారం పార్లమెంటు కల్గివున్నప్పటికీ, రాజ్యాంగ మౌలిక స్వరూపానికి భంగం కలిగించే లేదా విరుద్ధంగా సవరణ చేసే అధికారం లేదని తన న్యాయ సమీక్షాధికారాన్ని రాజ్యాంగ సవరణలను కూడా న్యాయ సమీక్ష చేసే అధికారము ఉన్నత న్యాయస్థానం కల్గివున్నది అని పునరుద్ఘాటించింది.

12.2.7 ఇందిరాగాంధి Vs రాజ్ నారాయణ్ (1975):

ఈ వివాదంలో ఇందిరాగాంధి ఎన్నికను అలహాబాద్ హైకోర్టు చెల్లదనీ తీర్పు ఇచ్చిన నేపథ్యంలో పార్లమెంట్ చేయబడిన 39వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం చెల్లదు, ఇది రాజ్యాంగ విరుద్ధమని సుప్రీంకోర్టు తన న్యాయ సమీక్షాధికారం ద్వారా తీర్పును వెలువరించింది.

12.2.8 మేనకా గాంధి Vs UOI (1975):

ఈ వివాదంలో ప్రాథమిక హక్కులను విస్తరించడంలో కీలకపాత్ర పోషించిన ఈ కేసు తీర్పు సుప్రీంకోర్టు అనేక నూతన అంశాలను ప్రతిపాదించినది. అమెరికాలో అమలులో వున్న Due Process of Law అనే సూత్రాన్ని వినియోగించడంతోపాటు సహజ సూత్రాలను వర్తింప చేయటం ద్వారా మాత్రమే ప్రాథమిక హక్కులకు సార్థకత చేకూరుతుందని సుప్రీంకోర్టు తన తీర్పులో ప్రకటించింది.

12.2.9 మినర్వాయిల్స్ Vs UOI (1980):

పార్లమెంటు చేసిన రాజ్యాంగ సవరణలను ఏ న్యాయస్థానం ముందు శ్రీమతి ఇందిరాగాంధి 42 వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా 368 అధికరణలో చేర్చబడిన (4) వక్లాజ్ న్యాయ సమీక్షాధికారానికి వ్యతిరేకమంటూ పేర్కొంటూ, న్యాయ సమీక్షాధికారం అనే భావన రాజ్యాంగ మౌలిక స్వరూపంలో అంతర్భాగమని తన తీర్పులో సుప్రీంకోర్టు పేర్కొన్నది.

12.2.10 ఇందిరా సహాని Vs UOI (1992):

ఈ వ్యాజ్యంలో ఓ. బి. సి. లకు కేంద్రం కల్పించే రిజర్వేషన్లు రాజ్యాంగ బద్ధమేనంటూ పేర్కొంటూ, రిజర్వేషన్లు అవకాశం కల్పించటం అంటే సంక్షేమానికి సంబంధించిన అంశంగా అనగా సంక్షేమ స్వభావం అనే భావన రాజ్యాంగ స్వరూపంలో అంతర్భాగమని సుప్రీంకోర్టు తన తీర్పులో పేర్కొన్నది.

12.2.11 S. R. బొమ్మై Vs UOI (1994):

సమాఖ్య వ్యవస్థ రాజ్యాంగ మౌలిక స్వరూపంలో భాగమని పేర్కొంటూ 356వ అధికరణ ద్వారా కర్ణాటక, నాగాలాండ్ రాష్ట్రాలలో విధించబడిన అత్యవసర పరిస్థితిని సుప్రీంకోర్టు తన న్యాయ సమీక్షాధికారం ద్వారా రాజ్యాంగ విరుద్ధం అని తెల్పింది.

12.2.12 అశోక్ కుమార్ Vs UOI (2007):

ఈ వ్యాజ్యంలో సుప్రీంకోర్టు తీర్పును ఇస్తూ, కేంద్రప్రభుత్వం విద్యాసంస్థలలో ఓ. బి. సి. లకు రిజర్వేషన్లు కల్పించడాన్ని అదే విధంగా వాటికి రక్షణ కల్పిస్తూ రాజ్యాంగంలో చేర్చబడిన 15 (5) అధికరణను సమర్థించింది.

12.2.13 I.R. కోయాల్హో Vs తమిళనాడు (2007):

ఈ వివాదంలో తమిళనాడులో రిజర్వేషన్లు 69% పెంచడానికి సంబంధించిన చట్టాన్ని 9 వ షెడ్యూల్ లో చేర్చడాన్ని సుప్రీంకోర్టు తప్పుపట్టింది. 1973వ సంవత్సరం తరువాత 9 వ షెడ్యూల్‌లో చేర్చబడిన ఏ అశం అయినా రాజ్యాంగ మౌళిక స్వరూపానికి విరుద్ధంగా ఉన్నచో వాటిని న్యాయ సమీక్షకు గురి చేస్తామని సుప్రీంకోర్టు తన తీర్పులో ప్రకటించింది.

42వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం - న్యాయ సమీక్షాధికారం:

42వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం (1976) న్యాయ సమీక్షాధికారాన్ని పరిమితం ఈ క్రింది విధంగా చేసింది.

1. 368వ నిబంధనకు 4 వ క్లాజ్ సుప్రీంకోర్టు, హైకోర్టులు రాజ్యాంగ సవరణ విషయంలో కల్గివున్న న్యాయ సమీక్షాధికారాన్ని తొలగించింది.

2. 32(A) నిబంధనను చేర్చటం ద్వారా సుప్రీంకోర్టు కేవలం కేంద్ర చట్టాలను మాత్రమే రాజ్యాంగ పరంగా వున్నాయా లేదా పరిశీలించగలదు. అంటే పార్లమెంట్ ఆమోదించిన సాధారణ చట్టాలను ఉన్నత న్యాయస్థానం రాజ్యాంగ బద్ధంగా వున్నాయా లేదా అనే అంశమును మాత్రమే పరిశీలించగలదు. రాష్ట్ర హైకోర్టుల పరిధి కేవలం రాష్ట్ర చట్టాలకు మాత్రమే పరిమితం చేసింది.

3. ఒక చట్టం రాజ్యాంగబద్ధమా కాదా అనే అంశమును పరిశీలించడానికి సుప్రీంకోర్టు, హైకోర్టులలో ప్రత్యేక అంశాలను ఈ సవరణ చట్టం ఏర్పాటు చేసింది. ఈ చట్టం ప్రకారం సుప్రీంకోర్టు ధర్మాసనంలో కనీసం 7గురు న్యాయమూర్తులు వుండాలి. రాష్ట్ర హైకోర్టులో 6గురు న్యాయమూర్తులు సమీక్ష అంశాన్ని పరిశీలించాలి. కోర్టు తన నిర్ణయంను సాదారణ మెజార్టీతో కాకుండా 2/3 వంతు మెజార్టీతో వుండాలి. అంతే కాకుండా చట్టాన్ని పూర్తిగా లేదా పాక్షికంగా కొట్టివేయాలి అంటే ఈ సవరణ చట్టం సూచించిన కనీస న్యాయమూర్తులు లేనపుడు మొత్తం న్యాయమూర్తులు ధర్మాసనంగా ఏర్పడి ఏకాభిప్రాయాన్ని వ్యక్తం చేయాలి.

4. 42వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం రాష్ట్ర హైకోర్టులు ''రిట్''లను జారీ చేసే అధికారాన్ని కూడా పరిమితం చేశాయి. వాదులకు

సరియైన న్యాయం జరగని పక్షంలో మాత్రమే ఈ అధికారాలను హైకోర్టులు వినియోగించాలి. ఈ విధంగా 42వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టం సుప్రీంకోర్టు, హైకోర్టు అధికారాలను, ముఖ్యంగా న్యాయ సమీక్షాధికారాన్ని చాలావరకూ తగ్గించడానికి ప్రయత్నించింది.

1977 మార్చిలో అధికారంలోకి వచ్చిన జనతా ప్రభుత్వం "ప్రజాస్వామ్యాన్ని పునరుద్ధరించడానికి పూనుకోవటంవల్ల 43,44 వ రాజ్యాంగ సవరణ చట్టాల ద్వారా న్యాయ స్థానాలకు ఇంతకు పూర్వం ఉన్న న్యాయ సమీక్షాధికారాన్ని తిరిగి పునరుద్ధరించింది . వీటితో ప్రత్యేక ఆసనాల ఏర్పాటు కూడా రద్దైంది.

12.4 సామాజిక మార్పు : న్యాయవ్యవస్థ:

న్యాయస్థానాలు లేదా న్యాయవ్యవస్థ సామాజిక మార్పులకు సాధనం కాగలదా? అన్న ప్రశ్నకు సమాధానం చెప్పడం చాలాకష్టం. సామాజికమార్పుల స్వరూప స్వభావాలపై దేశ రాజకీయ వ్యవస్థ నిర్మాణం, లక్ష్యాలపై న్యాయవ్యవస్థ ప్రభావం ఎంత వరకు ఉంటుంది అనే ప్రశ్నకు సమాధానం లభ్యమైతే మొదటి ప్రశ్నకు కొంత సమాధానం లభిస్తుంది. కమ్యూనిస్టు దేశాల్లో న్యాయ వ్యవస్థ కుండే పాత్ర పరిమితమైనంది. ఎందుకనగా ప్రజలకు ప్రభుత్వానికి ఉండే సంబంధాల నుండి ఉత్పన్నమయ్యే సమస్య తక్కువగా ఉంటాయి. దేశంలో భౌతిక మార్పులు అన్నీ ప్రభుత్వంపై ప్రభుత్వ యాజమాన్యం ఎక్కువగా ఉన్న కమ్యూనిస్టు రాజ్యాలలో న్యాయవ్యవస్థకు సామాజిక మార్పు అవసరం ఉండదు.

పెట్టుబడిదారీ వ్యవస్థ అమలులో ఉన్న దేశాలు ఆర్థిక పరమైన ప్రజల హక్కులను కాపాడటం న్యాయవ్యవస్థ ఎక్కువగా చేసేపని. అటు పెట్టుబడిదారీ వ్యవస్థ, ఇటు సామ్యవాద వ్యవస్థ పూర్తిగా లేని మూడో ప్రపంచ దేశాల్లో న్యాయవ్యవస్థ పాత్ర సంక్లిష్ట మైనది.

భారతదేశంలోని న్యాయవ్యవస్థ సామాజిక వ్యవస్థ లక్ష్యాల స్పష్టంగా ఉన్నాయని చెప్పటానికి వీలులేదు. రాజ్యాంగం ప్రజలకు ప్రసాదించిన ప్రాథమిక హక్కులను పరిరక్షించడం న్యాయవ్యవస్థ లక్ష్యాలలో ఒకటి. రాజ్యాంగం, ప్రభుత్వం చేయవలసిన పనులను ఆదేశాల సూత్రాలను దాంట్లో ప్రకటించింది. అయితే వాటిని న్యాయస్థానాలు అమలు పరిచే అవకాశం లేదు. ఎందుకంటే అవి కేవలం ఆదేశాలు మాత్రమే. వీటిని గురించి కొంత తెలుసుకుందాం.

రాజ్యాంగం ప్రభుత్వానికి ఇచ్చిన ఆదేశాలను సక్రమంగా అమలు జరిగేలా చూసే బాధ్యత న్యాయవ్యవస్థదే. ఆదేశ సూత్రాల అమలు దేశంలో సాంఘిక మార్పులకు తగిన వాతావరణాన్ని కల్పిస్తాయి.

ఆదేశ సూత్రాలు (Directive Principle of State Policy) భారత రాజ్యాంగానికి ప్రత్యేకతను విశిష్టతను కల్గించాయి. పాశ్చాత్యదేశాల రాజ్యాంగ రాజకీయ సిద్ధాంతాల ప్రభావం ఆదేశ సూత్రాలలో ప్రతిబింబిస్తుంది. బ్రిటన్‌లో విస్తృత ప్రచారం పొందిన ఫెబియన్ సోషలిజం ముద్ర ఆదేశ సూత్రాలపై చాలావుంది. ఐర్లాండ్ రాజ్యాంగ నమూనాలో భారత రాజ్యాంగం లో ఆదేశ సూత్రాలను చేర్చడం జరిగింది. ఇతర రాజ్యాంగాల రాజకీయాల సిద్ధాంతాల ఆధారంగా రూపొందినవే, అయినా అవి పూర్తి అనుకరణలు కావు. ఆదేశసూత్రాల్లో చాలావరకు బారత సాంఘీక, ఆర్థిక, రాజకీయ వాతావరణం ఆధారంగా రూపొందించిన వే. గ్రామ పంచాయితీలు, కుటీరపరిశ్రమలు, మద్యపాననిషేధం బలహీనవర్గాలకు సంబంధించిన ఆదేశ సూత్రాలు పూర్తిగా స్వదేశీయం. అవి ప్రభుత్వం చేయాల్సిన పనులను సూచిస్తున్నాయి. శాసన కర్తలకు, పాలకులకు ఆదేశ సూత్రాలు ఒక రకమైన ప్రవర్తన నియమావళి.

ఆదేశ సూత్రాలకు ఎంతో ప్రాధాన్యం ఉన్నా అవి న్యాయ సాధ్యమైనవి కాకపోవటంతో రాజ్యాంగంలో వాటిని చేర్చటం విమర్శకు గురిఅయ్యింది. న్యాయస్థానాలకు వీటిని అమలు పరిచే అధికారం లేనప్పటికీ సంక్షేమ సమాజ స్థాపనకు ఉద్దేశితమైన ఈ సూత్రాల న్యాయసాధనకు మార్గదర్శకం కాగలవు. ప్రజాశ్రేయస్సును కాంక్షించే న్యాయమూర్తులు వాటి ప్రభావానికి లోను కాకుండా వుండలేరు.

12.5 స్వతంత్ర్య న్యాయశాఖ (Independent Judiciary):

భారత రాజ్యాంగ నిర్మాతలు మనదేశ న్యాయవ్యవస్థకు స్వతంత్ర్య ప్రతిపత్తిని కల్పించడం జరిగింది. న్యాయస్థానాలు నిష్పాక్షికంగా పనిచేయాలన్నా, ప్రజాస్వామ్యాన్ని పరిరక్షించాలన్నా, ప్రజల స్వేచ్ఛా, స్వాతంత్ర్యాలను సంరక్షకులుగా పనిచేయాలన్నా కూడా న్యాయవ్యవస్థ శాసనశాఖ పరిధికిగాని లేక కార్యనిర్వాహక శాఖ పరిధికిగాని లోబడి పనిచేయకుండా స్వతంత్ర్య ప్రతిపత్తిలో పనిచేయాలి. రాజ్యాంగంలోని 50వ ప్రకరణం కార్యనిర్వాహక శాఖ పరిధినుంచి న్యాయశాఖను వేరుచేసే అంశాన్ని తెలుపుతుంది. న్యాయశాఖ స్వతంత్ర్య ప్రతిపత్తిలో పనిచేయడానికి రాజ్యాంగ నిర్మాతలు ఈ క్రింది అంశాలను మన రాజ్యాంగంలో పొందు పరిచారు. అవి :

1. కార్యనిర్వాహక శాఖ నుంచి న్యాయశాఖను వేరుచేయడం జరిగింది.
2. ఉన్నత న్యాయస్థానాలకు న్యాయసమీక్ష అధికారాన్ని కల్పించడం ద్వారా శాసనశాఖ యొక్క శాసనాలను మరియు కార్య నిర్వాహక శాఖ యొక్క చర్యలను న్యాయవ్యవస్థ సమీక్ష చేస్తుంది.
3. న్యాయమూర్తుల యొక్క జీతభత్యాలను వారు పదవిలో ఉన్నకాలంలో తగ్గించే అవకాశం లేకుండా భద్రత కల్పించారు.
4. న్యాయమూర్తుల యొక్క పదవీకాలానికి భద్రత కల్పించడం జరిగింది.
5. భారతదేశంలో సాధారణంగా న్యాయమూర్తులను పదవినుంచి తొలగించే అవకాశంలేదు. న్యాయమూర్తులను పదవినుంచి తొలగించాలి అంటే పార్లమెంట్ ప్రత్యేక మెజార్టీతో ప్రత్యేక పద్ధతిలో మాత్రమే తొలగిస్తుంది.
6. మనదేశంలో న్యాయమూర్తుల నియామక విషయంలో అనుసరించే పద్ధతులు అనగా సుప్రీంకోర్టు కొలిజీయాన్ని తప్పనిసరిగా సంప్రదించడం, అదే విధంగా కొలిజీయం ఇచ్చిన సలహానే తప్పని సరిగా పాటించాలని ఉండటం.
7. మనదేశంలో న్యాయమూర్తుల తొలగింపు విషయంలో భారత పార్లమెంటు ప్రత్యేకంగా జస్టిస్ ఎంక్వయిరీ రూపొందించడం జరిగింది.
8. రాజ్యాంగ ఆధిక్యతను కాపాడే క్రమంలో రాజ్యాంగానికి అర్థవివరణ చెప్పే అధికారం మనదేశ అత్యున్నతమైన న్యాయస్థానమైన సుప్రీంకోర్టుకు మాత్రమే కల్గివున్నది.

12.6 ప్రశ్నలు:

1. న్యాయసమీక్షాధికారం అంటే ఏమిటి? న్యాయసమీక్షాధికారంను అమలులో ఉంచుటలో సుప్రీంకోర్టు పాత్రను వివరింపుము?
2. భారత సుప్రీంకోర్టు స్వతంత్ర్య న్యాయవ్యవస్థ చర్చించుము?

12.7 చదవదగిన గ్రంథాలు:

1. Indian Government and Politics – J.C Johari

2. Introduction to the Constitution of India – D.D.Basu

3. Indian Political System – Hans Raj.

పాఠం - 16

జాతీయ వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్

(National Commission for Backward Classes)

16.1 ఉపోద్ఘాతం

16.2 కాకా సాహెబ్ కలేల్కర్ కమీషన్

16.3 బి.పి మండల్ కమీషన్

a) మండల్ కమీషన్ సిఫార్సులు

b) మండల్ కమీషన్ సిఫార్సుల అమలు

16.4 జాతీయ వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్‌కు చట్టబద్దత.

16.5 కమీషన్ నిర్మాణం

16.6 కమీషన్ సభ్యుల అర్హతలు

16.7 కమీషన్ సభ్యుల హెూదా మరియు జీతభత్యాలు

16.8 కమీషన్ అధికారాలు - విధులు

16.9 జస్టిస్ రోహిణికమీషన్

16.10 క్రిమిలేయర్

16.11 జాతీయ వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్ ఛైర్మన్లు

16.12 రాజ్యాంగబద్ధ సంస్థగా జాతీయ వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్

16.13 ముగింపు

16.14 మాదిరి ప్రశ్నలు

16.1 ఉపోద్ఘాతం (Introduction)

సామాజికంగా, ఆర్థికంగా నెనుకబడిన షెడ్యూల్ కులాలు, షెడ్యూల్ తెగల వారి ఆభివృద్ధి కోసం ప్రత్యేకంగా జాతీయ కమీషన్లు ఏర్పాటు చేయబడ్డాయి. వారి అభ్యున్నతి కోసం చేపట్టిన ప్రత్యేక రక్షణ రాజ్యాంగ చట్టాల రూపంలోనే ఎస్‌సి, ఎస్‌టి కులాలవారి సామాజిక ఆర్థిక స్థాయికంటే ఎక్కువగా, అగ్రకులాల వారి స్థాయికంటే తక్కువగా ఉన్న కులాలవారిని బలహీనవర్గాలు లేక వెనుకబడిన తరగతులకు (**Backward Classes**) కు చెందిన కులాలుగా మనదేశంలో పిలవబడుతున్నారు.

వాస్తవానికి భారత రాజ్యాంగంలో ఎక్కడాకుడా వెనుకబడిన తరగతుల కులాలు" అనే ప్రస్తావన ఎక్కడా పేర్కొనలేదు. షెడ్యూల్డ్ కులాలు/తెగలవారు కచ్చితంగా ఆర్థికంగా, సామాజికంగా వెనుక బడినవారే. వీరికి ప్రత్యామ్నాయంగా ఎగువన ఉన్నవారే వెనుకబడిన తరగతులవారు. వారి స్థితిగతులను అధ్యయనంచేసి ఒక నివేదిక తయారుచేయాలనే ఉద్దేశంతో కేంద్ర ప్రభుత్వం రాజ్యాంగ ప్రకరణ 340 ప్రకారం ఒక కమీషన్‌ను ఏర్పాటుచేసింది.

16.2 కాకా కవేల్కర్ కమీషన్ (మొదటి వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్)

1953లో వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్‌కు ఛైర్మన్‌గా కాకా సాహెబ్ కవేల్కర్‌ను నియమించింది.

a. ఎస్‌సి, ఎస్‌టిలు కాకుండా ఆర్థికంగా, సామాజికంగా వెనుకబడిన తరగతులు కానీ సమూహాలు కానీ ఉంటే వారిని వెనుకబడిన తరగతులుగా గుర్తించడం.

b. భారతదేశ వ్యాప్తంగా అలాంటి కులాలవారు ఎవరైనా ఉన్నట్లైతే వారిజాబితా తయారుచేయడం.

c. విద్యా పరంగా, సామాజికంగా, ఆర్థికంగా వారు వెనుకబడటానికి గల కారణాలను గుర్తించి, వాటికి పరిష్కార మార్గాలను సూచించడం ఆ కమీషన్ యొక్క బాధ్యత.

1955లో కవేల్కర్ కమీషన్‌ను 2399 కులాలతో కూడిన ఒక జాబితాను ప్రభుత్వానికి సమర్పించింది. 1956లో ప్రభుత్వం ఆ నివేదికను పార్లమెంటుతో ప్రవేశపెట్టింది. ఆనాటి జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ ప్రభుత్వం కవేల్కర్ ఇచ్చిన నివేదికను తిరస్కరించింది. ఒకవేళ రాష్ట్రప్రభుత్వాలు అవసరమను కొంటే తగిన ప్రమాణాలతో ఆయా రాష్ట్రాల ప్రభుత్వాలు జాబితాలను తయారుచేసుకోవచ్చని స్పష్టంచేసింది

16.3 బి.పి. మండల్ కమీషన్ (2వ వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్)

1978లో అప్పటి జనతా (మొరార్జిదేశాయ్ - ప్రధానమంత్రి) ప్రభుత్వం బి.పి. మండల్ అధ్యక్షతన వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్‌ను నియమించింది. ఆయన తన నివేదికను 31 డిసెంబర్ 1980న 40 సిఫార్సులతో ప్రభుత్వానికి సమర్పించారు. ఈ కమిటీ ప్రధానంగా

a) సామాజికంగా, విద్యాపరంగా వెనుకబడిన తరగతులను నిర్వహించేందుకు ప్రమాణాలు నిర్ణయించడం.

b) ఆయా గుర్తించబడిన కులాలవారి అభ్యున్నతికి తగిన చర్యలను సూచించడం.

c) కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వ సర్వీసులతో వెనుకబడిన తరగతుల వారికి రిజర్వేషన్లు కల్పించడం అవసరమా కాదా అని పరిశీలించడం.

16.4 మండల్ కమీషన్ సిఫార్సులు

1. మండల్ కమీషన్ దేశవ్యాప్తంగా పర్యటించి, సర్వే జరిపి 11 ప్రమాణాలను నిర్ణయించింది.

2. 1931 జనాభా లెక్కల ఆధారంగా పరిశోధించి 3743 కులాలను వెనుకబడిన తరగతుల వారిగా గుర్తించింది. వారి జనాభా సుమారు 52%గా పేర్కొనడం జరిగింది.

3. ఈ కమీషన్ ఓబిసి (OtherBackwardClasses) లను ఇంటర్మీడియట్ వెనుకబడిన తరగతులుగా, రాష్ట్రలలో డిప్రెసివ్ బ్యాక్‌వర్డ్ క్లాసులుగా విభజించాలను పేర్కొన్నది.

మండల్ కమీషన్ సిఫార్సుల అమలు

1989లో కేంద్రంతో అధికారంలోకి వచ్చిన విశ్వనాధ్ ప్రతాప్‌సింగ్ (V.P. సింగ్) నేతృత్వంలోని నేషనల్‌ఫ్రంట్ ప్రభుత్వం 1990 ఆగస్టులో మండల్ కమీషన్ సిఫార్సులను ఆమోదించింది. దీనితో దేశవ్యాప్తంగా 52%గా జనాభా ఉన్న వెనుకబడిన తరగతుల కులాల వారికి కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వ సర్వీసులలో 27% రిజర్వేషన్లను కల్పిస్తూ నిర్ణయించింది.

ఈ చర్యను సవాలు చేస్తూ ఇందిరా సహాని సుప్రీంకోర్టుకు వెళ్ళింది. దీనిపై 9మంది సభ్యులు గల సుప్రీంకోర్టు న్యాయమూర్తుల బెంచ్ తీర్పునిస్తూ ఓబిసిలకు 27% రిజర్వేషన్లను కల్పించే నిర్ణయం సరైనదేనని ప్రకటించింది.

జాతీయస్థాయిలో వెనుకబడిన తరగతుల కులాల స్థితిగతులపై అధ్యయనం చేయటానికి ఒక ప్రత్యేక కమీషన్‌ను ఏర్పాటు చేయాలని మండల్ కమీషన్ సూచించింది. అదే విధంగా 50% రిజర్వేషన్లను మించరాదని పేర్కొన్నది. అప్పటినుండి సంపన్న శ్రేణి (క్రిమిలేయర్) ని మినహాయించి వెనుకబడిన తరగతుల కులాలకు కేంద్ర రాష్ట్ర సర్వీసులతో 27% రిజర్వేషన్లను కల్పిస్తున్నారు. 9 సెప్టెంబర్, 1993 నుండి ఇవి అమలులోకి వచ్చాయి.

మండల్ కమీషన్ సిఫార్సు (క్రిమిలేయర్) లపై అధ్యయనం చేయటానికి కేంద్రప్రభుత్వం 1993 ఫిబ్రవరితో జస్టిస్ రామ్‌నందన్ ప్రసాద్ అధ్యక్షతన ఒక నిపుణుల కమిటీని నియమించింది. ఆ కమిటీ తన నివేదికను మార్చి 10, 1993న సమర్పించింది.

16.4 జాతీయ వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్‌కు చట్టబద్ధత

ఇందిరా సహాని కేసుతో మండల్ కమీషన్ అమలుకు వ్యతిరేకంగా జరిగిన అల్లర్ల సందర్భంలో సుప్రీంకోర్టు ఒక పిటీషన్‌లో తీర్పును ప్రకటిస్తూ కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు వెనుకబడిన తరగతుల జాబితాతో మార్పు, చేర్పులకు సంబంధించిన విషయాలను పరిశీలించడానికి శాశ్వత కమీషన్‌ను ఏర్పాటు చేయాలని పేర్కొన్నది. దానితో కేంద్ర ప్రభుత్వం 1993లో జాతీయ వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్‌ను ఏర్పాటుచేసింది. దీని ప్రకారం రాజ్యాంగ ప్రకరణ 340 ప్రకారం ఆర్థికంగా, సామాజికంగా, విద్యా పరంగా వెనుకబడిన వర్గాల స్థితిగతులపై అధ్యయనం చేయటానికి, వారి అభివృద్ధికి ప్రభుత్వం తీసుకోవలసిన చర్యలను సూచించేందుకు ఒక జాతీయ కమీషన్‌ను రాష్ట్రపతి నియమించవచ్చు. మొట్టమొదటి కమీషన్ ను 1993లో ఏర్పాటుచేశారు.

16.5 కమీషన్ నిర్మాణం:

ఈ కమీషన్‌లో ఒక అధ్యక్షుడు, ముగ్గురు సభ్యులు, ఒకరు సభ్య కార్యదర్శితో సహా మొత్తం ఐదుగురు ఉంటారు. వీరి పదవీకాలం 3 సంవత్సరాలు. వీరిని కేంద్ర ప్రభుత్వం సలహాపై రాష్ట్రపతి నియమిస్తాడు, మరియు తొలగించగలడు.

16.6 కమీషన్ సభ్యుల అర్హతలు:

సుప్రీంకోర్టు లేదా హైకోర్టు న్యాయమూర్తిగా పనిచేస్తున్నవారిని కమీషన్‌కు అధ్యక్షునిగా నియమిస్తారు. వెనుకబడిన తరగతుల కులాలకు సంబంధించిన విషయాలపై అవగాహన, పరిజ్ఞానం ఉన్నవారిని సభ్యులుగా నియమిస్తారు. భారత ప్రభుత్వంలో కార్యదర్శి హోదా గల అధికారిని కమీషన్ సభ్యకార్యదర్శిగా నియమిస్తారు.

16.7 కమిషన్ సభ్యుల హోదా &జీతభత్యాలు

ఛైర్మన్ గా సుప్రీంకోర్టు న్యాయమూర్తి మియమితులైతే సుప్రీంకోర్టు న్యాయమూర్తి హోదా మరియు జీతంతో సమానమైన హోదా &జీతాన్ని పొందుతాడు. ఛైర్మన్ గా హైకోర్టు న్యాయమూర్తి నియమితులైతే హైకోర్టు న్యాయమూర్తి హోదా మరియు జీతంతో సమానమైన హోదా జీతాన్ని పొందుతాడు. సభ్యులు భారత ప్రభుత్వ కార్యదర్శి హోదాతో సమానమైన హోదా మరియు జీతాన్ని పొందుతారు.

16.8 కమిషన్ అధికారాలు - విధులు:

1. రాజ్యాంగ ప్రకరణ 340(1) ప్రకారం సామాజికంగా, విద్యాపరంగా వెనుకబడిన వారి సంక్షేమం కోసం, వారి సమస్యలనుండి విడిపించేందుకు కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలకు సూచనలు అందించడం.
2. వెనుకబడిన తరగతుల కులాల అభివృద్ధికి గ్రాంట్లను, వాటి మంజూరుకు అవసరమైన నియమ నిబంధనలను, సూచించేందుకు రాష్ట్రపతి ఉత్తర్వుల ద్వారా ఒక కమీషన్‌ను నియమించడం.
3. వెనుకబడిన తరగతుల కులాల వారికి రక్షణలను అమలుపరిచే తీరును అధ్యయనం చేయడం
4. వెనుకబడిన తరగతుల కులాల స్థితిగతులను ఆధ్యయనం చేసి, వారి అభివృద్ధికి సూచనలను చేయడం.
5. రాజ్యాంగ ప్రకరణ 340(2) ప్రకారం కమీషన్ తాను అధ్యయనం చేసిన అంశాలను, సిఫార్సులను ఒక నివేదిక రూపంలో రాష్ట్రపతికి సమర్పించడం
6. రాజ్యాంగ ప్రకరణ 340(3) ప్రకారం కమీషన్ పంపిన నివేదికను, ఆ నివేదికపై ప్రభుత్వం తీసుకున్న చర్యలను వివరిస్తూ రాష్ట్రపతి పార్లమెంటుకు సమర్పించడం జరుగుతుంది.

7. వెనుకబడిన తరగతుల కులాలతో అర్హతగల వారిని చేర్చడం, అర్హత లేని వారిని ఆయా వెనుకబడిన తరగతుల జాబితా నుండి తొలగించడం కమీషన్ యొక్క ప్రధానవిధి.

8. చట్టం అమలులో వచ్చినప్పటి నుండి 10 సంవత్సరాలు ముగిసిన తర్వాత, ప్రతి 10 సంవత్సరాలకు జాబితాను కమీషన్ సవరిస్తుంది.

9. కమిషన్ చేసే సిఫార్సులకు కేంద్ర ప్రభుత్వం కట్టుబడి ఉంటుంది.

10. జాతీయ వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్ తన విధులను నిర్వహించే విషయంలో సివిల్ కోర్టు అధికారాలను కలిగి ఉంటుంది.

16.9 జస్టిస్ రోహిణి కమీషన్: రాజ్యాంగ ప్రకరణ 340 ప్రకారం దేశంలో వెనుకబడిన తరగతుల కులాల ఉపవర్గీకరణను గూర్చి అధ్యయనం చేసి ఒక నివేదికను అందించడానికి వీలుగా ప్రస్తుత రాష్ట్రపతి రామ్‌నాథ్ కోవింద్, హైకోర్టు విశ్రాంత న్యాయమూర్తి జస్టిస్ జి. రోహిణి అధ్యక్షతన ఒక కమిషన్‌ను 2 అక్టోబర్ 2017 న ఏర్పాటు చేశారు. ఇంకా ఈ కమిటీ తన నివేదికను సమర్పించలేదు.

16.10 క్రిమిలేయరు: గతంలో వెనుకబడిన తరగతుల కులాలలో వార్షికాదాయం 4.5 లక్షల కంటే ఎక్కువ ఉంటే వారిని క్రిమిలేయర్‌గా పరిగణిచేవారు. అయితే ఈ పరిమితిని 16 మే 2013 నుండి 6 లక్షలకు పెంచడంతో మరింత మందికి రిజర్వేషన్లు వర్తించినట్లయింది. సంవత్సరానికి 6 లక్షల ఆదాయం మించిన వారిని సంపన్నశ్రేణిగా గుర్తిస్తారు. వీరికి ఎటువంటి రిజర్వేషన్ వర్తించదు.

16.11 జాతీయ వెనుకబడిన తరగతుల కమిషన్ ఛైర్మన్లు

జాతియ వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్ కు పార్లమెంటు చట్టబద్ధత కల్పించిన తర్వాత ఇంత వరకు 8 మంది ఛైర్మన్లుగా నియమించబడ్డారు.

1. జస్టిస్ ఆర్.ఎస్. ప్రసాద్ - 1993 - 1996
2. జస్టిస్ శ్యాంసుందర్ - 1997 - 2000
3. జస్టిస్ బి.ఎల్. యాదవ్ - 2000 - 2002
4. జస్టిస్ రాంసూరత్ సింగ్ - 2002 - 2005
5. జస్టిస్ ఎస్. రత్నవేలు పాండ్యన్ - 2005 - 2009
6. జస్టిస్ యం.ఎన్. రావు - 2010 - 2013
7. జస్టిస్ వంగాల ఈశ్వరయ్య - 2013 - 2016
8. డా. భగవాన్ లాల్ సాహ్ని - 2019 - ప్రస్తుతం.

16.12 రాజ్యాంగబద్ధ సంస్థగా జాతీయ వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్ (National Backward class Commission Transformed as a Constitutional body):

కేంద్ర కేబినెట్ ద్వారా చట్టబద్ధసంస్థగా ఉన్న జాతీయ వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్ స్థానంలో రాజ్యాంగబద్ధత కలిగిన జాతీయ వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్‌ను ఏర్పాటు చేయాలని కేంద్రం 2017 వ సంవత్సరం మార్చి నెలలో నిర్ణయించింది. ఈ మేరకు 123 వ రాజ్యాంగ సవరణ బిల్లు - 2017 ను రూపొందించింది. ఈ బిల్లును 10 ఏప్రిల్ 2017 న లోక్‌సభ ఆమోదించి రాజ్యసభకు పంపింది. అయితే రాజ్యసభ ఆ బిల్లును సెలక్టు కమిటీకి నివేదించాలని పట్టుబట్టడంతో భూపేంద్రయాదవ్ అధ్యక్షతన సెలక్టు కమిటీని ఏర్పాటు చేశారు. ఈ కమిటీ 19 జూలై 2017 న తన నివేదికను సమర్పించింది. ఈ బిల్లును రాజ్యసభ ఆమోదించిన తర్వాత 50% రాష్ట్రాలు ఆమోదించడంతో బిల్లు చట్టరూపాన్ని సంతరించుకుంది.

రాజ్యాంగ ప్రకరణ 338,338A ప్రకారం జాతీయ ఎస్‌సి, ఎస్‌టి కమీషన్ల్ ఏర్పాటు చేసినట్లుగా నే వెనుకబడిన తరగతుల వారికోసం ఒక రాజ్యాంగ స్వతంత్రప్రతిపత్తి గల జాతీయ కమీషన్‌ను 102 వ రాజ్యాంగ సవరణ - 2018 ద్వారా సామాజికంగా మరియు విద్యాపరంగా వెనుకబడిన తరగతుల కోసం జాతీయ కమీషన్‌ను ఏర్పాటు చేశారు.

16.13 ముగింపు: భారతదేశం ఒక సంక్షేమరాజ్యం. ఆర్థికంగా, సామాజికంగా, విద్యాపరంగా వెనుకబడిన వారి రక్షణ, హక్కుల పరిరక్షణ కోసం భారత ప్రభుత్వం కొన్ని ప్రత్యేక సదుపాయాలు కల్పించింది. వాటిలో షెడ్యూల్డ్ కులాలు, షెడ్యూల్డ్ తెగల వారి కోసం రాజ్యాంగ ప్రకరణ 338, 338A ప్రకారం జాతీయ ఎస్‌సి, ఎస్‌టి కమీషన్లను ఏర్పాటు చేసింది. రాజ్యాంగ ప్రకరణ 350A ప్రకారం అల్పసంఖ్యాక వర్గాల వారికి కూడా రాజ్యాంగ స్వతంత్ర ప్రతిపత్తి గల జాతీయ కమీషన్‌ను ఏర్పాటు చేసింది.

పై విధంగా ఎస్‌సి, ఎస్‌టి మరియు మైనారిటీలకు ఏర్పాటు చేసినట్లుగానే 102 వ రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా జాతీయ వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్‌ను కేంద్ర ప్రభుత్వం ఏర్పాటు చేసింది.

ఈ విధంగా ప్రభుత్వపరంగా వివిధ సంక్షేమ పథకాలు ప్రవేశపెట్టి ఆయా వర్గాల అభ్యున్నతికి కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు కృషిచేస్తున్నాయి. షెడ్యూల్డ్ కులాలు, షెడ్యూల్డ్ తెగలు, మైనారిటీలు మరియు వెనుకబడిన తరగతుల కమిషన్ల ఏర్పాటు ద్వారా వారి హక్కుల పరిరక్షణ కోసం కృషి చేయడం వీటి యొక్క ప్రధాన బాధ్యత.

16.14 మాదిరి ప్రశ్నలు

EssayQue: జాతీయ వెనుకబడిన తరగతుల కమిషన్ నిర్మాణం, అధికారాలు - విధుల గూర్చి చర్చింపుము?

Short Que: జాతీయ వెనుకబడిన తరగతుల కమీషన్ ఒక రాజ్యాంగబద్ధ సంస్థ - వివరింపుము?

కేంద్ర - రాష్ట్ర సంబంధాలు: సర్కారియా కమీషన్

→ ఉపోద్ఘాతం

→ శాసనసంబంధాలు

→ ఆర్థికసంబంధాలు

→ గవర్నర్ పాత్రపై సిఫార్సులు

→ సర్కారియా కమీషన్ సిఫార్సు చేసిన ఇతర అంశాలు

→ ముగింపు

→ మాదిరి ప్రశ్నలు

ఉపోద్ఘాతం (Introduction) :

1983 మార్చిలో దక్షిణాది రాష్ట్రాల ముఖ్యమంత్రుల సమావేశం బెంగుళూర్‌లో జరిగింది. వీరు రాష్ట్రాలకు ఆర్థికాధికారాలు , పాలనాపరమైన ఆంతరంగిక స్వేచ్ఛ కావాలని తీర్మానించారు. దీనితో కేంద్ర ప్రభుత్వం కేంద్ర - రాష్ట్ర సంబంధాలను కూలంకుషం గా అధ్యయనం చేసి తగిన సూచనలు ఇవ్వటానికి సుప్రీంకోర్టు మాజీ న్యాయమూర్తి జస్టిస్ రంజిత్ సింగ్ సర్కారియా **R. S** సర్కారియా అధ్యక్షతన ఒక సంఘాన్ని నియమించింది. దీనిలో సభ్యులుగా ఎస్. ఆర్. సేన్, బి, శివరామన్ మరియు కమీషన్ కార్యదర్శిగా ఆర్.యం సుబ్రమణ్యం, రాజ్యాంగ సలహదారుడిగా ఎల్. ఎన్.సిన్హాలను ఇందీరాగాంధీ ప్రభుత్వం నియమించింది.

ఈ కమీషన్ 247సిఫార్సులతో కూడిన 5000 పేజీల తుది నివేదికను 27 అక్టోబరు 1987 న అప్పటి కాంగ్రెస్ పార్టీ రాజీవ్‌గాంధీ నేతృత్వంలోని కేంద్ర ప్రభుత్వానికి సమర్పించింది. అందులో 230 సిపార్సులపై కేంద్రం తగిన నిర్ణయాలు తీసుకుంది. మొత్తం సిఫార్సులలో 170 సిఫార్సులను అమలుచేసింది. సర్కారియా కమీషన్ కేంద్ర - రాష్ట్ర సంబంధాల విషయంలో ఈ క్రింది ముఖ్య సూచినలు చేసింది.

శాసన సంబంధాలు (Legislative Relations):

1. కేంద్ర - రాష్ట్ర సంబంధాలను మెరుగు పరచడానికి అంతరాష్ట్ర మండలిని శాశ్వత ప్రాతిపదికన ఏర్పాటు చేయాలి. దీనికి అధ్యక్షులుగా ప్రధానమంత్రి, సభ్యులుగా కేంద్ర క్యాబినెట్ మంత్రులు, అన్ని రాష్ట్రాల ముఖ్యమంత్రులు ఉంటారు.

2. అవశిష్ట అంశాలలోని పన్నులకు సంబంధించిన అధికారం పార్లమెంటు పరిధిలో ఉండాలి. ఇతర అంశాలను రాజ్యాంగ సవరణ ద్వారా ఉమ్మడి జాబితాలో చేర్చాలి.

3. భాషాపరమైన అల్ప సంఖ్యాక వర్గాల వారికి ప్రత్యేక కమీషన్‌ను నియమించి క్రియాశీలంగా పనిచేసేటట్లు చూడాలి.

4. ప్రకరణ 1956, 1957, 365లలో సూచించిన కేంద్ర శాసనాలను, జాతీయ విధానాలను అమలు జరపటానికి కేంద్ర - రాష్ట్రాల మధ్య సంబంధాలు బలంగా ఉండాలి.

5. ప్రకరణ 258 ప్రకారం రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలకు, వాటి అధికారాలను క్రమానుగత శ్రేణిలో వికేంద్రీకరించబడతాయి.

6. అఖిల భారత సర్వీసులను విస్తరింపజేయాలి. జాతీయ సమైక్యతను పరిరక్షించడంలో అఖిల భారత సర్వీసులు ప్రాథమిక సంస్థలుగా పనిచేస్తాయని పేర్కొంది.

7. అఖిల భారత సర్వీసు ఉద్యోగులపై రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు క్రమశిక్షణా చర్యలు తీసుకోకుండా చూడాలి.

ఆర్థిక సంబంధాలు (Financial Relations):

1. ఆర్థిక సంఘం సూచించినట్లు రైల్వే ప్రయాణికులనుండి వచ్చిన ఆదాయంలో రాష్ట్రాలకు వాటా కల్పించాలి.

2. బ్యాంకులనుండి రుణాలు సేకరించుకొనే అవకాశం రాష్ట్రాలకు ఇవ్వాలి.

3. దేశంలోని వివిధ రాష్ట్రాలనుండి ఆర్థిక నిపుణులను ఆర్థిక సంఘంలో నియమించి, వారి సేవలను విరివిగా ఉపయోగించుకోవాలి.

4. ముడి సరుకుల గనులపై వచ్చే ఆదాయం పంపకం గురించి రెండు సంవత్సరాలకు ఒకసారి సమీక్షించాలి.

5. కార్పొరేషన్ పన్నులో కొంత భాగాన్ని రాష్ట్రాలకు ఇవ్వాలి.

6. కేంద్రం ఇచ్చిన వనరులను దుర్వినియోగం చేస్తే రాష్ట్రాలను శిక్షించే విధంగా చర్యలు తీసుకోవాలి.

7. జాతీయాభివృద్ధి మండలి పేరును "జాతీయ ఆర్థిక అభివృద్ధి మండలి" గా మార్చి దానికి రాజ్యాంగ భద్రత కల్పించాలి.

8. ఆర్థిక సంక్షోభం, కరువు సంభవించిన సమయంలో కాలపరిమితిలేని రుణాలను రాష్ట్రాలకు అందించాలి.

గవర్నరు పాత్రపై సిఫార్సులు :

సర్కారియా కమీషన్ చేసిన సిఫార్సులలో కేంద్ర - రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల మధ్య తరుచుగా ఏర్పడుతున్న పరిపాలన సంబంధాల విషయంలో రాష్ట్ర గవర్నరు యొక్క పాత్ర గురించి కొన్ని ముఖ్యమైన సిఫార్సులను చేసింది.

1. గవర్నరును నియమించే ముందు ఆ రాష్ట్ర ముఖ్యమంత్రిని సంప్రదించాకే నియమించాలి. రాజ్యాంగంలోని ప్రకరణ 155ను అనుసరించి ఇందుకనుగుణంగా మార్చాలి. ముఖ్యమంత్రితో సంప్రదింపులను చట్టబద్ధం చేయాలి అని సూచించింది.

2. వివాదాస్పదంకాని, ఏదైనా రంగంలో పేరున్నవారిని రాష్ట్ర గవర్నరుగా నియమించాలి.

3. తన స్వంత రాష్ట్రానికి చెందిన ఏ వ్యక్తిని ఆ రాష్ట్ర గవర్నరుగా నియమించరాదు.

4. క్రియాశీల రాజకీయాలకు దూరంగా వున్న వ్యక్తిని, రాష్ట్ర, దేశ రాజకీయాలతో సంబంధంలేని వ్యక్తిని గవర్నరుగా నియమించాలి.

5. గవర్నరును నియమించే ముందు అల్పసంఖ్యాక వర్గాల వారికి ప్రాధాన్యతనివ్వాలి.

6. బలమైన కారణం ఉంటే తప్ప గవర్నరు పదవీకాలం (5 సం.లు) కు సంబంధించి భంగం కలిగించరాదు.

7. ప్రకరణ 356ను రాష్ట్రంలో శాంతి భద్రతలు లోపించినప్పుడు పాలనా యంత్రాంగం సంక్షోభంలో పడి స్థంభించినప్పుడు చివరి అస్త్రంగా మాత్రమే రాష్ట్రపతి పాలన విధించాలి.

8. ఒక రాష్ట్రంలో రాజకీయ సంక్షోభం ఏర్పాడినప్పుడు, రాష్ట్ర ప్రభుత్వ యంత్రాంగం స్తంబించినప్పుడు, కేంద్రం రాజ్యాంగ పరమైన ఆదేశం ఏదైనా ఇస్తే రాష్ట్రప్రభుత్వం దాన్నీ పాటించడానికి నిరకరించినప్పుడు మాత్రమే రాష్ట్రపతి పాలన విదించాలి.

9. శాసనసభలో మేజారిటి సభ్యుల మద్దతు, విశ్వసాం ఉన్నతకాలం, ఆ రాష్ట్ర మంత్రిమండలిని గవర్నర్ ఎట్టి పరిస్థితులలోను తొలగించరాదు.

10. ఒక వేల తొలగించబడిన రాష్ట్ర ప్రభుత్వం ఆపధర్మ ప్రభుత్వంగా కొనసాగించే వీలులేనిచో గవర్నర్ శాసనసభను రద్దు చేయకుండా రాష్ట్రంలో రాష్ట్రపతి పాలనకు సిఫార్సు చేయాలి.

11. ఒక రాష్ట్రంలో రాష్ట్రపతి పాలనను విదించాలని నిర్ణయం తీసుకోనేముందు అలా విందించాటనికి గల కారణాలను "రాష్ట్రపతి పాలన" విధింపు పాత్రంలో ప్రకటించాలి.

12. ఒక రాష్ట్రంలో ముఖ్యమంత్రి మెజరిటీ మద్ధతు కోల్పోయినప్పుడు అ ప్రభుత్వాన్ని భర్తరఫ్ చేయాకుండా, శాసనసభను సమావేశ పరిచి మెజారిటీ మద్దతును నిరుపించుకోమని సదరు ముఖ్యమంత్రిని గవర్నర్ అదేశించవాచ్చు.

13. కేంద్ర - రాష్ట్ర సంబంధాలను మేరుగుపరిచే ఉద్ధేశంతో ప్రధానమంత్రి అధ్యక్షతన, రాష్ట్రాల ముఖ్యమంత్రులు, కేంద్ర క్యాబినేట్ మంత్రులు సభ్యులుగా అంతరాష్ట్రమండలిని ఏర్పాటు చేయాలి.

14. విశ్వవిద్యాలయాలకు చాన్సలర్ గా వ్యవహరించేటప్పుడు స్వతంత్రంగా వ్యవహరించాలి.

సర్కారియా కమీషన్ సిఫార్సు చేసిన ఇతర అంశాలు :

a) జోనల్ కౌన్సిల్ వ్యవస్థను పునర్వ్యవస్థికరించాలి.

b) రాజకీయ సంక్షోభాన్ని తొలగించేందుకు అన్ని ప్రయాత్నలు చేయాలి. అర్టికల్ 356 ను అమలు చేసే ముందు రాష్ట్రలు ఇచ్చిన వివరణలను పరిగణలోకి తీసుకోవాలి.

c) కేంద్ర - రాష్ట్ర సంభందాలను మెరుగుపరచడానికి రాజ్యాంగంలో అవసరమైన మార్పులు చేయాలి.

d) భారతదేశ సమిష్టి సంస్కృతిని సంరంక్షించేందుకు జాతియా కార్యక్రమలను ప్రాంతియ భాషలలో ప్రసారం చేయాలి.

e) త్రీభాష సూత్రాన్ని అన్ని రాష్ట్రలు తప్పనిసరిగా అమలుచేయాలి.

f) శాసనమండలి (Legislative Council) రద్దు లేదా ఏర్పాటు విషయంలో పార్లమెంటు నిర్ణిత సమయంలోనే తన అబిప్రాయాన్ని తెలియజేయాలి.

g) అర్థిక సంఘం - ప్రాణలిక సంఘం మధ్య ప్రస్తుతం విధుల విభజన హేతుబద్ధంగా వుంది. దీనిని కోనసాగించాలి.

Note: (**a**) ఇటివల ప్రణాళిక సంఘాన్ని ఒక సలహపూర్వక సంస్థ (నితిఅయోగ్) గా మార్చారు.

ముగింపు:

కేంద్ర - రాష్ట్ర సంబంధాల విషయంలో గతంలో కోన్ని కమిషన్‌ల్లను కేంద్రం మరియు కోన్ని రాష్ట్రలు నియమించాయి. 1967లో మొదటిసారి తమళానాడులో కాంగ్రేస్ పార్టీ గోరంగా ఒటమిని చవిచూచింది అంతేకాక చాల రాష్ట్రలలో కాంగ్రేస్ పార్టీ అధికారాన్ని కోల్పోయింది. ప్రాంతియ పార్టిలు, సంకీర్ణప్రభుత్వాలు పగ్గాలు చేపాటయి. దానితో కేంద్ర - రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల మధ్య అధికారల పంపిణి విషయాలె కాక అర్థిక వనరుల పరంగా అనేక వివిధాలు తలేత్తయి. వాటిని పరిశీలించడానికి 1967 నుండి 1983 వరకు కేంద్ర, రాష్ట్రలు అనేక కమిషన్‌ల్లను నియమించాయి. వాటిలో

- తామిళానాడు లో డి. యం.కె ప్రభుత్వం 1970 లో కేంద్ర - రాష్ట్ర సంబంధాలను పరిశీలించాడానికి రాజ్యమనర్ కమిషన్ ను ఏర్పాటు చేసింది.

- యం.సి సేతాల్వాడ్ అధ్యక్షతన కేంద్ర ప్రభుత్వం పాలన సంస్కరణల సంఘం (Administrative Reforms Commission) నియమించింది.
- రాజమన్నార్ కమిషన్ నివేదిక అదారంగ పంజబ్ లో 1973 లో అనంధపుర్ సాహేబ్ వద్ద అకలీదాల్ నేతలు సమావేశంమై కేంద్ర - రాష్ట్ర సంబంధాల విషయంలో ఒక తీర్మానం చేసింది.
- దీనితో కేంద్రం లోని ఇందిరాగాంధీ ప్రభుత్వం జస్టిస్ అర్.యస్ సర్కారియా కమిషన్ నియమించింది.

తర్వాత కాలంలో కేంద్ర ప్రభుత్వం జస్టిస్ యం.పూంచి నేతృత్వంలో కూడా కేంద్ర - రాష్ట్ర సంబంధాలు అధ్యయనం చేయాడానికి నియమించింది. విటిలో సర్కారియా కమిషన్ చేసిన సిఫార్సులే కిలకంమైన పాత్రను పోషించాయని చేప్పవచ్చు.

మాదిరి ప్రశ్నలు (Essay Questions):

1. సర్కారియా కమిషన్ ఏర్పాటు మరియు అవశ్యకతను గూర్చి వివరించండి.

Short Answer Question

1. సర్కారియా కమిషన్ గవర్నర్ ల పాత్ర పై చేసిన సిఫార్సులను చర్చించండి.

జాతీయ రాజ్యాంగ సమిక్ష కమిషన్

National Constitutional Review Commission

1.0 ఉపోద్ఘాతం (Introduction):-

భారత రాజ్యాంగం అమలులోకి వచ్చి 50 సంవత్సరాలు అయిన సందర్భంగా 22 ఫిబ్రవరి 2002 వ సంవత్సరంలో అప్పటి అటల్ బిహారీ వాజ్‌పేయి నేతృత్వంలోని నేషనల్ డెమోక్రాటిక్ అలమెన్స్ (NDA) ప్రభుత్వం రాజ్యాంగ పనితీరును సమిక్షించడానికి మాజీ సుప్రీంకోర్టు వెంకటాచలయ్య (M.N.వెంకటాచలయ్య) అధ్యక్షతన 11 మంది సభ్యులతో కూడిన జాతీయ రాజ్యాంగ సమీక్ష కమీషన్ ను నియమించింది.

1.1 కమిషన్ యొక్క విధులు:

భారతదేశంలోని సమకాలీన పరిస్థితులు, ప్రజల అవసరాలు మరియు అంతర్జాతీయ వ్యవహారాలను అధ్యయనం చేస్తూ, రాజ్యాంగ పనితీరును పరిశీలించి తగిన సిఫార్సులను ఇచ్చేందుకు ఈ కమిషన్ ను నియమించింది. గత 50 సంవత్సరాలలో సామాజిక ఆర్థిక అభివృద్ధిలో భారతదేశం సాధించిన ప్రగతి, భారత ప్రభుత్వం పని విధానంలో భారత రాజ్యాంగం పోషించిన పాత్రను పరిశీలించడానికి ఈ కమీషన్‌ను ఏర్పాటు చేశారు. పార్లమెంటరీ ప్రభుత్వ నిర్వహణ కాలానుగుణంగా చేయవలసిన మార్పుచేర్పులు గురించి సవివరంగా చర్చించడానికి రాజ్యాంగ సమీక్షా కమీషన్‌ను ఏర్పాటు చేశారు.

1.2 కమీషన్ నిర్మాణం:

జస్టిస్ యం.ఎస్ వెంకటాచలయ్య అధ్యక్షతన మరో 10 మంది సభ్యులతో కూడిన రాజ్యాంగ సమీక్షా కమిషన్‌ను కేంద్రం నియమించింది. సభ్యుల వివరాలు

1. జస్టిస్ బి.పి. జీవన్‌రెడ్డి - ఛైర్మన్, నెషనల్ లా కమిషన్ ఆఫ్ ఇండియా
2. జస్టిస్ ఆర్.ఎస్ సర్కారియా - మాజీ సుప్రీంకోర్టు న్యాయమూర్తి
3. జస్టిస్ కె. పున్నయ్య - మాజీ న్యాయమూర్తి ఆం.ప్రదేశ్ హైకోర్ట్
4. పి.ఏ.సంగ్మా - మాజీ లోక్‌సభ స్పీకర్, యం.పి
5. సోలి సోరాబ్జి - అటార్ని జనరల్ ఆఫ్ India
6. కె. పరాశరన్ - మాజీ అటార్ని జనరల్ ఆఫ్ India
7. డా.సుభాష్ సి. కశ్యప్ - మాజీ లోక్‌సభ సెక్రటరీ జనరల్

8. సి.ఆర్. ఇరానీ - ఛీఫ్ ఎడిటర్ & మేనేజింగ్ డైరెక్టర్ ఆఫ్ ది స్టేట్స్‌మెన్.

9. డా. అబిద్ హుస్సేన్ - అమెరికాలో భారత మాజీ రాయబారి.

10. శ్రీమతి సుమిత్ర జి. కులకర్ణి - మాజీ రాజ్యసభ సభ్యురాలు.

రాజ్యాంగ సమీక్షా కమిషన్ తన నివేదికను 31 మార్చి, 2002 న ప్రభుత్వానికి సమర్పించింది. ఈ కమీషన్ 249 సిఫార్సులను చేసింది. వీటిలో 58 సిఫార్సులు భారత రాజ్యాంగానికి చేయాల్సిన సవరణల కు సంబంధించినవి. 86 సిఫార్సులు శాసన నిర్మాణ కార్యకలాపాలకు సంబంధించినవి, మిగిలిన 105 సిఫార్సులు కార్యనిర్వాహక వర్గానికి సంబంధించినవి.

జాతీయ రాజ్యాంగ సమీక్షా కమీషన్ తన సిఫార్సులను రెండు పుస్తకాల రూపంలో ప్రచురించింది . మొదటి వాల్యూమ్‌లో కమీషన్ సిఫార్సులు, రెండవ వాల్యూమ్‌లో కమీషన్ రాజ్యాంగ సమీక్షకు ప్రామాణికంగా తీసుకున్న ఆధారాలు, వాటివెనక వున్న చరిత్ర, డ్రాఫ్టింగ్ మరియు సంపాదకీయం వంటి వాటిని మూడు పుస్తకాల రూపంలో వెలువరించింది.

వాల్యూమ్1

1. ఉపోద్ఘాతం (Introduction)

2. ప్రాథమిక విధానం మరియు దృక్పథం (Basic Approach and Perspective)

3. ప్రాథమిక హక్కులు, ఆదేశిక సూత్రాలు మరియు ప్రాథమిక విధులు (Fundamental Rights, Directive Principles and Fundamental Duties)

4. ఎన్నికల ప్రక్రియ మరియు రాజకీయ పార్టీలు (Electoral Processes and Political Parties)

5. పార్లమెంటు మరియు రాష్ట్ర శాసన సభలు (Parliament and రాష్ట్ర శాసన సభలు)

6. కార్యనిర్వాహక వర్గం మరియు ప్రభుత్వ పాలనాశాస్త్రం (Executive and Public Administration)

7. స్వతంత్ర న్యాయ వ్యవస్థ (The Judiciary)

8. కేంద్ర - రాష్ట్ర సంబంధాలు (Union – State Relations)

9. పాలనా వికేంద్రీకరణ (Decentralization)

10. సామాజిక - ఆర్థిక మార్పు (Pace of Socio-Economic Change)

11. సిఫార్సుల సారాంశం (Summary of Recommendations)

వాల్యూమ్ 2 (Book 1)

1. గెజిట్ నోటిఫికేషన్ (Gazette Notification)

2. సలహాపూర్వక మండలి (Advisory Panels)

3. ప్రామాణిక పత్రాల పరిశీలన (Consultation Papers)

(a) ప్రాథమిక హక్కుల విస్తరణ (Enlargement of Fundamental Rights)

(b) సామాజిక - ఆర్థిక మార్పు (Pace of Socio-Economic Change under the Constitution)

(c) భారత రాజ్యాంగం సందర్భంలో అక్షరాస్యత (Literacy in Context of the Constitution of India)

(d) సామాజిక భద్రత మరియు ఉపాధి (Social Security and Employment)

(e) భారత పౌరుల ప్రాథమిక విధులు (Effectuation of Fundamental Duties of Citizens)

(f) రాజకీయ పార్టీల పాత్రపై సమీక్ష మరియు ఎన్నికల సంస్కరణలు (Review of the Working of Political Parties Specially in Relation to Elections and Reforms)

(g) ఎన్నికలు - న్యాయసమీక్ష మరియు సంస్కరణలు (Review of Election Law, Process and Reforms)

(h) శాసన కర్తల అధికారాలు - విధులు (Legislatures Provisions Procedure of Parliament, there shall be freedom of Speech in Parliament)

(i) ప్రజాపద్దుల విధానం సమర్థత (Efficiency of Public Audit in India: C & G)

(j) పాలనలో మంచితనం (Probity in Governance)

(k) రాజ్యం యొక్క బాధ్యత (Liability of State)

(l) ఉన్నత న్యాయ వ్యవస్థ (Superior Judiciary)

(m) అఖిల భారత న్యాయ సర్వీసులు (All India Judicial Service)

Book No.2

1. ప్రామాణిక పత్రాల పరిశీలన

(a) భారత న్యాయ వ్యవస్థ యొక్క స్వయం ప్రతిపత్తి

(b) కేంద్ర - రాష్ట్రాల మధ్య వివాదాల పరిష్కారానికి రాజ్యాంగబద్ధ పద్ధతులు - విధానాలు

(c) భారత రాజ్యాంగం ద్వారా ఒప్పందాలను రూపొందించే అధికారం

(d) భారత రాజ్యాంగ వ్యవస్థలో రాష్ట్ర గవర్నర్ పాత్ర

(e) ప్రకరణ 356

(f) స్థానిక సంస్థల అధికార వికేంద్రీకరణ (పంచాయితీలు)

(g) పట్టణ స్థానిక సంస్థల వికేంద్రీకరణ

(h) స్థానిక స్వయం పాలన సంస్థల సాధికారత

(i) పంచాయితీరాజ్ సంస్థలు/జిల్లా బోర్డులు/సంప్రదాయ గిరిజన సంస్థల సాధికారత ముఖ్యం౧

¬, ఈశాన్య భారతదేశం

Book No.3

1. నేపథ్య పత్రాలు (Background Papers)

(a) పార్లమెంటు పనితీరు - మరియు సంస్కరణలు

(b) సుపరిపాలన

(c) ఉమ్మడి జాబితాపై రాజ్యాంగ శాసనాధికారం

(d) ఆర్థిక మరియు ద్రవ్య విధానాలు

(e) అంతర్ రాష్ట్ర వాణిజ్య - వ్యాపారం - అడ్డంకులు

(f) నదీ జలాలపై అంతర్ రాష్ట్ర వివాదాలు

(g) సామాజిక - ఆర్థిక మార్పు

2. రాజ్యాంగ సమీక్షా కమీషన్‌కు వివిధ సంస్థలు, వ్యక్తులు ఇచ్చిన వినతి పత్రాలు

3. రాజ్యాంగ సమీక్షా కమీషన్ విడుదల చేసిన ప్రశ్నావళులు మరియు ప్రామాణిక పత్రాలు

4. రాజ్యాంగ సమీక్షా కమీషన్‌ను సంప్రదించిన వివిధ సంస్థలు/వ్యక్తులు

5. రాజ్యాంగ సమీక్ష కోసం కమీషన్ నిర్వహించిన సెమినార్లు

6. రాజ్యాంగ సమీక్ష కమీషన్ మినిట్స్ ఆఫ్ మీటింగ్స్

7. రాజ్యాంగ సమీక్ష కమీషన్ డ్రాఫ్టింగ్ మరియు సంపాదకీయం కమిటీ రిపోర్టు

ఈ విధంగా రాజ్యాంగ సమీక్షా కమీషన్ తన తుది నివేదికను రెండు వాల్యూమ్‌లు, మూడు పుస్త కాల రూపంలో కేంద్ర ప్రభుత్వానికి సమర్పించింది.

Essay Questions:

1. రాజ్యాంగ సమీక్షాకమీషన్ ఏర్పాటు ఆవశ్యకత, దాని సిఫార్సులను గూర్చి సవివరంగా చర్చించండి?

Short Answer Questions

1. రాజ్యాంగ సమీక్షా కమీషన్ నిర్మాణం - కమిటీ సభ్యుల గూర్చి వ్రాయుము?